

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΘΕΟΔΩΡΑ ΓΛΑΡΑΚΗ • ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ • ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΠΕΤΣΑΚΟΣ
ΣΠΥΡΟΣ ΠΕΤΡΙΤΣΗΣ • ΗΡΑΚΛΗΣ ΧΑΤΖΗΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Ευριπίδη Τρωάδες

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Τρωάδες

ΕΥΡΙΠΙΔΗ

Γ΄ Γυμνασίου

Επιστημονική Επιτροπή Αξιολόγησης

Συντονιστής/τρια / Αξιολογητής/τρια

Αξιολογητής/τρια

Αξιολογητής/τρια

Τεχνικός Εμπειρογνώμονας

Επικουρικός Εμπειρογνώμονας

**Υπεύθυνος/η του μαθήματος/γνωστικού
αντικειμένου στο πλαίσιο της Πράξης**

Βαζούρα Ζωή

Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός

Παπαπαναγιώτου Μαρία

Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός

Κουρκουλάκος Ηλίας

Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός

Μηλιτσόπουλος Χρήστος

Πτυχιούχος Πληροφορικής

Καμβίσιου Σταματία

Πτυχιούχος τεχνολογίας γραφικών τεχνών

Βασιλική Βαρτζιώτη, Σύμβουλος Β΄ ΙΕΠ,

μέλος της Επιστημονικής Ομάδας Έργου (ΕΟΕ) της Πράξης

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή, Αξιολόγηση και Ένταξη διδακτικών βιβλίων στο Μητρώο Διδακτικών Βιβλίων και στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Διδακτικών Βιβλίων» με κωδικό ΟΠΣ 6010165 στο Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή» 2021-2027

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Σπυρίδων Δουκάκης

Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνη Πράξης

Πολυξένη Μπίλλα

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

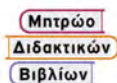
Προϊσταμένη Τμήματος Β΄ Προγραμμάτων Σπουδών και Εκπαιδευτικού Υλικού

Αναπληρώτρια Υπεύθυνη Πράξης

Άννα-Αικατερίνη Λυκούρη

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

**«Με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης»
και το Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή»**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων
και Αθλητισμού

Με τη συγχρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πρόγραμμα
Ανθρώπινο Δυναμικό και
Κοινωνική Συνοχή

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Γλαράκη Θεοδώρα – Γρηγοριάδου Αναστασία
Μπετσάκος Βασίλειος – Πετρίτσης Σπύρος – Χατζηιωαννίδης Ηρακλής

Τρωάδες

ΕΥΡΙΠΙΔΗ

Γ΄ Γυμνασίου

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ **Αναστασία Γρηγοριάδου**, Φιλολόγος
Θεοδώρα Γλαράκη, Φιλολόγος
Βασίλειος Μπετσάκος, Φιλολόγος,
μέλος ΕΔΙΠ, Τμ. Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ
Σπύρος Πετρίτσας, Φιλολόγος
Ηρακλής Χατζηιωαννίδης, Φιλολόγος

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ **Παντελής Μπουκάλας**, *Ποιητής, δοκιμιογράφος,
επιμελητής κειμένων*

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ & ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ **Νίκος Κουμαριάς**, *Εικονογράφος*

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ **Αλέξιος Μάστορης**, *Γραφίστας*

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ **Βασίλειος Μπετσάκος**

ΔΙΚΑΙΟΥΧΟΣ

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ **Βαγγέλης Μπακλαβάς**, Φιλολόγος

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ **Βασιλική Καρμίρη**, *Γραφίστρια*

Στο εξώφυλλο και στα πρωτοσέλιδα των ενοτήτων: *Νίκος Κουμαριάς*
Στις σελ. 1, 3 και στις κεφαλίδες: *Τμήμα ερυθρόμορφου αγγείου όπου εικονίζονται αυλητής
και καθαριστής σε πομπή· Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, φωτ. Ειρήνη Μίαρη.*
Η πηγή των υπόλοιπων εικόνων παρατίθεται στη λεζάντα που τις συνοδεύει.

ΠΕΡΙΧΟΜΕΝΑ

Καλωσόρισμα	6
Ταυτότητα του βιβλίου	7
Εισαγωγή	9
Πρόλογος	21
Διδακτική Ενότητα 1	22
Διδακτική Ενότητα 2	27
Πάροδος	33
Διδακτική Ενότητα 3	34
Διδακτική Ενότητα 4	38
A' Επεισόδιο	45
Διδακτική Ενότητα 5	46
Διδακτική Ενότητα 6	51
Διδακτική Ενότητα 7	56
Διδακτική Ενότητα 8	61
Διδακτική Ενότητα 9	66
A' Στάσιμο	72
Διδακτική Ενότητα 10	73
1η Ανασκόπηση	79
B' Επεισόδιο	80
Διδακτική Ενότητα 11	81
Διδακτική Ενότητα 12	85
Διδακτική Ενότητα 13	90
Διδακτική Ενότητα 14	93
B' Στάσιμο	100
Διδακτική Ενότητα 15	101
Γ' Επεισόδιο	107
Διδακτική Ενότητα 16	108
Διδακτική Ενότητα 17	112
Διδακτική Ενότητα 18	116
Διδακτική Ενότητα 19	120
Γ' Στάσιμο	125
Διδακτική Ενότητα 20	126
2η Ανασκόπηση	131
Έξοδος	132
Διδακτική Ενότητα 21	133
Διδακτική Ενότητα 22	136
Διδακτική Ενότητα 23	140
Διδακτική Ενότητα 24	144
3η Ανασκόπηση	150
Γλωσσάριο	151

Καλωσόρισμα...

Αγαπητές μαθήτριες και αγαπητοί μαθητές
Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι

Οι τραγωδίες που συνέθεσαν οι σπουδαίοι ποιητές της Αθήνας τον 5ο αι. π.Χ. συνιστούν, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, παγκόσμια πολιτισμική κληρονομιά. Μελετώνται εξαντλητικά από ερευνητές πολλών επιστημονικών κλάδων, αλλά εμπνέουν και λογοτέχνες ή καλλιτέχνες· ανεβάζονται σε ανοιχτά ή κλειστά θέατρα, αλλά μεταφέρονται και στον κινηματογράφο· κυρίως, όμως, συγκινούν και προβληματίζουν αναγνώστες και θεατές σε όλο τον κόσμο, από γενιά σε γενιά.

Αυτό, γιατί ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης έθεσαν στο κέντρο της προσοχής τους τον ίδιο τον άνθρωπο: τα πάθη του και τα λάθη του, τη ήθη του και τους πόθους του, τις χαρές και τις λύπες του, τη συλλογική ευτυχία και δυστυχία του. Οι τρεις μεγάλοι τραγικοί ποιητές κατόρθωσαν αυτό που επιτυγχάνει η αληθινή τέχνη και όλα τα κλασικά δημιουργήματά της: να καθρεφτίζονται σε αυτά και να βρίσκουν κάτι από τη δική τους ζωή και ψυχή άνθρωποι όλων των ηλικιών και κοινωνικών τάξεων, άνθρωποι που μεγάλωσαν μέσα σε πολύ διαφορετικά πολιτιστικά περιβάλλοντα αλλά προβληματίζονται πάντα για τη ζωή και τον θάνατο, την αλήθεια και το ψέμα, το δίκαιο και το άδικο, το όμορφο και το άσχημο, την ευτυχία και τη δυστυχία.

Όλοι αυτοί οι άνθρωποι βρίσκουν στην αρχαία ελληνική τραγωδία την πιο γνήσια ψυχαγωγία· απολαμβάνουν την ανάγνωση των *Περσών*, του *Αίαντα* και της *Μήδειας*, χαίρονται παραστάσεις των *Ευμενίδων*, της *Αντιγόνης* και των *Βακχών*, βυθίζονται σε σκοτεινές κινηματογραφικές αίθουσες για να δουν ταινίες όπως ο *Προμηθέας Δεσμώτης*, ο *Οιδίποδας Τύραννος* και οι *Τρωάδες*, περιμένουν με προσδοκία το επόμενο επεισόδιο μιας τηλεοπτικής ή διαδικτυακής παραγωγής που αναφέρεται σε κάποια αττική τραγωδία.

Μία από αυτές τις τραγωδίες θα μελετήσουμε και θα απολαύσουμε και εμείς φέτος, τις *Τρωάδες* του Ευριπίδη. Θα νιώσουμε τον πόνο των γυναικών της Τροίας, που έζησαν την άλωση της πατρίδας τους και τώρα τη βλέπουν να καταστρέφεται από τους νικητές· θα μοιραστούμε την αγωνία για την τύχη τους, καθώς οι Έλληνες τις παίρνουν αιχμάλωτες. Θα συμπονέσουμε αλλά και θα θαυμάσουμε την Εκάβη· είναι μια γυναίκα που έχει χάσει την πρότερη ευτυχία, έχει απολέσει σύζυγο και παιδιά και τώρα μοιράζεται με τις επώνυμες και ανώνυμες συμπατριώτισσές της όλα τα δεινά του πολέμου, θρηνεί σπαρακτικά, αλλά δεν λυγίζει. Θα γνωρίσουμε άλλες τρεις ηρωίδες των *Τρωάδων*, την Κασσάνδρα, την Ανδρομάχη και την Ελένη· τρεις γυναίκες πολύ διαφορετικές μεταξύ τους, όλες τους όμως εγκλωβισμένες στη δίνη μιας φοβερής ανατροπής στη ζωή τους. Θα συναισθανθούμε τη φρίκη του πολέμου και θα προβληματιστούμε για τις μεγάλες ευθύνες όσων τον αποφασίζουν, συνειδητοποιώντας ότι αυτός μόνο καταστροφή, πόνο και θάνατο φέρνει σε ηττημένους και «νικητές». Στην απώλεια, ωστόσο, η ζωή επιμένει να αντιστέκεται.

Και είναι όντως στη ζωή που συναντιούνται και συμπορεύονται η γνώση με την αγάπη. Μελετώντας στο βιβλίο μας τις *Τρωάδες*, θα αγαπάμε την τραγωδία· κι όσο πιο πολύ την αγαπάμε, άλλο τόσο θα θέλουμε να τη μελετάμε και να αντλούμε πολύτιμα διδάγματα για τη ζωή μας. Αυτή τη γνώση και την αγάπη είναι σίγουρο ότι θα τη χαρούμε όλοι μαζί.

Ένα διδακτικό εγχειρίδιο παίρνει ζωή στα χέρια των μαθητών και των μαθητριών. Οι δημιουργοί του εύχονται να θυμούνται όλοι και όλες με εκτίμηση και αγάπη τους πραγματικούς δασκάλους τους, αυτούς που κάποτε μέσα στη σχολική τάξη δίδαξαν με αφοσίωση και δημιουργικότητα τις θαυμάσιες *Τρωάδες* του Ευριπίδη.

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Το διδακτικό εγχειρίδιο των Αρχαίων Ελληνικών (από μετάφραση) για την Γ΄ Γυμνασίου υποστηρίζει τη μελέτη μιας αρχαιοελληνικής τραγωδίας, των *Τρωάδων* του Ευριπίδη. Οι *Τρωάδες* προσεγγίζονται, βέβαια, ως δράμα, δηλαδή ως ποιητικό θεατρικό έργο. Αυτό σημαίνει ότι το βιβλίο από τη μια συμβάλλει στην κατανόηση και την ερμηνεία του κειμένου της τραγωδίας, από την άλλη εστιάζει στις *Τρωάδες* ως θεατρική παράσταση: α) ως ένα αρχαιοελληνικό δράμα, που προοριζόταν να παρασταθεί στα ανοιχτά θέατρα της Αρχαίας Ελλάδας με τις συμβάσεις και τις δυνατότητες της κλασικής εποχής, β) ως παράσταση νεότερη ή και σύγχρονη, που πραγματοποιείται με τους όρους και τις συνθήκες του θεάτρου κατά τον 20ό και τον 21ο αι. Παράλληλα, το βιβλίο διασυνδέει, όπου είναι δυνατό, το μεταφρασμένο κείμενο των *Τρωάδων* με το πρωτότυπο κείμενο του Ευριπίδη, συμβάλλοντας συγχρόνως στην αρχαιογνωσία αλλά και την αρχαιογλωσσία των μαθητριών και των μαθητών.

Από αυτά τα δεδομένα προκύπτει και η δομή του βιβλίου: αποτελείται από 9 μεγάλες ενότητες βασισμένες στα κατά ποσόν μέρη της τραγωδίας· αυτές αρθρώνονται σε 24 διδακτικές ενότητες που ακολουθούν τις σκηνικές και θεματικές τομές του κειμένου. Κάθε διδακτική ενότητα ανοίγει με προοργανωτική σελίδα και κλείνει με σελίδα αποτιμητική· περιλαμβάνει, εκτός από το μεταφρασμένο κείμενο, τίτλους και νοηματικές ερωτήσεις σε συνάφεια με αυτό, πραγματολογικές υποσημειώσεις, ερμηνευτικό μέρος («Κατανοώντας και ερμηνεύοντας το κείμενο»), θεατρολογικό μέρος («Από το κείμενο στην παράσταση») και διασύνδεση με το πρωτότυπο κείμενο («Από το πρωτότυπο στη μετάφραση»).

Ειδικότερα, το ερμηνευτικό μέρος οργανώνει τη μελέτη της τραγωδίας αξιοποιώντας τα κειμενικά κατά ποιόν μέρη της, όπως τα όρισε ο Αριστοτέλης (*μύθος, ήθος, διάνοια, λέξις*)· οι αριστοτελικοί όροι χρησιμοποιούνται εδώ με διευρυμένη σημασία καθαρά για οργανωτικούς λόγους. Το θεατρολογικό μέρος καλύπτει τα άλλα δύο κατά ποιόν μέρη, αυτά δηλαδή που από τη φύση τους συνδέονται με την παράσταση της τραγωδίας (*όψις, μέλος*), προσφέροντας έντυπο φωτογραφικό υλικό και ψηφιακό οπτικοακουστικό υλικό από νεότερες παραστάσεις. Παράλληλα κείμενα ποικίλων γραμματειακών ειδών και εποχών συμβάλλουν στην πολυεπίπεδη πρόσληψη των *Τρωάδων*. Τρεις ανακεφαλαιωτικές ενότητες δίνουν την ευκαιρία σε μαθητές και διδάσκοντες να ανασυνθέσουν την πορεία του έργου και της διδασκαλίας.

Συγχρόνως, ερωτήσεις και ασκήσεις ποικίλων μορφών πλαισιώνουν κάθε διδακτικό τμήμα. Ανακεφαλαιωτικές δραστηριότητες (ατομικές ή ομαδικές-συνεργατικές, ερευνητικές, δημιουργικής γραφής, ψηφιακού γραμματισμού, θεατρικού παιχνιδιού και άλλες) ολοκληρώνουν τη διδασκαλία κάθε κατά ποσόν μέρους της τραγωδίας. Διδάσκοντες και μαθητές μπορούν να διαλέξουν με ποιες από τις πολλές ερωτήσεις, ασκήσεις και δραστηριότητες θα ασχοληθούν. Αρκετές, εξάλλου, από αυτές, εμπνευσμένες από θέματα και προβληματισμούς που γεννά ο λόγος του Ευριπίδη, σχετίζονται άμεσα με το παρόν και τη ζωή μας σήμερα και στο μέλλον.

Έτσι κι αλλιώς, είναι πολλοί και σπουδαίοι οι προβληματισμοί που προβάλλονται στο ευριπίδειο κείμενο, με κυριότερο αυτόν που στρέφεται ενάντια στον ηρωικό χαρακτήρα του πολέμου. Η συγγραφική ομάδα προσπάθησε να αναδείξει τους προβληματισμούς αυτούς, όπως και ορισμένα από τα πολλά ζητήματα που θέτει στη βιβλιογραφία η επιστημονική έρευνα των *Τρωάδων*. Αλλά τόσο από προσωπική πεποίθηση, όσο και επειδή το βιβλίο απευθύνεται σε εφήβους, που έχουν μεγάλη ανάγκη από θετικά μηνύματα στη ζωή, έδωσε προτεραιότητα στις ανθρωπιστικές αξίες που αναμφίβολα τονίζονται στο έργο.

* * *

Η φιλοσοφία και η δομή του βιβλίου στοχεύουν στη μελέτη και την απόλαυση των *Τρωάδων* με δημιουργικό, κριτικό και ερευνητικό πνεύμα, ως ένα δημιούργημα που ανήκει στην παγκόσμια πολιτιστική και μορφωτική κληρονομιά, μακριά από κάθε τόνο ελληνολατρίας και αρχαιολατρίας. Εφόσον ο Ευριπίδης (όπως και ο Αισχύλος και ο Σοφοκλής) έθεσαν στο κέντρο της λογοτεχνικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας τους τον ίδιο τον άνθρωπο, μόνο μέσα στο πνεύμα ενός κριτικού ανθρωπισμού μπορεί να δικαιωθεί και σήμερα η μελέτη μιας αρχαιοελληνικής τραγωδίας.

Ευχαριστίες...

Στο βιβλίο μας αξιοποιούμε την εξαιρετική μετάφραση των *Τρωάδων* που εκπόνησε ο ποιητής, θεατρικός συγγραφέας και δοκιμογράφος Παντελής Μπουκάλας. Η μετάφραση του Π. Μπουκάλα ακούστηκε και δοκιμάστηκε στην παράσταση της ευριπίδειας τραγωδίας την οποία ανέβασε το Θέατρο του Νέου Κόσμου σε σκηνοθεσία του Βαγγέλη Θεοδωρόπουλου το 2010. Ο ίδιος θεατρικός οργανισμός εξέδωσε και το κείμενο στο οποίο βασιστήκαμε. Ωστόσο, ο μεταφραστής το επανέλεξε και οι διορθώσεις του έχουν ενταχθεί στο κείμενό μας. Ευχαριστούμε θερμά, λοιπόν, τον Π. Μπουκάλα και το Θέατρο του Νέου Κόσμου για την ευγενική τους άδεια να χρησιμοποιήσουμε τη μετάφραση των *Τρωάδων*.

Ευχαριστούμε, επίσης, θερμά: τον Γιώργο Κόρδη για τις ζωγραφιές, τον Κώστα Βόμβολο για τις μουσικές, τον Θεόδωρο Παπακώστα για τα podcast, τον Γιάννη Παπαθανασίου και τον ιστότοπο «Ελληνικός Πολιτισμός», το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας για το πλούσιο επιστημονικό και εκπαιδευτικό υλικό του, το Μουσείο Κοτσανά, τον σύλλογο «Διάζωμα», το ίδρυμα «Μιχάλης Κακογιάννης», το περιοδικό *Αρχαιολογία και Τέχνες*, το Ινστιτούτο Έρευνας Μουσικής και Ακουστικής (ΙΕΜΑ), τους θεατρικούς οργανισμούς που προσέφεραν υλικό για την έντυπη και την ψηφιακή έκδοση (Θανάσης Παπαγεωργίου - Θέατρο Στοά, Εθνικό Θέατρο, ΚΘΒΕ, Θέατρο του Νέου Κόσμου, Θεατρικός Οργανισμός Κύπρου, Εθνικό Θέατρο της Σλοβενίας, Διεθνές Φεστιβάλ Αρχαίου Δράματος της Κύπρου, καθώς και πολλούς άλλους από διάφορα μέρη του πλανήτη), τους φωτογράφους των παραστάσεων για την άδεια δημοσίευσης φωτογραφιών, τους συντελεστές του «Αρχαίο Θέατρο στον Κύκλο του Χρόνου» και «24 γράμματα για μια θεατρική παράσταση»· επίσης, τους παλιούς μαθητές μας, που έδωσαν άδεια να δημοσιευτούν φωτογραφίες τους από σχολικές θεατρικές παραστάσεις. Ευχαριστούμε, τέλος, τις Εκδόσεις Πατάκη και τον υπεύθυνο Βαγγέλη Μπακλαβά για την άριστη συνεργασία.

Η συγγραφική ομάδα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. ΤΟ ΔΡΑΜΑ

Τα ποιητικά είδη που καλλιεργήθηκαν στην αρχαία Ελλάδα ήταν:

- η επική ποίηση (άκμασε τον 8ο αι. π.Χ.)
- η λυρική ποίηση (άκμασε τον 7ο και τον 6ο αι. π.Χ.)
- η δραματική ποίηση (άκμασε τον 5ο αι. π.Χ.)

Η αρχαιοελληνική τέχνη συνδεόταν πάντα με τη ζωή της πόλης και των πολιτών. Έτσι, και τα τρία είδη ποίησης είχαν καταρχάς λειτουργίες προφορικού λόγου· ο έμμετρος, δηλαδή ρυθμικός και μουσικός, λόγος της ποίησης προοριζόταν να ακουστεί δημόσια από κάποια ομάδα ανθρώπων (ένα «κοινό»). Ένα επικό ποίημα (π.χ. η *Οδύσσεια*) απαγγελλόταν με ρυθμό· ένα λυρικό ποίημα (π.χ. ένα *χορικό*, δηλαδή ομαδικό άσμα) τραγουδιόταν με τη συνοδεία μουσικής. Ένα δραματικό ποίημα (π.χ. η *Άλκηστη*) συνθέτει αυτά τα γνωρίσματα των δύο ειδών ποίησης· έχει και απαγγελίες και τραγούδια.

Τελικά, όμως, η δραματική ποίηση διακρίνεται και από την επική και από τη λυρική ποίηση, καθώς δεν προορίζεται απλώς να ακουστεί, αλλά να παρασταθεί. Σε μια δραματική παράσταση αναπαρίστανται πρόσωπα και πράξεις· ζωντανεύουν μπροστά στους θεατές. Αυτό σημαίνει, εξάλλου, και η λέξη *δράμα*, που παράγεται από το ρήμα *δράω/-ω* (: «πράττω», «ενεργώ»). Και ακριβώς επειδή το δράμα παριστάνει πρόσωπα, έχει οπωσδήποτε, εκτός από τον απαγγελλόμενο λόγο ή τα τραγούδια, και διαλόγους ανάμεσα σε αυτά τα πρόσωπα. Το αρχαιοελληνικό δράμα είναι, τελικά, ένα είδος θεάτρου.

Το θεατρικό είδος του αρχαίου δράματος δημιουργήθηκε και άκμασε στην αρχαία Αθήνα, την κλασική εποχή. Τρία ήταν τα είδη του αττικού δράματος: η τραγωδία, η κωμωδία και το σατυρικό δράμα.

Δράμα, δηλαδή, δεν ονομάζουμε μόνο το τραγικό ή σοβαρό θέατρο. Δράμα είναι και η κωμωδία ή το σατυρικό δράμα, που έχουν αστείο χαρακτήρα. Η τραγωδία μπορεί να μας κάνει να κλάψουμε, ενώ η κωμωδία και το σατυρικό δράμα να γελάσουμε. Οπωσδήποτε, όταν αναφερόμαστε στο αρχαίο δράμα, δεν χρησιμοποιούμε τη λέξη «δράμα» με τη συχνή στα Νέα Ελληνικά (ΝΕ) μεταφορική της χρήση (: κατάσταση ή γεγονός πολύ δυσάρεστο και συγκλονιστικό). Το τολμού-

Ιφιγένεια εν Ταύροις του Ευριπίδη. Αγγειογραφία (τέλος 4ου αι. π.Χ., Λούβρο, Παρίσι). Πηγή: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Εκδοτική Αθηνών).

Οδηγός για την αρχαία ελληνική τραγωδία και τον Ευριπίδη

Το σατυρικό δράμα

Η κωμωδία

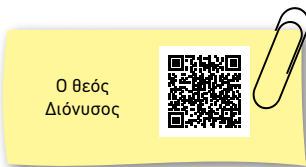
Είδη ποιητικού λόγου της αρχαιότητας (νοητικός χάρτης)

με μόνο όταν θέλουμε να χαρακτηρίσουμε μια παράσταση κακής ποιότητας: τότε λέμε: «η παράσταση ήταν δράμα!»

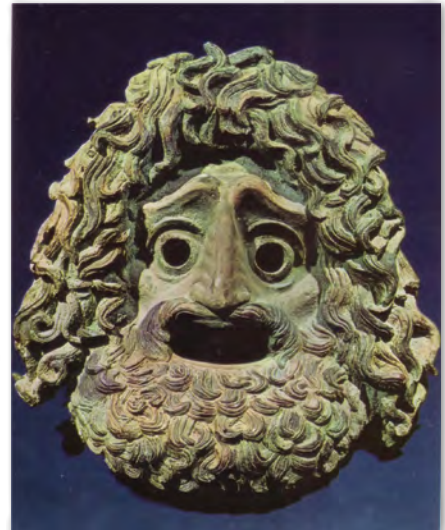
A1. ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ

Το δράμα κατάγεται από τη λατρεία του Διόνυσου. Χαρακτηριστικά της λατρείας του θεού τα οποία συνδέονται με την καταγωγή του δράματος ήταν:

- **Η έκσταση και η μεταμόρφωση:** Οι θιασώτες του Διόνυσου, υπό την επήρεια του κρασιού, παραδίνονταν στην ιερή μανία, «έβγαιναν» από τον εαυτό τους, ένιωθαν μεταμορφωμένοι και ταυτίζονταν με πρόσωπα που συνδέονταν με μύθους για τον Διόνυσο.

Χάλκινο προσωπίο (τέλος 4ου αι. π.Χ., Πειραιάς, Αρχαιολογικό Μουσείο). Πηγή: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Εκδοτική Αθηνών).

- **Η μάσκα και η μεταμφίεση:** Η έκσταση των πιστών του Διόνυσου διευκολυνόταν από το ότι αυτοί φορούσαν προσωπίο (: μάσκα) και μεταμφιέζονταν.
- **Η μίμηση και τα δρώμενα:** Οι μεταμφιεσμένοι οπαδοί του Διόνυσου μιμούνταν με τις κινήσεις τους γεγονότα της μυθικής ζωής του. Οι μιμήσεις αυτές ονομάζονταν *δρώμενα*.

Ο διθύραμβος και ο χορός του: Ο διθύραμβος ήταν θρησκευτικό άσμα που το τραγουδούσε και το χόρευε ο θίασος των πιστών του Διόνυσου. Το τραγούδι αυτό περιείχε αφηγήσεις σχετικές με τη ζωή του θεού. Αρχικά ο διθύραμβος ήταν ομαδικό δημιουργήμα, αυτοσχέδιος και άτεχνος. Σταδιακά, όμως, τη δημιουργία του ανέλαβαν συγκεκριμένοι ποιητές, και ο διθύραμβος έγινε περίτεχνος. Στην εξέλιξη αυτή πρωτοστάτησε ο Αρίων από τη Λέσβο που έγραφε τον διθύραμβο πριν από τη γιορτή του Διόνυσου και προετοίμαζε τον Χορό των πιστών στην εκτέλεσή του.

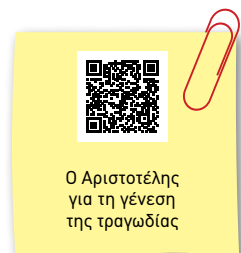
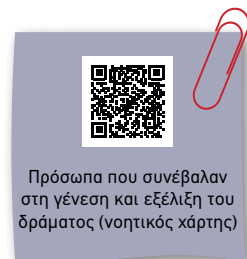

A2. ΓΕΝΕΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

A2.1. Η συμβολή του Θέσπη και η τελειοποίηση του είδους

Με τις ρίζες της στη λατρεία του Διόνυσου και στον διθύραμβο η τραγωδία διέθετε ήδη τη μία από τις δύο μορφές του έμμετρου λόγου της, το τραγούδι. Ως προς αυτό διατηρούσε συγγένεια με τη λυρική ποίηση. Ένας όμως ποιητής από την Αττική, ο Θέσπης, προσέθεσε απαγγελίες προσώπων. Τις ρήσεις αυτές τις ερμήνευε ο ίδιος, και έτσι έγινε ο πρώτος υποκριτής. Χάρη στον απαγγελλόμενο λόγο (και τον διάλογο) το καινούριο ποιητικό είδος που γεννιόταν, η τραγωδία, απέκτησε συγγένεια και με την επική ποίηση. Οι υποκριτές έγιναν ο φορέας του απαγγελλόμενου λόγου και των διαλόγων, ενώ ο Χορός παρέμεινε ο κύριος φορέας των τραγουδιών.

Την τελειοποίηση του θεατρικού είδους της τραγωδίας την πέτυχαν οι τρεις μεγάλοι τραγικοί ποιητές της Αθήνας, ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης, τον 5ο αι. π.Χ.

A3. Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ

A3.1. Θεματολογία

Οι τραγωδίες αντλούσαν τα θέματά τους είτε από ιστορικά γεγονότα είτε, πολύ συχνότερα, από πασίγνωστους μυθικούς κύκλους, όπως:

- α. ο Τρωικός μυθικός κύκλος: γεγονότα που συνέβησαν στον Τρωικό πόλεμο και κατά την επιστροφή των Ελλήνων στις πατρίδες τους.
- β. ο Θηβαϊκός μυθικός κύκλος: αφηγήσεις σχετικές με την οικογένεια του Οιδίποδα.
- γ. ο Αργεϊός μυθικός κύκλος: αφηγήσεις σχετικές με την οικογένεια του Αγαμέμνονα.

Είδη της δραματικής ποίησης και η θεματολογία τους (νοητικός χάρτης)

Λυδία Φωτοπούλου (Ηλέκτρα) και Χορός στον *Ορέστη* του Ευριπίδη. ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Σλόμπονταν Ούνκοβσκι, 2008). Φωτ.: Κώστας Αμοιρίδης.

Η αρχαία τραγωδία είναι ένα συνθετικό είδος τέχνης, όπως και γενικότερα το θέατρο, καθώς αξιοποιεί τις δυνατότητες πολλών τεχνών (λογοτεχνία, μουσική, χορός), συνθέτοντας ένα ενιαίο καλλιτεχνικό γεγονός. Ο Αριστοτέλης επισήμανε ότι την ενότητα του συγκεκριμένου καλλιτεχνικού έργου εξασφαλίζει η μίμηση, η αναπαραστατική δυνατότητα. Με ποικίλα μέσα, κυρίως όμως με τη δράση των προσώπων, η τραγωδία μιμείται, αναπαριστά μια πράξη μεγάλης σημασίας, ένα γεγονός με συγκεκριμένη αρχή, μέση και τέλος. Συνήθως το γεγονός αυτό έχει κατάληξη τραγική, όπως λέμε σήμερα, καθώς ταυτίζεται με την καταστροφή των εμπλεκόμενων προσώπων.

Γι' αυτό και στη διάρκεια μιας παράστασης αρχαίας τραγωδίας οι θεατές βιώνουν έντονα συναισθήματα, όπως αγωνία και φόβο (*φόβος*) για την τύχη των προσώπων και συμπόνια (*ἔλεος*) για την πορεία τους προς την καταστροφή. Με το τέλος, όμως, του έργου και την αποκατάσταση της τάξης και της δικαιοσύνης νιώθουν ανακουφισμένοι (*κάθαρσις*), έχοντας αποκομίσει την απόλαυση της τέχνης.

A3.2. Οι γιορτές προς τιμήν του Διονύσου και οι δραματικοί αγώνες

Οι παραστάσεις δραμάτων ήταν συνδεδεμένες με τις γιορτές προς τιμήν του Διονύσου. Το επίσημοτερο πρόγραμμα δραματικών παραστάσεων περιλαμβάνονταν στα Μεγάλα Διονύσια· κάλυπτε το μεγαλύτερο μέρος της γιορτής και είχε χαρακτήρα διαγωνισμού για τους καλύτερους ποιητές και υποκριτές. Κάθε τραγικός ποιητής συμμετείχε με τέσσερα έργα: τρεις τραγωδίες και ένα σατυρικό δράμα. Όλα τα έξοδα για τον Χορό τα κάλυπτε ο *χορηγός*, ένας πλούσιος Αθηναίος. Αξίζει να προσέξουμε τα συνθετικά της λέξης *χορηγός*: *χορός* και *ἄγω*· δηλώνουν ότι ο πλούσιος αυτός Αθηναίος οδηγεί, φέρνει τον Χορό στο θέατρο.

Ο αριστοτελικός ορισμός της τραγωδίας

Ένας Αθηναίος θεατής στα εν Άστει Διονύσια: Πάμε να δούμε τραγωδία!

A3.3. Το αρχαίο θέατρο και οι συντελεστές της παράστασης

Ένα αρχαίο θέατρο είχε αμφιθεατρικό σχήμα, όπως ένα σημερινό στάδιο, και χωρούσε αρκετές χιλιάδες θεατές. Το τμήμα των καθισμάτων ονομαζόταν

θέατρον (μεταγενέστερα, *κοίλον*). Καθέτως χωριζόταν από σκάλες σε *κερκίδες*· οριζοντίως χωριζόταν σε δύο μεγάλα τμήματα, τα διαζώματα, από έναν διάδρομο, που ονομάζεται επίσης *διάζωμα*. Στην *ορχήστρα*, έναν κυκλικό χώρο ορατό από κάθε σημείο του θεάτρου, εκτελούσε τις ρυθμικές του κινήσεις ο Χορός· στην ορχήστρα, κάποιες φορές, κινούνταν και οι ηθοποιοί.

Πίσω από την ορχήστρα βρισκόταν η *σκηνή*, ένα, αρχικά, ξύλινο κτίσμα που χρησίμευε κυρίως για να αλλάζουν προσωπεία και κοστούμια οι ηθοποιοί. Η πρόσοψη της σκηνής παρίστανε συνήθως ανάκτορο ή ναό. Στο κέντρο της σκηνής υπήρχε θύρα, από όπου μπορούσαν να βγαίνουν και να μπαίνουν οι ηθοποιοί, σαν από το ανάκτορο ή τον ναό. Δεν είμαστε βέβαιοι για το ποιος ήταν ο χώρος στον οποίο «έπαιζαν» οι ηθοποιοί. Ίσως ο στενός χώρος ανάμεσα στη σκηνή και την ορχήστρα, το *λογεῖον*, να αποτελούσε τον κύριο χώρο δράσης τους. Δεξιά και αριστερά της ορχήστρας δύο διάδρομοι, οι *πάροδοι*, διευκόλυναν την είσοδο ή την έξοδο του χορού και όσων ηθοποιών υποτίθεται ότι έρχονταν από μακριά.

Το θέατρο της Επιδαύρου (τέλος 4ου αι. π.Χ.). Πηγή: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Εκδοτική Αθηνών). Φωτ.: Ι. Α. Σπυρόπουλος.
• Γνωρίζετε κάτι για την εξαιρετική ακουστική του;

Συντελεστές μιας δραματικής παράστασης ήταν:

- **Ο ποιητής:** Εκτός από θεατρικός συγγραφέας, ο ποιητής ήταν και σκηνοθέτης, σκηνογράφος, ενδυματολόγος, χοροδιδάσκαλος, συνθέτης μουσικής. Σε παλαιότερες εποχές ο ποιητής ήταν και ηθοποιός.
- **Ο Χορός:** Τα μέλη των τραγικών Χορών ήταν αρχικά 12 και αργότερα 15. Όλα μαζί υποδύονταν μια ομάδα προσώπων, π.χ. σύμβουλοι του βασιλιά ή αιχμάλωτες γυναίκες. Ο Χορός δεν παίρνει ενεργό μέρος στη δράση· απλώς σχολιάζει ή προσεύχεται ή προειδοποιεί τα πρόσωπα του έργου. Αφού ο Χορός έπαιρνε τη θέση του στην ορχήστρα, παρέμενε εκεί ως το τέλος του έργου, εκτελώντας χορικά άσματα στα ενδιάμεσα των διαλογικών μερών, τα οποία ονομάζονται Στάσιμα*.
- **Οι υποκριτές:** Οι ηθοποιοί (*υποκριταί*) ήταν μόνο άντρες. Καθώς φορούσαν προσωπεία και χαρακτηριστικά ενδύματα (*σκευή*), μπορούσαν να ερμηνεύουν και τους γυναικείους ρόλους. Κατά τη διάρκεια της παράστασης οι ηθοποιοί έπρεπε να αλλάζουν προσωπεία και κοστούμια. Γι' αυτό και ο ποιητής, γράφοντας το κείμενό του, φρόντιζε εκ των προτέρων να αποσύρονται οι υποκριτές και να απουσιάζουν από τη σκηνή όση ώρα απαιτούνταν για να αλλάξουν εμφάνιση. Σίγουρα οι αλλαγές αυτές θα γίνονταν με μεγάλη βιασύνη! Συγχρόνως, οι ηθοποιοί έπρεπε να «μπουν» το ίδιο βιαστικά στον καινούριο τους ρόλο. Αυτό, με τα τόσο βαριά ενδύματα και συναισθήματα της τραγωδίας, δεν πρέπει να ήταν καθόλου εύκολο!

Αρχαία θέατρα
(slide show)

Η σκηνογραφία
και τα μηχανήματα
στο αρχαίο θέατρο

Συντελεστές του θεάτρου
στην αρχαιότητα

* Στάσιμα· όχι επειδή ο Χορός έμενε στάσιμος όταν τα τραγουδούσε -ίσα ίσα, πάντα κινιόταν και χόρευε όταν τα ερμήνευε- αλλά σε διάκριση από την κίνηση της Παρόδου, του τραγουδιού που ο Χορός ερμήνευε και χόρευε όταν έμπαινε στην ορχήστρα.

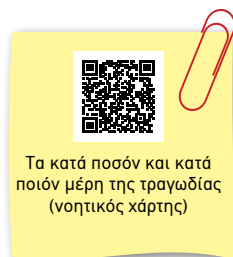

Ευριπίδη *Βάκχες*, Circle in the Square, ΗΠΑ (σκηνοθεσία Μιχάλη Κακογιάννη, 1980). Κοστούμια Τζον Κόνκλιν. Φωτ.: Martha Swore. Ευγενική παραχώρηση από το «Ίδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης».

- **Η πόλη-κράτος:** Η πολιτεία είχε την οργανωτική ευθύνη των δραματικών παραστάσεων. Μέγιστης σημασίας ήταν η απόφαση του Περικλή να παράσχει τα *θεωρικά*, χρηματικό βοήθημα στους πολίτες, για να παρακολουθούν δωρεάν τις παραστάσεις. Η πολιτεία δαπανούσε το σημαντικό αυτό ποσό, διότι θεωρούσε ότι οι δραματικές παραστάσεις συνιστούσαν κορυφαίο μάθημα παιδείας, αυτογνωσίας και δημοκρατικού ήθους. Αυτός ήταν και ο λόγος που ονομάζονταν *διδασκαλίες*.
- **Το κοινό:** Το ανώνυμο πλήθος στην αρχαία Αθήνα «τρελαινόταν» για θέατρο. Οι πολίτες περίμεναν με αγωνία τους δραματικούς αγώνες, ενημερώνονταν από πριν για τους μύθους που θα δραματοποιούσε κάθε ποιητής, καθώς και για τα πρόσωπα που θα ερμήνευε κάθε υποκριτής. Ζωηρές συζητήσεις «άναβαν» μετά τις παραστάσεις. Πολλοί, εξάλλου, Αθηναίοι συμμετείχαν σ' αυτές: μέλη των Χορών, βουβά πρόσωπα στα έργα, κριτές, κατασκευαστές σκηνογραφικών υλικών, κοστούμιών και προσωπίδων. Όλη η πόλη εκείνες τις ημέρες ζούσε για το θέατρο. Ακόμα και οι γυναίκες, αποκλεισμένες κατά τα άλλα από τις δημόσιες λειτουργίες, μπορούσαν πιθανότατα να παρακολουθήσουν τις παραστάσεις.

Το δράμα αποτελούσε σημαντική πτυχή στη ζωή της δημοκρατικής Αθήνας. Η εικόνα ενός θεάτρου γεμάτου από συμπολίτες, που ως ισότιμα μέλη της κοινότητας συμμετέχουν σε μια καλά οργανωμένη κοινή δράση, απηχεί τις αξίες της ισότητας και της ελευθερίας. Το θέατρο συνιστούσε έναν πολιτικό θεσμό που επιβεβαίωνε τον σεβασμό στον πολίτη, προήγε τον δημόσιο λόγο και λειτουργούσε ως μηχανισμός παιδείας. Μόνο μέσα στο πνευματικό κλίμα της ελεύθερης Αθήνας, στο κλίμα της ορθολογικής αμφισβήτησης και της εμπιστοσύνης στη λογική, μπορούσε να ανθίσει ο κριτικός λόγος της τραγωδίας και της κωμωδίας.

Τα κατά ποσόν και κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας (νοητικός χάρτης)

Α4. Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

Το κείμενο μιας τραγωδίας αρθρώνεται αυστηρά, καθώς διακρίνονται τα *κατά ποσόν* μέρη της. Η ιστορία ξεδιπλώνεται σταδιακά στα διαλογικά μέρη, τα *ἐπεισόδια*. Αυτά χωρίζονται το ένα από το άλλο με χορικά άσματα, τα *στάσιμα*. Το πρώτο από τα τραγούδια του Χορού λέγεται *πάροδος*, ότι προηγείται είναι ο *πρόλογος* του έργου. Το τελευταίο διαλογικό μέρος, όταν πια η τραγωδία βαίνει προς το τέλος της, ονομάζεται *ἔξοδος*.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, κάθε τραγωδία χαρακτηρίζεται από τα **κατὰ ποιόν** μέρη της. Ο **μύθος** είναι ο τρόπος σύνθεσης της ιστορίας, η πλοκή, η εξέλιξη των γεγονότων. Τα **ἥθη** αναφέρονται στον χαρακτήρα των προσώπων του έργου. Η **διάνοια** περιλαμβάνει όλες τις σκέψεις με τις οποίες τα πρόσωπα παρουσιάζουν και υποστηρίζουν τις θέσεις τους. Η **λέξις** είναι η έμμετρη σύνθεση, το ύφος του λόγου. Η **ᾠσις** περιλαμβάνει τα οπτικά στοιχεία μιας παράστασης (σκηνικά, κοστούμια, προσωπεία, σκηνικά αντικείμενα). Το **μέλος** είναι η μουσική και τα τραγούδια της.

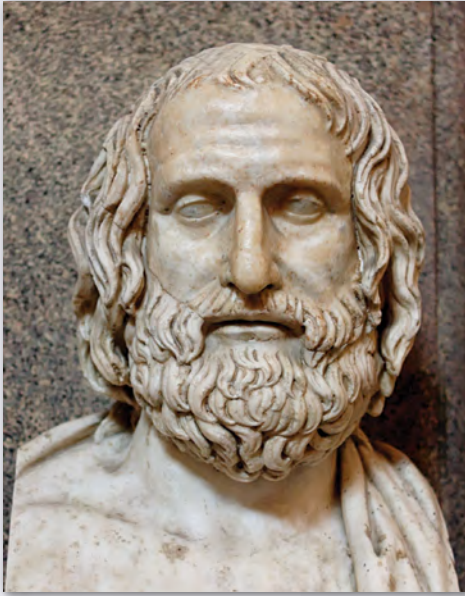
Αριστοτέλης, *Ποητική*,
1449b31-1450a10

Β. Ο ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΡΩΑΔΕΣ

Όπως είδαμε, ο Ευριπίδης μαζί με τον Αισχύλο και τον Σοφοκλή είναι οι τρεις μεγάλοι τραγικοί ποιητές της αρχαιότητας. Οι σπουδαίοι αυτοί ποιητές έθεσαν στο κέντρο του προβληματισμού τους τον ίδιο τον άνθρωπο. Σχετικά με αυτό ο Αριστοτέλης αποφαινεται: ο Αισχύλος παρουσιάζει τους ανθρώπους ανώτερους από ό,τι είναι· ο Σοφοκλής όπως πρέπει να είναι· και ο Ευριπίδης όπως είναι.

Αισχύλος

ΤΡΑΓΩΔΙΑ

Τὰ κατὰ ποσὸν μέρη

Πρόλογος
Πάροδος
Επεισόδιο Α΄
Στάσιμο Α΄
Επεισόδιο Β΄
Στάσιμο Β΄
Επεισόδιο Γ΄
Στάσιμο Γ΄
...
Έξοδος

Τὰ κατὰ ποιὸν μέρη

Μύθος
ἥθος
Διάνοια
Λέξις
Μέλος
ᾠσις

Προτομή του Ευριπίδη. Μάρμαρο, ρωμαϊκό αντίγραφο ελληνικού πρωτότυπου, περ. 330 π.Χ. Μουσείο Βατικανού. Πηγή: Wikipedia.

Β1. ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ: ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟ

Ο Ευριπίδης καταγόταν από την Αθήνα. Γονείς του ήταν ο Μνήσαρχος από τη Φλύα (σημερινό Χαλάνδρι) και η Κλειτώ. Γεννήθηκε στη Σαλαμίνα ανάμεσα στα 485 και 480 π.Χ., την εποχή των Περσικών πολέμων. Μεγαλώνοντας μέσα στο υψηλό μορφωτικό περιβάλλον της Αθήνας, ο Ευριπίδης απέκτησε αξιόλογη παιδεία. Ενημερώθηκε για τη διδασκαλία φιλοσόφων και σοφιστών, ενώ συνδέθηκε φιλικά και με τον Σωκράτη. Έτσι, μέσα στο έργο του ανιχνεύονται ερεθίσματα που δέχτηκε ο ποιητής από τις νέες ιδέες της εποχής του.

Σοφοκλής

Ο Ευριπίδης έζησε στα χρόνια της αθηναϊκής ακμής, μέσα σε ένα περιβάλλον άμεσης δημοκρατίας, οικονομικής ευμάρειας και πολιτιστικής δημιουργίας. Η πατρίδα του, η Αθήνα, είχε χαρακτηριστεί από τον Θουκυδίδη *Έλλάδος παιδευσις*, ακριβώς επειδή εκεί άνθιζαν τα γράμματα και οι τέχνες. Ο Ευριπίδης, όμως, δεν έζησε μόνο την Αθήνα της ελευθερίας, της δύναμης και του πολιτισμού, αλλά και την Αθήνα του Πελοποννησιακού πολέμου. Τόσο ο πολιτισμός της εποχής του όσο και ο πόλεμος αντανακλώνται στο ποιητικό του έργο.

Το 455 π.Χ. ο ποιητής πρωτοπήρε μέρος σε δραματικούς αγώνες, αλλά μόλις το 441 βραβεύτηκε για πρώτη φορά. Οι αρχαίες μαρτυρίες μάς δίνουν την εικόνα ενός ανθρώπου που δεν συμμετείχε ενεργά στην πολιτική ζωή, ενός μάλλον απόμακρου πνευματικού ανθρώπου, χωρίς πολλούς φίλους. Μια αρχαία πηγή αναφέρει ότι ο ποιητής συνήθιζε να απομονώνεται σε μια σπηλιά στη Σαλαμίνα, και εκεί, μακριά από τον θόρυβο του πλήθους, με το βλέμμα αφημένο στην πλατιά θάλασσα, στοχαζόταν τα αινίγματα της ανθρώπινης ζωής.

*Ορέστης, 340: ό μέγας όλθος ού
μόνιμος έν βροτοϊς*

Αυτό το σπήλαιο, που μέχρι και τα ρωμαϊκά χρόνια ήταν γνωστό αξιοθέατο, εντοπίστηκε από την αρχαιολογική έρευνα και ανάμεσα στα ευρήματά της ξεχωρίζει μία κούπα της κλασικής εποχής που έχει χαραγμένο το όνομα ΕΥΡΙΠ[ΙΔΗΣ]. Πηγή φωτογραφίας: Αρχαιολογία και Τέχνες (www.archaiologia.gr).

Σε μεγάλη ηλικία ο Ευριπίδης πήγε να ζήσει στη Μακεδονία. Στα θεάτρά της διδάχτηκαν οι τελευταίες τραγωδίες του. Λίγο αργότερα, το 406 π.Χ., πέθανε και ενταφιάστηκε μακριά από την πατρίδα του. Όταν η είδηση του θανάτου του έφτασε στην Αθήνα, ο Σοφοκλής εμφανίστηκε φορώντας γκρίζο πένθιμο χιτώνα και παρουσίασε τους χορευτές και τους υποκριτές του χωρίς στεφάνια· το πλήθος δάκρυσε. Από το συνολικό έργο του Ευριπίδη (περ. 90 δράματα) διασώθηκαν ολόκληρα 18 τραγωδίες και ένα σατυρικό δράμα, ο *Κύκλωψ*.

Γιώργος Σεφέρης
Ευριπίδης Αθηναίος

Γέρασε ανάμεσα στη φωτιά της Τροίας
και στα λατομεία της Σικελίας.
Του άρεσαν οι σπηλιές στην αμμουδιά κι οι ζωγραφιές της θάλασσας.
Είδε τις φλέβες των ανθρώπων
σαν ένα δίκτυ των θεών, όπου μας πιάνουν σαν τ' αγρίμια·
προσπάθησε να το τρυπήσει.
Ήταν στρυφνός, οι φίλοι του ήταν λίγοι·
ήρθε ο καιρός και τον σπαράξαν τα σκυλιά.

...Κύπρον, ού μ' έδέσπισεν..., 1955

Το αρχαίο θέατρο του Δίου
στην Περία

Ιδιαίτερα γνωρίσματα
της ποίησης του Ευριπίδη

Το θεατρικό κοινό της Αθήνας έδωσε στον ποιητή ελάχιστες φορές το πρώτο βραβείο. Ίσως σε αυτό να συνέβαλε και η ανατρεπτικότητα στον χειρισμό των μύθων και η νεωτερικότητα των ιδεών που προβάλλονται στις τραγωδίες του Ευριπίδη. Πάντως, οι Αθηναίοι αφενός ενδιαφέρονταν ζωηρά να δουν τα έργα του, αφετέρου τραγουδούσαν με αγάπη τα λυρικά κομμάτια των τραγωδιών του. Λέγεται ότι οι Αθηναίοι αιχμάλωτοι στη Σικελία, ύστερα από την καταστροφή στην οποία κατέληξε η εκστρατεία τους, κέρδισαν την αναστολή της ποινής τους τραγουδώντας λυρικούς στίχους του Ευριπίδη.

Οι σωζόμενες τραγωδίες του Ευριπίδη

Άλκηστις	Ίκέτιδες	Ίων
Μήδεια	Ήρακλῆς	Φοίνισσαι
Ήρακλείδα	Τρώαδες	Όρεστής
Ίππόλυτος	Ήλέκτρα	Ίφιγένεια ἐν Αἰλίδι
Άνδρομάχη	Ίφιγένεια ἐν Ταύροις	Βάκχαι
Έκάβη	Έλένη	Ρῆσος
		(αμφίβολης γνησιότητας)

Έλένη, 906:
κοινὸς γάρ ἐστιν
οὐρανὸς πᾶσιν βροτοῖς

Οι τρεις
μεγάλοι τραγικοί
(podcast)

Η γλώσσα του Ευριπίδη χαρακτηρίζεται από απλότητα και ακρίβεια. Ο λόγος είναι διανθισμένος από γνωμικά. Τα πρόσωπα μιλούν σχεδόν την καθημερινή γλώσσα, αλλά η συλλογιστική τους είναι συχνά περίτεχνη, καθώς ο ποιητής αξιοποιούσε τεχνικές της ρητορικής.

Οι χαρακτήρες του Ευριπίδη παρουσιάζονται ρεαλιστικά, ως κοινοί άνθρωποι που βιώνουν πάθη και ψυχικές μεταστροφές. Σημαδεύονται από τις αρετές και τα ελαττώματά τους και συχνά παρουσιάζονται ασταθείς στις επιλογές τους. Πάνω, όμως, από τις αδυναμίες των ηρώων, πάνω από τα μικροπρεπή μίσση και τις ιδιοτελείες τους, υψώνεται η αυτοθυσία και η καθαρότητα των νέων, που δεν έχουν ακόμη διαβρωθεί από το δηλητήριο του κόσμου.

Μεταγενέστεροι συγγραφείς χαρακτήρισαν τον Ευριπίδη *ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφον*, διότι ασχολήθηκε με μεγάλα ανθρώπινα προβλήματα, κοινωνικά, πολιτικά, υπαρξιακά κ.ά. Γνωρίζοντας τη διδασκαλία των σοφιστών, ο Ευριπίδης θέτει ερωτήματα, αμφισβητεί παραδοσιακές απαντήσεις, αναδεικνύει τις εσωτερικές αντιφάσεις τους, θέτει στο στόμα των ηρώων του πότε τη μία άποψη και πότε την αντίθετή της. Αλλά μέσα από τις αντινομικές θέσεις που διατυπώνουν οι ήρωες του Ευριπίδη, οι δέκτες του έργου του αναπτύσσουν ισχυρούς προβληματισμούς για τον θεό, τον κόσμο, την κοινωνία και τον άνθρωπο.

Ο Ευριπίδης έζησε στα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου, ωστόσο ο **φιλειρηνισμός** του είναι ολοφάνερος. Στις *Τρώαδες* και την *Έκάβη* η φρίκη του πολέμου, η δυστυχία των ηττημένων και η αλαζονεία των νικητών παρουσιάζονται με έντονα χρώματα.

Διάχυτο στις ευριπίδειες τραγωδίες είναι ένα **πνεύμα ανθρωπισμού**. Οι γυναίκες έρχονται στο προσκήνιο της προσοχής του· και είναι πρωτοποριακή για

Catharine Hepburn (Έκάβη) και Vanessa Redgrave (Άνδρομάχη). Από την ταινία του Μ. Κακογιάννη *Trojan women* (1971). Ευγενική παραχώρηση από το «Ίδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης».

Κάτια Δανδουλάκη (Αίθρα), *Ιππόλυτος* του Ευριπίδη, Εθνικό Θέατρο (σκηνοθεσία Στάθη Λιβαθηνού, 2019). Φωτ.: Ελίνα Γιουνανλή.

την εποχή της η αντιμετώπιση της γυναίκας ως ισότιμου ανθρώπινου όντος. Δούλοι και υπηρέτες παίρνουν τον λόγο και δείχνουν ότι διαθέτουν ένα πνεύμα εσωτερικής ελευθερίας και αξιοπρέπειας. Ακόμα και τα παιδιά βρίσκουν μια θέση στο έργο του ποιητή. Η απόφαση, τέλος, του Αριστοτέλη ότι ο Ευριπίδης *τραγικώτατος τῶν ποιητῶν φαίνεται*, όχι μόνο συνοψίζει τη μεγαλοσύνη του στην αποτύπωση της ανθρώπινης οδύνης αλλά, ίσως, υπογραμμίζει και τη βαθιά απαισιοδοξία του.

Σήμερα οι τραγωδίες του Ευριπίδη ανεβαίνουν σε θεατρικές σκηνές όλου του κόσμου, συναρπάζουν και προβληματίζουν. Το έργο του αποτελεί παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά.

B2. ΟΙ ΤΡΩΑΔΕΣ ΤΟΥ ΕΥΡΙΠΙΔΗ

Οι *Τρωάδες* διδάχτηκαν στα Μεγάλα Διονύσια το 415 π.Χ. Νικητής στους δραματικούς αγώνες εκείνης της χρονιάς αναδείχτηκε ο Ξενοκλής. Σίγουρα ο Ευριπίδης, δείχνοντας τις θηριωδίες των Ελλήνων στην Τροία, είχε στενοχωρήσει το αθηναϊκό κοινό, το οποίο πάντως δεν είχε αρνηθεί στον ποιητή το ανέβασμα του έργου του.

B2.1. Το μυθολογικό θέμα και το ιστορικό πλαίσιο των *Τρωάδων*

Η τραγωδία έχει ως θέμα τη δραματική θέση και τον σπαρακτικό θρήνο των γυναικών της Τροίας αμέσως μετά την άλωση και την καταστροφή της πόλης από τους Έλληνες, χρονικό σημείο στο οποίο τοποθετείται η έναρξη του έργου. Οι αιχμάλωτες Τρωαδίτισσες, καταβεβλημένες και απροστάτευτες, γίνονται έρμαιο των διαθέσεων του κατακτητή· αναμένουν απλώς τη βίαιη επιβίβασή τους στα πλοία που θα τις μεταφέρουν δούλες σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας.

Πρωταγωνίστριες του έργου είναι η πρώην βασίλισσα Εκάβη, η θεόληπτη ιέρεια Κασσάνδρα, η χήρα του Έκτορα Ανδρομάχη, μητέρα του άτυχου Αστυνάκτα, καθώς και η Σπαρτιάτισσα Ελένη, η θεωρούμενη υπαίτια του Τρωικού πολέμου. Δίπλα τους εμφανίζονται ο Έλληνας κήρυκας Ταλθύβιος και ο Μενέλαος, σύζυγος της Ελένης· αυτοί, ωστόσο, παραμένουν δευτεραγωνιστές. Με άλλα λόγια, στις *Τρωάδες* ο Ευριπίδης δεν δίνει τον κύριο λόγο στους νικητές και κατακτητές της Τροίας, αλλά στις ίδιες τις υπόδουλες γυναίκες.

Το ζήτημα του πολέμου και των καταστροφικών συνεπειών του κατέχει σημαντική θέση στο έργο του Ευριπίδη γενικότερα. Ο ποιητής εμπνέεται συχνά από καιρίες στιγμές και πρωταγωνιστικά πρόσωπα του Τρωικού κύκλου και δημιουργεί τραγωδίες όπως η *Ανδρομάχη*, η *Εκάβη*, οι *Τρωάδες* κ.ά. Είναι, βέβαια, φυσικό η συγκεκριμένη θεματολογία να προκαλεί το ενδιαφέρον του Ευριπίδη, αφού αυτός έζησε και δημιούργησε την εποχή του μακρόχρονου Πελοποννησιακού πολέμου (431-404 π.Χ.). Προφανώς, ο Τρωικός πόλεμος προσέφερε στον δραματουργό ένα μυθολογικό πλαίσιο, για να πραγματευτεί τον ίδιο τον πόλεμο ως ένα μεγάλο ιστορικό πρόβλημα, σύγχρονο του αλλά και διαχρονικό.

Μετά την ίδρυσή της, το 478 π.Χ., η Αθηναϊκή Συμμαχία άρχισε να μετατρέπεται σταδιακά σε ηγεμονία και η επεκτατική πολιτική της πόλης την οδήγησε σε οικονομική και στρατιωτική εκμετάλλευση των λεγόμενων συμμάχων της· συγχρόνως, η Αθήνα δεν δίσταζε να καταπνίγει κάθε προσπάθειά τους να αποστατήσουν. Όπως τονίζει ο Θουκυδίδης, η πολιτική αυτή αποτέλεσε αιτία του Πελοποννησιακού πολέμου.

Το αρχαίο δράμα και το σύγχρονο θέατρο: διαφορές

Οι Τρωάδες στη διεθνή σκηνή, τον 20ο αι. (slide show)

Μαρία Ναυπλιώτου (Ανδρομάχη) και Λήδα Πρωτοψάλτη (Εκάβη) σε παράσταση των *Τρωάδων* από το ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Νικαίτης Κοντούρη, 2009). Φωτ.: Κώστας Αμοιρίδης.

Τον χειμώνα του 416 π.Χ., όπως μας πληροφορεί ο ιστορικός, οι Αθηναίοι πολιορκήσαν τη Μήλο, που θέλησε να αποχωρήσει από το στρατόπεδό τους και να κρατήσει ουδέτερη στάση στον πόλεμο. Οι κάτοικοι του νησιού δεν παραδόθηκαν στην υπερδύναμη που τους απειλούσε, αλλά επέλεξαν μια ηρωική όσο και τραγική αντίσταση. Όταν τελικά οι Αθηναίοι κατέλαβαν το νησί, σκότωσαν όλους τους άντρες και πούλησαν τις γυναίκες και τα παιδιά δούλους στους Πέρσες.

Οι *Τρωάδες* διδάχθηκαν λίγους μήνες μετά την άλωση της Μήλου. Είναι βέβαιο πως ο Ευριπίδης αφενός στηλιτεύει τους συμπολίτες του για την άμετρη βία με την οποία αντιμετώπισαν τους Μηλίους, αφετέρου καταδεικνύει γενικότερα τη διαχρονική θηριωδία του πολέμου, τον πόνο της απώλειας αγαπημένων προσώπων, τις ολέθριες συνέπειες της μαζικής εξόντωσης, τη βαθιά αγωγή μπροστά στην υποδούλωση.

Συγχρόνως, οι *Τρωάδες* παριστάνονται λίγους μόνο μήνες πριν από την αναχώρηση του αθηναϊκού στόλου για τη Σικελία. Η σικελική εκστρατεία υπήρξε καταστροφική για την Αθήνα και προδιέγραψε την ήττα της στον πόλεμο και το τέλος μιας εξαιρετικά δημιουργικής εποχής. Ανάμεσα στους θεατές, λοιπόν, που παρακολούθησαν την τραγωδία στο θέατρο του Διονύσου βρίσκονταν σίγουρα και πολλοί από τους στρατιώτες που συμμετείχαν στη σφαγή της Μήλου και σε λίγο θα επέβαιναν στα πλοία που θα τους οδηγούσαν και στον δικό τους χαμό. Ο ποιητής μοιάζει να θέλει να τους προειδοποιήσει· ο φοβερός παραλογισμός και η αθλιότητα του πολέμου ξεχνιούνται εύκολα από τους νικητές μέχρι που και αυτοί να έρθουν στη θέση των ηττημένων, μέσα στα γυρίσματα των κύκλων της ανθρώπινης μοίρας.

B2.2. Τα βασικά θέματα των *Τρωάδων*

Στον πυρήνα του τρωικού μύθου αλλά και της συγκεκριμένης τραγωδίας βρίσκεται ένα θέμα που βασανίζει τον άνθρωπο από πολύ παλιά: το **πρόβλημα του πολέμου**. Με τις *Τρωάδες*, όπως και με την *Εκάβη* και την *Ανδρομάχη*, ο Ευριπίδης επιχειρεί, για πρώτη φορά στην αρχαία γραμματεία με τρόπο τόσο

Πρόσωπα στις *Τρωάδες*
(νοητικός χάρτης)

απερίφραστο, την ιδεολογική καταδίκη του πολέμου. Θέτει σε δεύτερο πλάνο τα αίτιά του, αγνοεί επιδεικτικά τον ηρωισμό και την ανδρεία με τα οποία αυτός πάντα συνδεόταν, και αναδεικνύει εμφατικά την καταστροφή που προκαλεί ο πόλεμος τόσο κατά τη φάση της διεξαγωγής του όσο και κατά τη μεταπολεμική· τότε που οι επιζώντες ηττημένοι βιώνουν έναν νέο κύκλο δεινών και οι νικητές δρέπουν τις συνέπειες της διάχυτης βίας.

Η τραγωδία παρουσιάζει με συγκλονιστικό τρόπο **τη φρίκη του πολέμου και τις συνέπειές του**: την αιχμαλωσία και την υποδούλωση αμάχων, την προσφυγιά, τη δεινή θέση των γυναικών στον ξένο τόπο, όπου θα ζήσουν ως αιχμάλωτες πολέμου, την εξόντωση αθώων παιδιών. **Η εκδίκηση του νικητή** δεν εκτονώνεται μόνο στο πεδίο της μάχης αλλά εκδηλώνεται και στη μεταπολεμική περίοδο, φτάνοντας στα όρια **της ύβρεως**, πράγμα που επιφέρει **την τιμωρία του**.

Ο Γιάννης Ρίτσος
για τις *Τρωάδες*

Απευθυνόμενος σε μια ανδροκρατούμενη κοινωνία ο ποιητής, δίνει πρωταγωνιστικό ρόλο στις γυναίκες και τις καθιστά τραγικά πρόσωπα. Εστιάζει την προσοχή του ειδικά σε αυτές και τονίζει ότι **οι γυναίκες μετατρέπονται σε σεξουαλικά αντικείμενα**, λάφυρα των κατακτητών. Ο ανατρεπτικός λόγος του Ευριπίδη καταδεικνύει ότι η πρακτική αυτή, αν και καθιερωμένη τόσο κατά την αρχαιότητα όσο και στις μέρες μας, αποτελεί στην ουσία πράξη επιβολής των νικητών και ταπείνωσης των ηττημένων. Στις πατρίδες των νικητών οι υπόδουλες γυναίκες αποτελούν, ως αντικείμενα πολύμορφης εκμετάλλευσης, τη ζωντανή και θριαμβευτική απόδειξη μιας βίαιης ανδρικής υπεροχής.

Είναι, επομένως, ξεκάθαρο ότι ο Ευριπίδης είναι ένας συγγραφέας φιλειρηνιστής. Μολονότι αγαπά και εκθειάζει την πατρίδα του την Αθήνα, φορτίζοντας συχνά τους λόγους των προσώπων του με πατριωτικούς τόνους, είναι σαφές ότι μέσα του κυριαρχεί το αντιπολεμικό συναίσθημα. Από τη μια ο ποιητής προάγει, όπως όλοι οι σύγχρονοί του δημιουργοί, τη φιλοπατρία, ενώ από την άλλη ασκεί αυστηρή κριτική σε πολιτικές επιλογές των συμπατριωτών του. Εν μέσω του σκληρού Πελοποννησιακού πολέμου, ο πατριωτισμός και ο φιλειρηνισμός μπορούν στην ιδεολογία του να συνυπάρχουν, δίνοντας στο κοινό μια άριστη ευκαιρία για περισυλλογή και προβληματισμό.

Γιώργος Κόρδης, *Πορεία θανάτου*.
Από τη συλλογή *Ανέστιοι*, 2023.

ΤΡΩΑΔΕΣ του ΕΥΡΥΠΙΔΗ: ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΙΟΓΡΑΦΙΑ			
ΘΕΑΤΡΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ	ΕΤΟΣ	ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑ	ΒΑΣΙΚΟΙ ΡΟΛΟΙ (Εκάβη, Ταλθύβιος, Ανδρομάχη)
Εθνικό θέατρο	1965	Τάκης Μουζενίδης	Αλέκα Κατσέλη, Θόδωρος Μορίδης, Ελένη Ζαφειρίου
ΚΘΒΕ	1966	Σωκράτης Καραντινός	Ρίκα Γαλάνη, Ανδρέας Φιλιππίδης, Λίλυ Παπαγιάννη
Στοά	1971	Θανάσης Παπαγεωργίου	Ελένη Καρπέτα, Θανάσης Παπαγεωργίου, Φούλη Προδρομίδου
Εθνικό θέατρο	1975	Αλέξης Σολομός	Ελένη Χατζηπαργύρη, Λυκούργος Καλλέργης, Κάκια Παναγιώτου
Θίασος Γιάννη Τσαρούχη	1977	Γιάννης Τσαρούχης	Σμαρώ Στεφανίδου, Χρήστος Τσάγκας, Αλίκη Γεωργούλη
Ανοιχτό θέατρο	1977	Γιώργος Μιχαηλίδης	Δέσπω Διαμαντίδου, Γιώργος Χαραλαμπίδης, Έρση Μαλικιένζου
Θέατρο Τέχνης	1979	Κάρολος Κουν	Αλέκα Παϊζη, Λεάνδρος Παναγιωτίδης, Ρένη Πιττακή
Θεατρικός Οργανισμός Κύπρου	1982	Νίκος Χαραλάμπους	Δέσποινα Μπεμπεδέλη, Στέλιος Καυκαριδής, Άλκηστις Παυλίδου
Εθνικό θέατρο	1985	Ανδρέας Φιλιππίδης	Όλγα Τουρνάκη, Βύρων Πάλλης, Νόννη Ιωαννίδου / Ελένη Μουρίκη
Δεσμοί	1987	Ασπασία Παπαθανασίου	Ασπασία Παπαθανασίου, Χρήστος Τσάγκας, Έρση Μαλικιένζου
ΚΘΒΕ	1987	Ανδρέας Βουτσινάς	Αλέκα Παϊζη, Νίκος Βρεττός / Δημήτρης Τερζόπουλος, Φιλαρέτη Κομνηνού
Εθνικό θέατρο	1991	Γιώργος Θεοδοσιάδης	Άννα Συνοδινού, Κώστας Καστανάς, Μαρία Σκούντζου
Θέατρο Τέχνης	1993	Γιώργος Λαζάνης	Τζένη Γαϊτανοπούλου, Παντελής Παπαδόπουλος, Ρένη Πιττακή
Θίασος Μιχάλη Κακογιάννη	1995	Μιχάλης Κακογιάννης	Έρση Μαλικιένζου, Βαρνάβας Κυριαζής, Θέμις Μπαζάκα
Φάσμα/ Απλό θέατρο	2001	Αντώνης Αντύπας	Μάρθα Βούρτση, Γεράσιμος Σκιαδαρέσης, Μάνια Παπαδημητρίου
Θεατρικός Οργανισμός Κύπρου	2003	Γιώργος Μουαϊμης	Αννίτα Σαντοριναίου, Θεόδωρος Μιχαηλίδης, Άντρη Κυριαζή
ΚΘΒΕ	2009	Νικαίτη Κοντούρη	Λήδα Πρωτοψάλτη, Φαίδωνας Καστρός, Μαρία Ναυπλιώτου
Θέατρο του Νέου Κόσμου	2010	Βαγγέλης Θεοδωρόπουλος	Λυδία Κονιόρδου, Γιάννης Τσορτέκης, Μαρία Καλλιμάνη
Θέατρο Άττις	2017	Θόδωρος Τερζόπουλος	Δέσποινα Μπεμπεδέλη, Προκόπη Αγαθοκλέους / Αντώνης Μυριαγκός, Νιόβη Χαραλάμπους
ΚΘΒΕ-ΔΗΠΕΘΕ Βεροίας	2020	Γιάννης Παρασκευόπουλος	Γιώτα Φέστα, Χρήστος Στυλιανού, Ιωάννα Παγιατάκη
ΚΘΒΕ	2023	Χρήστος Σουγάρης	Ρούλα Πατεράκη, Δημήτρης Πιατάς, Μαρίζα Τσάρη

Η ΤΥΧΗ ΝΙΚΗΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΝΙΚΗΤΩΝ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΤΡΟΙΑΣ

*ἐρημία γὰρ πόλιν ὅταν λάβῃ κακὴ,
νοσεῖ τὰ τῶν θεῶν οὐδὲ τιμᾶσθαι θέλει*
(στ. 26-27)

Πλοκή

- Τα προδραματικά γεγονότα: Δούρειος Ἴππος και ἄλωση της Τροίας
- Η τύχη των γυναικῶν της πόλης και των μελῶν της βασιλικῆς οικογένειας
- Το σχέδιο Αθηνᾶς και Ποσειδῶνα για την τιμωρία των υβριστῶν Ελλήνων

Θέματα

- Τα δεινά του πολέμου για τους ηττημένους
- Η ὕβρις και η τιμωρία των νικητῶν
- Ο ανθρωπομορφισμός των θεῶν
- Το δίπολο «ἔργο-λόγος»

Περί τραγωδίας και θεάτρου

- Λειτουργίες του Προλόγου
- Η θεατρική σύμβαση
- Η θέση των θεῶν στη σκηνή σε αρχαίες και σύγχρονες παραστάσεις
- Η ενότητα χρόνου στην αρχαία τραγωδία

Στον Πρόλογο:

- Θα αρχίσουμε να γνωρίζουμε τα πρόσωπα των *Τρωάδων* του Ευριπίδη
- Θα πάρουμε τις απαραίτητες πληροφορίες για τον χώρο, τον χρόνο και την υπόθεση
 - Θα συνειδητοποιήσουμε ότι μια αρχαία τραγωδία είναι θέατρο
- Θα προβληματιστούμε πάνω σε σημαντικά θέματα του έργου, επίκαιρα και στις μέρες μας

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 1

(πρωτ. κείμεν. 1-47, μετ. 1-49)

Ο ΠΟΣΕΙΔΩΝΑΣ ΜΙΛΑ ΓΙΑ ΤΑ ΔΕΙΝΑ ΤΩΝ ΗΤΤΗΜΕΝΩΝ

(Σωριασμένη στο χώμα, ακίνητη, η Εκάδη μπροστά σε σκηνές. Σε ψηλότερο επίπεδο, στο θεολογείο, ο Ποσειδώνας)

ΠΟΣΕΙΔΩΝΑΣ

Ο Ποσειδώνας είμαι. Ήρθα ως εδώ
του Αιγαίου τον αλμυρό βυθό αφήνοντας,
όπου χορό πανέμορφο στήνουν οι Νηρηίδες¹.
Η αγάπη μου για των Φρυγών² την πόλη άσβηστη
απ' τον καιρό που με τον Φοίβο Απόλλωνα
μαστορικά τους πύργους της υψώσαμε την πέτρα πελεκώντας³.
Και τώρα, στον καπνό παραδομένη.
Την πόρθησε το δόρυ των Αργείων⁴.
Κάποιος από τον Παρνασσό, απ' τη Φωκίδα,
ο Επειός⁵, με της θεάς της Αθηνάς⁶ τη συμβουλή, άλογο ξύλινο
σκαρφίστηκε και σκάρωσε, το φόρτωσε αρματωμένους
και γκαστρωμένο όλεδρο το στέλνει να διαβεί τα τείχη.
Γεμάτο δόρατα το ξόανο⁷ κρυμμένα,
γι' αυτό και Δούρειο Ίππο⁸ θα τ' ονομάσουν οι μελλούμενες γενιές.
Ρημάχτηκαν τα άλση τα ιερά.
Το αίμα πνίγει τους ναούς.
Πέφτει πεθαίνει ο Πρίαμος σφαγμένος
στου Δία πλάι τον βωμό⁹, θεού προστάτη του σπιτιού του.
Χρυσάφι αμέτρητο αρπάζουν οι Αχαιοί¹⁰,
φορτώνουν τα καράβια λάφυρα.
Τον άνεμο προσμένουν ούριος να φυσήξει,

Ο ΠΟΣΕΙΔΩΝΑΣ
ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΙ
ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΤΡΟΙΑΣ

Ποια υπήρξε η σχέση του
Ποσειδώνα με την Τροία;

5

Ποια γεγονότα
περιγράφει ο θεός;

10

15

20

1. Πρόκειται για τις 50 κόρες του θαλάσσιου θεού Νηρέα, προστάτιδες των ναυτικών. Ο «πανέμορφος χορός» των Νηρηίδων συνιστά αντίθεση με την εικόνα της πυρπολημένης Τροίας.
2. Στην *Ιλιάδα* οι Φρύγες είναι σύμμαχοι των Τρώων. Στην τραγωδία *Φρύγες* και Τρώες ταυτίζονται.
3. Ο Δίας τιμώρησε τον Ποσειδώνα και τον Απόλλωνα για συμμετοχή σε συνωμοσία εναντίον του, υποχρεώνοντάς τους να υπηρετήσουν για ένα έτος τον βασιλιά της Τροίας Λαομέδοντα. Τότε οι δύο θεοί έχτισαν τα τείχη της πόλης. Ενώ στην *Ιλιάδα* ο Ποσειδώνας είναι σε γενικές γραμμές με το μέρος των Αχαιών, στις *Τρωάδες* είναι στο πλευρό των Τρώων, πρόθυμος να συμπράξει με την Αθηνά, ώστε να τιμωρηθούν οι ασεβείς Έλληνες (βλ. στ. 50-98).
4. Αργείοι ονομάζονται συνολικά οι Έλληνες.
5. Επειός: κατασκεύασε, μετά από συμβουλή του Οδυσσέα και με τη βοήθεια της Αθηνάς, τον Δούρειο Ίππο.
6. Στον Τρωικό πόλεμο η θεά της σοφίας είναι σύμμαχος των Αχαιών· όμως, τα ανοσιουργήματά τους κατά την άλωση της Τροίας την κάνουν να αλλάξει στάση.
7. ξόανο: ξύλινο λατρευτικό άγαλμα.
8. Το επίθετο προέρχεται από τη λ. *δόρυ*, η οποία αρχικά σήμαινε «δέντρο», «ξύλο»· επομένως, *δούρειος ίππος* σημαίνει «ξύλινο άλογο». Η φράση «δούρειος ίππος» χρησιμοποιείται και σήμερα μεταφορικά.
9. Αν και ο Πρίαμος κατέφυγε ικέτης στον βωμό του Δία, σφαγιάστηκε από τον Νεοπτόλεμο.
10. Οι Αχαιοί ήταν ένα από τα πιο σπουδαία ελληνικά φύλα. Ήταν εγκατεστημένοι κυρίως στην Αργολίδα και τη Μεσσηνία. Η ονομασία «Αχαιοί», όμως, δήλωνε και το σύνολο των Ελλήνων (πρβλ. «Αργείοι»).

ποδώντας στις γυναίκες να γυρίσουνε και στα παιδιά τους -
μακριά τους δέκα χρόνια τούς κρατάει η εκστρατεία.
Κι εγώ αφήνω¹¹ πια τη δοξασμένη Τροία, τους βωμούς μου.
Του Άργου η θεά με νίκησε, η Ήρα,
κι η Αθηνά μαζί της· αυτές τους Τρώες υποδούλωσαν¹².
Αν ρημαδιό μια πολιτεία καταντήσει,
ποιος να τιμήσει τους θεούς και ποιος να τους λατρέψει.
Βοά ο Σκάμανδρος¹³ από των γυναικών τον μέγα δρήνο.
Κληρώθηκαν να γίνουν σκλάβες των Ελλήνων.
Άλλες σε Αρκάδες έπεσαν, σε Θεσσαλούς,
άλλες σε Αθηναίους, του Θησέα απόγονους¹⁴.
Κι όσες δεν έριξαν στον κλήρο, τις έκλεισαν
σε τούτες τις σκηνές, λάφυρο για τους πρώτους του στρατού
ξεχωριστό. Μαζί τους κι η Σπαρτιάτισσα Ελένη.
Σκλάβα κι αυτήν τη μέτρησαν. Και με το δίκιο τους¹⁵.
Εδώ και η Εκάβη¹⁶ κείτεται, στη θύρα της σκηνής μπροστά,
πικρή εικόνα για όποιον θέλει να τη δει¹⁷.
Κλαίει και θρηνεί για τα πολλά που τη φαρμάκωσαν.
Την κόρη της την Πολυξένη, πάνω στον τάφο
του Αχιλλέα βάρβαρα τη σκοτώσαν¹⁸.
Χάθηκε ο Πρίαμος, τα τέκνα της χαθήκαν.
Και την Κασσάνδρα, που ο Απόλλωνας την άφησε θεόληπτη
παρθένα παραλοισμένη¹⁹, γυναίκα του λαδραία με τη βία
την παίρνει ο Αγαμέμνονας,
περιφρονώντας τους θεούς, το σέβας αψηφώντας²⁰.
Αχ πόλη, πόλη μου, που κάποτε ευτυχούσες,
κι εσείς, οι πύργοι οι πέτρινοι, σας χαιρετώ.
Άπαρτη θα 'στεκες, αν δεν σε αφάνιζε η Αθηνά.

Πού αποδίδει
ο Ποσειδώνας την άλωση
της Τροίας και τι θα
κάνει τώρα ο ίδιος;

25

Η ΜΟΙΡΑ ΤΩΝ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Τι θα απογίνουν
οι αιχμάλωτες
Τρωαδίτισσες, ανώνυμες
και επώνυμες;

30

35

Σε ποια γυναίκα
αναφέρεται
διεξοδικά ο Ποσειδώνας;
Τι συνέβη με τους
συγγενείς της;

40

45

Ο ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΡΟΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΣΕΙΔΩΝΑ

11. Σύνηθες θεωρούνταν μία πόλη που έχει αλωθεί να εγκαταλείπεται από τους θεούς.
12. Στην "κρίσην περί της καλλίστης" η Ήρα και η Αθηνά ήταν οι ηττημένες (με νικήτρια την Αφροδίτη)· άρα, η μεταξύ τους συνεργασία στην καταστροφή της Τροίας είναι εύλογη.
13. Ο ποταμός Σκάμανδρος παραπέμπει άμεσα στην Τροία, όπως ο Ευρώτας στη Σπάρτη ή ο Νείλος στην Αίγυπτο.
14. Ο ρόλος των Αθηναίων στον Τρωικό Πόλεμο δεν είναι γενικά αξιωματικώς· επομένως, η σχετική αναφορά μάλλον λειτουργεί αναχρονιστικά, με στόχο την ικανοποίηση των θεατών.
15. Και η Ελένη θεωρείται σκλάβα. Εξαιρείται από τον κλήρο, αφού θα "επιστραφεί" στον Μενέλαο.
16. Μέσω του Ποσειδώνα, ο ποιητής συστήνει στους θεατές το κεντρικό πρόσωπο του έργου, την Εκάβη. Η Εκάβη, ήταν κόρη του βασιλιά της Φρυγίας Δύμαντα και σύζυγος του Πρίαμου. Οι συμφορές της είναι η επιτομή της φρίκης που ζουν οι ηττημένοι ενός πολέμου.
17. Με τη φράση "για όποιον θέλει να τη δει" ο ποιητής μοιάζει να απευθύνεται στους θεατές και να τους συστήνει έναν τρόπο πρόσληψης του έργου: να εστιάσουν την προσοχή τους ιδιαίτερα στο πρόσωπο της Εκάβης.
18. Σύμφωνα με μία εκδοχή του μύθου την Πολυξένη την είχε ερωτευτεί ο Αχιλλέας.
19. Η ξεχωριστής ομορφιάς κόρη του Πρίαμου και της Εκάβης πήρε από τον Απόλλωνα το χάρισμα να προλέγει το μέλλον σε κατάσταση θεόπνευστης μανίας. Επειδή όμως απέρριψε τον έρωτα του θεού, εκείνος την καταράστηκε να προφητεύει μόνο συμφορές και ταυτόχρονα να μη γίνεται πιστευτή.
20. Μετά την άρνησή της να ενδώσει στις επιθυμίες του Απόλλωνα, η Κασσάνδρα είχε παραμείνει αγνή· η αρπαγή της, επομένως, είναι όχι μόνο βίαιη και άδικη, αλλά και ανόσια πράξη, καθώς ο Αγαμέμνονας σκοπεύει να πάρει γυναίκα του —ως δεύτερη σύζυγο ή ερωμένη— μια αφιερωμένη στον θεό παρθένα.

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ

- Οι τραγικοί ποιητές αντλούσαν -σχεδόν αποκλειστικά- το υλικό τους από τη μυθολογική παράδοση. Αυτό σήμαινε ότι ο μύθος τον οποίο πραγματεύονταν σε μια τραγωδία ήταν ήδη λίγο ως πολύ γνωστός στο κοινό τους, μολονότι δεν έλειπαν και οι καινοτομίες του ποιητή. Ακόμη όμως και όταν ο ποιητής ακολουθούσε τη γνωστή εκδοχή του μύθου, οι θεατές δεν γνώριζαν από ποιο σημείο του μύθου θα επέλεγε να εκκινήσει το έργο του: ποια γεγονότα του μύθου θα προηγούνται της έναρξης του έργου (προδραματικά γεγονότα) και ποια θα παραστήσει στη διάρκειά του. Μία, λοιπόν, από τις **κύριες λειτουργίες του προλόγου** είναι να μας πληροφορήσει γι' αυτή την κρίσιμη επιλογή του ποιητή.

Θάνος Τζενεράλης (Ποσειδών). ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Σωκράτη Καραντινού, 1966). Φωτ.: Γιάννης Κυριακίδης.

- Μπορείτε να προσδιορίσετε το σημείο εκκίνησης του έργου, το θεατρικό τώρα: (στ. 7) με βάση τα στοιχεία που δίνει ο Ποσειδώνας στον προλογικό μονόλογό του;

ΗΘΟΣ

- Μια άλλη βασική λειτουργία του Προλόγου είναι να μας συστήσει τα πρόσωπα του έργου. Τον ρόλο αυτό τον έχει αναλάβει εδώ ένας θεός, ο Ποσειδώνας, ο οποίος, αφού αυτοσυστηθεί στον πρώτο κιόλας στίχο και αφού εκθέσει με συντομία τα γεγονότα που προηγήθηκαν, εστιάζει στο δραματικό παρόν και παρουσιάζει τα γυναικεία πρόσωπα, τις Τρωαδίτισσες, η τύχη των οποίων θα μας απασχολήσει στη συνέχεια.
 - Εντοπίστε τα πρόσωπα αυτά και συγκεντρώστε τις πληροφορίες που δίνει ο Ποσειδώνας για το καθένα. Ποιο από τα πρόσωπα αυτά είναι ήδη παρόν στη σκηνή και τι μπορεί να σημαίνει η επιλογή αυτή του ποιητή;

ΗΘΟΣ

- Η αρχαία ελληνική τραγωδία διαδραματίζεται πάντα σε ανοιχτό χώρο, κάτω από το φως του ήλιου, μπροστά στο σκηνικό οικοδόμημα, το οποίο παριστάνει συνήθως ένα παλάτι, ένα σπίτι, ένα ναό. Μια σημαντική λειτουργία του Προλόγου είναι να μας δώσει πληροφορίες για τον χώρο όπου θα εκτυλιχθεί η δράση.
 - Να εντοπίσετε στον λόγο του Ποσειδώνα τις σχετικές πληροφορίες.

ΔΙΑΝΟΙΑ

- Τέλος, βασικός ρόλος του Προλόγου είναι να μας εισαγάγει στα θέματα του έργου και τη βασική του σύγκρουση / τις βασικές του συγκρούσεις. Ένα από τα κεντρικά θέματα των *Τρωάδων*, ενός έργου που διαδραματίζεται την επομένη της άλωσης της Τροίας, είναι **τα δεινά του πολέμου για τους ηττημένους**, η οδύνη που προκαλεί ο πόλεμος στους ηττημένους· έτσι, στον Πρόλογο γίνεται μια πρώτη καταγραφή του τιμήματος που πληρώνουν οι Τρώες. Ο Ευριπίδης, μιλώντας για τον πόλεμο, μια κατεξοχήν ανδρική δραστηριότητα, δημιουργεί ένα έργο όπου πρωταγωνιστεί η γυναικεία φωνή και ο πόνος που εισπράττει η γυναίκα ως άνθρωπος, καθώς και ως μάνα, αδελφή, σύζυγος του πολεμιστή.
 - Να παραθέσετε όσες συμφορές έχουν ήδη βρει το στρατόπεδο των ηττημένων και όσες επίκεινται στο άμεσο μέλλον.

Ο ρόλος των θεών στον Ευριπίδη

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

- στ. 37-38: “Εδώ και η Εκάβη κείται, στη θύρα της σκηνής μπροστά, / πικρή εικόνα για όποιον θέλει να τη δει”. Στους στίχους αυτούς γίνεται φανερή η «**θεατρική σύμβαση**» (ή αλλιώς «θεατρική ψευδαίσθηση»): οτιδήποτε συμβαίνει στη σκηνή -όσο απίθανο και έξω από τους νόμους της φύσης κι αν είναι- οι θεατές έχουν σιωπηρά συμφωνήσει να το θεωρούν πιθανό και αληθινό. Έτσι, εδώ οι θεατές μπορούν να δουν και να ακούσουν τον Ποσειδώνα να μιλάει, αλλά η Εκάβη, μολονότι παρούσα, σωριασμένη σε μια άκρη της σκηνής, δεν είναι σε θέση να αντιληφθεί τη θεϊκή παρουσία. Σύμφωνα με τη θεατρική οικονομία η ηρωίδα δεν πρέπει να ακούσει όσα αποκαλύπτει εδώ ο Ποσειδώνας, αφού θα τα πληροφορηθεί σταδιακά στη συνέχεια.
 - Ποιον ρόλο έχουν παίξει οι θεοί, όπως αποκαλύπτεται ήδη από την αρχή του έργου, στην καταστροφή της Τροίας;
 - Τι μπορεί να σημαίνει αυτή η έλλειψη επικοινωνίας Ποσειδώνα-Εκάβης για τον τρόπο που οι θεοί (ή οι δυνατοί του κόσμου) αποφασίζουν και οι άνθρωποι βιώνουν όσα αποφασίζουν για αυτούς οι θεοί;
- Σε παραστάσεις της αρχαιότητας, τουλάχιστον από την ελληνιστική εποχή και ύστερα, οι θεοί παρουσιάζονταν είτε πάνω στο “θεολογείο”*, ένα είδος εξέδρας στη στέγη της σκηνής, είτε πάνω στη “μηχανή”, ένα είδος γερανού. Σε νεότερες ή σύγχρονες παραστάσεις οι σκηνοθέτες παίρνουν μεγαλύτερες ελευθερίες σε σχέση με τη **θέση των θεών στη σκηνή**.
 - Σχολιάστε τη θέση του Ποσειδώνα στην παράσταση του ΚΘΒΕ, όπως φαίνεται στην φωτογραφία.

Αντώνης Καφετζόπουλος (Ποσειδώνας). ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Χρήστου Σουγάρη, 2023). Φωτ.: Mike Rafail.

* Οι λέξεις με το σύμβολο αυτό (*) επεξηγούνται και στο Γλωσσάρι Όρων της Αρχαίας Ελληνικής Τραγωδίας.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

στ. 6-7, *οὔποτ' ἐκ φρενῶν εὔνοι' ἀπέστη τῶν ἐμῶν Φρυγῶν πόλει*. Η λ. *φρήν* (φρενός) σημαίνει: 'το διάφραγμα', 'καρδιά, ως έδρα των παθῶν', 'το μυαλό, ως έδρα της σκέψης' (διαδικτυακό αρχαιοελληνικό λεξικό Liddell & Scott). Η λέξη δεν διασώθηκε αυτούσια στα ΝΕ, αλλά έδωσε παράγωγα επίθετα με β' συνθετικό -φρων ή -φρονας.

- Μπορείτε να σκεφτείτε μερικά; Σχετίζονται νοηματικά με την αρχαία σημασία της λ. *φρήν*;

Ο μεταφραστής μας Παντελής Μπουκάλας απέδωσε τους δύο στίχους ως εξής: "Η αγάπη μου για των Φρυγῶν την πόλη άσβηστη". Τρεις άλλες μεταφράσεις:

Θρασύβουλος Σταύρου (1972): "ούτε στιγμή δεν έλειψε η αγάπη για των Φρυγῶν την πόλη απ' την καρδιά μου".

Γιάννης Τσαρούχης (1978): "την είχα πάντα στην καρδιά μου αυτή την πόλη".

Μιχάλης Κακογιάννης (1995): "ποτέ δεν έσβησε η αγάπη για τους Φρύγες και τη χώρα τους".

- Να συγκρίνετε τις μεταφράσεις ως προς την πιστότητά τους στο αρχαίο κείμενο και ως προς τη θεατρικότητά τους, τη δυνατότητά τους να απευθυνθούν στο κοινό μιας παράστασης. Ποια προτιμάτε και γιατί;

1. Κοίλο	11. Περίακτος
2. Ορχήστρα	12. Θεολογείο - Διστεγία - Σκοπή
3. Περιμετρικός αποχετευτικός αγωγός	13. Μηχανή - Γερανός
4. Πάροδος	14. Αιώρα
5. Κτίριο σκηνής	15. Αυλαία
6. Προσκήνιο	16. Χαρώνεια κλίμακα
7. Λογείο	17. Θύρα προσκηνίου
8. Παρασκήνιο	18. Πινακίδες ή καταβλήματα
9. Βασίλειος θύρα	19. Κεραυνοσκοπείο
10. Θύρα	20. Στοά

Αναπαράσταση του ελληνιστικού θεάτρου του αρχαίου Δίου (τέλη 3ου αι. π.Χ.). Στο κέντρο της στέγης διακρίνεται το *θεολογείον* (αρ. 10). Πηγή: Διάζωμα.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 2

(πρωτ. κείμε. 48–97, μετ. 50–98)

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΙΜΩΡΙΑ ΤΩΝ ΝΙΚΗΤΩΝ

(Εμφανίζεται η Αθηνά)

ΑΘΗΝΑ. Ποσειδῶνα, του πατέρα μου αδερφέ, θεέ μεγάλε, πολυτίμητε, μπορώ να σου μιλήσω, σβήνοντας την παλιά μας έχθρα ²¹ ; ΠΟ. Και βέβαια, σεβαστή Αθηνά. Των συγγενών ο λόγος, βάλαμο στην καρδιά μας.	50	Η ΑΘΗΝΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΖΕΙ ΤΟΝ ΠΟΣΕΙΔΩΝΑ
ΑΘ. Γλυκός ο τρόπος σου. Λοιπόν, όσα θα πω μάς νοιάζουν και τους δυο μας. ΠΟ. Μήπως από θεό φέρνεις μαντάτο, από τον Δία ή κάποιον δαίμονα; ΑΘ. Όχι. Τη συνδρομή σου ήρδα να λάβω για την Τροία, τον τόπο όπου βρισκόμαστε.	55	
ΠΟ. Μα τι; Έπαψες πια να την εχθρεύεσαι; Και συμπονάς τις στάχτες της; ΑΘ. Απάντησέ μου πρώτα: Θα συμφωνήσεις μ' όσα λέω; Θα συμπράξεις;	60	
ΠΟ. Ναι. Θέλω να μάθω τον σκοπό σου όμως. Της Τροίας η έγνοια σ' έφερε εδώ ή των Αργείων; ΑΘ. Εχθροί μου πριν οι Τρώες. Μα πια, να τους ευφράνω δέλω, των Αχαιών τον γυρισμό να φαρμακώσω.	65	Τι σχεδιάζει η Αθηνά για τους Αχαιούς και τι ζητά από τον Ποσειδῶνα;
ΠΟ. Πώς έτσι απότομα τους τρόπους σου αλλάξεις; Τυχαία την αγάπη σου μοιράξεις και το μίσος; ΑΘ. Με πρόσβαλαν. Και τους ναούς μου τούς μαγάρισαν. Δεν το ξέρεις; ΠΟ. Το ξέρω. Τότε που βάνουσος ο Αϊάντας έσυρε την Κασσάνδρα ²² . ΑΘ. Και τίποτα δεν έπαθε από τους Αχαιούς. Μια λέξη δεν του είπαν ²³ . ΠΟ. Την Τροία όμως με τη δική σου δύναμη την άλωσαν ²⁴ . ΑΘ. Ναι, αλλά τώρα δέλω να τους τιμωρήσω. Με τη συνδρομή σου.	70	
ΠΟ. Μετά χαράς. Τι σχεδιάζεις όμως; ΑΘ. Αγύριστο τον γυρισμό τους θα τον κάνω ²⁵ . ΠΟ. Πού; Στη στεριά ή στη θάλασσα;	75	

21. Η φράση πιθανώς αναφέρεται στον ανταγωνισμό των δύο θεών για την κυριότητα της Αθηνάς.

22. Ο Αίας ο Λοκρός διέπραξε ιεροσυλία, όταν άρπαξε βίαια την Κασσάνδρα από το ιερό της Αθηνάς.

23. Στο χαμένο έπος του Τρωικού Κύκλου *Ιλίου πέρις* («Άλωση της Τροίας») αναφέρεται η απόφαση των Ελλήνων να λιθοβολήσουν τον Αϊάντα για την ανόσια πράξη του. Η εκδοχή του Ευριπίδη, ωστόσο, θέλει τον δράστη όχι μόνο να μένει ατιμώρητος αλλά ούτε καν να αποδοκιμάζεται. Έτσι στοιχειοθετείται συλλογική ευθύνη και ενοχή, και συνεπώς δικαιολογείται η οργή της Αθηνάς εναντίον των Ελλήνων συνολικά.

24. Το «με τη δική σου δύναμη» αποτελεί υπαινιγμό στο τέχνασμα του Δούρειου Ίππου, στην υλοποίηση του οποίου συνέβαλε η θεά. Με το «όμως» ο Ποσειδῶνας εννοεί: αφού οι Αχαιοί εκπόρθησαν την Τροία με τη δική σου βοήθεια, είχαν ένα λόγο παραπάνω να σεβαστούν τον ναό σου.

25. «αγύριστο ... γυρισμό», στο πρωτότυπο *δύσνοστον ... νόστον* (οξύμωρο).

ΑΘ. Όταν θα αρμενίζουν για τα σπίτια τους φεύγοντας απ' την Τροία.
Νεροποντή θα ρίξει ο Δίας, χαλάζι ακατάσχετο,
ολέθριους θα στείλει ανέμους.

Κι έταξε να μού δώσει το αστροπελέκι του,
των Αχαιών να κάψω τα καράβια.

Κι εσύ, κάνε το Αιγαίο σου να ουρλιάζει
από την τρικυμία και τις ρουφήχτρες,
κουφάρια γέμισε της Εύβοιας τον κόλπο²⁶.

Να μάδουν τους ναούς μου να τιμούν
και τους θεούς όλους να σέβονται.

ΠΟ. Ό,τι ζητάς θα γίνει. Τα λόγια περιττεύουν.

Όλο το Αιγαίο θα το ταράξω. Της Δήλου οι βράχοι,
της Μυκόνου οι ακτές, Σκύρος και Λήμνος,
του Καφηρέα τ' ακρωτήριο, θα σκεπαστούνε απ' τους πνιγμένους
τού πελάγους²⁷. Μα εσύ τρέξε στον Όλυμπο,
πάρε τ' αστροπελέκι τού πατέρα σου κι ύστερα καρτεράς
ώσπου να λύσουνε τα παλαμάρια οι Αχαιοί.

Ανόητοι όσοι κουρσεύουν πόλεις και μαγαρίζουνε
ναούς και τάφους, τον τόπο των νεκρών τον ιερό.

Όλεθρο γέυεται όποιος όλεθρο σκορπάει.

(Ο Ποσειδώνας και η Αθηνά εξαφανίζονται. Η Εκάβη ανασηκώνεται σιγά σιγά)

80

Πρόσθετα
πραγματολογικά
στοιχεία για τον
Πρόλογο.

85

**Η ΥΠΟΣΧΕΣΗ
ΤΟΥ ΠΟΣΕΙΔΩΝΑ**

Πώς θα βοηθήσει

90

ο Ποσειδώνας

στην πραγματοποίηση
του σχεδίου της Αθηνάς;

95

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ-ΔΙΑΝΟΙΑ

- Στη δεύτερη σκηνή του Προλόγου εμφανίζεται ένα ακόμη πρόσωπο, επίσης θεός, η Αθηνά. Στη διάρκεια της δεκάχρονης πολιορκίας της Τροίας η Αθηνά ήταν με το μέρος των Αχαιών.

α) Γιατί η θεά έχει αλλάξει τόσο δραστικά τη θέση της απέναντι στους Έλληνες και θέλει τώρα να τους καταστρέψει;

β) Αναζητήστε τον ορισμό της λέξης "ύβρις" και συζητήστε αν αυτή ταιριάζει ή όχι στη συμπεριφορά των νικητών Ελλήνων και γιατί.

Walter Crane, *Τα άλογα του Ποσειδώνα* (1910). Πηγή: Wikipedia Commons

26. Ως κόλπος της Εύβοιας πιθανόν εννοείται ο πορθμός του Ευρίπου, γνωστός για την παλίρροια, ή το ακρωτήριο Καφηρέας (Κάβο Ντόρο), από τα πιο επικίνδυνα θαλάσσια περάσματα (βλ. και στ. 92).

27. Οι περιοχές που «θα σκεπαστούνε απ' τους πνιγμένους» καλύπτουν ένα σημαντικό τμήμα του Αιγαίου πελάγους. Υπαινιγμός για το μέγεθος της τρικυμίας που θα προκαλέσει ο Ποσειδώνας.

ΜΥΘΟΣ-ΔΙΑΝΟΙΑ

- Μια από τις σημαντικότερες συμβάσεις της αρχαίας τραγωδίας είναι αυτή της **ενότητας του χρόνου***: η διάρκεια της δράσης περιορίζεται σε ένα εικοσιτετράωρο. Ωστόσο, όλα όσα λέγονται στον Πρόλογο για την **τιμωρία των υβριστών νικητών** ξεπερνούν το πλαίσιο δράσης του έργου και δεν θα τα δούμε να πραγματοποιούνται εδώ. Μια τέτοια προφητική σκηνή που προβλέπει τις συμφορές που θα πλήξουν τους νικητές Αχαιούς θα ταίριαζε ίσως περισσότερο στο τέλος της τραγωδίας, όταν τα καράβια των Αχαιών εγκαταλείπουν τη ρημαγμένη Τροία.
 - α) Μπορείτε να σκεφτείτε για ποιο λόγο ο Ευριπίδης επέλεξε να προτάξει τη σκηνή των δύο θεών που συνεργάζονται, για να οργανώσουν την τιμωρία των νικητών; Λάβετε υπόψη σας ότι οι Αχαιοί στη διάρκεια του έργου συνεχίζουν την υβριστική, αλαζονική και απάνθρωπη συμπεριφορά τους.
 - β) Ποιες από τις πράξεις των νικητών στις *Τρωάδες* παραβιάζουν το «δίκαιο του πολέμου» με τη σημερινή έννοια; Αναζητήστε τον όρο στο διαδίκτυο και διαβάστε σχετικά, πριν απαντήσετε.

ΔΙΑΝΟΙΑ

- Οι δύο θεοί παρουσιάζονται και συζητούν σαν άνθρωποι, επιβεβαιώνοντας τον **ανθρωπομορφισμό των θεών** στην αντίληψη των αρχαίων. Ωστόσο, η παρουσία τους δίνει τη δυνατότητα στον ποιητή να εκμεταλλευτεί το θεϊκό προνόμιο της γνώσης του μέλλοντος και να πληροφορήσει τους θεατές για την τύχη των Αχαιών, που μέσα στην αλαζονεία της νίκης σκορπούν τον όλεθρο. Οι θεατές, έτσι, αποκτούν μια πρό-γνωση του μέλλοντος που τα ίδια τα δραματικά πρόσωπα αδυνατούν να έχουν, καθώς ο γνωστικός ορίζοντας του ανθρώπου είναι περιορισμένος.
 - Ως εκπρόσωποι ποιων δυνάμεων λειτουργούν οι δύο θεοί αποφασίζοντας για το μέλλον των Αχαιών; Ποιες δυνάμεις θα κινητοποιήσουν για να πραγματοποιηθεί η απόφαση αυτή;

ΔΙΑΝΟΙΑ

- Σχολιάζοντας η Αθηνά τη βάνουση συμπεριφορά του Αίαντα σε βάρος της Κασσάνδρας, υπογραμμίζει την απουσία τιμωρίας του από τους Αχαιούς. Οι Αχαιοί δεν τον τιμώρησαν ούτε με πράξεις, αλλά ούτε καν με λόγια. Το **δίπολο «έργο – λόγος»** το συναντούμε συχνά στην αρχαιοελληνική σκέψη. Τα δύο μέρη, έργο και λόγος, άλλοτε λειτουργούν σύμμετρα και συμπληρωματικά μεταξύ τους, όπως εδώ, και άλλοτε εμφανίζονται ασύμμετρα, καθώς συνήθως ο λόγος πλεονάζει, ενώ σπανίζουν οι αντίστοιχες πράξεις. Το ιδανικό για τους αρχαίους Έλληνες είναι ο λόγος να οργανώνει και να εξορθολογίζει την πράξη, ενώ η πράξη να εφαρμόζει τον λόγο και με τη σειρά της να τον εμπνέει.
 - Θεωρείτε ότι η συνέπεια λόγων και πράξεων είναι και σήμερα ένα ζητούμενο; Μπορείτε να σκεφτείτε περιπτώσεις όπου η ασυμμετρία λόγων και έργων είναι πολύ συχνή; Θυμηθείτε νεοελληνικές παροιμιακές εκφράσεις που καταγράφουν αυτήν την ασυμμετρία.

Ο ρόλος του Ποσειδώνα και της Αθηνάς

Η ενότητα χώρου και χρόνου

Η αρπαγή της Κασσάνδρας.

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

Παρατηρήστε τις φωτογραφίες του Ποσειδώνα και της Αθηνάς από την παράσταση του Εθνικού Θεάτρου.

Γιάννης Αποστολίδης (Ποσειδών) και Πίτσα Καπιτσινέα (Αθηνά). Εθνικό θέατρο (σκηνοθεσία Τάκη Μουζενίδη, 1965). Φωτ.: Δ.Α. Χαρισιάδης.

- Αναζητήστε στο διαδίκτυο αρχαιοελληνικές αναπαραστάσεις των δύο θεών και συγκρίνετέ τις με τις δύο φωτογραφίες. Από πού νομίζετε ότι άντλησε την έμπνευσή του ο ενδυματολόγος της παράστασης Αντώνης Φωκάς;

Nelly's, *Παράλληλισμοί*, Κολάζ στη Διεθνή Έκθεση Νέας Υόρκης, 1939. Πηγή: Μουσείο Μπενάκη.

Η διάσημη ελληνίδα φωτογράφος στους *Παράλληλισμούς* αντιπαράθετει μορφές από την αρχαία ελληνική τέχνη με αντίστοιχες από τη σύγχρονη Ελλάδα, θέλοντας να προβάλει τη συνέχεια του Ελληνισμού. Εντοπίστε τη μορφή του Ποσειδώνα και την αντίστοιχη με αυτόν φιγούρα από τη νεοελληνική πραγματικότητα.

Οδηγός δημιουργίας
θεατρικής ομάδας
(video tutorial)
Α' ΜΕΡΟΣ

Οδηγός δημιουργίας
θεατρικής ομάδας
(video tutorial)
Β' ΜΕΡΟΣ

Οδηγός
δημιουργίας
θεατρικής ομάδας
(video tutorial)
Γ' ΜΕΡΟΣ

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

στ. 49: *μέγαν τε δαίμον' ἐν θεοῖς τε τίμιον· δαίμων*: Ενώ στον νεότερο λαϊκό πολιτισμό η λ. "δαίμονας" σημαίνει το πνεύμα του κακού, τον διάβολο, για τους αρχαίους Έλληνες *δαίμων* ήταν κάθε υπερφυσική δύναμη που η ανθρώπινη λογική αδυνατεί να ερμηνεύσει. Σε αυτή τη δεύτερη σημασία περιλαμβάνονται οι θεοί, ανώτεροι ή κατώτεροι, αλλά και η τύχη, η μοίρα, ακόμη και ο θάνατος.

- Αναζητήστε στο λεξικό τη σημασία λέξεων που παράγονται από το *δαίμων* (-ονος), π.χ. δαιμόνιος, δεισιδαιμονία, ευδαιμονία.

ΑΣ ΔΟΥΜΕ ΤΟΝ ΠΡΟΛΟΓΟ ΣΥΝΟΛΙΚΑ ...

1. Αναδιηγηθείτε σε 10-12 σειρές το περιεχόμενο του Προλόγου των *Τρωάδων*.
2. Είναι χαρακτηριστική στον Ευριπίδη η έναρξη μιας τραγωδίας με δύο σκηνές, μια μονολογική και μια διαλογική. Αναζητήστε τον Πρόλογο της *Άλκηστης*. Ποιες ομοιότητες αναγνωρίζετε σε σχέση με τον Πρόλογο των *Τρωάδων*; Μπορείτε να υποθέσετε γιατί ο Ευριπίδης επέλεξε θεότητες ως πρόσωπα στους συγκεκριμένους προλόγους;
3. Γράψτε μια παράγραφο με θεματική πρόταση τον στ. 98 του κειμένου («Όλεθρο γεύεται όποιος όλεθρο σκορπάει»). Μπορείτε να αναπτύξετε την παράγραφό σας με όποιον τρόπο ανάπτυξης παραγράφου θεωρείτε κατάλληλο.
4. Οι στίχοι 27-28 («Αν ρημαδιό μια πολιτεία καταντήσει, / ποιος να τιμήσει τους θεούς και ποιος να τους λατρέψει») θα μπορούσαν να ξαναγραφτούν σε πολλές παραλλαγές τους (π.χ. «Αν ρημαδιό μια πολιτεία καταντήσει, ποιος να τιμήσει τη γη και ποιος να την καλλιεργήσει»). Γράψτε το δικό σας δίστιχο για τις συνέπειες του πολέμου. Στη συνέχεια, όρθιοι σε κύκλο, ας απαγγείλει ο καθένας/η καθεμιά με τη σειρά το δίστιχό του/της καθαρά, δυνατά και με αυτοπεποίθηση. Έχετε ήδη δημιουργήσει ένα μικρό θεατρικό δρώμενο.
5. Ζωγραφίστε μια σειρά από εικόνες εμπνευσμένες από τα γεγονότα που διηγούνται ο Ποσειδώνας και η Αθηνά (ή εναλλακτικά αναζητήστε τις στο διαδίκτυο) και δημιουργήστε με αυτές παρουσίαση με θέμα την άλωση της Τροίας από τους Έλληνες. Δώστε στην εικονογραφημένη ιστορία σας έναν πιο γενικό τίτλο.

ΑΡΧΙΖΟΥΜΕ ΝΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΥΜΕ ...

1. Σημαντικό θέμα στις *Τρωάδες* είναι η τύχη όχι μόνο των ηττημένων Τρώων και Τρωαδισσών αλλά και των νικητών Αχαιών, μια τύχη που συνδέεται από τον Πρόλογο ακόμη με τις πράξεις τους. Ξεκινήστε να σημειώνετε στοιχεία που αναδεικνύουν το ήθος των νικητών (πράξεις, λόγους, αποφάσεις). Έτσι, στο τέλος του έργου θα έχετε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της υβριστικής συμπεριφοράς τους, που θα οδηγήσει στην τιμωρία αρκετών από αυτούς.
2. Ξεκινήστε και συνεχίστε μέχρι το τέλος την καταγραφή των «σκηνικών οδηγιών» που είναι ενσωματωμένες στο κείμενο του Ευριπίδη (περισσότερα για τον όρο στην 3η ΔΕ). Σημειώνετε, δηλαδή, πληροφορίες για τον τόπο/το σκηνικό, την ταυτότητα, την είσοδο και τη θέση των προσώπων στη σκηνή, την εμφάνιση (κοστούμι, κόμμωση, αξεσουάρ κλπ.) και τη συναισθηματική τους κατάσταση, τον φωτισμό κ.ά. Έτσι, αν το θελήσετε, θα είστε έτοιμοι να σκηνοθετήσετε το έργο στηριγμένοι στο κείμενο.

ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΑΜΕ τον ΠΡΟΛΟΓΟ!

*μῶρος δὲ θνητῶν ὅστις ἐκπορθεῖ πόλεις
ναοὺς τε τύμβους θ', ἱερὰ τῶν κεκμηκότων·
ἐρημίαι δούς σφ' αὐτὸς ὤλεθ' ὕστερον*
(στ. 95-97)

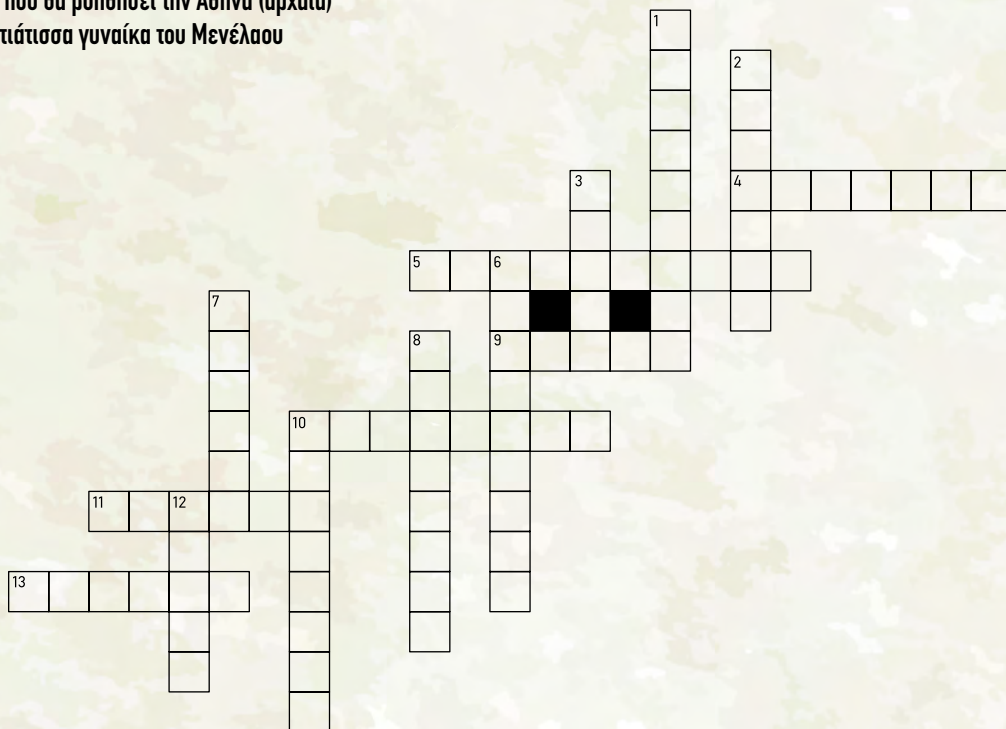
ΤΙ ΘΥΜΑΜΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΛΟΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ;

ΚΑΘΕΤΩΣ

- 1. Κι ἄλλη κόρη του Πρίαμου και της Εκάβης
- 2. Βασιλιάς της Τροίας
- 3. Βασίλισσα της Τροίας
- 6. Αρχηγός των Ελλήνων (στα αρχαία ελληνικά)
- 7. Ένα ἄλλο ὄνομα για τους Έλληνες
- 8. Ο ἵππος με τον οποίο οἱ Έλληνες ἄλωσαν την Τροία
- 10. Θεός που θα βοηθήσει την Αθηνά (αρχαία)
- 12. Σπαρτιάτισσα γυναίκα του Μενέλαου

ΟΡΙΖΟΝΤΙΩΣ

- 4. Θεός της μαντικής (στα αρχαία ελληνικά)
- 5. Ποταμός της Τροίας
- 9. Θέλει να τιμωρήσει τους ασεβείς Έλληνες
- 10. Κόρη του Πρίαμου και της Εκάβης
- 11. Κατασκεύασε τον Δούρειο Ίππο
- 13. Ένα ἄλλο ὄνομα για τους Τρώες

ΘΕΜΑΤΑ

Ενός λεπτού ομιλία πάνω σε ὄποιο ἀπό τα θέματα μου κίνησε το ενδιαφέρον!

ΑΣ ΑΚΟΝΙΣΩ ΛΙΓΟ ΤΗ ΜΝΗΜΗ ΜΟΥ!

Οι λειτουργίες του Προλόγου είναι: να συστήσει στους θεατές τον και τον της δράσης, τα γεγονότα, τα κεντρικά , που θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο, και τα πιο βασικά

ΘΡΗΝΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

*μεταβαλλομένου δαίμονος ἄνσχου.
πλεῖ κατὰ πορθμὸν, πλεῖ κατὰ δαίμονα*
(στ. 101-102)

Πλοκή

- Ο θρήνος της Εκάβης για το παρόν
- Η Εκάβη θυμάται την αρχή των συμφορών
- Το κάλεσμα των γυναικών του Χορού
- Η κοινή αγωνία Εκάβης - Χορού για το μέλλον
- Η αναγγελία του Ταλθύβιου

Θέματα

- Η κεντρική θέση της Εκάβης στο έργο
- Λόγος και σώμα στην έκφραση του πόνου
- Η αγωνία των ανώνυμων γυναικών-αιχμαλώτων πολέμου

Περί τραγωδίας και θεάτρου

- Ο κομμός
- Οι «σκηνικές οδηγίες»*
- Η είσοδος του Χορού στην ορχήστρα
- Ο Χορός ως συλλογική οντότητα
- Η σκευή* του Χορού

Στην Πάροδο:

- Θα γνωρίσουμε το κεντρικό πρόσωπο του έργου και τον Χορό
- Θα βιώσουμε την απόγνωση των ηρωίδων για τα δεινά του παρόντος και την αγωνία τους για το μέλλον
- Θα αντιληφθούμε την κοινή μοίρα ανώνυμων και επώνυμων μπροστά στη συμφορά

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 3

(πρωτ. κείμ. 98-152, μετ. 99-163)

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΘΡΗΝΟΣ ΤΗΣ ΕΚΑΒΗΣ

ΕΚΑΒΗ (Μοιρολογώντας)

Σήκωσε¹ μαύρη τον λαιμό,
σήκωσ' την κεφαλή σου.

Δεν είναι εδώ η πατρίδα σου
κι εσύ η βασίλισσά της².

Στην τύχη κόντρα να μην πας
κι ως θέλει ν' αρμενίζεις³.

Σηκώσου μαύρη κι άντεξε,
κι όπως η μοίρα ορίζει.

Αλί μου αλί.

Και τι δεν έχω να θρηνώ.

Πατρίδα και παιδιά, τον άντρα μου.

Τίποτα, ένα τίποτα
τα τόσα μεγαλεία των προγόνων.

Για ποιο μού πρέπει να σωπάσω,
ποιο να θρηνήσω.

Αχ η βαριόμοιρη.

Πώς τυραννιέται το κουφάρι μου
σε στρώματα σκληρά.

Κομμάτια η κεφαλή μου,
τα μελίγγια μου κομμάτια,
με σφάζουν τα πλευρά μου.

Αχ να μπορούσα

να στρέψω να σαλέψω
το κορμί μου

όσο μοιρολογάω και δίνομαι στο κλάμα μου
τ' ατέλειωτο⁴.

Αυτό είναι το τραγούδι των συφοριασμένων,
όχι χοροί, μονάχα μοιρολόγια.

Α, καράβια παλιοκάραβα,
και πόσο γρήγορα κινήσατε,
και πόσο γρήγορα

100 Η ΕΚΑΒΗ ΑΝΑΛΟΓΙΖΕΤΑΙ
ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
ΚΑΙ ΘΡΗΝΕΙ

105 Ποιες παραινέσεις
απευθύνει η Εκάβη
προς τον εαυτό της;

110 Για ποιους θρηνεί;

115 Ποια είναι η τωρινή της
κατάσταση;

120

125 Η ΕΚΑΒΗ ΘΥΜΑΤΑΙ
ΤΗΝ ΑΦΙΞΗ ΤΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΛΟΙΩΝ

1. Δεν είναι σπάνιο στις τραγωδίες του Ευριπίδη ο ομιλητής να παροτρύνει τον εαυτό του.
2. Στην εικόνα απόλυτης καταστροφής που έχει μπροστά της η Εκάβη αδυνατεί να αναγνωρίσει το ένδοξο παρελθόν του πλούτου και της δύναμης.
3. Όπως ένα καράβι σε τρικυμισμένη θάλασσα είναι έρμαιο των κυμάτων, έτσι και η Εκάβη παραδίνεται στις συμφορές. Η «ναυτική» μεταφορά προοικονομεί το ταξίδι στην Ελλάδα που περιμένει τις σκλάβες Τρωαδίτισσες, αλλά και υπενθυμίζει την καταστροφή που ετοιμάζει ο Ποσειδώνας για τον ελληνικό στόλο.
4. στ. 115-24: από τον ψυχικό πόνο για τον χαμό των αγαπημένων ο θρήνος της Εκάβης περνάει στις σωματικές ταλαιπωρίες της ίδιας.

το μαύρο πέλαγο διασχίσατε,
 αφήνοντας τ' απάνεμα
 λιμάνια της Ελλάδας
 και δέσατε στην Τροία την ιερή
 γερά τα παλαμάρια σας,
 με πάπυρους πλεγμένα⁵.
 Και λέγανε θανατερό παιάνα⁶ οι αυλοί τους
 όσο γλυκά ηχούσαν τα σουραύλια⁷.
 Τη σκύλα τη γυναίκα του Μενέλαου γυρεύατε,
 του Κάστορα⁸ το ντρόπιασμα
 και του Ευρώτα,
 εκείνη που αφάνισε τον Πρίαμο,
 πενήντα τέκνων τον πατέρα,
 κι εμέ την άμοιρη Εκάβη
 μ' έριξε⁹ σε μαύρη συμφορά.
 Μπρος στις σκηνές
 στέκομαι τώρα του Αγαμέμνονα.
 Γριά γυναίκα και με σέρνουν δούλα
 μακριά από το σπίτι μου.
 Άθλια τα μαλλιά μου τα 'κοψα
 από το πένθος συντριμμένη.
 Σύρτε το μοιρολόι σας¹⁰,
 κακότυχες γυναίκες,
 νύφες κακόνυφες¹¹ κονταρομάχων Τρώων
 μοιρολογήστε.
 Στάχτη η Τροία.
 Στάχτη.
*Πρώτη κι εγώ μοιρολογώ,
 σαν μάνα τα πουλιά της.
 Τραγουδι πλέκω θλιβερό,
 πάνε οι καιροί, χαθήκαν,
 που πρώτη έσερνα χορό
 για των θεών τη δόξα,
 στον κύρη μου και βασιλιά
 ακουμπιστή το σκήπτρο.*

130

Σε ποια συμβάντα
 αναφέρεται;

135

Ποια γυναίκα μισεί
 και γιατί;

140

Σύριγγα
 και σουραύλι

145

150

Σε ποιες γυναίκες
 απευθύνεται και τι ζητά
 από αυτές;

155

Τι θυμάται
 από το παρελθόν;

160

5. Πρώτοι οι Αιγύπτιοι κατασκεύασαν σχοινιά από τις ίνες του φυτού πάπυρος («βύβλος»).
6. Ο παιάν ήταν λατρευτικό άσμα που αρχικά απευθυνόταν μόνο στον Απόλλωνα, αργότερα και σε άλλους θεούς. Το περιεχόμενό του μπορούσε να είναι εμβατηριακό, επινίκιο, ευχαριστήριο, γαμήλιο, συμποσιακό. Συνήθως είχε τόνο εύθυμο- εδών, ωστόσο, τραγουδισμένος από τους Έλληνες κατακτητές ακούγεται στις Τρωαδίτισσες «θανατερός».
7. Στο πρωτότυπο *συρίγγων*. Η *σύριγγα* αποτελούνταν από καλαμένιους σωλήνες διαφορετικού μήκους, κολλημένους σε σειρά. *Σύριγγα* ονομαζόταν και κάθε όργανο που ανήκε στην οικογένεια του αυλού. Τα πνευστά έδιναν ρυθμό στους κωπηλάτες. Το σουραύλι είναι λαϊκό πνευστό, είδος φλογέρας.
8. Ο Κάστωρ και ο Πολυδεύκης (Διόσκουροι) ήταν δίδυμοι γιοι του Δία και της Λήδας, αδέρφια της Ελένης.
9. Στο πρωτότυπο *έξώκειλε* (*έξοκέλλω*: ρίχνω το πλοίο στην ξηρά). Συνεχίζεται η «ναυτική» εικονοποιία (ξεκίνησε στον στ. 104). Είναι γνωστή η αγάπη του Ευριπίδη για τη θάλασσα.
10. Μέσα στο μοιρολόι της η Εκάβη καλεί τον Χορό να πάρει τη θέση του στην ορχήστρα και μας τον συστήνει.
11. Μαζί με όσες έχασαν τους άντρες τους στον πόλεμο, δυστυχισμένες είναι και οι «κακόνυφες», δηλαδή οι νέες που πριν προλάβουν να παντρευτούν θα συρθούν δούλες στην Ελλάδα.

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΗΘΟΣ-ΟΨΙΣ

- Μετά την αποχώρηση των δύο θεών ο ποιητής εστιάζει στην Εκάβη που είναι σωριασμένη στο έδαφος, χωρίς όμως να δίνει κανένα ίχνος ζωής. Η γηραιά βασίλισσα, βουτηγμένη στο πένθος και την οδύνη για όλα τα χτυπήματα που έχει δεχτεί, **θα παραμείνει επί σκηνής σε όλη τη διάρκεια του έργου**, από τον πρώτο μέχρι τον τελευταίο στίχο. Κάτι τέτοιο συνέβαινε εξαιρετικά σπάνια στην τραγωδία και μόνο όταν το απαιτούσε ο ρόλος, γιατί ήταν εξαντλητικό για τον υποκριτή.
 - Σκεφτείτε κάποιους λόγους που να δικαιολογούν αυτή την ασυνήθιστη επιλογή του ποιητή. Μπορείτε να εμπλουτίσετε την απάντησή σας όσο θα προχωράτε στη μελέτη του έργου.

ΛΕΞΙΣ-ΗΘΟΣ

- Η πρώτη εμφάνιση της Εκάβης την επαύριο της άλωσης δεν θα μπορούσε παρά να είναι ένα θρηνητικό τραγούδι, ένας **κομμός**, δηλαδή ένα μακρόσυρτο μοιρολόι για όλες τις συμφορές που βρήκαν αυτήν και την πόλη της. Η μονωδία* της Εκάβης, όπως είναι αναμενόμενο, εμπεριέχει βαρύ συναισθηματικό φορτίο που αποδίδεται με ποικίλα εκφραστικά μέσα.
 - Να εντοπίσετε: α) τα εκφραστικά μέσα με τα οποία η ηρωίδα εκδηλώνει την ακραία συναισθηματική κατάσταση στην οποία βρίσκεται, β) τα συναισθήματα που εκφράζει με αυτά.

Η σκηνή της συνάντησης
Ηλέκτρας - Ορέστη

ΗΘΟΣ-ΛΕΞΙΣ-ΟΨΙΣ

- Τα πρώτα λόγια που εκφωνεί η Εκάβη είναι μια υποδειγματική περίπτωση αλληλοσυμπλήρωσης λόγων και κινήσεων, προκειμένου να αποδοθεί ο αβάσταχτος πόνος της. Τα λόγια από μόνα τους μοιάζουν να μην επαρκούν για να αποδώσουν την οδύνη της. Το σώμα με την υλικότητά του, που λυγίζει κάτω από το βάρος των συμφορών και αγωνίζεται να ξανασηκωθεί, εικονίζει πιο παραστατικά την κατάσταση αυτή. Η Εκάβη **έχει σωματοποιήσει τον πόνο της** και ο υποκριτής που την υποδύεται καλείται να εκφράσει τον πόνο αυτό με κάθε κύτταρο του κορμού του.
 - Αναζητήστε τους στίχους στους οποίους η Εκάβη δείχνει ότι ο ψυχικός της πόνος γίνεται σωματικός και ο σωματικός της πόνος αντανακλά τον ψυχικό.

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

ΛΕΞΙΣ-ΟΨΙΣ

- Στην αρχαία τραγωδία τον ρόλο του σκηνοθέτη τον ασκούσε ο ίδιος ο ποιητής· καθοδηγούσε τους υποκριτές στο παίξιμό τους και είχε την ευθύνη για τα σκηνικά, τη μουσική κλπ. Κατά συνέπεια, δεν ήταν αναγκαία η ύπαρξη σκηνικών οδηγιών, δηλαδή εξωκειμενικών οδηγιών, όπως έχουμε στα σύγχρονα θεατρικά κείμενα, που συντάσσονται από τον συγγραφέα, με σκοπό να καθοδηγήσουν τον σκηνοθέτη στο ανέβασμα του έργου. Ωστόσο, πολύ συχνά στα λόγια των ηρώων της αρχαίας τραγωδίας

Παράλληλο κείμενο:
Μοιρολόι από τη Γορτυνία
(Συλλογή Νικολάου Πολίτη)

συναντούμε **ενσωματωμένες σκηνικές οδηγίες** που καθορίζουν κινήσεις, στάσεις σώματος, εμφάνιση κλπ. του υποκριτή, αλλά και πληροφορίες για τον χώρο, τον χρόνο, τους ήχους, τα σκηνικά εφέ.

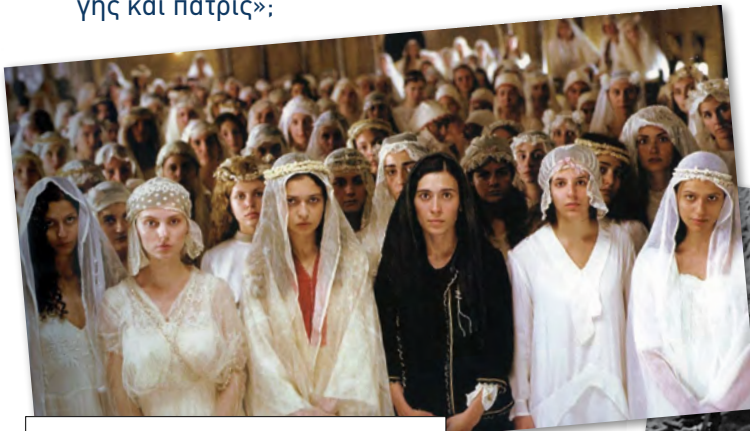
- Εντοπίστε στον λόγο της Εκάβης τέτοιες “σκηνικές οδηγίες”.
- Ποια συναισθήματα εκφράζει η ηθοποιός στη φωτογραφία και με ποια υποκριτικά μέσα (για τον όρο βλ. το αντίστοιχο μέρος της ΔΕ 9);

Η Λυδία Κονιόρδου (Εκάβη) στην παράσταση *Troy Too*, που βασίζεται σε ομώνυμο έργο της Karen Malpede εμπνευσμένο από τις *Τρωάδες*. Persona Theater Company and Theater Three Collaborative (σκηνοθεσία Άβρας Σιδηροπούλου, Νέα Υόρκη, 2023). Φωτ. της σκηνοθέτριας.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

- στ. 107· το ουσ. της γ' κλίσης *πατρίς* (-ίδος) διασώθηκε στα ΝΕ ως πρωτόκλιτο: πατρίδα. Το ίδιο συνέβη και με πολλά άλλα ουσιαστικά της ΑΕ· π.χ., το ουσ. *άνήρ* (*άνδρός*) έγινε στα ΝΕ “άντρας”· το *γυνή* (*γυναϊκός*) έγινε “γυναίκα”.
- Μπορείτε να βρείτε άλλα τριτόκλιτα της ΑΕ που έγιναν στα ΝΕ πρωτόκλιτα;
- Προσέξτε ότι για τη χώρα καταγωγής χρησιμοποιείται μια λέξη που προέρχεται από το *πατήρ* (πατρίδα), ενώ η γλώσσα προσδιορίζεται με μια λέξη που προέρχεται από το *μήτηρ* (μητρική).
- Υποθέστε τους λόγους για τους οποίους οι συγκεκριμένες λέξεις σχηματίστηκαν με τον τρόπο αυτό. Τι σημαίνουν στα ΝΕ οι εκφράσεις «*ιδιαίτερη πατρίδα*», «*δεύτερη πατρίδα*», «*όπου γης και πατρίς*»;

Από την ταινία του Παντελή Βούλγαρη *Νύμφες*. Πηγή: Youtube.

Γυναίκες αιχμάλωτες στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Ερευνητική ομάδα Chung Ching από το Πανεπιστήμιο της Σεούλ.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 4

(πρωτ. κείμ. 153-234, μετ. 164-253)

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΚΑΒΗ ΚΑΙ ΑΝΗΣΥΧΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

(Βγαίνουν από τις σκηνές οι Τρωαδίτισσες που αποτελούν το Α΄ Ημιχόριο)

ΗΜΙΧΟΡΙΟ Α΄

	Τι λες, Εκάβη; Τι φωνάζεις; Ποια μαντάτα σου φέρανε; Ώς μέσα στις καλύβες ακούσαμε τον θρήνο σου και μάτωσε απ' τον φόβο η καρδιά μας που κλαίει για τη σκλαβιά και δέρνεται.	165	ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ Α΄ ΗΜΙΧΟΡΙΟΥ Τι πληροφορείται το πρώτο τμήμα του Χορού από την Εκάβη:
ΕΚ.	Αχ, παιδιά μου, στα καράβια οι Αργίτες...	170	
ΗΜ. Α΄.	Τι; Πήγαν να πιάσουν τα κουπιά τους; Τι να θέλουν, αλί μου; Να με σύρουν κι εμέ μακριά απ' την πατρίδα;		
ΕΚ.	Δεν το ξέρω. Μα προμαντεύω δεινά.		
ΗΜ. Α΄.	Αχ, παντέρμες Τρωαδίτισσες, Τρέξτε, βγείτε έξω να μάθετε. Ετοιμάζονται, φεύγουν οι Αργίτες.	175	
ΕΚ.	Αχ μη! Μην ακούσει και έρθει εδώ η μαινάδα ¹² Κασσάνδρα και μπροστά στους εχθρούς ντροπιαστούμε. Μη! Άλλον πόνο στον πόνο μου μη μού φορτώστε. Αχ, Τροία μου, Τροία βαριόμοιρη ¹³ , πάει, σε ρήμαξαν. Ρημαγμένοι κι εμείς που σ' αφήνουμε, ζωντανοί ή σφαγμένοι.	180	Γιατί η Εκάβη ζητά από τις γυναίκες να μην καλέσουν και τις υπόλοιπες έξω;
		185	

(Εμφανίζεται και το Β΄ Ημιχόριο)

ΗΜΙΧΟΡΙΟ Β΄

	Αλίμονό μου. Έρχομαι απ' τις σκηνές του Αγαμέμνονα από τον τρόμο μου κυριευμένη για να το ακούσω από το στόμα σου, βασίλισσά μου: Πήραν απόφαση οι Αχαιοί να με σκοτώσουνε την άμοιρη; Ή μήπως ετοιμάζονται στα πλοία οι ναύτες να πιάσουν τα κουπιά τους;	190	ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΗΜΙΧΟΡΙΟΥ Ποια αγωνιώδη ερωτήματα βασανίζουν τις Τρωαδίτισσες;
--	---	-----	---

Χορός μαινάδων
στις Βάκκες
του Ευριπίδη

12. Οι Μαινάδες ήταν ακόλουθοι του Διονύσου. Καταλαμβάνονταν από θεϊκή μανία, που τις οδηγούσε σε ακραίες συμπεριφορές –μανιώδεις κραυγές, οργιαστικούς χορούς, φόνους θηρίων, ωμοφαγία. Εδώ η παρομοίωση συνδέεται με την κατάσταση θεοληψίας στην οποία βρισκόταν η Κασσάνδρα όταν προφήτευε.

13. Η Τροία προσφωνείται, με emphatic επανάληψη, σαν να είναι πρόσωπο, σαν να είναι και εκείνη μία από τις Τρωάδες, κάτι που δείχνει την ταύτιση της Εκάβης και των άλλων γυναικών με την πόλη τους.

ΕΚ.	Ὅρδια κράτα την ψυχή σου, κόρη μου.	195	
ΗΜ. Β΄.	Η φρίκη με συντάραξε και ήρδα. Ἐφτασε μήπως αγγελιοφόρος των Ελλήνων; Σε ποιον με δώσαν σκλάβα την ταλαίπωρη;		
ΕΚ.	Ο κλήρος δεν δ' αργήσει να το δείξει.		
ΗΜ. Β΄.	Αχ η μαύρη. Ποιος μακριά από την Τροία θα με σύρει στο Ἄργος ίσως, στη Φθία ¹⁴ ή μπορεί στο νησί του;	200	Ποιο μέλλον πιθανολογούν για τον εαυτό τους η Εκάβη και οι γυναίκες της Τροίας;
ΕΚ.	Αλί και τρισαλί μου. Μαύρη γερόντισσα, σε ποιον θα καταντήσω σκλάβα; Ἄχρηστη ¹⁵ εγώ, άψυχο φάντασμα από τον άλλο κόσμο, θα με παραπετάξουνε ν' ανοίγω την εξώπορτά τους ή θα ορίσουν να ταΐζω τα παιδιά τους, εγώ, η βασίλισσα της Τροίας; ¹⁶	205	
ΧΟΡΟΣ (Τα Ημιχόρια ενώνονται)	Ποιο μοιρολόι παντέρμη να πει τη συμφορά σου. Ποτέ με τη γοργή σαΐτα μου δεν θα ξαναϋφάνω στον αργαλειό μου ¹⁷ , φτιαγμένο από τα δέντρα τού βουνού, της Ίδας μας. Στερνή φορά μου αντικρίζω τα σπίτια των γονιών μου, στερνή. Φαρμάκια ο δρόμος μου. Ἢ στο κρεβάτι του θα με πετάξει κάποιος Ἕλληνας -πανάθεμα τη νύχτα ετούτη και την τύχη της- ή, σκλάβα ντροπιασμένη, νερό θα κουβαλάω στην Κόρινθο απ' της Πειρήνης την πηγή ¹⁸ . Ἄμποτε στου Θησέα τη μακάρια πόλη να μ' έπαιρναν τη δοξασμένη ¹⁹ .	210	
		215	
		220	Σε ποια μέρη μπορεί να βρεθούν; Τι λένε για το καθένα;
		225	

14. Η Φθία, πόλη της Θεσσαλίας, ήταν η πατρίδα του Αχιλλέα και των Μυρμιδόνων.

15. Στο πρωτότυπο *ώς κηφήν*. Ο κηφήνας, η αρσενική μέλισσα, έχει ως μοναδικό προορισμό τη γονιμοποίηση της βασίλισσας και δεν συμμετέχει στην παραγωγή του μελιού· έτσι, από την αρχαιότητα η λέξη δήλωνε μεταφορικά τον οκνηρό και άεργο άνθρωπο που ζει παρασιτικά. Εδώ, βέβαια, δεν είναι η οκνηρία που θα καθιστούσε την Εκάβη «άχρηστη», αλλά τα γηρατεία.

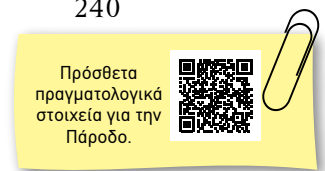
16. Κλασικό ευριπίδειο μοτίβο αλλά και διαχρονική αντίληψη αποτελεί το ότι όσο πιο ψηλά βρίσκεται κανείς στην κοινωνική πυραμίδα, τόσο πιο οδυνηρά βιώνει την πτώση.

17. Η υφαντική ήταν κατά κανόνα εργασία ελεύθερων γυναικών. Εδώ ο αργαλειός δηλώνει κάθε αγαπημένη οικιακή ασχολία που θα εγκαταλείψουν οι Τρωαδίτισσες.

18. Η κρήνη *Πειρήνη* ήταν από τα σπουδαιότερα κτήρια της κορινθιακής Αγοράς.

19. Εννοεί την Αθήνα. Μέχρι και τον στ. 247 οι Τρωαδίτισσες απαριθμούν τόπους της Ελλάδας όπου θα προτιμούσαν να βρεθούν σκλάβες. Η προτίμηση στην Αθήνα δηλώνεται emphaticά.

Μόνο μακριά απ' τον Ευρώτα ²⁰ , μην καταντήσω δούλα της μισητής Ελένης και του Μενέλαου, που πόρθησε την Τροία.	230
Στη ρίζα του Ολύμπου την πανέμορφη, εκεί που ρέει ο Πηνειός, είναι μια χώρα λένε σεβαστή, με πλούσιους τους καρπούς και τ' αγαδά της. Εκεί μακάρι να με στείλουν,	235
αν δεν με πάει η τύχη μου στην ιερή Αθήνα. Και για του Ήφαιστου τη χώρα ακούω, και της Αίτνας ²¹ , τη μάνα των σικελικών βουνών, που κείται απέναντι από την Καρχηδόνα ²² στεφανωμένη δόξα.	240
Κι όπως το Ιόνιο διασχίζουν οι θαλασσινοί, μια άλλη χώρα απαντούν που την πλουτίζει ο Κράθης ποταμός ²³ . Παλικαριών η φύτρα δίπλα του ακμάζει, λούζονται στα νερά του και τα μαλλιά τους γίνονται πυρρόξανθα.	245
<i>(Μπαίνει ο κήρυκας Ταλθύβιος)</i> Μα νά. Μαντατοφόρος φτάνει διαστικός απ' των Αργείων τον στρατό.	
Ποιες προσταγές να μεταφέρει; Και τι για μας θα ορίσει που κιόλας σκλάβες είμαστε της γης των Δωριέων;	250 Ποιος είναι ο ρόλος του;

ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΤΑΛΘΥΒΙΟΥ

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ-ΗΘΟΣ

- Ο Χορός ανταποκρινόμενος στο κάλεσμα της Εκάβης παίρνει -χωρισμένος σε δύο ημιχόρια- τη θέση του στην ορχήστρα. Πρόκειται -όπως μας έχει ενημερώσει ήδη η Εκάβη (στ. 152-3)- για **ανώνυμες γυναίκες της Τροίας που περιμένουν με αγωνία** στις σκηνές των Ελλήνων να πληροφορηθούν για το μέλλον τους. Σε αντίθεση με τα μέλη της βασιλικής οικογένειας, η τύχη τους θα κριθεί με κλήρωση. Στο μεγαλύτερο μέρος της Παρόδου οι Τρωαδίτισσες θρηνούν για την τύχη τους εναλλάξ με τη βασίλισσα (*δι' άμοιβαίων**).

20. Στη Σπάρτη οι Τρωαδίτισσες δεν θα ήθελαν με κανέναν τρόπο να βρεθούν. Κάποιοι σχολιαστές θεωρούν ότι εδώ αντανakλάται η άποψη του Αθηναίου του 415 π.Χ., ο οποίος θα απεχθανόταν τη μισητή αντίπαλο.

21. Η προτίμηση των γυναικών στη Σικελία αποτελεί αναχρονισμό, αφού ο αποικισμός της συντελέστηκε τον 8ο αι. π.Χ., τέσσερις αιώνες μετά την πτώση της Τροίας. Η αναφορά στη «στεφανωμένη δόξα» Σικελία ίσως λειτουργεί ως «προειδοποίηση» του ποιητή για τις δυσκολίες της επικείμενης εκστρατείας του 415 π.Χ.

22. Η ισχυρή πόλη Καρχηδόνα βρισκόταν στη βόρεια ακτή της Αφρικής, στη σημερινή Τυνησία.

23. Ο ποταμός Κράθης βρισκόταν κοντά στη Σύβαρη, πόλη της Μεγάλης Ελλάδας.

- α) Πώς νιώθουν, άραγε, οι γυναίκες του Χορού για το γεγονός ότι προς το παρόν είναι αναγκασμένες να βρίσκονται σε ένα δημόσιο χώρο, στις σκηνές των Αχαιών, και όχι στην ιδιωτική σφαίρα του σπιτιού τους, όπου ήταν η θέση τους την εποχή εκείνη;
- β) Ποια συναισθήματα εκφράζουν για κάθε πιθανή κατάληξή τους;

ΗΘΟΣ

- Κατά τη συνήθη πρακτική της αρχαιότητας τα γυναικόπαιδα που αιχμαλωτιζόνταν στη διάρκεια ενός πολέμου περνούσαν στο καθεστώς της δουλείας. Συνεπώς, το πιθανότερο για τις Τρωαδίτισσες, όπως και οι ίδιες αναλογίζονται, είναι να μεταφερθούν ως δούλες ή ερωμένες στον οίκο ενός Αχαιού. Στο πλαίσιο αυτό κάνουν ένα νοερό ταξίδι σε πιθανά μέρη της αιχμαλωσίας τους.
 - α) Ποια ψυχολογική ανάγκη οδηγεί τις αιχμάλωτες γυναίκες να ταξιδεύουν με τον νου σε όλες αυτές τις περιοχές και μάλιστα να μιλούν για κάποιες με θετικό τρόπο;
 - β) Το έργο παραστάθηκε το 415 π.Χ., εν μέσω του Πελοποννησιακού πολέμου. Σχετίζεται, κατά τη γνώμη σας, το γεγονός αυτό με τις κρίσεις που διατυπώνουν οι Τρωαδίτισσες για την Αθήνα και τη Σπάρτη;

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

ΟΨΙΣ

- **Η είσοδος του Χορού στην ορχήστρα** κατά την αρχαιότητα γινόταν τελετουργικά, από τη μια ή και από τις δύο παρόδους*, με τα μέλη του Χορού να κινούνται συντονισμένα, όλα μαζί ή σε ημιχόρια. Σε σύγχρονες παραστάσεις συχνά το κάθε μέλος αυτονομείται: κινείται και μιλά ή τραγουδά διαφορετικά από τα άλλα.
 - Αν σκηνοθετούσατε εσείς το έργο, πότε, από πού και με ποιον τρόπο θα εμφανίζατε τις γυναίκες του Χορού στην ορχήστρα; Στηριχτείτε στο κείμενο ή ενεργοποιήστε τη φαντασία σας! Κάθε απάντηση είναι αποδεκτή, εφόσον υπηρετεί την τεκμηριωμένη σκηνοθετική σας άποψη.

ΗΘΟΣ-ΟΨΙΣ

- Παρά το γεγονός ότι είναι ένα πολυπρόσωπο σύνολο, ο Χορός στην αρχαία τραγωδία λειτουργεί ως ένα πρόσωπο και γι' αυτό συνήθως εκφράζεται σε α' ενικό. Ακόμη και όταν μιλά ο/η Κορυφαίος/-α, οι απόψεις που εκφράζει δεν είναι προσωπικές, αλλά εκπροσωπούν το σύνολο. **Ο συλλογικός χαρακτήρας του Χορού** φαίνεται από το γεγονός ότι τα μέλη του, στην αρχαιότητα τουλάχιστον, είχαν κοινή σκευή, φορούσαν δηλαδή ίδια **κοστούμια και προσωπεία**. Σε σύγχρονες παραστάσεις, ωστόσο, άλλοι ενδυματολόγοι (σε συνεργασία με τον σκηνοθέτη) επιλέγουν την ομοιομορφία και άλλοι την οπτική διαφοροποίηση κάθε μέλους του Χορού. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, τα κοστούμια υπηρετούν τη σκηνοθετική σύλληψη.
 - α) Με βάση την ταυτότητα του Χορού στις Τρωάδες αλλά και τα στοιχεία που θα θέλατε να τονίσετε στην εικόνα του Χορού, τι κοστούμια θα επιλέγατε για τα μέλη του;

Κοστούμια και προσωπεία
του τραγικού χορού

β) Παρατηρήστε τις φωτογραφίες και περιγράψτε τις σύντομα. Ποιο στοιχείο ήθελε να τονίσει κάθε σκηνοθέτης με την επιλογή του χρώματος και του ύφους των κοστούμιών; Ποια στοιχεία υποδηλώνουν τη σύνδεση της τραγωδίας με το σήμερα;

Χορός, ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Ανδρέα Βουτσινά, 1987). Φωτ.: Βασίλης Μποζίκης.

Χορός, ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Νικαίτης Κοντούρη, 2009). Φωτ.: Κώστας Αμοιρίδης.

Χορός, ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Χρήστου Σουγάρη, 2023). Φωτ.: Mike Rafail.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

στ. 174-175 (μετ. 185-186), *δύστανος δ' οἷ σ' ἐκλείποντες καὶ ζῶντες καὶ δμαθέντες*. Το επ. *δύστηνος* (δωρικά: *δύστανος*) σημαίνει 'άθλιος, ταλαίπωρος, δυστυχισμένος'· *δμαθείς* είναι η μτχ. παθ. σορ. του ρ. δαμάζω: α. (για ζῶα) 'τιθασεύω, υποτάσσω'· β. (για νέες γυναίκες) 'υποτάσσομαι σε έναν σύζυγο'· γ. 'υποδουλώνω, κατακτώ, σκοτώνω'.

- Μελετήστε και σχολιάστε το πώς απέδωσαν τη φράση οι ακόλουθοι μεταφραστές.

Αλέξανδρος Κάσδαγλης (1904): δυστυχείς η την σην καταλείποντες γην / είτε ζῶντες εισίν είτε κείνται νεκροί.

Θρασύβουλος Σταύρου (1972): δύστυχοι κι ὅλοι που σ' αφήνουν, / κι οι ζωντανοί κι οι πεθαμένοι.

Γιάννης Τσαρούχης (1977): Αλίμονο και στους ζωντανούς και στους πεθαμένους που σε χάσανε.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η τύχη της γυναίκας σκλάβας πολέμου από το στόμα του Έκτορα

Κάποιος Αχαιός χαλκοντυμένος πίσω του θα σε σύρει
βουρκωμένη, σκλάβα του πια, εσένα την ελεύθερη· κι ίσως
βρεθείς μια μέρα πίσω στο Άργος, υφαίνοντας στον αργαλειό
μιας ξένης, ή κουβαλώντας απ' την Υπέρεια νερό, κι από τη Μεσσηίδα·
να μην το θες, κι όμως να μην μπορείς να το αρνηθείς,
αφού η ανάγκη θα το επιβάλλει...

Ιλιάδα Ζ, στ. 454-8 (μετ. Δ. Ν. Μαρωνίτης)

ΑΣ ΔΟΥΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΟΔΟ ΣΥΝΟΛΙΚΑ...

1. Τώρα που έχετε μεγαλύτερη εξοικείωση με το κείμενο της Παρόδου, μοιραστείτε το και επιχειρήστε να το διαβάσετε εκφραστικά (δυνατά, καθαρά, έτσι ώστε να ακούγεται κάθε φθόγγος, τονίζοντας ελαφρά κάποιες λέξεις, με τη συναισθηματική χροιά που θεωρείτε ότι ταιριάζει κλπ.). Όσοι δεν συμμετέχετε στην ανάγνωση, ακούστε το με βιβλία και μάτια κλειστά.
2. Στ. 222-224: Όπως είδαμε, συνηθισμένη τύχη των γυναικών μιας ηττημένης πόλης ήταν να τις μοιραστούν οι νικητές μεταξύ τους ή να τις πουλήσουν είτε ως δούλες είτε ως παλλακίδες (ανάλογα με την ηλικία τους). Χωρισμένοι σε ομάδες μελετήστε το θέμα της δουλείας στην αρχαιότητα. Ενδεικτικά μπορείτε να διερευνήσετε σε σχέση με τους δούλους κάποια ζητήματα όπως: προέλευση, εργασία, ποσοστό σε σχέση με ελεύθερους, σχέση με κυρίους, τιμωρίες, αποδράσεις, περιπτώσεις απελευθέρωσης κλπ. Αν θέλετε, μπορείτε να επεκτείνετε την έρευνά σας με τα ίδια ερωτήματα και σε άλλες ιστορικές περιόδους: ρωμαϊκή εποχή, μεσαίωνα, νεότερα χρόνια.
3. Ο θεσμός της δουλείας, παρότι αμφισβητήθηκε ήδη από την αρχαιότητα (από κάποιους Σοφιστές, από φιλοσόφους, από τον χριστιανισμό κλπ.) και έχει επίσημα καταργηθεί, επιβιώνει σε φαινόμενα της εποχής μας, όπως η εμπορία ανθρώπων. Αναζητήστε στο διαδίκτυο πληροφορίες για τις μορφές σύγχρονου δουλεμπορίου. Ποια από τα 10 πρώτα άρθρα της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα παραβιάζει το φαινόμενο αυτό;
4. Αν αγαπάτε τη ζωγραφική, μπορείτε να ζωγραφίσετε τα κοστούμια του Χορού για μια παράσταση των *Τρωάδων* στο σχολείο σας.
5. Μια γυναίκα του Χορού περιγράφει στο ημερολόγιό της την κατάσταση και τα συναισθήματά της κατά τη διάρκεια της αναμονής μέχρι να μάθει την τύχη της.

ΑΡΧΙΖΟΥΜΕ ΝΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΥΜΕ...

1. Ξεκινώντας από τον Πρόλογο (όπου είδαμε την Εκάβη να είναι σωριασμένη στο έδαφος σε ένα είδος επικοινωνίας με τον Κάτω κόσμο, τον κόσμο των νεκρών, σαν νεκρή και η ίδια), αρχίστε να καταγράφετε προοδευτικά: α) πώς η Εκάβη σωματοποιεί τον πόνο της μετά από κάθε νέο πλήγμα που δέχεται μέχρι και την τελική πράξη του δράματος, την πυρπόληση της Τροίας, β) πώς διαγράφεται το ήθος της μέσα από τα λόγια, τις πράξεις και την αλληλεπίδρασή της με τα άλλα πρόσωπα. Μπορείτε να οργανώσετε την απάντησή σας με βάση τα κατά ποσόν μέρη της τραγωδίας.
2. Ξεκινήστε να καταγράφετε (ίσως και από τον Πρόλογο) τα πάθη των αιχμάλωτων Τρωάδων, δηλαδή τις συνέπειες της αιχμαλωσίας τους, καθώς και τα συναισθήματα που εκφράζουν απέναντι σε αυτά.

ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΑΜΕ την ΠΑΡΟΔΟ!

τί με χροῖ σιγᾶν; τί δὲ μὴ σιγᾶν;
τί δὲ θρηνηῖσαι;
(στ. 110-111)

ΤΙ ΘΥΜΑΜΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΛΟΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ;

Όταν φύγουν ο Ποσειδῶνας και η Αθηνά, η , βασίλισσα της ηττημένης , γυναίκα του νεκρού βασιλιά , η οποία βρισκόταν όλη αυτή την ώρα πάνω στη σκηνή, ξεκινά να θρηνεί για την τύχη των αγαπημένων της και τη δική της κακή κατάσταση. Καλεί τον Χορό, που αποτελείται από να θρηνήσουν μαζί κι εκείνες έρχονται γεμάτες για το αβέβαιο τους. Αναρωτιούνται, τώρα που θα αφήσουν την όμορφη ζωή στην πατρίδα, σε ποιο ελληνικό μέρος θα βρεθούν: την , την , τη , τη ή τη μακρινή ;

ΘΕΜΑΤΑ

Αναρωτιέμαι ποια από τα θέματα της ενότητας είναι διαχρονικά, σκέφτομαι σημερινά παραδείγματα ...

ΑΣ ΑΚΟΝΙΣΩ ΛΙΓΟ ΤΗ ΜΝΗΜΗ ΜΟΥ! ΤΕΣΣΕΡΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΤΗΛΗΣ Β ΠΕΡΙΣΣΕΥΟΥΝ!

A

1. Σκηνικές οδηγίες είναι ...
2. Ο Χορός έμπαινε στην ορχήστρα από ...
3. Μιλάμε για συλλογική ταυτότητα του Χορού, γιατί ...
4. Τα κοστούμια και τα προσωπεία του Χορού στην αρχαιότητα ήταν ...

B

- a. την κεντρική πύλη του σκηνικού οικοδομήματος.
- β. διαφορετικά για κάθε μέλος του Χορού.
- γ. οι οδηγίες του συγγραφέα εκτός δραματικού κειμένου, που σκοπό έχουν να καθοδηγήσουν τον σκηνοθέτη στο ανέβασμα του έργου. Στην αρχαία τραγωδία ενσωματώνονται στα λόγια των προσώπων.
- δ. τις παρόδους, δύο πλάγιες εισόδους ανάμεσα στη σκηνή και την ορχήστρα.
- ε. κάθε μέλος του Χορού λειτουργεί διαφορετικά.
- ζ. ίδια ή παρόμοια για όλα τα μέλη του.
- η. οι οδηγίες του σκηνοθέτη προς τους ηθοποιούς του.
- θ. ο Χορός λειτουργεί σαν ένα πρόσωπο, χωρίς διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα μέλη του.

Ναυάγιο με πρόσφυγες της εποχής μας. Πηγή: *To Βήμα*. Φωτ.: Italian Navy.

Η ΜΑΝΤΙΣΣΑ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΦΗΤΕΙΕΣ ΤΗΣ

φεύγειν μὲν οὖν χρῆ πόλεμον ὅστις εὖ φρονεῖ (στ. 400)

Πλοκή

- Η τύχη των αιχμάλωτων γυναικών από το στόμα του Ταλθύβιου
- Η αντίδραση της Εκάβης στα νέα για τη δική της τύχη
- Η Κασσάνδρα σε κατάσταση μανίας
- Η Κασσάνδρα ηρεμεί και προφητεύει
- Σύγκριση της τύχης Ελλήνων - Τρώων από τη μάντισσα
- Η αντίδραση του Ταλθύβιου
- Η τύχη του Οδυσσέα από το στόμα της μάντισσας
- Η Εκάβη διηγείται την ιστορία της

Θέματα

- Η διάσταση ανάμεσα στον κόσμο των ανδρών και τον κόσμο των γυναικών
- Η ιεροσυλία και η δίκαιη τιμωρία της
- Ο θάνατος ως λύτρωση
- Η δικαίωση των ηττημένων υπερασπιστών της πατρίδας
- Ο Οδυσσέας στο έπος και στην τραγωδία
- Μηδένα πρὸ τοῦ τέλους μακάριζε

Περὶ τραγῳδίας και θεάτρου

- Τα δευτερεύοντα πρόσωπα
- Αγγελική ρήση
- Η σύμβαση των δύο παρόδων
- Διαφορετικά στιλ ηθοποιίας
- Λυρικά και απαγγελτικά μέτρα
- Η χρήση του προσωπείου
- Η έννοια της τραγικότητας
- Τα εκφραστικά μέσα του ηθοποιού

Στο Α΄ Επεισόδιο:

- Θα δούμε για πρώτη φορά στη σκηνή τον κήρυκα Ταλθύβιο
- Θα γνωρίσουμε τη μάντισσα Κασσάνδρα, που επαναφέρει με τις προφητείες της το θέμα της δίκαιης τιμωρίας των υβριστών Ελλήνων
- Θα βιώσουμε την τραγικότητα των προσώπων και κυρίως της Εκάβης

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 5

(πρωτ. κείμ. 235-293, μετ. 254-310)

Ο ΤΑΛΘΥΒΙΟΣ ΑΝΑΓΓΕΛΛΕΙ ΤΗΝ ΤΥΧΗ ΤΩΝ ΤΡΩΑΔΩΝ

ΤΑΛΘΥΒΙΟΣ

Εκάβη, με γνωρίζεις. Είμαι ο Ταλθύβιος.
Πολλές φορές ήρθα σαν κήρυκας
από το στράτευμα των Αχαιών.
Και τώρα, νέα σάς φέρνω.

255 **ΟΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΤΟΥ
ΚΗΡΥΚΑ ΤΑΛΘΥΒΙΟΥ**

ΕΚΑΒΗ

Ότι φοβόμασταν, αγαπημένες Τρωαδίτισσές μου, νά το.

ΤΑ. Αν η κλήρωση ο φόβος σου, έγινε κίολας.

ΕΚ. Πες μου, ποια πόλη μάς κληρώθηκε; Της Θεσσαλίας;
Της Φθίας τάχα; Μήπως του Κάδμου η Θήβα;

260

ΤΑ. Ξεχωριστός ο κλήρος για την καδεμιά σας.

ΕΚ. Σε ποιον έλαχε ποια;

Και ποια η καλότυχη¹ από τις Τρωαδίτισσες;

ΤΑ. Τα πάντα ξέρω. Μα ρώτα με για καδεμιά να μάθεις.

265

ΕΚ. Ποιος την Κασσάνδρα μου τη δύστυχη
κληρώθηκε να πάρει;

ΤΑ. Ο Αγαμέμνονας. Κι όχι με κλήρο, μα σαν δώρο².

ΕΚ. Δούλα της Κλυταιμνήστρας³ θα ξεπέσει;
Αχ μαύρη εγώ.

270

ΤΑ. Όχι για σκλάβα. Παράνομη ερωμένη του τη θέλει ο βασιλιάς.

ΕΚ. Μα πώς; Αυτήν που ο χρυσόμαλλος Απόλλωνας
της δώρισε της παρθενίας τη ζωή⁴;

ΤΑ. Έρωτας για την ένδεη κόρη λάβωσε τον άνακτα⁵.

ΕΚ. Πέταξ' τα, θυγατέρα μου,
τα ιερά κλειδιά⁶,

275

και τα σεπτά στεφάνια πέταξέ τα.

1. Κάποιες Τρωαδίτισσες θα έχουν ευνοϊκότερη τύχη, είτε επειδή θα είναι κοντά σε κυρίους με πιο ανθρώπινη συμπεριφορά είτε επειδή θα βρεθούν σε τόπους καλύτερους (βλ. στ. 226-47).
2. Οι κατακτητές παραχωρούσαν λάφυρα ιδιαίτερης αξίας σε εξέχοντα πρόσωπα. Έτσι κέρδισε ο Αγαμέμνονας την Κασσάνδρα. Πρβλ. Αισχύλου *Αγαμέμνων*, 954-5, όπου ο αρχιστράτηγος παρουσιάζει την Κασσάνδρα στην Κλυταιμνήστρα: «αυτήν, διαλεκτόν άνθος από τόσα πλούτη, την έφερα μαζί μου, δώρο του στρατού μου» (μετ. Ι. Γρυπάρης).
3. Η σύζυγος του Αγαμέμνονα Κλυταιμνήστρα ήταν κόρη του Τυνδάρεω και της Λήδας και αδελφή της Ελένης. Όταν ο Αγαμέμνονας επέστρεψε στις Μυκήνες, εκείνη τον δολοφόνησε με συνεργό τον εραστή της τον Αίγισθο. Ο γιος της Ορέστης πήρε εκδίκηση για τον θάνατο του πατέρα του σκοτώνοντας τη μητέρα του και τον Αίγισθο.
4. Η παρθενικότητα της Ιέρειας δηλώνει και την απόλυτη αφιέρωση της γυναίκας στον θεό, αλλά και την αυτονομία της δράσης της, την οποία δεν επιτρέπεται να διαταράξει κανένας άνδρας.
5. Ο Ταλθύβιος σπεύδει να δικαιολογήσει τον Αγαμέμνονα: για την ασέβεια προς την ιερή παρθενία της Κασσάνδρας υπεύθυνος, λέει, ήταν ο έρωτας.
6. Πρόκειται για τα κλειδιά του ναού του Απόλλωνα.

- ΤΑ. Μα τι; Δεν το μετράς που βασιλιάς ομόκλινή του θα την έχει;
 ΕΚ. Κι η κόρη μου που τελευταία μού αρπάξατε; Πού πάει;
 ΤΑ. Την Πολυξένη λες; Ή άλλη; 280
 ΕΚ. Αυτήν. Τι όρισε ο κλήρος;
 ΤΑ. Να υπηρετεί τον τάφο του Αχιλλέα.
 ΕΚ. Γι' αυτό τη γέννησα;
 Να υπηρετεί έναν τάφο;
 Τι νόμος είν' αυτός, καλέ μου; Τι συνήθεια; 285
 ΤΑ. Μακάριζε την κόρη σου. Καλά είναι έτσι.
 ΕΚ. Γιατί το λες αυτό; Βλέπει τον ήλιο ακόμα;
 ΤΑ. Μ' όσα τής έτυχαν, λυτρώθηκε απ' τα βάσανα⁷.
 ΕΚ. Και του πολέμαρχου του Έκτορα η γυναίκα,
 η Ανδρομάχη; Τι της γράφτηκε;
 ΤΑ. Δώρο κι αυτή. Στον γιο του Αχιλλέα⁸.
 ΕΚ. Κι εγώ;
 Σε ποιον κληρώθηκε η γερόντισσα
 που δεν μπορώ δίχως ραβδί
 να με κρατάει σαν τρίτο πόδι μου; 295
 ΤΑ. Του Οδυσσέα δούλα κληρώθηκες, του βασιλέα της Ιθάκης.
 ΕΚ. *Αχ χτύπα το κεφάλι σου,
 σκίσε τα μάγουλά σου.
 Σε δόλιον άντρα δόθηκες
 που δεν τιμά τους νόμους.
 Η δίβουλη η γλώσσα του
 όλα τα αναστρέφει,
 κι όπου η αγάπη άνδιζε,
 το μίσος πάει και σπέρνει⁹.
 Κλάψτε με, Τρωαδίτισσες,
 αχ, κλάψτε με την έρμη.
 Ο κλήρος ο χειρότερος
 πέφτει στην κεφαλή μου.*
 ΧΟΡΟΣ
 Τη μοίρα τη δική σου την έμαδες, βασίλισσά μου.
 Κι εμέ; Ποιος Αχαιός, ποιος Έλληνας την τύχη μου ορίζει¹⁰; 310

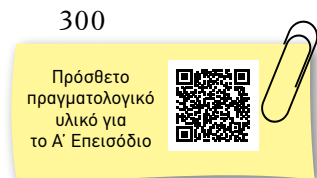
Αιχμάλωτες
 Τρωάδες
 (νοητικός χάρτης)

290

295

Γιατί η Εκάβη ξεσπάει
 σε νέο μοιρολόι;

Πρόσθετο
 πραγματολογικό
 υλικό για
 το Α' Επεισόδιο

300

305

7. στ. 279-88: Οι θεατές έχουν ήδη μάθει από τον Ποσειδώνα τη θανάτωση της Πολυξένης (στ. 40-1). Αντιλαμβάνονται, επομένως, ότι οι απαντήσεις του Ταλθύβιου στην Εκάβη είναι αμφίσημες και παραπλανητικές. Η Εκάβη αρκείται προς το παρόν σε αυτές, αλλά στη συνέχεια θα μάθει τη σκληρή αλήθεια (στ. 690 κ.ε.).
8. Πρόκειται για τον Νεοπτόλεμο.
9. Πώς εξηγείται η απελπισμένη αντίδραση της Εκάβης όταν ακούει ότι θα γίνει δούλα του Οδυσσέα; Ενώ στα ομηρικά έπη και στις τραγωδίες του Αισχύλου ο Οδυσσέας είναι ο πολυμήχανος, συνετός και ανδρείος πολεμιστής, από τον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη παρουσιάζεται ως άντρας δολοπλόκος, άφιλος και χωρίς ηθικές αναστολές.
10. Η ερώτηση του Χορού είναι μία αιχμηρή υπενθύμιση ότι, εκτός από τις επιφανείς, και οι ανώνυμες Τρωαδίτισσες θα έχουν την ίδια τραγική μοίρα. Η ερώτηση δεν παίρνει ποτέ απάντηση.

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ - ΔΙΑΝΟΙΑ

- Το Α΄ Επεισόδιο αρχίζει δυναμικά με την είσοδο ενός κήρυκα, του Ταλθύβιου. Ο Ταλθύβιος μαζί με τον Μενέλαο, που θα εμφανιστεί στο Γ΄ Επεισόδιο, είναι οι μόνοι ανδρικοί χαρακτήρες του έργου, όχι τυχαία και οι δύο από το στρατόπεδο των Αχαιών. Ο Ταλθύβιος εκπροσωπεί τους άντρες - νικητές, μεταφέρει τις αποφάσεις τους, εκτελεί τις εντολές τους, ίσως όχι πάντα με προθυμία. Με τον τρόπο αυτό θα λέγαμε ότι εννορηστώνει τη δράση του έργου, προκαλώντας με τις **αποφάσεις των νικητών ανδρών**, τις οποίες αναγγέλλει, τις **αντιδράσεις των ηττημένων γυναικών**, που υποφέρουν από αυτές.

Ιώβη Φραγκάτου (Κασσάνδρα) σε παράσταση της τραγωδίας *Αγαμέμνων* του Αισχύλου (σκηνοθεσία Τσέζαρις Γκραουζίνις, 2018). Διεθνές Φεστιβάλ Αρχαίου Ελληνικού Δράματος, Κύπρος. Φωτ.: Πάτροκλος Σκαφίδας.

- Πώς αντιμετωπίζουν από τη μια ο Ταλθύβιος και από την άλλη η Εκάβη την τύχη της Κασσάνδρας στους στ. 266-278; Σχολιάστε την οπτική τους σε συνάρτηση με το τι εκπροσωπούν στο έργο.

ΗΘΟΣ

- Συχνά ο Ευριπίδης πλάθει τα **δευτερεύοντα πρόσωπα** με δημιουργικότητα και με ιδιαίτερα, ατομικά χαρακτηριστικά. Αυτά τα πρόσωπα, τα οποία λειτουργούν βοηθητικά στην εξέλιξη της δράσης και την παρουσίαση των βασικών προσώπων, είναι άλλοτε ανώνυμα (δημιουργήματα της φαντασίας του ποιητή) και άλλοτε επώνυμα (προερχόμενα από τον μύθο). Ο Ταλθύβιος, γνωστός στους θεατές ήδη από την *Ιλιάδα*, ανήκει στα δεύτερα. Ως κήρυκας μεταφέρει εντολές και αποφάσεις άλλων, δεν δρα αυτόβουλα. Ωστόσο, δεν είναι ένα ψυχρό φερέφωνο των κυρίων του. Μέσα στα μικρά περιθώρια που του επιτρέπουν οι διατεταγμένες υπηρεσίες του, κάποιες φορές αφήνει να διαφανούν ανθρωπιά και ευαισθησία.
- Σε ποια σημεία του λόγου του νομίζετε ότι ο Ταλθύβιος προσπαθεί να απαλύνει τη σκληρότητα των ειδήσεων και των εντολών που έχει να μεταβιβάσει στην Εκάβη;

ΗΘΟΣ - ΔΙΑΝΟΙΑ

- Όπως έχουμε μάθει από τον Πρόλογο, η Κασσάνδρα, κόρη της Εκάβης και ιέρεια του Απόλλωνα, είχε καταφύγει ως ικέτιδα στον ναό της Αθηνάς, από όπου όμως την άρπαξε βίαια ο Αίαντας. Η **ιεροσυλία** αυτή συνδέεται με τη **δίκαιη τιμωρία** των νικητών, καθώς συντέλεσε στη μεταστροφή της Αθηνάς και την απόφασή της να τιμωρήσει τους Αχαιούς, ενώ μέχρι τότε ήταν σταθερά σύμμαχός τους. Εδώ όμως φαίνεται να προαναγγέλλεται μια δεύτερη *ύβρις* σε βάρος της Κασσάνδρας.
 - α) Ποια είναι αυτή η *ύβρις* και τι φαντάζεστε ότι περιμένουν οι θεατές γι' αυτόν που τη διαπράττει;
 - β) Λαμβάνοντας υπόψη σας ότι για τους αρχαίους Έλληνες η λατρεία των θεών ήταν κεντρικό

κομμάτι της ζωής τους και η τήρηση των θεϊκών νόμων απαρέγκλιτη, τι συμπεράσματα βγάξετε για την επίδραση που έχει ο πόλεμος στα ήθη των ανθρώπων;

ΛΕΞΙΣ

- Ο κήρυκας Ταλθύβιος είναι γνωστός στην Εκάβη από προηγούμενες αποστολές του. Όσα έχει να ανακοινώσει στις Τρωαδίτισσες θα μπορούσαν να πάρουν τη μορφή αγγελικής ρήσης*. **Αγγελική ρήση** στην τραγωδία ονομάζουμε έναν αφηγηματικό μονόλογο με τον οποίο κοινοποιούνται, συχνά από πρόσωπα χαμηλής κοινωνικής τάξης, πληροφορίες για γεγονότα που έλαβαν χώρα εκτός σκηνής. Ωστόσο, η αγγελική ρήση του Ταλθύβιου δεν είναι τυπική: α) δεν μεταφέρει πράξεις που έγιναν εκτός σκηνής, αλλά εντολές που πρέπει να εκτελεστούν στο άμεσο μέλλον, β) δεν είναι συνεχής λόγος, αλλά έχει τη μορφή απαντήσεων στις ερωτήσεις της Εκάβης.
 - Γιατί, κατά τη γνώμη σας, ο ποιητής προτίμησε τη μορφή των ερωταποκρίσεων αντί για τον συνεχή λόγο;

ΔΙΑΝΟΙΑ

- Μιλώντας ανιγματικά για την τύχη της Πολυξένης ο Ταλθύβιος παρουσιάζει τον **θάνατο ως λύτρωση**, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να είναι προτιμότερος από τη ζωή. Αυτή η άποψη θα ακουστεί αρκετές φορές στο έργο και από ηρωίδες που βιώνουν ακραίες καταστάσεις ταπείνωσης και οδύνης.
 - Ως νέοι άνθρωποι, αντικρούστε αυτή την απαισιόδοξη άποψη σε ένα κείμενο 100-150 λέξεων.

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

- Κατά τις παραστάσεις δράματος στην αρχαιότητα -τουλάχιστον από την Ελληνιστική εποχή κι έπειτα- τα πρόσωπα δεν εισέρχονταν στον σκηνικό χώρο από τυχαία πλευρά, αλλά ακολουθούσαν τη **σύμβαση των δύο παρόδων**: έμπαιναν από τη δεξιά ως προς τους θεατές είσοδο, όταν έρχονταν από την πόλη ή το λιμάνι, και από την αριστερή, όταν έρχονταν από τους αγρούς ή τα ξένα μέρη. Με βάση την παραπάνω σύμβαση:
 - α) Προς τα πού πρέπει να φανταστούν οι θεατές την πόλη της Τροίας και προς τα πού το στρατόπεδο των Αχαιών σε σχέση με τη σκηνή;
 - β) Από ποια πάροδο* (=είσοδο στην ορχήστρα) εισέρχεται στη σκηνή ο Ταλθύβιος, ο οποίος μεταφέρει διαταγές των Ελλήνων στρατηγών;

Βασικοί συντελεστές
μιας θεατρικής παράστασης
(νοητικός χάρτης)

Ο Θουκυδίδης περιγράφει
την επίδραση
του εμφυλίου πολέμου
στα ανθρώπινα ήθη

Αλέκα Κατσέλη (Εκάβη).
Εθνικό Θέατρο (σκηνοθεσία
Τάκη Μουζενίδη, 1965).
Φωτ.: Δ. Α. Μαστιχιάδης.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

στ. 255, *ἔρωσ ἐτόξευσ' αὐτόν* το ουσ. *ἔρωσ* (-τος) συνδέεται ετυμολογικά με το ρ. *ἔρω*, που σημαίνει 'αγαπώ, είμαι ερωτευμένος'. Στη μυθολογική εικόνα του τοξοβόλου ἔρωτα παραπέμπουν και οι νεοελληνικές φράσεις «τον/τη χτύπησαν τα βέλη του Ἐρωτα», «ερωτοχτυπημένος».

- Η λέξη έχει δώσει αρκετές σύνθετες στα ΝΕ. Αναζητήστε το *ερωτο** στο ηλεκτρονικό λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής. Ποιες απαντήσεις πήρατε; Υπάρχουν κάποιες που δεν σχετίζονται με το αρχαιοελληνικό ρήμα *ἔρω*;

Άγαλμα τοξοβόλου Ἐρωτα, Piccadilly Circus, London.
Diego Delso, delso.photo, License CC-BY-SA

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Οδυσσεάς συμβουλεύει τον Νεοπόλεμο, τον γιο του Αχιλλέα, να πάρει το τόξο του εξόριστου στη Λήμνο Φιλοκτήτη με δόλο, καθώς το τόξο αυτό είναι αναγκαίο για την εκπόρθηση της Τροίας.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ

Αυτό ακριβώς χρειάζεται μαζί να σοφιστούμε:
Πώς θα του κλέψεις σίγουρα τ' ανίκητά του όπλα.
Δεν είναι μες στη φύση σου, γιε μου, καταλαβαίνω,
με τέτοιο δόλο να μιλάς και πονηριές να στήνεις.
Αλλ' όμως είναι και γλυκό τη νίκη να κερδίζεις,
γι' αυτό και τόλμα· δίκαιοι άλλοτε θα φανούμε.
Για λίγη ώρα μοναχά της μέρας δείξου τώρα
αδίστακτος, και ύστερα σ' όλη πια τη ζωή σου
να λέγεσαι πιο ευσεβής απ' όλους τους ανθρώπους.

ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟΣ

Εγώ τα λόγια που ακούω με αποστροφή και θλίψη,
γιε του Λαέρτη, πράξη μου αρνούμαι να τα κάνω.
Από τη φύση πλάστηκα το δόλο να μη θέλω
τόσο εγώ, όσο, όπως λεν, κι αυτός που μ' έχει σπειρεί.

Σοφοκλή *Φιλοκτήτης*, στ. 77-89, μετ. Στέλλα Μπαζάκου

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6

(πρωτ. κείμ. 294–352, μετ. 311–379)

ΤΟ ΓΑΜΗΛΙΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ

ΤΑΛΘΥΒΙΟΣ

Ε δούλοι, φέρτε μου την Κασσάνδρα,
στον στρατηλάτη να την παραδώσω.
Κι έπειτα πρέπει να οδηγήσω στους υπόλοιπους
τις σκλάβες που διαλέξανε.

Έι, τι λάμψη να 'ναι αυτή που φέγγει μέσα;
Μην τάχα άναψαν φωτιά οι Τρωαδίτισσες
για να καούνε ζωντανές
παρά στο Άργος σκλάβες να τις σύρουν;
Δεν τον αντέχουν της δουλείας τον ζυγό
όσοι έχουν μάθει ελεύθερα να ζουν.
Ανοίξτε! Ανοίξτε! Μπορεί γι' αυτές να 'ναι καλό
αλλ' όχι για τους Αχαιούς. Που θα μου ρίξουν και το φταίξιμο.
(Μπαίνει η Κασσάνδρα χορεύοντας ξέφρενα και κρατώντας
αναμμένους πυρσούς)

ΕΚΑΒΗ

Όχι, δεν άναψαν φωτιά. Η κόρη μου είναι,
η Κασσάνδρα. Ορμάει αλλοπαρμένη προς τα δω.

ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ

Φως! Ψηλά! Το φως! Φώτισε!¹¹
Αγιάζω! Ιδού! Ιδού!
Φωτίζω με λαμπάδες
τούτο τον ναό.

Υμέναιε άνακτα!¹²

Μακάριος ο γαμπρός!

Κι εγώ μακάρια,

νύφη στου Άργους τα παλάτια.

Υμέναιέ μου! Υμέναιε!

Η ΔΙΑΤΑΓΗ ΤΟΥ ΤΑΛΘΥΒΙΟΥ

315 Τι ζητάει ο Ταλθύβιος και
ποιο ξαφνικό γεγονός
τον διακόπτει;

320

Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ ΣΤΗ ΣΚΗΝΗ

325 Γιατί η Κασσάνδρα
τραγουδά και χορεύει
κρατώντας πυρσούς;

330

Ποιους θεούς
επικαλείται
στο τραγούδι της
και γιατί;

11. Η Κασσάνδρα απευθύνεται στον εαυτό της.

12. Υμέναιος ονομαζόταν ο θεός προστάτης του γάμου, το γαμήλιο άσμα αλλά και η προσωποποίηση του θεσμού. Άναξ (γεν. άνακτος) ήταν ο βασιλιάς. Η λ. αποτελούσε και προσωνομία των θεών. Γενικά, οι στίχοι 325-363 αποτυπώνουν εικόνες από τον γάμο στην Αθήνα της κλασικής εποχής, όπου αυτός αποτελούσε τριήμερη τουλάχιστον γιορτή, πλούσια σε έθιμα, και περιλάμβανε θυσίες, προσφορές –για παράδειγμα καρπών ή των παιδικών παιχνιδιών της νύφης στη θεά Άρτεμη–, εορταστικά γεύματα και πομπές. Η πιο σημαντική από αυτές οδηγούσε τους νιόπαντρους από το σπίτι της νύφης στο σπίτι του γαμπρού και γινόταν το βράδυ, μετά το γαμήλιο γεύμα, υπό το φως των πυρσών και τους ήχους των αυλών, των κιθαρών και των φωνών που έψαλλαν το τραγούδι του γάμου, τον «υμέναιο», προς τιμήν του ομώνυμου θεού. Στο πέραςμα της γαμήλιας πομπής μέσα από τους δρόμους της Αθήνας οι κάτοικοι της έραιναν το ζευγάρι με καρπούς, σύμβολο γονιμότητας, ευχής και τραγούδια. Ο λευκοντυμένος γαμπρός, ο οποίος στη γαμήλια τελετή νωρίτερα είχε θέσει το χέρι του στον καρπό της λευκοντυμένης νύφης ως επισφράγιση του γάμου, έπρεπε τώρα να τη σηκώσει στα χέρια και να την περάσει από το κατώφλι του σπιτιού του.

Κλαις, μάνα καλή.

Τον σκοτωμένο τον πατέρα μου θρηνηείς,
και τη γλυκιά πατρίδα.

Κι εγώ ανάβω για τους γάμους μου
λαμπάδα, φως ανάβω,
να φέξει, να φωτίσει.

Σ' εσέ τη δίνω Υμέναιε,

σ' εσένα Εκάτη¹³,

όπως ορίζει η τάξη

για τους γάμους των παρθένων¹⁴.

Χορό! Σύρε χορό! Αιθέριο!

Ευοί ευάν!¹⁵

Όπως παλιά. Που ζούσε ο πατέρας.

Και ευτυχούσαμε.

Άγιος ο χορός.

Φοίβε¹⁶, εσύ οδηγός!

Κι εγώ δυσίες τελώ

μες στον ναό σου

τον ολόζωστο από δάφνες.

Υμέναιέ μου Υμέναιε!

Χόρεψε, μάνα, γέλασε.

Τα βήματά σου πίσω-μπρος

με τα δικά μου να τα συντονίσεις.

Πιάστε του γάμου

τα τραγούδια τα τερπνά,

του Υμέναιου τα τραγούδια.

Κι εσείς, κορίτσια

της Φρυγίας ομορφόπεπλα,

τραγούδια πείτε για τον γάμο μου

και για τον πεπρωμένο άντρα μου τραγούδια.

ΧΟΡΟΣ

Δεν την κρατάς, βασιλίσσά μου,

μην και το θήμα της τη σύρει βακχικό ως τους Αργείους;¹⁷

ΕΚΑΒΗ

Αχ΄Ηφαιστε, εσύ στους γάμους

των θνητών λαμπάδα υψώνεις

335

340

Ο γάμος
στην Αθήνα την
κλασική εποχή

345

350

355

Τι ζητά από τη μητέρα της
και τον Χορό;

360

365

Πώς αντιδρούν ο Χορός
και η Εκάβη
στο παραλήρημα
της Κασσάνδρας;

13. Η Εκάτη ήταν θεότητα του Κάτω Κόσμου με πολλές και ποικίλες συνδέσεις: τους νεκρούς, τα φαντάσματα, τη μαγεία, τη Σελήνη. Κύριο σύμβολό της ήταν ο διπλός πυρσός. Η εικόνα της Κασσάνδρας, που εισέρχεται στη σκηνή κρατώντας λαμπάδες, έχει ήδη παραπέμψει στην Εκάτη.

14. Η Εκάτη συσχετιζόταν και με τη θεά Άρτεμη, προστάτιδα των μελλονύμφων.

15. Κραυγή χαράς και ενθουσιασμού, που ακουγόταν στις τελετές προς τιμήν του Διονύσου. Εδώ συνδέεται με την κατάσταση εκστατικής μανίας στην οποία βρίσκεται η Κασσάνδρα.

16. Φοίβε: επίκληση στον Απόλλωνα. Το επ. *φοῖβος-η-ον* σήμαινε καθαρός, αγνός, λαμπρός. Στον «τρελό χορό» της Κασσάνδρας συναντιούνται η διονυσιακή έκσταση και η απολλώνια μαντική.

17. Ούτως ή άλλως η Κασσάνδρα θα καταλήξει στο στρατόπεδο των Ελλήνων. Αυτό που φοβάται ο Χορός είναι μήπως, αν η κοπέλα δεν συγκρατηθεί, τα βήματά της την οδηγήσουν εκεί, ενώ βρίσκεται ακόμη σε κατάσταση «τρέλας», με αποτέλεσμα να γελοιοποιηθεί η ίδια και η μητέρα της.

μα τούτη η φλόγα είναι φαρμάκι,
όχι ελπίδας φέγγος.

Αχ κόρη, κόρη μου,

370

ποτέ δεν το 'βαζε ο νους μου

πως κάτω από δόρυ αργίτικο θα τελεστούν οι γάμοι σου.

Μα δώσε μου το φως.

Έτσι όπως τρέχεις φρενιασμένη,

δεν τη βαστάς σωστά τη φλόγα.

375

Μυαλό δεν σου 'βαλε, καρδούλα μου,

η συμφορά. Ίδια σαν πρώτα είσαι.

Πάρτε τις δάδες μέσα, Τρωαδίτισσες,

σκεπάστε με τους θρήνους σας τα νυφικά τραγούδια της.

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ

- Η εμφάνιση της Κασσάνδρας έρχεται σε κραυγαλέα αντίθεση με τη ζοφερή και πένθιμη ατμόσφαιρα της σκηνής. Ενώ η Εκάβη θρηνεί, η Κασσάνδρα εισβάλλει χορεύοντας και τραγουδώντας. Η ιέρεια φαίνεται να γιορτάζει τον επικείμενο γάμο της με τον Αγαμέμνονα. Όμως, οι αρχαίοι θεατές, που γνωρίζουν τον μύθο, τη σχέση των προσώπων αλλά και τη σεμνότητα της νύφης σε μια πραγματική γαμήλια τελετή στην Αθήνα, καταλαβαίνουν ότι πρόκειται για παρωδία γάμου και ότι αυτή η **αμφίσημη σκηνή** έχει μια δεύτερη δυσοίωνη "ανάγνωση".
 - α) Διαβάστε το τραγούδι της Κασσάνδρας και συγκεντρώστε τα στοιχεία που αναφέρονται στη γαμήλια τελετουργία.
 - β) Τι μας επιτρέπει να μιλάμε για παρωδία γάμου; Αναζητήστε πληροφορίες για το τέλος του Αγαμέμνονα και της Κασσάνδρας, καθώς και για τον γάμο στην αρχαία Αθήνα, προκειμένου να απαντήσετε.

ΗΘΟΣ - ΛΕΞΙΣ

- Η Κασσάνδρα ως ιέρεια του Απόλλωνα, του θεού της μαντικής αλλά και της λογικής και της αρμονίας, είναι προικισμένη με τη μαντική ικανότητα και το προνόμιο να μένει για πάντα αγνή. Η εμφάνισή της, όμως, στη σκηνή σε κατάσταση συναισθηματικής υπερδιέγερσης / έκστασης και ο παραληρηματικός της λόγος θυμίζουν τις μαινάδες, τις συντρόφους του Διόνυσου, θεού της μέθης και της παρορμητικής, μη λογικής δράσης.

Το τέλος του Αγαμέμνονα
και της Κασσάνδρας

Κρίστη Παπαδοπούλου (Κασσάνδρα).
Τρωάδες στο Διεθνές Φεστιβάλ Αρχαίου
Δράματος της Κύπρου (σκηνοθεσία
Ανδρέα Χριστοδουλίδη, 2018). Φωτ.:
Κωνσταντίνος Λάρκος.

- α) Μελετήστε τη μονωδία της Κασσάνδρας και εντοπίστε τα στοιχεία εκείνα που δείχνουν ότι βρίσκεται σε παραλήρημα.
- β) Λαμβάνοντας υπόψη σας τη δυνατότητα της προφητικής ενόρασης που έχει η Κασσάνδρα, τι φαντάζεστε ότι “βλέπει” για το μέλλον και συμπεριφέρεται έτσι;

ΜΕΛΟΣ

- Η Εκάβη, προσπαθώντας να επαναφέρει στη λογική την κόρη της, καλεί τις Τρωαδίτισσες να «σκεπασούν» το χαρούμενο νυφικό τραγούδι της Κασσάνδρας με τα δικά τους μοιρολόγια. Έχει ενδιαφέρον να αντιληφθούμε ότι διαχρονικά **ο άνθρωπος** τόσο στις στιγμές μεγάλης χαράς όσο και στις στιγμές μεγάλου πόνου **εκφράζει τα συναισθήματά του μέσα από το τραγούδι και τη μουσική.**
 - Γράψε ένα σύντομο κείμενο για τον ρόλο που παίζει η μουσική και το τραγούδι στη ζωή σου.

Παράλληλο κείμενο:
Διδώ Σωτηρίου,
Ματωμένα χρώματα

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

ΟΨΙΣ

- Από την αρχαιότητα έως τις μέρες μας έχουν εμφανιστεί **διαφορετικά ερμηνευτικά στιλ**, δηλαδή τρόποι υποκριτικής των ηθοποιών, ανάλογα με την αισθητική της εποχής και το θεατρικό είδος.
 - Παρατηρήστε τις φωτογραφίες. Ποιο από τα δύο ερμηνευτικά στιλ θα χαρακτηρίζατε “στιλιζαρισμένο” (τυποποιημένο, άκαμπτο) και “αγαλμάτινο” (στατικό); Ποια “Κασσάνδρα” σάς πείθει περισσότερο ότι βρίσκεται σε κατάσταση “ένθεης μανίας” και γιατί;

Κάκια Παναγιώτου (Κασσάνδρα). Εθνικό Θέατρο (σκηνοθεσία Τάκη Μουζενίδη, 1965). Φωτ.: Δ.Α. Χαρισιάδης.

Μαρία Κίτσου (Κασσάνδρα). Θέατρο του Νέου Κόσμου (σκηνοθεσία Βαγγέλη Θεοδωρόπουλου, 2010). Φωτ.: Ορφέας Εμιρζάς.

- Αν σκηνοθετούσατε εσείς την παράσταση, πώς θα επιλέγατε να παρουσιάσετε την Κασσάνδρα, ώστε να είναι αντιληπτή και οπτικά η κατάσταση εκστατικής μανίας στην οποία βρίσκεται;

Υποκριτικά
στιλ

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

Δύο μεταφράσεις του ίδιου κειμένου, ενώ αποδίδουν και οι δύο πιστά το πρωτότυπο, διαφοροποιούνται ως προς την έμφαση, τη συναισθηματική φόρτιση, το ύφος κλπ. Και αυτό, επειδή η μετάφραση από τη μία γλωσσική μορφή στην άλλη εμπεριέχει ένα πλήθος υποκειμενικών επιλογών του μεταφραστή. Σας δίνονται δύο επιπλέον μεταφράσεις των στ. 315-321.

- Επιλέξτε συγκεκριμένες λέξεις του πρωτότυπου κειμένου και εξετάστε πώς τις απέδωσε ο κάθε μεταφραστής. Σε ποια μετάφραση είναι πιο απλός και καθημερινός ο λόγος;

Αρχαίο κείμενο	Θρασύβουλος Σταύρου (1972)	Θεόδωρος Στεφανόπουλος (2023)
<p>ἐπεὶ σύ, μᾶτερ, ἐπὶ δάκρυσι καὶ γόοισι τὸν θανόντα πατέρα πατρίδα τε φίλαν καταστένουσ' ἔχεις, ἐγὼ δ' ἐπὶ γάμοις ἐμοῖς ἀναφλέγω πυρὸς φῶς ἐς αὐγάν, ἐς αἴγλαν</p>	<p>Αφού όλο κλαις, μανούλα, εσύ το σκοτωμένο μου πατέρα και την πατρίδα τη χρυσή, του γάμου μου το φως αυτό τ' ανάβω εγώ και το κρατώ να λαμπαδιάσει πέρα ως πέρα, να φέξει, φλόγες να πετάξει</p>	<p>Επειδή εσύ, μητέρα, δεν παύεις να θρηνείς και να οδύρεσαι για τον πατέρα μου και τη γλυκιά πατρίδα, υψώνω εγώ στον δικό μου τον γάμο το φως των λαμπάδων, να ξεχυθεί, να λάμψει</p>

Παράλληλο κείμενο:
Αριστοφάνης, *Λυσιστράτη*

Ερυθρόμορφη υδρία από την Αττική (περίπου 430 π.Χ). Βρέθηκε στην περιοχή της Νάπολης στην Ιταλία.

Κάτω από τη λαβή του αγγείου εικονίζεται η Εκάτη κρατώντας πυρσούς. Βρετανικό Μουσείο, Λονδίνο.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 7

(πρωτ. κείμ. 353-407, μετ. 380-445)

Ο ΠΡΟΦΗΤΙΚΟΣ ΜΟΝΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ

ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ

<p>Το νικηφόρο μου κεφάλι, μητέρα, στόλισέ το, χαρά ας σου δώσουν οι βασιλικοί μου γάμοι. Οδήγησέ με. Κι αν δεν με βλέπεις πρόθυμη, βίαια να με σπρώξεις. Γιατί αν Λοξίας¹⁸ Απόλλωνας υπάρχει, πιο άθλιο τέλος κι από τον γάμο της Ελένης θα λάβει ο γάμος του ξακουσμένου βασιλιά των Αχαιών, του Αγαμέμνονα. Θα τον σκοτώσω¹⁹, το παλάτι του θα το χαλάσω, να εκδικηθώ για τον πατέρα και τ' αδέρφια μου. Για τ' άλλα ας μη μιλήσω. Ας μην υμνήσω το τσεκούρι που στον δικό μου τον λαιμό και σ' αλλοनों θα πέσει, ούτε και τη μητροκτονία που ο γάμος μου θα φέρει μηδέ τον χαλασμό στων Ατρείδών τον οίκο. Μόνο θα ιστορήσω πόσο πιο ευτυχισμένος στάθηκε ο τόπος ο δικός μας από τον δικό τους. Κι αν με κατέχει μανία θεϊκή, έξω θα βγω από τη βακχεία, τον λόγο μου να πω. Για μια γυναίκα οι Αχαιοί, για έναν έρωτα, για την Ελένη που βγήκαν στο κυνήγι της, χιλιάδες έχασαν συντρόφους. Κι ο στρατηγός τους ο σοφός, ό,τι πιο μισητό ποδώντας, κατέστρεψε ό,τι πιο αγαπημένο είχε²⁰. Και του σπιτιού του τη χαρά τη σκόρπισε για χάρη του αδερφού του, για μια γυναίκα που με τη θέλησή της κλέφτηκε, κι όχι με βία. Ήρθαν σκοτώθηκαν στου Σκάμανδρου τις όχθες μα όχι για της πατρίδας τους τα σύνορα ή για τα τείχη της. Κι όσοι θερίστηκαν από τον Άρη²¹ μήτε τα τέκνα τους ξανάδαν μηδέ η δέσποινά τους τους σαβάνωσε.</p>	<p>380</p> <p>385</p> <p>390</p> <p>395</p> <p>400</p> <p>405</p>	<p>Η ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ ΠΡΟΦΗΤΕΥΕΙ ΤΗΝ ΕΚΔΙΚΗΣΗ ΤΗΣ</p> <p>Ποια θα είναι η τύχη του οίκου των Ατρείδών και η δική της;</p> <p>ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΧΑΙΩΝ - ΤΡΩΩΝ</p> <p>Ποια παθήματα έχουν υποστεί οι Έλληνες για χάρη της Ελένης;</p>
--	---	---

18. Λοξίας: Επίθετο του Απόλλωνα. Συχνά ο θεός έδινε χρησμούς «λοξούς», δηλαδή αμφίσημους.

19. Δεν είναι η Κασσάνδρα αυτή που θα σκοτώσει με τα χέρια της τον Αγαμέμνονα, αλλά η Κλυταιμνήστρα και ο Αίγισθος. Ωστόσο, η δολοφονία του βασιλιά δεν είναι άσχετη με το γεγονός ότι αυτός επέστρεψε στις Μυκήνες φέρνοντας ως ερωμένη του την Κασσάνδρα. Υπό μία έννοια, λοιπόν, αυτή που τον οδηγεί στον θάνατο είναι η Κασσάνδρα. Η προφητεία της Κασσάνδρας θα επαληθευτεί: ο θάνατος θα βρει και την ίδια, καθώς θα τη σκοτώσει η Κλυταιμνήστρα· θα πεθάνουν, επίσης, οι δολοφόνοι του Αγαμέμνονα, αφού ο Ορέστης θα εκδικηθεί τον θάνατο του πατέρα του σκοτώνοντας τη μητέρα του και τον εραστή της.

20. «Πιο μισητό»: η Ελένη· «πιο αγαπημένο»: η Ιφιγένεια, που ο Αγαμέμνονας τη θυσίασε, για να καταστεί δυνατός ο απόπλους των Ελλήνων από την Αυλίδα. Το «σοφός» είναι ειρωνικό.

21. Το όνομα του θεού Άρη συμβολίζει τη σύγκρουση, τον πόλεμο, τον φόνο, τη σφαγή.

Σε ξένο χώμα κείτονται. Μα και στο σπίτι τους, η ίδια συμφορά. Χήρες πεθαίνουν οι γυναίκες τους κι οι γέροι πατεράδες τους χωρίς παιδιά, αφού για άλλους τ' αναθρέψανε. Κανείς δεν βρίσκεται θυσία να τελέσει στον τάφο τους ²² .	410	
Νά το εγκώμιο της εκστρατείας τους. Για τις ντροπές τους, καλύτερα να μη μιλήσω. Την προστυχιά τους η μούσα μου δεν θα την τραγουδήσει. Όμως οι Τρώες, δόξα υπέρτατη, για την πατρίδα δίναν τη ζωή τους. Κι αν δόρυ έκοβε το νήμα τους, στο σπίτι τους οι φίλοι τούς απόδεταν νεκρούς, τα χέρια των αγαπημένων τούς σαβάνωναν και τους δεχόταν η πατρώα γη ²³ .	415	
Κι οι Φρύγες που δεν πέδαιναν στη μάχη, την κάθε ημέρα το σπιτικό τους χαίρονταν, γυναίκα και παιδιά. Τέτοια χαρά, για τους Αργείους άφαντη. Πικρή του Έκτορα είπες η μοίρα. Αλλ' άκου με και μένα. Τρισένδοξος βρήκε τον θάνατο. Και την τιμή του τη χρωστάει στον ερχομό των Αχαιών. Αν έμεναν στον τόπο τους, άξιος θα 'ταν αλλά άδοξος. Κι ο Πάρης; Την κόρη του Διός παντρεύτηκε. Αν άλλη έπαιρνε, κανένας για τον γάμο του δεν θα μιλούσε ²⁴ .	420	Γιατί υπήρξε καλύτερη η τύχη των Τρώων στον πόλεμο;
Τον πόλεμο ο φρόνιμος πρέπει να τον αποφεύγει. Αν όμως τύχει κι έρθει, μικρή δεν είναι η δόξα για την πατρίδα να χαθείς παλικάρισία, κι είναι ντροπή η δειλία. Όχι, μητέρα μου. Μην κλαις την Τροία, μη θρηνείς τον γάμο μου, γιατί μ' αυτόν θα καταστρέψω τους εχθρούς μας ²⁵ .	425	
ΧΟΡΟΣ Γελάς και χαίρεσαι με τα παθήματά σου. Μα ίσως δεν βγουν αληθινές οι προφητείες σου.	430	Γιατί η Κασσάνδρα αξιολογεί θετικά τη τύχη του Έκτορα αλλά και του Πάρη;
	435	Ο ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΣΤΟΝ ΛΟΓΟ ΤΗΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ Σε ποιο συμπέρασμα καταλήγει η Κασσάνδρα για τον πόλεμο;
	440	
	445	

22. Στον τάφο του νεκρού έχυναν γάλα, μέλι, λάδι ή κρασί (χοές), αλλά θυσίαζαν και ζώα.

23. Στον αντίποδα της ντροπής των Ελλήνων, ο πόλεμος από την πλευρά των Τρώων είναι αμυντικός και επομένως ηθικά δικαιολογημένος: οι νεκροί των Τρώων εναποτίθενται στη γη που δεν πρόδωσαν.

24. Για να υμνήσει την πατρίδα της, η Κασσάνδρα φτάνει να πει ότι ακόμη και η ανήθικη και καταστροφική πράξη του Πάρη συνέβαλε στη δόξα της Τροίας, μιας και η Ελένη ήταν η ωραιότερη γυναίκα.

25. Η Κασσάνδρα κλείνει κυκλικά τον λόγο της με μια δεύτερη αναφορά στην εκδίκησή της.

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ - ΛΕΞΙΣ

- Καθώς αποχωρίζεται τους γαμήλιους πυρσούς, η Κασσάνδρα βγαίνει από την κατάσταση παραληρήματος και δίνει μια εξήγηση για την αλλόκοτη στάση της. Η ενθουσιώδης νύφη μετατρέπεται σε εκδικητική μάντισσα. Ο “γάμος” της της δίνει χαρά, γιατί γνωρίζει ότι εξαιτίας του ο Αγαμέμνονας θα πεθάνει βίαια και έτσι εκείνη θα πάρει εκδίκηση για όλες τις συμφορές της Τροίας.
 - α) Αναζητήστε τον μύθο των Ατρείδων και πιο συγκεκριμένα το τέλος του Αγαμέμνονα και την τύχη της γυναίκας και των παιδιών του, ώστε να αποκρυπτογραφήσετε την προφητεία της Κασσάνδρας. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, ο ποιητής βάζει την Κασσάνδρα να μιλά με τρόπο υπαινικτικό, χωρίς ακριβείς λεπτομέρειες;
 - β) Τι σημαίνει σήμερα η έκφραση “Μη γίνεσαι Κασσάνδρα!”;

ΔΙΑΝΟΙΑ

- Από τον στίχο 394 κ.ε. η Κασσάνδρα αλλάζει ξανά πρόσωπο και από προφήτισσα γεμάτη εκδικητική μανία μετατρέπεται σε ένα απόλυτα λογικό άτομο που επιχειρεί, με συγκροτημένη επιχειρηματολογία, να αποδείξει κάτι φαινομενικά παράδοξο: στον πόλεμο της Τροίας οι επιτιθέμενοι νικητές Αχαιοί έχασαν περισσότερα από ό,τι οι αμυνόμενοι ηττημένοι Τρώες. Η **δικαίωση των ηττημένων υπερασπιστών της πατρίδας έναντι των επιτιθέμενων νικητών** είναι απόλυτη. Διαπιστώνουμε εδώ την επίδραση που άσκησαν στον Ευριπίδη οι σοφιστές, περίφημοι δάσκαλοι της ρητορικής, οι οποίοι θεωρούσαν ότι ένας ρήτορας μπορεί να βρει επιχειρήματα υπέρ οποιασδήποτε άποψης.
 - α) Να παρουσιάσετε τα επιχειρήματα της Κασσάνδρας οργανωμένα με βάση τις αντιθέσεις ανάμεσα σε Αχαιούς και Τρώες (στ. 396-417 και 418-439). Σας πείθουν και γιατί ναι ή γιατί όχι;
 - β) Ποιες αξίες της αρχαίας ελληνικής κοινωνίας επανέρχονται στα επιχειρήματα αυτά;
 - γ) Συμφωνείτε με την Κασσάνδρα ότι ο αμυντικός πόλεμος υπερέχει ηθικά από τον επιθετικό πόλεμο; Παρουσιάστε την άποψή σας με επιχειρήματα.

Anthony F. A. Sandys, *Cassandra*, 1885. Πηγή: Wikipedia Commons.

ΜΕΛΟΣ - ΛΕΞΙΣ

- Η αρχαία ελληνική δραματική ποίηση ήταν έμμετρος λόγος. Αυτό σημαίνει ότι ο στίχος είχε μια μουσικότητα που εξασφαλιζόταν από την εναλλαγή μακρών και βραχέων φωνηέντων σε επαναλαμβανόμενα μοτίβα.²⁶ Η μουσικότητα εξέφραζε μια συναισθηματική κατάσταση. Όταν αυτή άλλαζε, ο ποιητής, για να αποδώσει την αλλαγή, είχε στη διάθεσή του, εκτός από τα άλ-

²⁶ Η κατάργηση της διάκρισης των φωνηέντων της Ελληνικής σε μακρά και βραχέα κάνει αδύνατη την αναπαραγωγή αυτής της μουσικότητας στο μεταφρασμένο κείμενο.

λα εκφραστικά μέσα, και την αλλαγή μέτρου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αξιοποίησης της εκφραστικής δύναμης του μέτρου έχουμε εδώ. Η Κασσάνδρα εγκαταλείπει τον παραληρηματικό της λόγο και δίνει μια λογική εξήγηση για τη συμπεριφορά της. Η αλλαγή στην πνευματική της κατάσταση αποτυπώνεται και στο είδος του μέτρου: **λυρικά μέτρα** στη ΔΕ6 (τραγουδιούνται, εκφράζουν έντονη συγκινησιακή φόρτιση), σε αντίθεση με τα **απαγγελτικά μέτρα** στη ΔΕ7 (απαγγέλλονται, εκφράζουν υπερίσχυση της λογικής).

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

ΟΨΙΣ

- Στο αρχαίο ελληνικό θέατρο οι υποκριτές αλλά και τα μέλη του Χορού έπαιζαν φορώντας μάσκες, «προσωπεία». Η χρήση της μάσκας είχε άμεση σχέση με τη διονυσιακή προέλευση του θεάτρου, αλλά υπαγορευόταν και από καθαρά πρακτικούς λόγους. Το γεγονός ότι όλοι οι ρόλοι, ανδρικοί και γυναικείοι, παίζονταν μόνο από άνδρες υποκριτές, καθώς και ο περιορισμός του αριθμού των υποκριτών (ένας στην εποχή του Θέσπη, δύο στην εποχή του Αισχύλου, τρεις από τον Σοφοκλή κι έπειτα), οι οποίοι έπρεπε να υποδυθούν όλους τους ρόλους, έκαναν τη **χρήση του προσωπίου** απαραίτητη. Εξάλλου, φορώντας το προσωπίο ο υποκριτής έβγαине ευκολότερα από τον εαυτό του (*ἐξίστατο, ἔκστασις*), προκειμένου να μεταμορφωθεί στον ήρωα που υποδυόταν. Η χρήση της μάσκας από τον ηθοποιό φαίνεται παράξενη στον σύγχρονο θεατή, τη συναντούμε όμως και στις θεατρικές παραδόσεις άλλων πολιτισμών, καθώς και σε σύγχρονες παραστάσεις.
 - α) Κάντε μια έρευνα στο διαδίκτυο για τη χρήση μάσκας/προσωπίου σε παραδοσιακά είδη θεάτρου άλλων λαών.
 - β) Τι πιστεύετε ότι προσφέρει η χρήση προσωπίων σε σύγχρονες παραστάσεις, όπως του ΚΘΒΕ ή του Θεατρικού Οργανισμού Κύπρου (ΘΟΚ) στις φωτογραφίες;

Ρίκα Γαλάνη (Εκάβη), Χορός. ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Σωκράτη Καραντινού, 1966, στο αρχαίο θέατρο της Θάσου). Φωτ.: Λαϊκή Τέχνη, Φώτο - Παν.

Λένια Σορόκου (Κασσάνδρα), Χορός. ΘΟΚ (σκηνοθεσία Νίκου Χαραλάμπους, 1982). Φωτ.: ΘΟΚ

- Να αντιστοιχίσετε τις δύο φωτογραφίες με στίχους του κειμένου.

Λαμπρινή Αγγελίδου (Κασσάνδρα). ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Νικαίτης Κοντούρη, 2009). Φωτ.: Κώστας Αμοιρίδης.

Μαρία Διακοπαναγιώτου (Κασσάνδρα). ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Χρήστου Σουγάρη, 2023). Φωτ.: Mike Rafail.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

Ο Ευριπίδης συχνά δίνει αποφθεγματικό τόνο στον λόγο των προσώπων του, ενισχύοντας έτσι και τον διδακτικό χαρακτήρα της τραγωδίας. Ας προσέξουμε τους στ. 436-439, όπου ο ποιητής μέσω της ιέρειας ίσως απευθύνεται στους συμπολίτες του που ετοιμάζονται για τη Σικελική Εκστρατεία: (στ. 400-402 στο πρωτότυπο) *φεύγειν μὲν οὖν χρὴ πόλεμον ὅστις εὖ φρονεῖ· εἰ δ' ἐς τόδ' ἔλθοι, στέφανος οὐκ αἰσχρὸς πόλει καλῶς ὀλέσθαι, μὴ καλῶς δὲ δυσκλεές.*

- Πώς επιτυγχάνεται ο αποφθεγματικός και διδακτικός τόνος τόσο στο πρωτότυπο όσο και στη μετάφραση του Παντελή Μπουκάλα;

Τα προσώπεία

Video tutorial με οδηγίες κατασκευής μάσκας

Παράλληλο κείμενο: Νάνος Βαλαωρίτης, *Αλληγορική Κασσάνδρα*

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 8

(πρωτ. κείμ. 408–461, μετ. 446–510)

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΠΡΟΦΗΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ

ΤΑΛΘΥΒΙΟΣ

Σου κλόνισε τον νου ο Απόλλωνας.

Αλλιώς θα πλήρωνες²⁷ που φαρμακόγλωσσα
τους στρατηλάτες μας ξεπροβοδίζεις.

Σκέφτομαι πάντως πως κι οι τρανοί που τους μετράνε για σοφούς,
από τους παρακατιανούς δεν έχουν πιο γερή την κρίση²⁸.

Του Ατρέα ο γιος ο αγαπημένος,
ο άνακτας ο μέγιστος των Πανελλήνων,
σ' έρωτα έπεσε βαρύ για μια μαινάδα.

Εγώ, φτωχός κι αν είμαι,
τέτοια γυναίκα δεν θα την έπαιρνα ποτέ μου.

Μα τη χολή σου για τους Αχαιούς
και τα παινέματά σου για τους Τρώες,
ο αέρας ας τα πάρει. Έλα μαζί μου τώρα
στα καράβια, νύφη ωραία για τον στρατηγό μας²⁹.

(Στην Εκάβη)

Όσο για σένα, μόλις προστάξει ο Οδυσσέας,
ακολούθησέ τον. Καταπώς λένε όσοι ήρθανε στην Τροία,
θα γίνεις δούλα μιας γυναίκας μυαλωμένης.

ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ

Σπουδαίος υπηρέτης η αφεντιά του!

Αλλά γιατί τους λένε κήρυκες
τους πολυμισημένους δούλους των τυράννων³⁰;

(Στον Ταλθύβιο)

Λες πως η μάνα μου θα πάει
στ' ανάκτορα του Οδυσσέα.

Και τότε, πού ο λόγος του Απόλλωνα
πως θα τη βρει στον τόπο της ο θάνατος;

Όσο για τ' άλλα τα γραμμένα της σωπαίνω³¹.

Η ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΤΟΥ ΤΑΛΘΥΒΙΟΥ

450

455

460

465

470

Πού αποδίδει
ο Ταλθύβιος
τις προφητείες
της Κασσάνδρας
και πού τον έρωτα του
Αγαμέμνονα για αυτήν;
Τι προστάζει την Εκάβη
να κάνει;

Η ΑΦΟΒΗ ΑΝΤΑΠΑΝΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ

Τι προφητεύει
η μάνισσα για τη μητέρα
της και για τον Οδυσσέα;

27. Η επίκληση της “τρέλας” ίσως προβάλλεται από τον Ταλθύβιο ως δικαιολογία, ώστε να αποφευχθεί η εύλογη τιμωρία της Κασσάνδρας.

28. Με αφορμή τον έρωτα του Αγαμέμνονα για μια «τρελή», ο Ταλθύβιος παρατηρεί ότι οι κορυφαίοι της κοινωνικής πυραμίδας δεν είναι και διανοητικά ανώτεροι από τους πιο άσημους. Πρβλ. Ευριπίδη *Ανδρομάχη*, 699-700: «Κάποιοι τάχα σπουδαίοι στρογγυλοκάθονται στην εξουσία καταφρονώντας το λαό στη χώρα, κι ας μην αξίζουν τίποτα» (μετ. Γιώργος Γεραλής).

29. Ειρωνεία του Ταλθύβιου προς την Κασσάνδρα, αλλά ίσως και προς τον Αγαμέμνονα.

30. στ. 463-5: τα λόγια της Κασσάνδρας μάλλον αδικούν τον Ταλθύβιο, καθώς μόνο σκληρός και απάνθρωπος δεν είναι· αντίθετα, ο κήρυκας βρίσκει λόγια παρηγοριάς για την Εκάβη.

31. Κατά μία παράδοση, η Εκάβη έχασε τη ζωή της πέφτοντας από το πλοίο που θα τη μετέφερε στην Ελλάδα, αφού προηγουμένως είχε μεταμορφωθεί σε σκύλα, και θάφτηκε στο *Κυνός Σήμα*, ακρωτήριο στον Ελλήσποντο. Η μεταμόρφωση αυτή ήταν η τιμωρία της για το ότι τύφλωσε τον βασιλιά της Θράκης Πολυμήστορα, εκδικούμενη τον φόνο του γιου της Πολύδωρου. Όλα αυτά η Κασσάνδρα εύλογα τα αποσιωπά.

Ο δύστηχος!³² Δεν ξέρει πως του μέλλονται τέτοιες πληγές
που θα μετράει σαν χρυσάφι
των Τρώων τη συμφορά και τη δική μου.

Δέκα τα χρόνια που 'φαγε εδώ,
δέκα κι όσα θα τον σπαράξουνε

μέχρι να φτάσει στην πατρίδα του. Και μόνος.

Κι εκεί, δεινά και στεναγμοί δεν θα του λείψουν.

Τον γυρισμό του θα τον εμποδίσει άγρια η Χάρυβδη,
άγρυπνη φύλακας στο πέρασμα των βράχων,

και των βουνών ο Κύκλωπας, ο ωμοφάγος,

κι η Κίρκη που μεταμορφώνει σε γουρούνια τους ανθρώπους,

και του πελάγου τα ναυάγια, και των λωτών η λησμονιά,

κι οι ιερές του Ήλιου οι αγελάδες, που οι ματωμένες σάρκες τους
φωνή πικρή θα βγάλουν για τον Οδυσσέα³³.

Και για να μη λέω πολλά, στον Άδη θα κατέβει ζωντανός

κι αφού γλιτώσει από της θάλασσας το κύμα,

στο σπίτι του αμέτρητες φουρτούνες θα τον βρουν³⁴.

Αλλά γιατί να διαλαλώ τους πόνους του Οδυσσέα;

(Στον Ταλθύβιο)

Εμπρός! Προχώρα! Εγώ στον Άδη δ' ανταμώνω τον νυμφίο μου.

Ε, αρχηγέτη των Ελλήνων,

που η τύχη σου μακάρια φαντάζει,

νύχτα, τρισάθλιε, τρισάθλια θα σε θάψουν, κι όχι μέρα.

Και το δικό μου το κουφάρι, γυμνωμένο,

θα το πετάξουν στα φαράγγια,

μέχρι τον τάφο του νυμφίου μου χείμαρροι θα το σύρουν,

για να σπαράξουνε τ' αγρίμια την ιέρεια του Φοίβου.

Έχετε γεια, στεφάνια του αγαπημένου μου θεού,

στολίδια τής βακχείας μου·

πάει, τέλειωσε για μένα η ευφροσύνη των γιορτών.

Απ' το κορμί μου σας πετάω, όσο αγνό ακόμα μένει,

και στους ανέμους τους γοργούς σάς παραδίνω,

σε σένα να τα φέρουν, άνακτα της μαντικής³⁵.

Του στρατηγού πού είναι το καράβι; Πού δ' ανέβω;

Βιάσου! Μην περιμένεις να φουσκώσει τα πανιά ο άνεμος

για να με πάρεις απ' τη χώρα μου

Η Κασσάνδρα
σε θεατρικές
παραστάσεις
(slide show)

475

480

485

490

Τι προφητεύει για τον
Αγαμέμνονα και για τον
εαυτό της;

495

**Ο ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ
ΤΗΣ ΜΑΝΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ**

500

Με ποιον συμβολικό
τρόπο και γιατί
απαρνιέται η μάντισσα
την τέχνη της;

505

32. Εννοεί τον Οδυσσέα.

33. *Οδύσσεια*, μ 394-6: «Τότε τους φανερώνουν κι οι θεοί σημεία και τέρατα./ σάλευαν τα τομάρια καταγής· στις σούβλες μούγκριζαν τα κρέατα./ τα ωμά και τα ψημένα· κι ανέβαινε φωνή σαν από βόδια ζωντανά» (μετ. Δ. Ν. Μαρωνίτης).

34. Η Κασσάνδρα παραλείπει, ίσως όχι τυχαία, το πέρασμα του Οδυσσέα από το νησί των Φαίακων, όπου εκτιμήθηκε η προσωπικότητά του, καθώς και την επανένωση με την οικογένειά του. Η κάθοδος στον Άδη παρουσιάζεται τελευταία, πιθανόν ως κορύφωση του πόνου.

35. Η Κασσάνδρα σκίζει τις ιερατικές ταινίες που φορούσε γύρω από το κεφάλι της και έτσι παραιτείται από τον ρόλο της ιέρειας του Απόλλωνα, αφού μετά την ερωτική της ένωση με τον Αγαμέμνονα και την απώλεια της αγνότητάς της δεν θα μπορεί να ασκεί αυτό το αξίωμα.

σαν μια από τις τρεις τις Ερινύες³⁶.

Κι εσύ, μητέρα, έχε γεια. Δάκρυ μη βγάλεις.

Πατρίδα μου, κι αδέρφια μου στον κάτω κόσμο, και πατέρα,
κοντά σας γρήγορα θα 'ρθώ.

Μα πρώτα τη γενιά του Ατρέα θα χαλάσω, που μας ρήμαξε.

(Ο Ταλθύβιος παίρνει την Κασσάνδρα. Η Εκάβη σωριάζεται στο χώμα)

Σε ποιους απευθύνεται
πριν επιβιβαστεί
στο καράβι της εξορίας
και τι τους λέει;

510

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΗΘΟΣ

- Η Κασσάνδρα, επαναφέροντας το μοτίβο της τιμωρίας των νικητών, όπως το πρωτοείδαμε στον Πρόλογο, εκφράζει με θαυμαστή παρηγορία τις προφητείες και τις θέσεις της.
 - α) Ποια είναι η αντίδραση του Ταλθύβιου σε όσα επικριτικά λέει για τους Αχαιούς και επαινετικά για τους Τρώες η μάντισσα;
 - β) Πώς διαφοροποιείται η στάση του απέναντι στην Κασσάνδρα σε σχέση με τη στάση του απέναντι στην Εκάβη και γιατί;

ΜΥΘΟΣ - ΗΘΟΣ

- Η προφητεία της Κασσάνδρας δεν γίνεται πιστευτή ούτε από τον Ταλθύβιο αλλά ούτε και από τις συμπατριώτισσές της (στ. 444-445). Η Κασσάνδρα επανέρχεται, λοιπόν, με ένα νέο προφητικό λόγο, πιο εκτενή. Παραδόξως, το μεγαλύτερο μέρος της προφητείας της αφορά τον Οδυσσέα, ένα πρόσωπο που δεν εμφανίζεται στο έργο, αλλά θα παίξει καταλυτικό ρόλο σε ένα κρίσιμο σημείο του παρακάτω. Και, όπως θα δούμε, ο **τραγικός Οδυσσέας** διαφέρει σημαντικά από τον **ομηρικό Οδυσσέα**.
 - α) Ποια επεισόδια της *Οδύσσειας* αναγνωρίζετε στον μονόλογο της Κασσάνδρας; Ποια λείπουν και γιατί φαντάζεστε ότι τα αποσιωπά ο ποιητής;
 - β) Πώς παρουσιάζεται ο Οδυσσέας στον λόγο της αλλά και στον λόγο της Εκάβης (στ. 297-308); Να σημειώσετε ομοιότητες και διαφορές από τον ομηρικό Οδυσσέα και να προσπαθήσετε να τις δικαιολογήσετε.

ΗΘΟΣ

- Ενώ η αρχική εντύπωση που σχηματίζουμε για την Κασσάνδρα είναι πως πρόκειται για μια γυναίκα που έχει σχεδόν παραφρονήσει, σταδιακά αποκαλύπτεται μια ηρωίδα που με όπλο την προφητική της δύναμη αρθρώνει ένα λόγο αντίστασης απέναντι στους νικητές και παντο-

Deborah Voigt (Κασσάνδρα) στην παράσταση της όπερας *Les Troyens* του Hector Berlioz. The Metropolitan Opera, Νέα Υόρκη (σκηνοθεσία Francesca Zambello, 2012). Credits: Matt Dopkin

36. Οι Ερινύες ήταν θεότητες που τιμωρούσαν τον φόνο, την επιορκία, τη βεβήλωση και γενικά κάθε πράξη που παραβίαζε τους άγραφους ηθικούς νόμους. Η Κασσάνδρα (στ. 504-6) ίσως απευθύνεται στον ίδιο τον Αγαμέμνονα.

δύναμους Αχαιούς. Είναι η μόνη από τις Τρωαδίτισσες που αναλαμβάνει να πάρει εκδίκηση για όσα έχει υποστεί η οικογένειά της και η πόλη της.

- Να περιγράψετε και να κρίνετε την στάση της Κασσάνδρας απέναντι στον επικείμενο «γάμο» της, για τον οποίο η ίδια γνωρίζει πολύ καλά ότι θα την οδηγήσει κατευθείαν στον θάνατο.

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

Απόσπασμα από συνέντευξη της Νικαίτης Κοντούρη (η σκηνοθέτρια επέλεξε ως χώρο δράσης των *Τρωάδων* το εσωτερικό ενός σχολείου):

Μιλήστε μας λίγο για τη διαδικασία των προβών. Τα είχατε από την αρχή όλα ολοκληρωμένα και προσχεδιασμένα στο μυαλό σας;

Ναι, σαφώς ήθελα να είναι σύγχρονη ανάγνωση και το κείμενο να είναι ευθύβολο, καθαρό και να έχει λόγο πολλές φορές πιο σύνθετο, δηλαδή ποιητικό, και αυτό έγινε. [...] (Το σχολείο) είναι χώρος γνώσης, μνήμης και τώρα γίνεται μεταγωγών. Δηλαδή οι γυναίκες είναι σε προσωρινό χώρο κράτησης. Γι' αυτό και στην αρχή τα παιδιά, νέοι άνθρωποι, διαβάζουν τον πρόλογο στο σχολείο και αυτό έρχεται και διαλύεται από ένα βομβαρδισμό, από σειρήνες και από τη βίαιη προσαγωγή των γυναικών. [...] Και αυτές οι γυναίκες γλεντάγανε [...]. Έχουν βάλει τα καλά τους, μετά το τέλος του πολέμου. [...] να σμίξουν άντρες με γυναίκες, να δουν, όσοι ζήσαν, τα παιδιά τους ζωντανά, να χαρούν λίγο οι μανάδες, να βγουν έξω και να χορέψουν. Και μετά έρχεται η απόλυτη καταστροφή (*σημείωση: από τον Δούρειο Ίππο*). Αυτός είναι ο χρόνος της τραγωδίας. Γκρεμίζεται ένα μέρος της πόλης, μαζεύουν βιαίως τις γυναίκες, αφού έχουν κατασφάξει τους άνδρες, μένουν κάποια παιδάκια, κυρίως κοριτσάκια, και ένα αγοράκι που μένει, είναι ο Αστυάναξ, τον οποίο θερίζουν και αυτόν για να μην ξαναορθώσει την πόλη ποτέ ξανά. Η εκδικητική μανία είναι φοβερή, βέβαια είναι συμπυκνωμένο, είναι θέατρο, είναι ποιητικό κείμενο... Πηγή: Cityportal.

α) Ποια στοιχεία της παράστασης της σκηνοθέτριας Νικαίτης Κοντούρη παραπέμπουν σε μια "σύγχρονη ανάγνωση" της τραγωδίας *Τρωάδες*;

β) Ποια σημεία της συνέντευξής της επιβεβαιώνονται στις φωτογραφίες;

Δημήτρης Μακαλιάς (Ποσειδώνας), Μαρία Δερεμπέ (Αθηνά). ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Νικαίτης Κοντούρη, 2009). Φωτ.: Κώστας Αμοιρίδης

Λήδα Πρωτοψάλτη (Εκάβη), Χορός. ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Νικαίτης Κοντούρη, 2009). Φωτ.: Κώστας Αμοιρίδης

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

στ. 436, *ὄρειβάτης Κύκλωψ*. Συχνό πρόβλημα για τον μεταφραστή αρχαιοελληνικών κειμένων αποτελούν οι λέξεις που παραμένουν μορφολογικά ίδιες στα ΝΕ, έχουν όμως διαφοροποιηθεί σημασιολογικά. Η σύνθετη λ. *ὄρειβάτης* (*ὄρος + βαίνω*) σημαίνει στα ΑΕ 'αυτός που περπατάει στα βουνά'. Αυτή τη σημασία έχει η λ. και στα ΝΕ, με τη διαφορά ότι ο αρχαίος *ὄρειβάτης* περπατάει στα βουνά, διότι ζει εκτός πόλης και πολιτισμού (όπως ο Κύκλωπας), ενώ ο σύγχρονος ορειβάτης, διότι ασκεί ένα σπορ. Η διατήρηση της λ. «ορειβάτης» στο μεταφρασμένο κείμενο θα εμφάνιζε τον Κύκλωπα ως αθλούμενο φυσιολάτρη.

- Ο Παντελής Μπουκάλας μεταφράζει (στ. 480) «των βουνών ο Κύκλωπας» και ο Μιχάλης Κακογιάννης "Κύκλωπας, που δρασκελίζει τα βουνά". Με ποια συντακτική μορφή επέλεξε κάθε μεταφραστής να αποδώσει το επίθετο; Ποια σας αρέσει πιο πολύ και γιατί;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ένας άλλος "τρελός" παραμιλά και λέει δυσάρεστες αλήθειες...

Ο Βασιλιάς Αηρ στην αρχή ακόμη του έργου ακούει από τον Τρελό, τον γελωτοποιό της αυλής, την αλήθεια για τη μελλοντική κακή συμπεριφορά των δύο θυγατέρων του, στις οποίες μοίρασε το βασίλειό του.

ΤΡΕΛΟΣ: Όταν χώρισες την κορόνα σου στα δυο και χάρισες και τα δυο κομμάτια, φορτώθηκες το γαίδαρό σου στη ράχη σου, να τον περάσεις από τη λάσπη. Πολύ λίγο μυαλό είχε η караφλή σου κορόνα, όταν χάρισες τη χρυσή σου. (Τραγουδεί) [...]

ΑΗΡ: Από πότε το γύρισες στα τραγούδια, δάσκαλε;

ΤΡΕΛΟΣ: Απ' τον καιρό, μπάρμπα, που τις κόρες σου τις έκαμες μανάδες σου· γιατί, όταν τους έδωσες το ραβδί και συ κατέβασες τα βρακιά σου, τότε - (τραγουδεί)

Απ' τη χαρά τους κλαίνε, τους ήρθε μονορούφι·

Κι εγώ απ' τη λύπη λέω τραγούδια ωραία,

που τέτοιος ρήγας παίζει κρυφτό και κλωτσοσκούφι

και πάει με μάγκες και τρελούς παρέα.

Κάνε μου τη χάρη, μπάρμπα, πάρε ένα δάσκαλο να μάθει τον τρελό σου να λέει ψέματα. Θα 'θελα πολύ να μάθω να λέω ψέματα.

(Σαίξπηρ, *Βασιλιάς Αηρ*, μετ. Βασίλης Ρώτας, Πράξη Α', Σκηνή 4)

Ο Αγαμέμνων παίρνει τη Βρισηίδα με τη συνοδεία του Ταλθύβιου

Παράλληλο κείμενο: Αισχύλος, *Αγαμέμνων*

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 9

(πρωτ. κείμ. 462-510, μετ. 511-558)

Η ΕΚΑΒΗ ΔΙΗΓΕΙΤΑΙ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ

ΧΟΡΟΣ

Ε σεις, γυναίκες που φυλάτε την Εκάβη, δεν βλέπετε;
Σωριάστηκε η βασίλισσά μας.

Γερόντισσα γυναίκα, δεν τη συμπονάτε, άσπλαχνες;
Ορθώστε τη. Σηκώστε την από το χώμα.

ΕΚΑΒΗ

Αφήστε με, καλές μου.

Βάρος για μένα η φροντίδα που δεν θέλω.

Στο χώμα ας μείνω. Έτσι ταιριάζει σ' όσα έπαδα,
σ' όσα παθαίνω, στ' άλλα που θα πάθω.

Ω θεοί, καθόλου δεν με σπλαχνιστήκατε,
μα στην κακιά την ώρα

είναι παρηγοριά να δέονται οι θνητοί στο όνομά σας.

Πρώτα, ό,τι καλό μού δόθηκε θα ιστορήσω.

Έτσι τα βάσανά μου θα κινήσουν οίκτο μεγαλύτερο.

Βασιλοπούλα ήμουν, βασιλιά παντρεύτηκα.

Λαμπρά τα τέκνα που αποκτήσαμε.

Ήταν πολλά, μα δεν ξεχώριζαν γι' αυτό ανάμεσα στους Τρώες.

Άλλη καμιά, ή Τρωαδίτισσα ή βάρβαρη ή Ελληνίδα³⁷,
να καυχηθεί δεν το μπορεί για τέτοια άξια βλαστάρια.

Κοντάρι ελληνικό τούς πήρε τη ζωή.

Πάνω στους τάφους τους έκοψα τα μαλλιά μου.

Πως πέθανε ο πατέρας τους ο Πρίαμος δεν το 'μαθα από άλλον.

Τον είδα με τα μάτια μου σφαγμένο

απάνω στου σπιτιού μας τον βωμό. Τον θρήνησα.

Ανάστησα τις θυγατέρες μου να καμαρώσουν νύφες
των πιο άξιων. Και μου τις άρπαξαν μέσ' απ' τα χέρια μου.

Καμιά ελπίδα να τις ξαναδώ,
καμιά να μ' ανταμώσουν.

Κι από τις συμφορές μου, τούτη δω η χειρότερη:

Γριά γυναίκα να με σέρνουν δούλα στην Ελλάδα.

Θα μου φορτώσουνε δουλειές αταίριαστες με τα γεράματά μου

- την πόρτα να φυλάω κλειδιά κρατώντας, εγώ,

του Έκτορα η μάνα, να ζυμώνω, το χώμα στρώμα να 'χω,

εγώ, που χάρηκα βασιλικά κρεβάτια.

Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΚΑΒΗΣ

515 Πώς αντιδρά
η Κορυφαία μπροστά
στην κατάρρευση
της Εκάβης και τι λέει
η ίδια για αυτό;

520

Η ΕΚΑΒΗ ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΤΗ ΖΩΗ ΤΗΣ

525 Από πού ξεκινά η Εκάβη
την εξιστόρηση της ζωής
της και γιατί;
Ποιες συμφορές βίωσε
και βιώνει;

530

535

540

37. Ήδη πριν από τον 7ο αι. π.Χ. η ελληνική αντίληψη ήθελε τον κόσμο χωρισμένο σε Έλληνες και βαρβάρους (λαούς που μιλούσαν ακατάληπτες γλώσσες). Σταδιακά η λέξη "βάρβαρος" απέκτησε αξιολογικές διαστάσεις, υποδηλώνοντας την πολιτική, πολιτισμική και ηθική κατωτερότητα άλλων λαών συγκριτικά με τους Έλληνες. Η Εκάβη υιοθετεί την τριμερή διάκριση Τρώες - Έλληνες - βάρβαροι, εξαιρώντας έτσι τους Τρώες από τους βαρβάρους.

Ένα κουρέλι το κορμί μου, με κουρέλια σκεπασμένο.
 Τέτοια η κατάντια μιας αρχόντισσας.
 Πόσα τα πάθη μου της δόλιας για έναν γάμο.
 Κασσάνδρα, θυγατέρα μου, που συντροφεύεις στη βακχεία
 τους θεούς, μέσα σε πόση συμφορά λύνεται η παρθενία σου.
 Κακότυχή μου Πολυξένη, πού χάθηκες;
 Τόσα παιδιά, οι θυγατέρες κι οι λεβέντες μου,
 κανένα τους εδώ, να μου σταθεί της μαύρης.
 Γιατί μ' ανασηκώνετε; Σε ποιες ελπίδες ν' ακουμπήσω;
 Τα βήματά μου οδηγήστε, αλαφροπάτητα έναν καιρό στην Τροία,
 πηγαίντε με σε στρώμα αχυρένιο,
 πέτρα για προσκεφάλι δώστε μου,
 να γείρω και στο κλάμα μου να λιώσω να χαθώ.
 Προτού πεθάνει, κανέναν μη λογίζετε καλότυχο³⁸.

545

Συνέντευξη
Γ. Τσαρούχη.

550

Ποιο είναι το παράπονό
 της τώρα και σε ποια
 διάθεση την οδηγεί;

555

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ

- Καθώς η Κασσάνδρα οδηγείται από τον Ταλθύβιο στα καράβια των Αχαιών, η Εκάβη σωριασμένη στο έδαφος, έντονα φορτισμένη αλλά διατηρώντας ταυτόχρονα την πνευματική της διαύγεια, μας διηγείται από την αρχή την ιστορία της: την ιστορία μιας βασίλισσας, που τώρα δεν είναι παρά μία από τις σκλάβες.
 - Αναδιηγηθείτε σύντομα τη ζωή της Εκάβης ακολουθώντας τον χρονικό άξονα (παρελθόν, παρόν, μέλλον).

Απου, 70 ετών. Παλαιστίνια πρόσφυγας από τη Συρία. Κως, 12-8-2015. Βραβευμένη φωτογραφία του Γιάννη Μπεχράκη.

Ο Γ. Μπεχράκης
 για τη φωτογραφία
 της προσφύγισσας

ΗΘΟΣ - ΔΙΑΝΟΙΑ

- Θεμελιώδης στην αρχαία τραγωδία είναι η **έννοια της τραγικότητας**. Οι τραγικοί ήρωες συγκρούονται με υπέρτερες δυνάμεις, όπως είναι η μοίρα, η θεϊκή βούληση, οι αποφάσεις ισχυρών ανθρώπων, ή υφίστανται τις συνέπειες ενός δικού τους σφάλματος (*άμαρτία*), αλαζονείας

38. Πρβλ. Ευριπίδη *Ανδρομάχη*, 100-2: «Ποτέ μην πεις καλότυχο τον άνθρωπο, αν δεν ιδείς τη στερνή μέρα της ζωής του και με ποιον τρόπο στον Κάτω Κόσμο θα κατέβει» (μετ. Γιώργος Γεραλής).

(*ὑβρις*) ή εσωτερικής σύγκρουσης. Η δοκιμασία αυτή είναι επώδυνη και οδηγεί στην καταστροφή, μολοντί σε κάποιες περιπτώσεις ο τραγικός ήρωας σώζεται χάρη στη θεϊκή παρέμβαση.

Κατά τη δοκιμασία του ο τραγικός ήρωας υπερασπίζεται τις αξίες και την προσωπικότητά του, παρόλο που συχνά γνωρίζει ότι ο αγώνας του είναι μάταιος, και βιώνει έντονα συναισθήματα, όπως ενοχή, αγωνία, απομόνωση, συντριβή, ανακούφιση ή ηθικά διλήμματα. Μέσα, όμως, από αυτόν τον αγώνα, που διεξάγεται πάντα με αξιοπρέπεια, ο ήρωας περνάει από την άγνοια στη γνώση και μάλιστα στην αυτογνωσία. Τραγικό μπορεί να είναι μόνο ένα πρόσωπο που έχει ελευθερία βούλησης και αντιδρά στις δοκιμασίες με προσωπικό τρόπο. Έντονα συναισθήματα (συμπόνια, αγωνία, φόβος) βιώνουν επίσης οι άνθρωποι γύρω του ή οι θεατές της τραγωδίας.

- Συζητήστε γιατί η Εκάβη μπορεί να χαρακτηριστεί «τραγική ηρωίδα». Τι νομίζετε ότι κάνει το πρόσωπό της ακόμη πιο τραγικό;

ΔΙΑΝΟΙΑ

- Ο λόγος της Εκάβης τελειώνει με έναν αποφθεγματικό στίχο (στ. 558), που θυμίζει την ηροδότηα αιφνίδια αλλαγή της τύχης (*συμφορή*) και τη συμβουλή του Σόλωνα στον Κροίσο: “πριν όμως πεθάνει κάποιος, πρέπει να είμαστε συγκρατημένοι και να μη τον ονομάζουμε ευτυχισμένο, αλλά τυχερό”³⁹, το “*Μηδένα πρό τοῦ τέλους μακάριζε*”, όπως έχει επικρατήσει να το λέμε. Πρόκειται για έναν κοινό τόπο του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, που όμως εδώ ακούγεται από το στόμα μιας «βάρβαρης», της Τρωαδίτισσας Εκάβης. Αυτό, βέβαια, συμβαίνει συχνά στο έργο: Έλληνες και Τρώες μοιράζονται τις ίδιες αξίες και αντιλήψεις (συχνά βέβαια συμβαίνει το αντίθετο: αγροίκοι υβριστές είναι οι Έλληνες και πολιτισμένοι οι Τρώες!).
- Να αναπτύξετε σε ένα κείμενο 100-150 λέξεων το περιεχόμενο του στίχου 558.

Σόλων
και Κροίσος

Η Σαπφώ Νοταρά (Κορυφαία του Χορού) στην ιστορική παράσταση του Γιάννη Τσαρούχη (1977).
Πηγή: Ευριπίδου, *Τρωάδες*, μετ. Γ. Τσαρούχη, εκδ. Κέδρος, 1978. Φωτ.: Νίκη Τυπάλδου.

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

- **Εκφραστικά μέσα του ηθοποιού** είναι: α) ο λόγος: έναρθρος με όλη την εκφραστική του διαβάθμιση (χρωματισμός, αυξομείωση έντασης, ρυθμός εκφοράς) και άναρθρος (κραυγές, αναστεναγμοί, γέλιο, κλάμα) ή η απουσία λόγου, η σιωπή, β) το σώμα με την εκφραστική του κίνηση ή τη σημαίνουσα ακινησία, και γ) το πρόσωπο με τη μεγάλη εκφραστική του δύναμη και το βλέμμα. Στο αρχαίο θέατρο, βέβαια, η υποχρεωτική χρήση της μάσκας και η μεγάλη απόσταση από τους θεατές απενεργοποιούσε τα δύο τελευταία, ισχυρά, εκφραστικά μέσα. Άρα, ο αρχαίος υποκριτής έπρεπε να περιοριστεί στη δύναμη του λόγου και την εκφραστική του κίνηση.

39. *πᾶν ἐστι ἄνθρωπος συμφορῆ και πρὶν δ' ἂν τελευτήσῃ, ἐπισχεῖν μηδὲ καλέειν κω ὄλθιον, ἀλλ' εὐτυχέα* (Ηροδότου *Ιστορία*, 1.32.4 και 1.32.7).

- α) Παρατηρήστε τις φωτογραφίες και περιγράψτε τη στάση του σώματος και την έκφραση του προσώπου των ηθοποιών που υποδύονται την Εκάβη στις φωτογραφίες.
- β) Πώς ένας εκτενής μονόλογος σαν αυτόν της Εκάβης μπορεί να αποκτήσει θεατρική ένταση και να γίνει ενδιαφέρων σε μια σύγχρονη παράσταση;
- γ) Πώς ένας σύγχρονος θεατρικός σκηνοθέτης, αξιοποιώντας δυνατότητες της τεχνολογίας, μπορεί να ξεπεράσει τα προβλήματα που δημιουργεί η απόσταση ηθοποιών - θεατών;

Λυδία Κονιόρδου (Εκάβη). Θέατρο του Νέου Κόσμου (σκηνοθεσία Βαγγέλη Θεοδωρόπουλου, 2010).
Πηγή: Lifo. Φωτ.: Ορφέας Εμιρζάς.

Καρυοφυλλιά Καραμπέτη (Εκάβη). Εθνικό Θέατρο (σκηνοθεσία Σωτήρη Χατζάκη, 2015).
Φωτ.: Πάτροκλος Σκαφίδας.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

Η μετάφραση δεν είναι μηχανική αλλά δημιουργική εργασία. Ο μεταφραστής προσπαθεί να πετύχει μια δύσκολη ισορροπία: από τη μια να σεβαστεί το νόημα του πρωτότυπου κειμένου, από την άλλη να παραγάγει ένα νεοελληνικό κείμενο ορθό, σαφές, εκφραστικό και ευχάριστο στην ανάγνωση ή τη θεατρική χρήση. Παρατηρήστε ότι ο Παντελής Μπουκάλας σε αρκετές περιπτώσεις δεν μετέφρασε τις λέξεις του πρωτότυπου κειμένου με τις αποδόσεις που προτείνονται από τα αρχαιοελληνικά λεξικά στα αντίστοιχα λήμματα:

στ. 464	<i>ὦ κακαί</i>	άσπλαχνες
στ. 475	<i>ἀριστεύοντα τέκνα</i>	λαμπρά παιδιά
στ. 484	<i>ἔθρεψα παρθένους</i>	ανάστησα τις θυγατέρες μου
στ. 490	<i>Ἑλλάδ' εἰσαφίξομαι</i>	με σέρνουν στην Ελλάδα
στ. 494	<i>σιτοποιεῖν</i>	να ζυμώνω

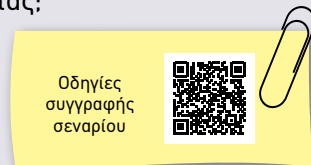
- Πώς θα μεταφράζατε εσείς το γνωμικό (στ. 509-510): *τῶν δ' εὐδαιμόνων μηδένα νομίζετ' εὐτυχεῖν, πρὶν ἂν θάνη;*

ΑΣ ΔΟΥΜΕ ΤΟ Α' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ ΣΥΝΟΛΙΚΑ...

1. Αποδώστε το περιεχόμενο του Α' Επεισοδίου περιληπτικά (100-120 λέξεις), δίνοντας έμφαση στην κατάσταση και τα λεγόμενα της Κασσάνδρας και στις αντιδράσεις των άλλων σε αυτά.
2. Στη ΔΕ6 η Κασσάνδρα "γιορτάζει" με χορό και τραγούδι τον υποτιθέμενο γάμο της με τον

Αγαμέμνονα. Να χωριστείτε σε ομάδες και να αναζητήσετε πληροφορίες για τον γάμο στην αρχαία Ελλάδα (επιλογή συζύγου, προίκα, αρραβώνας, έθιμα, ρόλος της γυναίκας στον οίκο κλπ.). Στη συνέχεια να οργανώσετε μια παρουσίαση με τη συνεργασία όλων των ομάδων.

3. Στον μονόλογο της Κασσάνδρας στη ΔΕ7 (στ. 408, 414, 421-423) γίνεται αναφορά σε έθιμα που απέδιδαν τις πένθιμες τιμές στον νεκρό και χωρίς τα οποία “έφευγε” αυτός *άτιμητος*. Χωριστείτε σε ομάδες και αναζητήστε πληροφορίες: α) για τα ταφικά έθιμα στην αρχαία Ελλάδα, β) για τη διαδικασία του πένθους στην αρχαία Ελλάδα, γ) για τα αντίστοιχα έθιμα στη σύγχρονη Ελλάδα. Δημιουργήστε μονοτροπική ή πολυτροπική παρουσίαση για την τάξη σας.
4. Αναζητήστε πληροφορίες για τις ιέρειες της αρχαιότητας (απαιτήσεις, αρμοδιότητες, κοινωνική θέση, κλπ.). Ποια τιμωρία επέφερε ο βιασμός μιας ιέρειας;
5. Με βάση την περιγραφή της τραγικότητας στη ΔΕ7, σκεφτείτε και καταγράψτε περιπτώσεις «τραγικών ηρώων» στις μέρες μας, είτε αυτοί είναι υπαρκτά πρόσωπα είτε δικά σας πλασματικά. Αν θέλετε, μπορείτε να αναπτύξετε την αφήγησή σας ως περίληψη σεναρίου.
6. Βρείτε απεικονίσεις της Κασσάνδρας σε έργα ζωγραφικής, αγγειογραφίας, γλυπτικής και παρουσιάστε τις στην τάξη. Ποια χαρακτηριστικά της αναδεικνύουν οι καλλιτέχνες;
7. Η “τρέλα” -ειλικρινής ή προσποιητή- με την έννοια της ακατανόητης, μη λογικής ομιλίας και συμπεριφοράς, η οποία ωστόσο εκφράζει με θάρρος κάποιες αλήθειες, είναι ένα λογοτεχνικό μοτίβο γνωστό από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Αναζητήστε ανάλογα παραδείγματα στη λογοτεχνία οποιασδήποτε εποχής και μιλήστε γι’ αυτά στην τάξη.
8. στ. 319-320: «Δεν τον αντέχουν της δουλείας τον ζυγό όσοι έχουν μάθει ελεύθερα να ζουν». Διαβάζοντας ξανά τον πρώτο στίχο, συνεχίστε παραλλάσσοντας ο καθένας τον δεύτερο, π.χ. “Δεν τον αντέχουν της δουλείας τον ζυγό όσοι έχουν μάθει ελεύθερα να εκφράζονται”, “όσοι έχουν ανάγκη ελεύθεροι να ταξιδεύουν” κλπ. Καταγράψτε το ομαδικό σας ποίημα, αντιγράψτε το σε χαρτί του μέτρου, ζωγραφίστε τα περιθώρια και θα έχετε μια όμορφη αφίσα με θέμα την ελευθερία, για να στολίσετε την τάξη.
9. Ο Ταλθύβιος, η Κασσάνδρα και πολλές Τρωαδίτισσες βρίσκονται σε ένα από τα πλοία του Αγαμέμνονα που πλέουν από την Τροία προς την Ελλάδα. Ο κήρυκας, ένας λαϊκός και αμόρφωτος χαρακτήρας όπως ο ίδιος σημειώνει, σκέφτεται τη σκηνή με τη μάντισσα και τη συζητά με έναν άλλο Αχαιό. Καταγράψτε τον διάλογο τους.

ΑΡΧΙΖΟΥΜΕ ΝΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΥΜΕ ...

1. Ξεκινήστε να σημειώνετε πότε εμφανίζεται ο Ταλθύβιος, πώς η εμφάνιση αυτή κάθε φορά προωθεί την πλοκή του έργου και ποια χαρακτηριστικά του αναδεικνύονται σε κάθε σκηνή. Στο τέλος θα έχετε μια πληρέστερη εικόνα του και θα διαπιστώσετε ότι πρόκειται για έναν πολυδιάστατο χαρακτήρα με εσωτερικές αντιφάσεις.
2. στ. 319-320, “Δεν τον αντέχουν της δουλείας τον ζυγό / όσοι έχουν μάθει ελεύθερα να ζουν”: εδώ ο Ταλθύβιος διατυπώνει με αποφθεγματικό τρόπο μια διαχρονική άποψη αναφορικά με τη δουλεία. Τέτοιου είδους διατυπώσεις που εκφράζουν μια γενική αλήθεια είναι συχνές στην τραγωδία. Αρχίστε να καταγράφετε στις *Τρωάδες* αποφθεγματικούς στίχους, ώστε στο τέλος να έχετε μια ολόκληρη συλλογή από σοφά λόγια του Ευριπίδη. Μπορείτε επίσης να σημειώνετε ποιες από αυτές τις φράσεις ανταποκρίνονται και στα σημερινά κοινωνικά δεδομένα και ποιες έχουν χάσει τη σημασία τους.

ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΑΜΕ το Α΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ!

*Τρῶες δὲ πρῶτον μὲν,
τὸ κάλλιστον κλέος, ὑπὲρ πάτρας ἔθνησκον
(στ. 386-387)*

ΤΙ ΘΥΜΑΜΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΛΟΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ; ΣΥΜΠΛΗΡΩΝΩ ἢ ΕΠΙΛΕΓΩ

1. Στο Α΄ Επεισόδιο εμφανίζονται για πρώτη φορά ο και η
2. Η Εκάβη ρωτάει τον κήρυκα των Αχαιών για πολλές γυναίκες αλλά όχι για και (την Κασσάνδρα, την Ανδρομάχη, την Ελένη, την Πολυξένη, τον εαυτό της, την Κλυταιμνήστρα).
3. Η Κασσάνδρα βγαίνει έξω με πυρσούς, για α) να βάλει φωτιά στις σκηνές, β) να γιορτάσει τον γάμο της με τον Απόλλωνα, γ) να προφητεύσει τα μελλούμενα.
4. Ένα επιχείρημα της Κασσάνδρας, για να αποδείξει ότι οι νικητές Αχαιοί έχασαν περισσότερα από ό,τι οι ηττημένοι Τρῶες, είναι πως
5. Η μάντισσα προφητεύει και για την τύχη α) του Μενέλαου και του Αγαμέμνονα, β) του Αγαμέμνονα και του Αίαντα, γ) του Αγαμέμνονα και του Οδυσσέα.
6. Η Εκάβη θεωρεί ότι τα βάσανά της προκαλούν μεγαλύτερο οίκτο, γιατί

ΘΕΜΑΤΑ

Από όλα τα θέματα του Α΄ Επεισοδίου νιώθω ότι το θέμα
θα ταίριαζε για τίτλος ολόκληρης της τραγωδίας, γιατί

ΑΣ ΑΚΟΝΙΣΩ ΛΙΓΟ ΤΗ ΜΝΗΜΗ ΜΟΥ!

- Έτσι λέγονται οι σκηνές που μπορούν να ερμηνευτούν από τους θεατές με δύο τρόπους:
- Έτσι λέγεται ο αφηγηματικός μονόλογος που πληροφορεί για εξωσκηνικά γεγονότα:
- Έτσι λέγονται τα μέτρα που τραγουδιούνται:
- Λέγεται και έτσι η θεατρική μάσκα:
- Έτσι λέγεται ένα πρόσωπο που συγκρούεται με υπέρτερες δυνάμεις, όπως η μοίρα, η θεϊκή βούληση, οι αποφάσεις ισχυρών ανθρώπων, ή υφίσταται τις βαρύτερες συνέπειες ενός δικού του σφάλματος:

Α΄ ΣΤΑΣΙΜΟ

(στ. 511-567)

«στάσιμον δὲ μέλος χοροῦ
τὸ ἄνευ ἀναπαίστου καὶ τροχαίου»
Αριστοτέλης, Ποιητική, 1452b24-25

Η ΘΛΙΒΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΟΥΡΕΙΟΥ ΙΠΠΟΥ

ὦ Μοῦσα, καινῶν ὕμνων
ἄισον σὺν δακρύοις ὧδᾶν ἐπικήδειον
(στ. 511-513)

Πλοκή

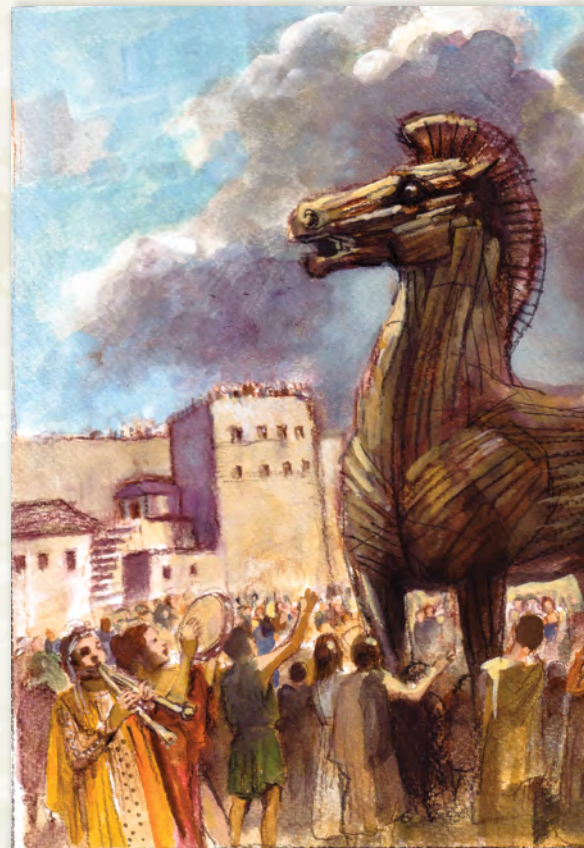
- Η ιστορία του Δούρειου Ἴππου: εξαπάτηση των Τρώων και άλωση της πόλης τους

Περί τραγωδίας και θεάτρου

- Η τραγική ειρωνεία
- Τα νεοελληνικά μέτρα

Θέματα

- Μούσα Τρωαδίτισσα

Στο Α΄ Στάσιμο:

- Θα ακούσουμε από τον Χορό την ιστορία του Δούρειου Ἴππου
- Θα νιώσουμε την τραγικότητα του λαού της Τροίας, που πέρασε σε μια νύχτα από την ψευδαίσθηση της νίκης και την υπέρτατη χαρά στην απόλυτη καταστροφή και συντριβή

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 10

(πρωτ. κείμ. 511–567, μετ. 559–615)

Ο ΧΟΡΟΣ ΤΡΑΓΟΥΔΑ ΤΗ ΘΛΙΒΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΟΥΡΕΙΟΥ ΙΠΠΟΥ

ΧΟΡΟΣ

Καινούριο μοιρολόι πλέξε, Μούσα¹,
τον πολυδάκρυτο της Τροίας θρήνο.
Κι εγώ θα πω θα κλάψω το τραγούδι μου,
πώς σκλάβάα καταντάω των Ελλήνων.
Μπροστά στις πύλες το θειό τους πήγαν έστησαν,
ξύλινο τ' άλογο, χρυσά τα φάλαρα² του,
βαριά η θρονητή του, στα ουράνια ανέβαινε,
και στην κοιλιά του όπλα κρυμμένα του θανάτου.
Είδε και θαύμασε ψηλά από τα τείχη
των Τρώων ο λαός,
φωνή μεγάλη θγάζει:
«Πάνε τα βάσανά μας, τέλειωσαν.
Εμπρός, το ξόανο το ιερό
στην κόρη του Διός³ ν' αφιερώσουμε.»
Με χαρές και με τραγούδια,
κοπελιές και γέροντες⁴
άδειασαν τα σπίτια τους
κι έτρεξαν, στην πόλη φέραν
την ολέθρια παγίδα.
Ορμάει ο λαός,
στις πύλες φτάνει,
βλέπει την ξύλινη πλεκτάνη,
δεν ένιωσε ποιος ο σκοπός.
Θαρρούνε ο εχθρός πως τάξει
ίππο από πεύκο στην Παλλάδα
που άλογα αδάνατα δαμάζει,
και φεύγει πια για την Ελλάδα.
Με σκοινιά από λινάρι το έδεσαν
και σαν μαύρο καράβι το έσυραν⁵
στον ναό της Παλλάδας, στο πέτρινο δάπεδο.
Τον σφαγέα της πατρίδας κουβάλησαν.
Χαρά τούς ήταν τόσοσ μόχθος

ΤΟ ΜΟΙΡΟΛΟΪ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

560

Σε ποιον απευθύνεται
ο Χορός και γιατί:

ΤΟ ΞΥΛΙΝΟ ΑΛΟΓΟ

565

Πώς περιγράφεται
ο Δούρειος Ίππος:

570

Πώς υποδέχτηκαν
οι Τρώες
τον Δούρειο Ίππο;
Τι πίστευαν για αυτόν:

575

Τζένη
Μαστοράκη,
[Ο Δούρειος
Ίππος...]

580

Αρχαία
παράσταση
του Δούρειου
Ίππου

585

Πώς έβαλαν στην πόλη
τον Δούρειο Ίππο
οι Τρώες:

590

1. Η επίκληση του ποιητή στη Μούσα πρωτοσυναντάται στα ομηρικά έπη.
2. φάλαρα: στολίδια της προμετωπίδας και του καλιναριού του αλόγου.
3. Ενν. η Αθηνά. Τραγική ειρωνεία: οι Τρώες αγνοούν ότι η θεά υποστηρίζει τους Έλληνες και υπέβαλε στον Οδυσσέα την ιδέα να κατασκευαστεί ο Δούρειος Ίππος.
4. «κοπελιές και γέροντες»: ίσως υποδηλώνεται ότι όλοι οι Τρώες βγήκαν να «υποδεχτούν» την καταστροφή τους.
5. Κάποιοι σχολιαστές θεωρούν ότι ο Ευριπίδης «θυμίζει» εδώ την πομπή των Παναθηναίων, κατά την οποία ο πέπλος της θεάς κρεμόταν σαν ιστίο πάνω σε τροχοφόρο πλοίο.

ώσπου σκοτάδι η νύχτα στέλνει.
 Κι αρχίζουν λιβυκές φλογέρες,
 και φρυγικοί σκοποί αρχίζουν.
 Χορό ανάερο οι κόρες στήνουν
 κι ευφρόσυνα τραγούδια λένε.
 Ολόφωτοι πυρσοί στα σπίτια
 κι η λάμψη της πυράς βυθίζει
 στο μαύρο φως⁶ του ύπνου όλους.
 Δοσμένη ήμουν στον χορό
 την Άρτεμη⁷ τιμώντας στον ναό της,
 του Δία κόρη,
 θεά παρθένο των βουνών.
 Και ξάφνου ακούστηκε βοή θανάτου
 μες στο κάστρο,
 όλη την πόλη τη συντάραξε.
 Απλώσαν τα χεράκια τρομαγμένα
 στην αγκαλιά της μάνας να χωθούν τα βρέφη.
 Κι από την ξύλινη κρυψώνα
 που η Αθηνά είπε κι έγινε,
 άγριος χιμάει ο Άρης.
 Σφάζονται οι Τρώες δίπλα στους βωμούς⁸,
 και η σφαγή τους των νέων γυναικών την κλίνη ερημώνει.
 Στεφάνι δόξας θα τις σύρουν στην Ελλάδα
 και στα παλικάρια της,
 πένθος στην Τροία μας αφήνοντας.

Πώς γόρτασαν
την υποσιθιμένη
σωτηρία τους οι Τρώες;

595

Πρόσθετα
πραγματολογικά
στοιχεία
στο Α΄ Στάσιμο

600

Η ΑΙΦΗΝΙΔΙΑΣΤΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

605

Τι συνέβη όταν βγήκαν
οι Έλληνες
από τον Δούρειο Ίππο;

610

Ποια θα είναι η τύχη των
γυναικών της Τροίας;

615

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ - ΔΙΑΝΟΙΑ

- Το Α΄ Στάσιμο ξεκινά με επίκληση στη Μούσα, όπως συμβαίνει και στα προοίμια της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*. Η επίδραση του Ομήρου στους τρεις μεγάλους τραγικούς είναι τεράστια, ο Αισχύλος θεωρούσε το έργο του «ψίχουλα από το πλούσιο δείπνο του Ομήρου». Σε αντίθεση, όμως, με τα ομηρικά έπη, εδώ δεν θα εξυμνηθούν ένδοξα κατορθώματα ηρώων ούτε περιπέτειες με αί-

Θεόφιλος Χατζημιχαήλ, *Η άλωση της Τροίας*. Πηγή: *Αρχαιολογία και Τέχνες*.

6. «μαύρο φως»: οξύμωρο.
7. Η Άρτεμη, όπως και ο αδελφός της Απόλλωνας, υποστήριζε τους Τρώες.
8. Δίπλα στον βωμό σφάχτηκε ο Πρίαμος. Ο Χορός επικρίνει τις ανόσιες πράξεις των Ελλήνων.

σια έκβαση. Αυτή η **μούσα** είναι **Τρωαδίτισσα** και θα θρηνήσει για όλες τις συμφορές που βρήκαν την Τροία και τον λαό της. Το έργο είναι, βέβαια, πλασμένο με τα υλικά που χρησιμοποιεί ο Όμηρος στην *Ιλιάδα* (πρόσωπα, τόπος, μύθος κλπ.), ωστόσο στις *Τρωάδες* ο Ευριπίδης έχει αφαιρέσει καθετί ηρωικό και ένδοξο, για να μείνει μόνο η ερημιά και η απόγνωση που αφήνει πίσω του ο πόλεμος.

Hector Berlioz, *Les Troyens*. San Francisco Opera (σκηνοθεσία David McVicar, 2015). Φωτ.: Cory Weaver.

ΜΥΘΟΣ - ΛΕΞΙΣ

- Οι γυναίκες του Χορού επιλέγουν να επικεντρωθούν στον Δούρειο Ίππο, τη μεγάλη απάτη που άνοιξε τις πύλες της Τροίας στους εχθρούς της.
 - Καταγράψτε α) τις σκηνές που διαδραματίζονται στην Τροία από τη στιγμή που εντοπίζεται το ξύλινο άλογο μέχρι και τη στιγμή που αποκαλύπτεται η πραγματική του ιδιότητα, β) τις εκφράσεις που χρησιμοποιούνται για τον Δούρειο Ίππο ως όργανο για την εξαπάτηση των Τρώων, γ) πώς χρησιμοποιείται σήμερα η έκφραση “δούρειος ίππος” τόσο στην καθημερινή γλώσσα όσο και ως όρος της Πληροφορικής; Σχηματίστε προτάσεις με αυτήν.

ΔΙΑΝΟΙΑ

- στ. 570, «Πάνε τα βάσανά μας, τέλειωσαν» αναφωνούν οι Τρώες, όταν πέφτουν στην παγίδα των Ελλήνων. Πρόκειται για **τραγική ειρωνεία**, καθώς ο λαός της Τροίας αγνοούσε τον πραγματικό σκοπό του Δούρειου Ίππου, πράγμα όμως που γνωρίζουν οι θεατές αλλά και οι Τρωαδίτισσες στο παρόν του έργου. Οι τελευταίες, μάλιστα, έχουν υποστεί και τις συνέπειες αυτής της άγνοιας. Τραγική ειρωνεία δημιουργείται, όταν μια διατύπωση από ένα πρόσωπο του έργου ή από τον Χορό γίνεται αντιληπτή διαφορετικά, σε μεγαλύτερο βάθος, από τους θεατές ή/και κάποια άλλα πρόσωπα του έργου, που αναγνωρίζουν την αλήθεια ή το ψέμα της.
 - α) Ποιο χαρακτηριστικό των ανθρώπων –σύμφυτο με την ανθρώπινη φύση και σε αντίθεση με τη θεϊκή– τονίζεται από τους τραγικούς ποιητές μέσω της τραγικής ειρωνείας;
 - β) Σε ποιες περιπτώσεις χρησιμοποιούμε σήμερα την έκφραση «τραγική ειρωνεία»; Μπορείτε να δώσετε κάποια παραδείγματα από την καθημερινή ζωή;

ΛΕΞΙΣ

- Όπως ήδη έχουμε αναφέρει (ΔΕ7), το μέτρο στην αρχαία ελληνική ποίηση δημιουργείται από την εναλλαγή μακρών και βραχειών συλλαβών. Τα **νεοελληνικά μέτρα**, όμως, βασίζονται στον ρυθμό, δηλαδή την εναλλαγή τονισμένων και άτονων συλλαβών, καθώς δεν υπάρχει πια η διάκριση μακρών και βραχέων φωνηέντων. Η νεοελληνική μετάφραση που μελετούμε είναι πεζή, αλλά ο μεταφραστής, για να αποδώσει την ποικιλία μέτρων που υπάρχουν στο πρωτότυπο κείμενο, χρησιμοποιεί σε ορισμένα χωρία έμμετρο λόγο. Τα χωρία αυτά δηλώνονται με πλάγιο τύπο γραφής.
 - Μπορείτε να εντοπίσετε το μέτρο και τα δύο είδη της ομοιοκαταληξίας που υπάρχουν στους στ. 578-585;

Τα μέτρα της Νέας Ελληνικής

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

- Το ζήτημα της σκηνικής παρουσίας του Χορού είναι κείριο στη σύγχρονη παράσταση των τραγωδιών, καθώς ο σκηνοθέτης καλείται να απαντήσει και στο ερώτημα αν πρόκειται για μια ομάδα ανθρώπων που δρουν μόνο συλλογικά ή αποκτούν και ατομική υπόσταση.
 - Πώς νομίζετε ότι ταιριάζει να κινούνται και να εκφώνουν τα λόγια τους οι δύο Χοροί που βλέπετε στις φωτογραφίες και γιατί; (Ορισμένοι τρόποι εκφώνησης: ομαδική - χορωδιακή, ατομική, μικτή. Ορισμένοι τρόποι κίνησης: ομαδική - συντονισμένη με στιλ ιερατικό, ομαδική - συντονισμένη με στιλ σύγχρονου μοιρολογιού, ατομική που να υπηρετεί την ανάδειξη κάποιου συναισθήματος.)

Χορός. Θέατρο Στοά (σκηνοθεσία Θανάση Παπαγεωργίου, 1971). Άγνωστος φωτογράφος.

Ρούλα Πατεράκη (Εκάβη) και Χορός. ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Χρήστου Σουγάρη, 2023). Φωτ.: Mike Rafail.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

στ. 519 *ἵππον*: α. με ποια διαδικασία η λέξη αντικαταστάθηκε στα νέα ελληνικά από τη λ. «άλογο»; β. Η λέξη *ἵππος* διασώζεται στα ΝΕ μόνο σε λόγιες εκφράσεις, ενώ έχει αποκτήσει και νέες σημασίες. Και βέβαια έχει δώσει πολλές παράγωγες και σύνθετες λέξεις. Θυμάστε κάποιες τέτοιες εκφράσεις και λέξεις;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΤΟ ΠΡΟΟΙΜΙΟ ΤΗΣ ΙΛΙΑΔΑΣ (Α 1-7, μετ. Δ.Ν. Μαρωνίτης)

Τον άγριο θυμό, θεά, τραγούδησε του Αχιλλέα, γιου του Πηλέα, ολέθριο θυμό, που τόσα πάθη φόρτωσε στους Αχαιούς, τόσες γενναίες ψυχές κατέβασε στον Άδη, ηρώων ψυχές, κι άφησε λεία στα σκυλιά τα σώματά τους, στα λαίμαργα όρνια, έτσι που συντελέστηκε η βουλή του Δία, αφότου μεταξύ τους χώρισαν και πήραν να διχογνωμούν του Ατρέα ο γιος, ο πρώτος του στρατού, κι ο θείος Αχιλλέας.

- Εντοπίζετε κάποια αναφορά αντιηρωική που απομυθοποιεί τον πόλεμο;

Το Σύμπλεγμα του Λαοκρόντα και ο Δούρειος Ίππος στην Αινειάδα

ΑΣ ΔΟΥΜΕ ΤΟ Α΄ ΣΤΑΣΙΜΟ ΣΥΝΟΛΙΚΑ ...

1. Μοιράστε το κείμενο του Α΄ Στάσιμου (π.χ. ένα παιδί ανά περίοδο λόγου) και διαβάστε το εκφραστικά. Δοκιμάστε να απαγγείλετε ομαδικά κάποια σημεία (όπως τον ευθύ λόγο ή τα πλάγια γράμματα) ή να συνοδεύσετε την απαγγελία σας με μουσική σε χαμηλή ένταση (“μουσικό χαλί”). Οι υπόλοιποι κλείστε τα βιβλία και ακούστε προσεκτικά. Τι συναισθήματα σας δημιουργεί το κείμενο;
2. Αναζητήστε έργα τέχνης (ζωγραφικής, γλυπτικής, μουσικής, λογοτεχνίας, κινηματογράφου, κόμικς κλπ.) εμπνευσμένα από τον μύθο του Δούρειου Ίππου και παρουσιάστε τα σύντομα στην τάξη.
3. Σε ποιες περιπτώσεις χρησιμοποιούμε σήμερα την έκφραση “*Φοβοῦ τοὺς Δαναούς καὶ δῶρα φέροντας*”;
4. Αν αποφασίζετε να εικονογραφήσετε την ιστορία του Δούρειου Ίππου με βάση το Α΄ Στάσιμο, ποιες εικόνες θα περιλαμβάνετε; Περιγράψτε τες λεκτικά, προσδιορίζοντας σε καθεμιά τον χρόνο και τον χώρο. Προσπαθήστε να συμπεριλάβετε εικόνες μακρινές, μεσαίες, κοντινές, πολύ κοντινές. Αν σας αρέσει η ζωγραφική, μπορείτε να προχωρήσετε στη δημιουργία ενός κόμικ (ή story board⁹ ταινίας μικρού μήκους).
5. Σκεφτείτε (ατομικά ή ομαδικά) και γράψτε μια μικρή ιστορία που θα χαρακτηρίζεται από ισχυρή τραγική ειρωνεία, την άγνοια δηλαδή των προσώπων για κάποιο θέμα σε αντίθεση με τη γνώση των αναγνωστών / θεατών.
6. Γράψτε μια ιστορία, η οποία θα καταλήγει στη φράση “... υπήρξε ο δούρειος ίππος μου”.

ΑΡΧΙΖΟΥΜΕ ΝΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΥΜΕ ...

στ. 608-610, “Κι από την ξύλινη κρυψώνα / που η Αθηνά είπε κι έγινε, / άγριος χιμάει ο Άρης”:
Η ιστορία του Δούρειου Ίππου είναι μια ιστορία εξαπάτησης αλλά και αιφνίδιας μεταβολής της τύχης που στέλνουν οι θεοί στους ανθρώπους, άλλοτε στηριγμένοι στις ανθρώπινες αδυναμίες κι άλλοτε αναίτια και άδικα. Συχνά στο έργο γίνονται δηλώσεις για το ευμετάβολο της ανθρώπινης ζωής και την τάση των θεών να καταστρέφουν την ανθρώπινη ευτυχία. Αναζητήστε ήδη από τον Πρόλογο παρόμοιες δηλώσεις και καταγράψτε τες. Έτσι θα έχετε συνολική εικόνα ενός από τα βασικά θέματα της τραγωδίας.

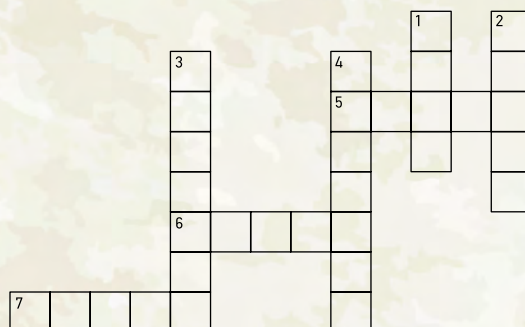
Γιώργος Κόρδης, *Δεσμοί*. Από τη συλλογή *Ανέστιοι προσφεύγοντες*, 2022.

9. story board: Μια σειρά από σχέδια που παρουσιάζουν την ακολουθία των σκηνών σε μια ταινία, ειδικά σε μια ταινία κινουμένων σχεδίων.

ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΑΜΕ το Α΄ ΣΤΑΣΙΜΟ!

*βρέφη δὲ φίλια περὶ πέπλους ἔβαλλε
ματρὶ χεῖρας ἐπτοημένας
(στ. 557-559)*

ΤΙ ΘΥΜΑΜΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΛΟΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ;

Οριζοντίως

- Οι Τρώες θεώρησαν ότι ο Δούρειος Ίππος ήταν δώρο των Αχαιών προς τη θεά και γι' αυτό τον μετέφεραν στον ναό της.
- Ο Χορός κάνει επίκληση στη να συνθέσει ένα μοιρολόι για την Τροία.
- Σημαίνει «άλογο» στα αρχαία ελληνικά.

Καθέτως

- Ο Χορός λέει μετωνυμικά (αντί για τη λέξη «πολεμιστές») ότι από την κοιλιά του ξύλινου αλόγου χίμηξε ο θεός
- Οι Τρώες ονομάζουν τον Δούρειο Ίππο, δηλαδή ξύλινο λατρευτικό άγαλμα.
- Οι γυναίκες του Χορού το βράδυ της επίθεσης των Αχαιών στην Τροία βρίσκονταν στον ναό της θεάς και χόρευαν ανυποψίαστες και ευτυχισμένες.
- Προσωνύμιο της θεάς Αθηνάς.

ΘΕΜΑΤΑ

Σε ποια μέρη του κόσμου γίνονται πόλεμοι στις μέρες μας; Πώς θα μπορούσε να ονομάζεται σήμερα η Τρωαδίτισσα Μούσα; Ας προσπαθήσω να μάθω για πολεμικές συρράξεις που εκτυλίσσονται αυτή τη στιγμή.

ΑΣ ΑΚΟΝΙΣΩ ΛΙΓΟ ΤΗ ΜΝΗΜΗ ΜΟΥ!

Όταν ένα πρόσωπο του έργου ή ο Χορός διατυπώνουν χωρίς να το καταλαβαίνουν μια σημαντική αλήθεια ή ένα σημαντικό ψέμα που μπορούν να το αναγνωρίσουν μόνο οι θεατές ή ένα άλλο πρόσωπο του έργου, τότε έχουμε

Ο ρυθμός, το μέτρο, σε νεότερα ποιητικά κείμενα δημιουργείται από την εναλλαγή και συλλαβών, ενώ στην αρχαιότητα από την εναλλαγή και συλλαβών.

Α' ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ (από τον Πρόλογο στο Α' Στάσιμο)

Ο μύθος ως εδώ:

Η Τροία έχει πέσει στα χέρια των Ελλήνων και οι αιχμάλωτες Τρωαδίτισσες περιμένουν να τις μοιράσουν μεταξύ τους οι νικητές, ως λάφυρα του πολέμου, και να τις μεταφέρουν στην Ελλάδα. Στο μεταξύ ο Ποσειδώνας και η Αθηνά σχεδιάζουν την τιμωρία των Ελλήνων για την αλαζονική τους συμπεριφορά μετά τη νίκη τους, ενώ η γηραιά βασίλισσα της Τροίας Εκάβη συντετριμμένη θρηνεί μαζί με τις γυναίκες του Χορού για τις συμφορές τους. Εμφανίζεται η μάντισσα Κασσάνδρα σε κατάσταση παραληρήματος, «γοργτάζει» τον επικείμενο γάμο της με τον Αγαμέμνονα, ενώ στη συνέχεια προφητεύει τον άθλιο θάνατό του αλλά και τον δικό της. Καθώς η Κασσάνδρα αποχωρεί, η Εκάβη και ο Χορός παραδίνονται στον θρήνο για τις συμφορές τους που δεν έχουν τελειωμό.

Συζητήσαμε για:

- τα δεινά του πολέμου για τους ηττημένους
- την *ύβριν* και τη δίκαιη τιμωρία των νικητών
- τον ανθρωπομορφισμό των θεών
- τον θάνατο ως λύτρωση
- το τραγούδι ως έκφραση συναισθημάτων
- την αντίληψη «Μηδένα πρό τοῦ τέλους μακάριζε»

Μάθαμε για:

- τις λειτουργίες του Προλόγου
- τη θεατρική σύμβαση και την ενότιπα του χρόνου στην τραγωδία
- τον κομμό και την αγγελική ρήση
- τα εκφραστικά μέσα του ηθοποιού και τη χρήση του προσωαείου
- τις σκηνικές οδηγίες
- τον Χορό ως συλλογική οντότητα
- την έννοια της τραγικότητας και την τραγική ειρωνεία
- τα λυρικά και τα απαγγελτικά μέτρα της τραγωδίας

Ας δούμε τι έχουμε καταγράψει:

- ➔ Στοιχεία του ήθους και της αλαζονικής συμπεριφοράς των νικητών
- ➔ Εμφανίσεις του Ταλθύβιου και στοιχεία του ήθους του
- ➔ Σκηνικές οδηγίες
- ➔ Αποφθεγματικούς στίχους
- ➔ Αναφορές στην αιφνίδια αλλαγή της τύχης

Εθνικό Θέατρο, *Τρωάδες*
σε σκηνοθεσία
Αλέξη Σολομού,
1975 (slide show)

ΚΟΒΕ, *Τρωάδες*
σε σκηνοθεσία
Νικαίτης Κοντούρη,
2009 (slide show)

Δραστηριότητες:

1. Επιστρέφοντας και ξαναδιαβάζοντας από την αρχή το έργο, ξεκινήστε να καταγράφετε τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται οι ομηρικοί ήρωες σε αυτό (σημειώστε τον ρόλο τους στην καταστροφή της Τροίας, τους χαρακτηρισμούς για το πρόσωπό τους, τις ομοιότητες και τις διαφορές με την παρουσίασή τους στα ομηρικά έπη). Στο τέλος του έργου θα έχετε μια εικόνα για τον τρόπο με τον οποίο η τραγωδία αξιοποιεί το επικό υλικό. Ποιος από αυτούς τους ήρωες παρουσιάζεται θετικά στις *Τρωάδες*;
2. Παίρνοντας αφορμή από την αναπαράσταση του αρχαίου ελληνικού θεάτρου στον Πρόλογο, βρείτε άλλους τύπους θεατρικών χώρων (π.χ. ελισαβετιανή σκηνή, ιταλική σκηνή, κυκλικό θέατρο ή θέατρο-αρένα) και σχολιάστε εν συντομία τις διαφορές και τις ομοιότητές τους.
3. Δημιουργήστε μια σειρά παγωμένων εικόνων (ταμπλό βιβάν) από το Α' Επεισόδιο και επενδύστε μουσικά. Ένας μαθητής ή μαθήτρια ξηναγεί τους υπόλοιπους στον χώρο, εξηγώντας τους τι βλέπουν και τι ακούνε.
4. Είστε δημοσιογράφος και ο διευθυντής του τηλεοπτικού καναλιού όπου εργάζεστε σας αναθέτει να καταγράψετε (σε βίντεο ή σε κείμενο), υπό τύπον ρεπορτάζ, τα γεγονότα της άλωσης της Τροίας, με βάση τα όσα λέγονται στις *Τρωάδες* (μέχρι το Α' Στάσιμο). Το ρεπορτάζ πρέπει να είναι εντυπωσιασθητικό, δηλαδή να προσελκύει τους θεατές ερεθίζοντας τα συναισθηματά τους, διότι το κανάλι αντιμετωπίζει τελευταία σκληρό ανταγωνισμό και η θεαματικότητα του έχει αρχίσει να μειώνεται.

Η ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ, ΣΥΖΥΓΟΣ ΤΟΥ ΕΚΤΟΡΑ ΚΑΙ ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ ΑΣΤΥΑΝΑΚΤΑ

ὁ δ' εὐτυχήσας ἐς τὸ δυστυχὲς πεσὼν
ψυχὴν ἀλᾶται τῆς πάροιθ' εὐπραξίας (στ. 639-640)

Πλοκή

- Ἀφιξη της Ανδρομάχης και του μικροῦ Αστυάνακτα πάνω σε άμαξα
- Κομμός Ανδρομάχης - Εκάβης
- Το δίλημμα της Ανδρομάχης
- Οι συμβουλές της Εκάβης προς την Ανδρομάχη και οι ελπίδες της για τον Αστυάνακτα
- Η απόφαση των Ελλήνων για τον Αστυάνακτα
- Οι συμβουλές του Ταλθύβιου προς την Ανδρομάχη
- Ο σπαρακτικός θρήνος και αποχωρισμός της μάνας από τον γιο
- Θρήνος Εκάβης

Θέματα

- Νεκρικές τιμές
- Ο θάνατος καλύτερος από μια τραγική ζωή;
- Το ιδανικό πρότυπο γυναίκας
- Η πίστη στη δύναμη της κατάρας
- Η αντιστροφή του δίπολου Έλληνες - βάρβαροι
- Η φωνή της ανθρωπιάς στο στρατόπεδο των νικητών
- Ο ρόλος του Αστυάνακτα

Περί τραγωδίας και θεάτρου

- Στιχομυθία με αντιλαβές
- Σκηνικά αντικείμενα
- Διαφορετικές προσεγγίσεις του ίδιου ρόλου
- Το παιδί στην τραγωδία

Στο Β' Επεισόδιο:

- Θα γνωρίσουμε την Ανδρομάχη: τις αρετές αλλά και την τραγικότητά της
- Θαιώσουμε αγωνία και βαθιά συμπόνια για τη γυναίκα του Έκτορα και τον μικρό Αστυάνακτα
- Θα προβληματιστούμε για την τύχη των γυναικών και των παιδιών στον πόλεμο και για την απανθρωπιά του “δικαίου του ισχυρού”

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 11

(πρωτ. κείμε. 568–607, μετ. 616–672)

ΚΟΙΝΟΣ ΘΡΗΝΟΣ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ – ΕΚΑΒΗΣ

(Έρχεται ένα μαζί. Πάνω του η Ανδρομάχη με τον Αστυνάκτα)

ΧΟΡΟΣ

Η Ανδρομάχη! Εκάβη!
 Βλέπεις την Ανδρομάχη;
 Με μαζί ξενικό την κουβαλούν.
 Κούρνιασε στον τρεμάμενο τον κόρφο της
 ο Αστυνάκτας¹, του Έκτορα βλαστάρι αγαπημένο.
 Πού σε τραβολογούν, τη δύσμοιρη;
 Του Έκτορα τα χάλκινα όπλα βλέπω δίπλα σου.
 Και λάφυρα των Τρώων.
 Τα άρπαξαν με τα κοντάρια τους οι Έλληνες
 για να στολίσει τους ναούς² της Φθίας
 ο γιος του Αχιλλέα,
 όταν θ' αφήσει πίσω του την Τροία.

Ο ΧΟΡΟΣ ΑΝΑΓΓΕΛΛΕΙ
 ΤΗΝ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ
 ΜΕ ΤΟΝ ΑΣΤΥΝΑΚΤΑ

620 Πάνω σε τι εισέρχονται
 τα νέα πρόσωπα
 στη σκηνή; Τι άλλο
 έχουν μαζί τους;

625

ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ

Σκλάβα με σέρνουν οι Αχαιοί.

ΕΚΑΒΗ

Αλί μου αλί!

ΑΝ. Γιατί τον θρήνο μου θρηνεΐς;

ΕΚ. Αλί!

ΑΝ. Για τούτα τα δεινά...

ΕΚ. Δία πατέρα!

ΑΝ. ...και τις συμφορές.

ΕΚ. Παιδιά! Παιδάκια μου!

ΑΝ. Παν τα παιδιά σου. Αφανίστηκαν.

ΕΚ. Η χαρά μας χάθηκε. Χάθηκε η Τροία.

ΑΝ. Ταλαίπωρη.

ΕΚ. Του χάρου τ' αρχοντόπουλά μου πια.

ΑΝ. Αλίμονό μας.

ΕΚ. Αχ, βαριά με βρήκε...

ΑΝ. ... η συμφορά.

ΕΚ. Μαύρος χαλασμός...

ΑΝ. ...την πόλη μας αφάνισε.

ΕΚ. Καπνοί την τύλιξαν, την πνίγουν.

ΑΝ. Έλα, καλέ μου κι ακριβέ.

ΕΚ. Καλείς τον άντρα σου και γιο μου, μαύρη,
 από τον Άδη ν' ανεβεί;

ΘΡΗΝΟΣ ΔΙ' ΑΜΟΙΒΑΙΩΝ*
 ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ – ΕΚΑΒΗΣ

630 Ποιους θυμούνται
 στον θρήνο τους
 οι δύο γυναίκες;

635

Πρόσθετο
 πραγματολογικό
 υλικό στο
 Β' Επεισόδιο

640

645

1. Αστυνάκτας: Γιος του Έκτορα και της Ανδρομάχης. Το όνομα *Αστυνάξ*, που του είχαν δώσει οι Τρώες και το οποίο σημαίνει ηγεμόνας της πόλης, εμπεριέχει μια πικρή ειρωνεία, όπως θα φανεί παρακάτω.
2. Ήταν συνηθισμένο οι νικητές να αφιερώνουν τα λάφυρα στους ναούς της πατρίδας τους.

- ΑΝ. Έλα να μου σταθείς ασπίδα.
 ΕΚ. Κι εσύ, καλέ μου Πρίαμε, 650
 όλεθρε των Ελλήνων
 και σκέπη των παιδιών μας,
 στον Άδη πάρε με κι εμένα.
- ΑΝ. Δύσκολα αυτά που λαχταράμε.
 ΕΚ. Δυσβάσταχτοι κι οι πόνοι που μας βασανίζουν. 655
 ΑΝ. Πάει η πατρίδα μας.
 ΕΚ. Ο πόνος φέρνει πόνο.
- ΑΝ. Χολώθηκαν οι Ολύμπιοι
 που γλίτωσε τον Άδη ο γιος σου³,
 ο Πάρης λέω, που με τον γάμο τον αισχρό του 660
 έφερε χαλασμό στην Τροία⁴.
 Στο αίμα τους πνιγμένα τα κουφάρια,
 δίπλα στις Αθηνάς Παλλάδας τον ναό⁵, των ορνέων τροφή.
 Ζυγός δουλείας την Τροία μας βαραίνει.
- ΕΚ. Πατρίδα δύσμοιρη... 665
 ΑΝ. Μοιρολογώ που φεύγω και σ' αφήνω...
 ΕΚ. ...τώρα το άθλιο τέλος βλέπεις.
 ΑΝ. ...Το σπίτι όπου κοιλοπόνεσα μοιρολογώ.
 ΕΚ. Ορφανεμένη από την πόλη μου, παιδιά μου,
 σας αφήνω. Αχ θρήνος κι οδυρμός και πένθος. 670
 Δάκρυ πάνω στο δάκρυ για τα σπίτια που χαλάστηκαν.
 Μόνο οι νεκροί αδάκρυτοι, μόνο αυτοί τον πόνο λησμονούν.

Πού αποδίδει
 την καταστροφή
 της Τροίας η Ανδρομάχη;
 Ποια είναι η κατάσταση
 στην κυριευμένη πόλη;

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ-ΟΨΙΣ

- Η Ανδρομάχη με τον Αστυάνακτα στην αγκαλιά εμφανίζεται στη σκηνή πάνω σε άμαξα, καθ' οδόν από την Τροία για τα πλοία του Νεοπτόλεμου, γιου του Αχιλλέα. Τέτοιου είδους

Νόννη Ιωαννίδου (Ανδρομάχη). Εθνικό Θέατρο (σκηνοθεσία Ανδρέα Φιλιππίδη, 1985). Άγνωστος φωτογράφος.

3. Λίγο πριν γεννηθεί ο Πάρης, η Εκάβη είχε δει στον ύπνο της ότι γέννησε έναν αναμμένο αιμοσταγή δαυλό, όνειρο που, σύμφωνα με την ερμηνεία των μάντεων, σήμαινε ότι το παιδί που θα γεννιόταν θα γινόταν αιτία να καταστραφεί η Τροία. Όταν το παιδί γεννήθηκε, οι γονείς του, διστάζοντας να το σκοτώσουν οι ίδιοι, το άφησαν στο βουνό Ίδη, όπου το έσωσε και το μεγάλωσε ένας βοσκός.
4. Η ιστορία του Πάρη-Αλέξανδρου, αρχή των δεινών για τους Τρώες, παρουσιάζεται στην τραγωδία *Αλέξανδρος*, την πρώτη της τετραλογίας: *Αλέξανδρος*, *Παλαμήδης*, *Τρωάδες* και σατυρικό δράμα *Σίσυφος*.
5. Διπλός υπαινιγμός, αφενός για το ανοσιούργημα της σφαγής σε τόπο ιερό, αφετέρου για την απροθυμία της θεάς να προστατέψει την Τροία.

είσοδος στη σκηνή δεν είναι συνηθισμένη στην τραγωδία ούτε είναι δραματουργικά αναγκαία, δεν δικαιολογείται δηλαδή από την υπόθεση, καθώς η Ανδρομάχη δεν θα ταξιδέψει στην Ελλάδα οδικώς αλλά με πλοίο. Στην άμαξα μεταφέρονται πλούσια λάφυρα από τη λεηλατημένη πόλη και κυρίως τα πολύτιμα όπλα του Έκτορα, τα οποία παίζουν, όπως θα δούμε, σημαντικό ρόλο στο έργο.

- α) Για ποιους λόγους νομίζετε ότι ο ποιητής επιλέγει να εμφανίσει την Ανδρομάχη ανεβασμένη στην άμαξα με τα λάφυρα;
- β) Παρακολουθήστε την τύχη των όπλων και ιδιαίτερα της ασπίδας του Έκτορα στο έργο. Τι μπορεί να συμβολίζουν;

ΗΘΟΣ-ΛΕΞΙΣ

- Όταν στην τραγωδία παριστάνεται μια σκηνή μεγάλης συναισθηματικής έντασης, είτε επειδή δύο πρόσωπα συγκρούονται είτε επειδή διαλέγονται πολύ φορτισμένα, έχουμε συχνά μια γρήγορη, στίχο-στίχο, εναλλαγή του λόγου ανάμεσά τους (στιχομυθία*). Στη συγκεκριμένη σκηνή, μάλιστα, ο θρήνος Ανδρομάχης - Εκάβης παίρνει τη μορφή της **στιχομυθίας με αντιλαβές**, δηλαδή του μοιράσματος κάθε στίχου στα δύο πρόσωπα. Έτσι, οι φωνές των δύο γυναικών αλληλοσυμπληρώνονται, πλέκονται η μία μέσα στην άλλη.

Giorgio de Chirico, Έκτορας και Ανδρομάχη, 1924.
Πηγή: Google Arts & Culture.

- α) Έχει, κατά τη γνώμη σας, ψυχολογική αλήθεια το ξέσπασμα του θρήνου των δύο γυναικών, μόλις συναντήθηκαν; Ποια συναισθήματα μοιράζονται μέσα στον θρήνο τους;
- β) Γιατί ο Ευριπίδης επιλέγει στο σημείο αυτό τη μορφή μιας στιχομυθίας με αντιλαβές;

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

ΟΨΙΣ

- στ. 616-627: Εδώ ο Χορός, όπως συχνά στην αρχαία τραγωδία, αναγγέλλει τα νέα πρόσωπα που εισέρχονται στη σκηνή, ώστε να τα αναγνωρίσουν αμέσως οι θεατές. Μέσα από τον λόγο του γίνονται φανερά και **τα σκηνικά αντικείμενα**⁶ που συνδέονται με τα πρόσωπα. Τα σκηνικά αντικείμενα στο θέατρο συχνά δεν έχουν μόνο λειτουργικό ή διακοσμητικό ρόλο, αλλά συμβάλλουν και στην ψυχογράφηση ενός θεατρικού προσώπου ή στην απόδοση της κατάστασής του.

6. Ως σκηνικό ή φροντιστηριακό αντικείμενο νοείται οποιοδήποτε αντικείμενο χρησιμοποιείται στη σκηνή του θεάτρου από ηθοποιούς κατά τη διάρκεια μιας παράστασης. Περιλαμβάνει ό,τι δεν αποτελεί μέρος του σκηνικού, των κοστούμιών ή του ηλεκτρικού εξοπλισμού. [Πηγή: Θησαυρός Ανθρωπιστικών Επιστημών ΔΥΑΣ]

- α) Από όλα τα είδη άμαξας (αρχαιοελληνική, πολυτελής, φτωχικό κάρο, σαν κλουβί κλπ.), πώς φαντάζεστε την άμαξα που μεταφέρει την Ανδρομάχη και τον μικρό Αστυνάκτα μαζί με τα λάφυρα; Τι θέλετε να τονίσετε με την επιλογή σας;
- β) Τι ήθελε, πιστεύετε, να τονίσει ο σκηνοθέτης της παράστασης στην παρακάτω φωτογραφία:

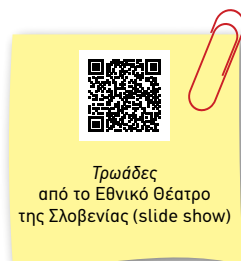

Νιόβη Χαραλάμπους (Ανδρομάχη). Θέατρο Άττις (σκηνοθεσία Θεόδωρου Τερζόπουλου, 2017). Φωτ.: Johanna Webber.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

στ. 595, *τάδε πάσχομεν ἄλγη.*

- Αναζητήστε στο ψηφιακό λεξικό Liddell & Scott τη σημασία της λ. *ἄλγος*. Κάντε αναζήτηση με τους τελεστές *αλγ* για να εντοπίσετε ομόρριζες λέξεις. Ποιες χρησιμοποιούνται σήμερα; Κάντε την ίδια αναζήτηση στο λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής. Προσέξτε ότι αρκετά λήμματα προέρχονται από άλλες γλώσσες και δεν σχετίζονται με το *ἄλγος*. Παρατηρήστε τη σημασία όσων λημμάτων έχουν ελληνική προέλευση.

Η Chloe Pirrie (Ανδρομάχη) στη σειρά *Troy, Fall of the City*. Πηγή: BBC.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 12

(πρωτ. κείμ. 608–708, μετ. 673–774)

Η ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ ΠΑΡΗΓΟΡΕΙ ΤΗΝ ΕΚΑΒΗ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

ΧΟΡΟΣ

Γλυκά τα δάκρυα για τους βασανισμένους,
του θρήνου ο οδυρμός, γλυκά τα μοιρολόγια.

ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ

Τη βλέπεις την κατάντια μου,
μάνα του Έκτορα, που αμέτρητους
με το κοντάρι του αφάνισε Αργεΐους;

ΕΚΑΒΗ

Βλέπω τα έργα των θεών.
Τους τιποτένιους πώς υψώνουν
και πώς τους άξιους τσακίζουν⁷.

ΑΝ. Κι εμένα και τον γιο μου, σαν λάφυρο μας σέρνουν.

Οι αρχοντογεννημένοι, δούλοι καταντούν. Τα πάνω κάτω.

ΕΚ. Δεν έχει έλεος η ανάγκη⁸.

Μόλις μου αρπάξαν με τη βία την Κασσάνδρα.

ΑΝ. Αχ, φαίνεται φανερώθηκε δεύτερος Αίας⁹

για τη θυγατέρα σου.

Μα έχεις κι άλλα που σε φαρμακώνουν.

ΕΚ. Πώς να μετρήσω το αλογάριστο.

Πίκρα στην πίκρα πάνω, ποια η χειρότερη ανταγωνίζονται.¹⁰

ΑΝ. Την κόρη σου την Πολυξένη

πάνω στον τάφο του Αχιλλέα την κατέσφαξαν,
δώρο στον άψυχο νεκρό.

ΕΚ. Αχ μαύρη εγώ. Τώρα ξεκαθαρίζουν
του Ταλθύβιου τα αινίγματα.

ΑΝ. Την είδα. Κατέβηκα από τούτο το αμάξι,
τη σκέπασα με πέπλα και τη μοιρολόγησα.

ΕΚ. Θρηνώ το σφάξιμό σου το ανόσιο, καρδούλα μου,
τον άθλιο θάνατό σου κλαίω.

ΑΝ. Χάθηκε όπως χάθηκε η Πολυξένη.

Αλλ' από με που ζω, η τύχη της καλύτερη.

ΕΚ. Τι λόγος, κόρη μου. Δεν είναι ίδια η ζωή κι ο θάνατος.

**ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ
ΚΑΙ ΠΑΡΗΓΟΡΗΤΙΚΩΝ
ΛΟΓΩΝ ΑΝΑΜΕΣΑ
ΣΤΗΝ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΑΒΗ**

675

Σε ποια πικρή
διαπίστωση καταλήγουν
οι δύο γυναίκες;

680

Παράλληλο
κείμενο:
Άντον Τσέχωφ,
Βυσσινόκηπος

685

Για ποια θλιβερά
γεγονότα πληροφορεί
η μία την άλλη;

690

695

700

7. Πρβλ. Ευριπίδη *Ηρακλείδα*, στ. 612-5: «πότε τον έναν πότε πάλι τον άλλον ακλουθάει η μοίρα· τον που 'ναι στ' αψηλά τον κατεβάζει και τον στερημένον πλούσιον κάμνει» (μετ. Κ. Βάρναλης).
8. Η αρχαία ελληνική μυθολογία θεοποίησε την έννοια της ανάγκης ως ακαταμάχητης δύναμης. (βλ. Ευριπίδη *Άλκηστη*, Δ' Στάσιμο, στ. 985 - 1005.)
9. Εννοείται ο Αγαμέμνωνας· όπως ο Αίας ο Λοκρός άρπαξε την Κασσάνδρα από το ιερό της Αθηνάς, έτσι και ο αρχηγός των Αχαιών έχει σκοπό να την πάρει ως ερωμένη, αν και είναι αφιερωμένη στον θεό.
10. Η Εκάβη δεν έχει καταλάβει τι ακριβώς σημαίνει το «κι άλλα» της Ανδρομάχης και το συσχετίζει με τις ήδη γνωστές απώλειες του Πρίαμου και του Έκτορα, και όχι με την άτυχη Πολυξένη.

	Ο θάνατος, το τίποτα. Μα η ζωή κρύβει ελπίδες.	
ΑΝ.	Μάνα καλή μου, άκου κι εμένα, τα λόγια μου θα σε παρηγορήσουν. Το να μη γεννηθείς, ίδιο πιστεύω είναι με το να πεθάνεις. Μα απ' το να ζεις στα βάσανα, καλύτερος ο θάνατος ¹¹ . Πόνο δεν νιώθει μεγαλύτερο ο νεκρός απ' τον αγέννητο, κακό κανένα δεν τον φαρμακώνει. Αλλ' αν απ' τη χαρά στη θλίψη πέσεις, θυμάται η ψυχή την ευτυχία και σπαράζει. Σαν να μην είδε καν το φως του ήλιου πέθανε η Πολυξένη. Καμιά δεν γεύτηκε από τις συμφορές της. Εγώ ένα όνομα καλό έβαλα στόχο. Το πέτυχα. Γι' αυτό και τρισεχιρότερη η τύχη μου. Όσες ζητούν από τις φρόνιμες γυναίκες αρετές ¹² , όλες στου Έκτορα το σπίτι μοχθούσα να τις έχω. Και πρώτα πρώτα, κι ας μη λέω κακό αν είναι ή δεν είναι, τον πόθο δάμασα να ξεπορτίζω. Στο σπίτι πάντα έμενα.	705
		Η ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ
	Κι έκλεισα έξω τις γλυκερές τις γυναικοκουβέντες. Ο νους μου δάσκαλός μου συνετός. Και μου αρκούσε. Κλειστό το στόμα και τα μάτια χαμηλά μπροστά στον άντρα μου. Ήξερα πότε τη γνώμη μου να επιβάλλω, πότε σ' αυτόν τη νίκη να χαρίζω. Της αρετής μου η φήμη έφτασε ως τους Δαναούς. Γι' αυτό και καταστρέφομαι ¹³ . Με διάλεξε και πόθησε γυναίκα του να γίνω ο γιος του Αχιλλέα. Σκλάβα στο σπίτι των φονιάδων μας. Αν σβήσω απ' την καρδιά μου τον λατρευτό μου Έκτορα και στον καινούριο σύζυγο δοδώ, τη μνήμη του νεκρού μου θα προδώσω. Μα κι αν τον νέο άντρα μου μισήσω, θα χολωθεί ¹⁴ . Λένε πως και μια νύχτα ευφρόσυνη αρκεί για να λυγίσει μια γυναίκα που αποστρέφεται την ξένη αγκαλιά. Τέτοιες γυναίκες τις σιχαίνομαι που στην καινούρια κλίνη λησμονούν τον πρώτο άντρα τους. Ός κι η φοράδα, αν τη χωρίσουν από το ζευγάρι της, άκεφα σέρνει τον ζυγό.	710
		Με ποιες απόψεις προσπαθεί η Ανδρομάχη να παρηγορήσει την Εκάβη για τον θάνατο της Πολυξένης;
		715
		Με ποιες αρχές έζησε η Ανδρομάχη και γιατί τελικά της έκαναν κακό;
		720
		725
		ΤΟ ΔΙΛΗΜΜΑ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ
		730
		Τι προβληματίζει την ηρωίδα σε σχέση με το μέλλον της;
		735

11. Η ιδέα ότι ο θάνατος είναι προτιμότερος από μια ζωή γεμάτη συμφορές και θλίψη —ιδίως αν έχει προηγηθεί ευτυχία— συναντάται συχνά στην αρχαία τραγωδία. Πρβλ. Αισχύλου *Προμηθέας Δεσμώτης*, στ. 750-1: «κάλλιο κανείς να πάει μια και καλή, παρά να τυραγιέται αιώνια» (μετ. Ι. Ν. Γρυπάρης).
12. στ. 715-24: Στην εικόνα της Ανδρομάχης προβάλλεται η γυναικεία αρετή όπως την αντιλαμβάνονταν ο Αθηναίος του 5^{ου} αι. π.Χ. Αυτή η «αρσενική» αντίληψη για την ιδανική γυναίκα, αντίληψη που αναπαράγεται από πρόσωπα των έργων του Ευριπίδη, συνέβαλε στο να διαδοθεί η αμφισβητούμενη άποψη ότι ο ποιητής είναι μισογύνης.
13. Ειρωνεία: το «καλό όνομα» αποδείχτηκε για την Ανδρομάχη ολέθριο.
14. στ. 729-32: μέσα στην ψυχή της Ανδρομάχης συγκρούονται η ηθική στάση και η ρεαλιστική αντιμετώπιση της κατάστασης.

Κι ας είναι ζώο άγλωσσο και άλογο,
κατώτερο απ' τη φύση τού ανθρώπου. 740
Εσύ ο άντρας μου, Έκτορα ακριβέ μου, ο ταιριαστός,
τρανός σε φρόνηση και πλούτη, σε γενιά κι ανδρεία.
Ανέγγιχτη από το σπίτι τού πατέρα μου με πήρες,
πρώτος εσύ την κλίνη την παρθενική μου γεύτηκες.
Χάδηκες τώρα. Κι εμένα, δούλα στην Ελλάδα με σέρνει το καράβι. 745

Πώς δικαιολογεί
την αφοσίωσή της
στον νεκρό Έκτορα;

(Στην Εκάβη)

Βαρισστενάξεις για την Πολυξένη. Όμως δεν είναι πιο αλαφρός
ο θάνατός της από τα δικά μου βάσανα;
Καν το στερνό αποκούμπι των ανθρώπων, η ελπίδα,
δεν μου μένει, καν η πλάνη πως θα συμβεί κάτι καλό.
Γιατί γλυκά παρηγοριέσαι κι όταν αφήνεσαι να γελαστείς. 750

Παράλληλο
κείμενο:
Ερρίκος Ίψεν,
Αγρίοπαπια

ΧΟΡΟΣ

Κοινή η συμφορά μας.
Κι όσο δρηνείς τον πόνο σου, μαθαίνω τον δικό μου πόνο¹⁵.

ΕΚ. Σε πλοίο ποτέ δεν μπήκα. Σε ζωγραφιές τα είδα.
Μου τα ιστόρησαν. Τα ξέρω.

Πέφτουν σε μέτρια τρικυμία οι ναυτικοί,
πασχίζουν να σωθούν - ο ένας στο τιμόνι τρέχει,
άλλος στα πανιά, τρίτος ν' αδειάζει το νερό από τ' αμπάρια.
Αλλά φουρτούνα μανιασμένη αν τους χτυπήσει,
παραδομένοι, αφήνονται στο έλεος των κυμάτων.

755 Ποια είναι τα κοινά
στοιχεία ανάμεσα
σε μια δυνατή τρικυμία
και στην κατάσταση
της Εκάβης;

Έτσι κι εγώ, με χίλια να με λιώνουν βάσανα,
άφωνη μένω στην απελπισία μου.
Βαριά οι θεοί μου έστειλαν φουρτούνα. Και με τσάκισαν.

760

(Στην Ανδρομάχη)

Μα εσύ, παιδί μου, μην κλαις άλλο τον Έκτορα.
Τα δάκρυα δεν θα τον σώσουν.

Τι συμβουλεύει η Εκάβη
την Ανδρομάχη;
Τι ελπίζει;

Τον τωρινό σου αφέντη κοίτα να τιμήσεις,
με τους καλούς σου τρόπους να τον δελεάσεις.
Έτσι αν πράξεις, τους φίλους σου θα ευφράνεις
και τον γιο σου, του γιου μου το βλαστάρι, θ' αναδρέψεις,
μέγα καλό για την πατρίδα μας¹⁶.

765

Ίσως οι απόγονοί του κάποτε να ξαναχτίσουνε την Τροία,
να γεννηθεί και πάλι η πόλη μας.

770

Μα ο λόγος φέρνει άλλο λόγο.
Των Αχαιών τον υπηρέτη βλέπω.
Ποιες εντολές καινούριες τάχα φέρνει;

Η ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ ΤΗΣ
ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΤΟΥ
ΤΑΛΘΥΒΙΟΥ

15. Η κοινή μοίρα εξισώνει τους σπουδαίους με τους άσημους.

16. στ. 763-9: η Εκάβη, με το αξιοθαύμαστο ψυχικό σθένος που τη διακρίνει, βρίσκει ελπίδα την ώρα που η Ανδρομάχη είναι σε απόγνωση· έτσι, συμβουλεύει τη νύφη της με πραγματισμό.

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ-ΔΙΑΝΟΙΑ

- Μετά το ξέσπασμα και την έκφραση των συναισθημάτων τους, οι δύο γυναίκες συνεχίζουν με ανταλλαγή πληροφοριών και παρηγορητικών λόγων. Η Εκάβη ενημερώνει την Ανδρομάχη για την Κασσάνδρα και η Ανδρομάχη την Εκάβη για την Πολυξένη. Αυτό που ο Ταλθύβιος είχε αποφύγει περίτεχνα να ξεκαθαρίσει στην Εκάβη, η Ανδρομάχη το διατυπώνει τώρα ρητά και με την αξιοπιστία του αυτόπτη μάρτυρα: την Πολυξένη τη θυσιάσανε οι Έλληνες στον τάφο του Αχιλλέα. Η μόνη παρηγοριά για τη χαροκαμένη μάνα είναι ότι η Ανδρομάχη τής προσέφερε τις **νεκρικές τιμές**.
 - α) Πώς τίμησε τη νεκρή Πολυξένη η Ανδρομάχη;
 - β) Αναζητήστε μυθολογικά ή ιστορικά παραδείγματα που αποδεικνύουν τη βαθιά πίστη των αρχαίων Ελλήνων στην υποχρέωση των συγγενών να φροντίσουν και να θάψουν τον νεκρό τους.

ΔΙΑΝΟΙΑ

- Η Ανδρομάχη, στην προσπάθειά της να παρηγορήσει την Εκάβη για τον θάνατο της Πολυξένης, διατυπώνει -στην αρχή και στο τέλος του λόγου της- τη συνηθισμένη στην αρχαία τραγωδία άποψη ότι **ο θάνατος είναι προτιμότερος από μια ζωή μέσα στα βάσανα**.
 - α) Πώς αντιδρά η Εκάβη στην άποψη αυτή;
 - β) Με ποια επιχειρήματα θα μπορούσατε να αντικρούσετε την άποψη της Ανδρομάχης;

“Το πιο φοβερό από τα κακά, ο θάνατος, δεν είναι τίποτε για μας -στον βαθμό που όσο υπάρχουμε, δεν είναι παρών- κι όταν πάλι είναι παρών εκείνος, τότε δεν υπάρχουμε εμείς”.
(Επίκουρος, *Επιστολή στον Μενοικέα*, 125.5, μετ. Γιώργος Ζωγραφίδης)

ΗΘΟΣ-ΜΥΘΟΣ

- Η Ανδρομάχη, προβαίνοντας αναστοχαστικά στη δική της αυτοβιογραφία, σκιαγραφεί την **ιδανική -σύμφωνα με τα πρότυπα της εποχής- γυναίκα**. Ισχυρίζεται ότι υπήρξε υπόδειγμα συζύγου, καθώς ενσάρκωνε όλες τις αρετές που θα έπρεπε να έχει μια γυναίκα, οι προσπάθειές της αυτές όμως όχι μόνο δεν ανταμείφθηκαν αλλά συντέλεσαν με έναν ειρωνικό τρόπο στο να έχει τη χειρότερη δυνατή μοίρα.
 - α) Ποια είναι αυτή η μοίρα και γιατί είναι τραγική; (για την τραγικότητα βλ. ΔΕ9)
 - β) Ποια είναι η ιδανική -σύμφωνα με τα πρότυπα της εποχής εκείνης- γυναίκα, με βάση τα λεγόμενα της Ανδρομάχης;
 - γ) Υπάρχουν σήμερα κοινωνίες στις οποίες το ιδανικό της γυναίκας προσιδιάζει με αυτό της ομηρικής (αλλά και κλασικής) εποχής;

ΗΘΟΣ-ΔΙΑΝΟΙΑ

- Η Ανδρομάχη αντιμετωπίζει ένα **ηθικό δίλημμα** (στ. 729-732).
 - α) Να το καταγράψετε και να χαρακτηρίσετε την Ανδρομάχη από αυτό αλλά και από τον υπόλοιπο λόγο της.
 - β) Πώς απαντά η Εκάβη στο δίλημμα της Ανδρομάχης και ποια χαρακτηριστικά της αναδεικνύονται από τις συμβουλές της; Εσείς τι θα συμβουλεύατε την Ανδρομάχη;
 - γ) Μπορείτε να σκεφτείτε διλημματικές καταστάσεις από τη σύγχρονη καθημερινή ζωή όπου και οι δύο λύσεις να είναι εξίσου προβληματικές ή και αδιέξοδες;

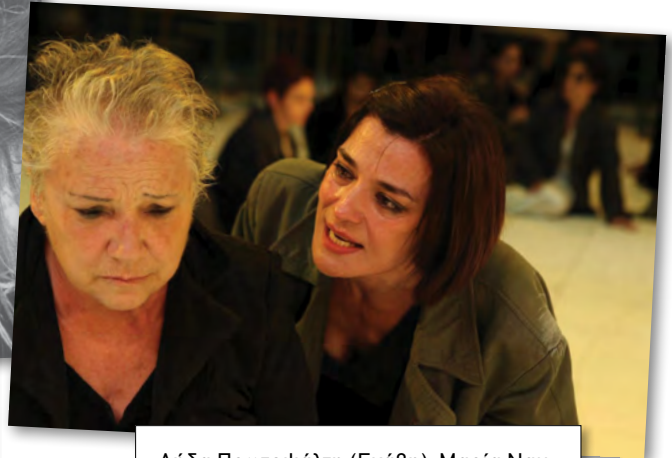

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

- Μελετήστε συγκριτικά τις δύο φωτογραφίες. Γιατί ο Μιχάλης Κακογιάννης επιλέγει πολύ κοντινό πλάνο (γκρο πλαν) στη σκηνή της ταινίας; Ποια συναισθήματα εκφράζουν οι δύο γυναίκες τόσο στην ταινία όσο και στην παράσταση του ΚΘΒΕ;

Κάθριν Χέμπορν (Εκάβη), Βανέσα Ρενγκρέιβ (Ανδρομάχη), από την ταινία *Trojan Women* (σκηνοθεσία Μιχάλη Κακογιάννη, 1971). Διεύθυνση φωτογραφίας: Άλφιο Κοντίνι. Ευγενική παραχώρηση από το αρχείο του Ιδρύματος «Μιχάλης Κακογιάννης».

Λήδα Πρωτοψάλτη (Εκάβη), Μαρία Ναυπλιώτου (Ανδρομάχη). ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Νικαίτης Κοντούρη, 2009). Φωτ.: Κώστας Αμοιρίδης.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

Ο Ευριπίδης, θέλοντας να τονίσει τον ευμετάβολο χαρακτήρα της ανθρώπινης τύχης, βάζει στο στόμα της Ανδρομάχης τα ακόλουθα λόγια (στ. 614-615, μετ. στ. 682): *τὸ δ' εὐγενὲς ἐς δοῦλον ἦκει, μεταβολὰς τοσάσδ' ἔχον*. Η ΑΕ λ. *εὐγένεια* άλλαξε σημασία στα ΝΕ (μια νοηματική μετακίνηση που είχε ξεκινήσει ήδη στην αρχαιότητα). Ενώ η *εὐγένεια* δήλωνε την 'αριστοκρατική καταγωγή' (*εὖ + γένος*), έφτασε να σημαίνει την 'καλή συμπεριφορά', τη 'σύμφωνη με τους κανόνες που η κοινωνία έχει επιβάλει'. Ωστόσο, η αρχαία σημασία διασώζεται σε εκφράσεις όπως: «πρόνοια ευγενείας», «τίτλοι ευγενείας».

- Μπορείτε να υποθέσετε κάποιο λόγο που οδήγησε στην αλλαγή σημασίας της λ. *εὐγένεια*;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Περικλής για τις χήρες των νεκρών στρατιωτών

Αν πρέπει να μιλήσω και για την αρετή των γυναικών που χήρεψαν, με λίγα λόγια προτροπής θα πω ό,τι χρειάζεται. Μη φανείτε κατώτερες από την γυναικεία φύση σας. Αυτό είναι η μεγάλη σας δόξα καθώς και το να μην ακούγεται το όνομά σας μεταξύ των ανδρών, είτε για καλό είτε για κακό. (Θουκυδίδη *Ιστορία*, 2.45, μετ. Α. Βλάχος.)

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 13

(πρωτ. κείμ. 709-739, μετ. 775-806)

Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΑΣΤΥΝΑΚΤΑ

ΤΑΛΘΥΒΙΟΣ

Του Έκτορα γυναίκα, του πρώτου των Φρυγών,
μη με μισήσεις¹⁷. Δεν θέλω, αλλά είμαι αναγκασμένος
να φέρω την κοινή απόφαση των Δαναών¹⁸.

ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ

Τι τρέχει; Ο πρόλογός σου σε κακό οδηγεί.

ΤΑ. Πήρανε την απόφαση... ο γιος σου... αχ, πώς να το πω...

ΑΝ. Να πάει σ' άλλον αφέντη; Όχι στον δικό μου;

ΤΑ. Κανένας Αχαιός αφέντης του.

ΑΝ. Τι; Θα μείνει εδώ; Απομεινάρι τρωικό;

ΤΑ. Εύκολα πώς να πω κακά μαντάτα...

ΑΝ. Τον δισταγμό σου να τον επαινέσω, παρεκτός κι έχεις καλά να πεις.

ΤΑ. Θα τον σκοτώσουνε τον γιο σου. Αυτό είναι το πικρό μαντάτο.

ΑΝ. Αλίμονό μου! Κι εγώ θρηνούσα για τους γάμους μου...

ΤΑ. Πέρασε η γνώμη του Οδυσσέα στους Πανελλήνες.

ΑΝ. Δεν έχουν μετρημό τα βάσανά μου.

ΤΑ. Άντρα γενναίου, είπε, το παιδί να μη γλιτώσει...¹⁹

ΑΝ. Τέτοια να πούνε και για τα δικά του τα παιδιά.

ΤΑ. ...μόνο απ' τους πύργους να το ρίξουνε της Τροίας²⁰.

Ας γίνει ό,τι είναι να γενεί. Φέρσου συνετά.

Μη σφίγγεις το παιδί στην αγκαλιά σου.

Δέξου τη συμφορά με καρτερία. Όχι, μην ξεγελιέσαι.

Ανήμπορη είσαι. Δεν έχεις στήριγμα κανένα.

Λογικέψου²¹. Χάθηκε η πόλη σου. Χάθηκε κι ο άντρας σου.

Εσύ σκλαβώθηκες. Κι εμείς έχουμε δα τη δύναμη
σε μια γυναίκα να επιβληθούμε²².

Μην αντιστέκεσαι λοιπόν στους Αχαιούς
και μην τους καταριέσαι.

Τίποτα το ανάξιο μην πράξεις ή το άπρεπο.

775

ΤΟ ΠΙΚΡΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΤΑΛΘΥΒΙΟΥ

Πώς ανακοινώνει
ο κήρυκας τον θάνατο
του Αστυνάκτα;

780

Ο Ταλθύβιος
σε παραστάσεις
των Τρωάδων
(slide show)

785

Ποιος και γιατί
πρότεινε τη θανάτωση
του Αστυνάκτα;

790

Ποιες συμβουλές
δίνει ο Ταλθύβιος
στην Ανδρομάχη;

795

Σαίξηπρ.
το Ημέρωμα
της στρίγγλας

800

17. Η φράση αυτή έχει διπλό βάρος: αφενός γεννά στην ψυχή της Ανδρομάχης κακό προαίσθημα για τα νέα, αφετέρου διαχωρίζει τον Ταλθύβιο από τους υπόλοιπους Έλληνες και την απάνθρωπη απόφασή τους.
18. Με το όνομα «Δαναοί», όπως και με τα ονόματα «Αχαιοί» και «Αργείοι», δηλώνονται (όλοι) οι Έλληνες.
19. Κατά την αριστοκρατική αντίληψη, από ανδρείο πατέρα γεννιέται ανδρείος γιος. Παρά τη σκληρότητα και τον κυνισμό της, η πρόταση του Οδυσσέα εκφράζει την οπτική των Ελλήνων: ο Αστυνάκτας και οι απόγονοί του θα μπορούσαν να ξανατίσουν την Τροία (στ. 770-1), κάτι που εύλογα οι Έλληνες θέλουν να αποτρέψουν.
20. Στην *Ιλιάδα* (Ω, 734-5) η Ανδρομάχη προφητεύει: «Η κάποιος ίσως Αχαιός θα σε τραβήξει από το χέρι, να σε γκρεμίσει από τον πύργο —τέλος φριχτό» (μετ. Δ. Ν. Μαρωνίτης).
21. Ο Ταλθύβιος συνιστά υπομονή και ρεαλιστική αποδοχή της πραγματικότητας. Πρβλ. Ευριπίδη *Εκάβη*, στ. 227-8: «Ξέρεις πως βρίσκεσαι σε άσχημη θέση, ξέρεις πως δύναμη δεν έχεις. Σοφός είν' εκείνος που και μέσα στη συμφορά λογικεύεται» (μετ. Γ. Γεραλής).
22. Διπλή ειρωνεία: του κήρυκα προς την Ανδρομάχη αλλά και του ίδιου του ποιητή, καθώς οι Έλληνες δέκα ολόκληρα χρόνια υπέφεραν πολεμώντας για «μια γυναίκα».

Γιατί αν χολωθεί για μια σου λέξη ο στρατός,
κανένα έλεος για το παιδί σου. Μήτε τάφος.
Αλλ' αν αγόγγυστα τη μοίρα σου υπομείνεις,
και το παιδί σου θα ταφεί
κι εσένα οι Αχαιοί θα σου φερθούν με επιείκεια²³.

805

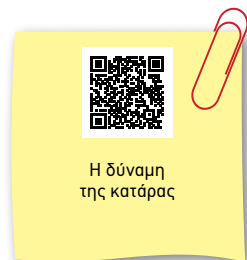
ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ-ΗΘΟΣ

- Ο Ταλθύβιος έρχεται να αναγγείλει την απόφαση θανάτωσης του Αστυάνακτα, για την οποία η γιαγιά και η μητέρα του δεν ήταν καθόλου υποψιασμένες, όπως φαίνεται από τις ελπίδες που είχε εναποθέσει η Εκάβη στο πρόσωπο του Αστυάνακτα (στ. 770-1) και από τα «άστοχα» ερωτήματα της Ανδρομάχης προς τον κήρυκα (στ. 780, 782). Η άγνοια των δύο γυναικών σε σύγκριση με τη γνώση των θεατών, που γνωρίζουν τον μύθο, δημιουργεί τραγική ειρωνεία.
α) Ποια είναι τα αίτια για την απόφαση θανάτωσης του Αστυάνακτα; Τι μας δείχνει η απόφαση αυτή για τους νικητές στον Τρωικό και σε κάθε άλλο πόλεμο;
β) Κάνοντας έναν αναχρονισμό, θα μπορούσε να μιλήσει κανείς για απόφαση "εθνοκάθαρσης" των Τρώων. Αναζητήστε τον ορισμό της λέξης και παραδείγματα από τη νεότερη Ιστορία.

ΔΙΑΝΟΙΑ

- στ. 790: στο άκουσμα της φρικτής πρότασης του Οδυσσέα για την τύχη του παιδιού της, η Ανδρομάχη, εντελώς αδύναμη να αντιδράσει με άλλο τρόπο, ξεστομίζει μια **κατάρα (άρά)**. Σήμερα, στην εποχή του ορθολογισμού, μια τέτοια αντίδραση ίσως μας φαίνεται αναποτελεσματική. Αλλά στην αρχαία ελληνική κοινωνία και γενικά σε κοινωνίες όπου ο πολιτισμός βασίζεται στην προφορικότητα και η λογική δεν αποτελεί τον μοναδικό τρόπο αντίληψης των πραγμάτων, οι άνθρωποι πιστεύουν ότι ο λόγος έχει τη δύναμη να επηρεάσει τα πράγματα, να αλλάξει την πορεία τους.
α) Με ποια "επιχειρήματα" ο Ταλθύβιος προσπαθεί να σταματήσει το ξέσπασμα της Ανδρομάχης και τις κατάρρες της; Προοικονομήθηκε κάποιο από αυτά στην αρχή του Επεισοδίου με την αναφορά στην Πολυξένη;
β) Να σχολιάσετε τη στάση του κήρυκα προς την Ανδρομάχη.

ΛΕΞΙΣ

- Όσα λέει ο Ταλθύβιος στην Ανδρομάχη, προσπαθώντας να περιορίσει τις αντιδράσεις της στη φρικτή του είδηση, αποδίδονται στη μετάφραση με έναν καταϊγισμό σύντομων προτάσεων.
– Δοκιμάστε να διαβάσετε δυνατά τους στ. 792-801 με τον γρήγορο ρυθμό που υποδεικνύουν οι κοφτές προτάσεις του κειμένου. Εναλλακτικά, μοιραστείτε τις φράσεις και διαβάστε τις προσπαθώντας να ελαχιστοποιήσετε τα κενά διαστήματα ανάμεσά σας. Μπορείτε τέλος να διαβάσετε όλοι μαζί εν χορώ αυτό το σύνολο των προτάσεων κρατώντας πάντα τον γρήγορο ρυθμό. Συναισθάνεστε την απόγνωση που κυριεύει την Ανδρομάχη, μόλις συνειδητοποιεί ότι δεν έχει καμία δυνατότητα να σώσει το παιδί της;

23. Αν υπάρχει κάτι πιο φρικτό για την Ανδρομάχη από τον θάνατο του παιδιού της, είναι αυτό να μείνει άταφο, πράγμα που θα συμβεί αν εκείνη εξοργίσει τους Έλληνες. Αντίθετα, μια καρτερική στάση εκ μέρους της θα εξασφαλίσει στον Αστυάνακτα ότι δεν αξιώθηκαν να έχουν ο Πρίαμος, η Πολυξένη και τόσο άλλοι σφαγμένοι Τρώες (βλ. στ. 662-3).

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

Ένας ρόλος, ειδικά στα σπουδαία έργα, δεν είναι ποτέ μονοσήμαντος: **επιδέχεται διαφορετικές σκηνοθετικές προσεγγίσεις** και ερμηνείες κατά την απόδοσή του στη σκηνή.

- Παρατηρήστε τις δύο φωτογραφίες. Ποια στοιχεία στο ήθος του Ταλθύβιου αναδεικνύονται στην καθεμία; Ποια από τις δύο ερμηνείες του ρόλου θα διαλέγατε για το δικό σας ανέβασμα της παράστασης και γιατί;
- Τώρα δοκιμάστε να διαβάσετε τους στ. 790-806 με δύο τρόπους που θα αντιστοιχούν στις δύο διαφορετικές σκηνοθετικές προσεγγίσεις.

Χρίστος Στυλιανού (Ταλθύβιος). ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Γιάννη Παρασκευόπουλου, 2020). Φωτ.: Τάσος Θώμογλου.

Δημήτρης Πιατάς (Ταλθύβιος). ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Χρήστου Σουγάρη, 2023). Φωτ.: Mike Rafail.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

στ. 717, *οὐκ οἶδ' ὅπως σοι ῥαδίως εἶπω κακά*. Ο Ταλθύβιος προβληματίζεται για το πώς θα ανακοινώσει στην Ανδρομάχη με τα κατάλληλα λόγια τη σκληρή απόφαση θανάτωσης του γιου της. Έτσι, η έμφαση στον λόγο του πέφτει στο επίρρημα *ῥαδίως*, το οποίο εκτιμούμε ότι ο αρχαίος ηθοποιός θα επιτόνιζε στην παράσταση. Εύστοχη, επομένως, η επιλογή του μεταφραστή να προτάξει τη λέξη «εύκολα»: «Εύκολα πώς να πω κακά μαντάτα;».

- Σχολιάστε τις ακόλουθες μεταφράσεις του ίδιου στίχου:

Θρασύβουλος Σταύρου (1972): Δεν μπορώ το κακό να πω μαντάτο.

Γιάννης Τσαρούχης (1978): Δεν ξέρω πώς να σ' το πω ένα τόσο άσχημο πράγμα.

Θεόδωρος Στεφανόπουλος (2023): Δεν ξέρω εύκολο τρόπο για να σου πω το κακό.

Αναστασία Μακρή (Εκάβη), Πάνος Ζουρνατζίδης (Ταλθύβιος), Σταμάτης Τούντας (στρατιώτης) και Χορός στις *Τρωάδες* (στη διασκευή που έκανε ο φιλόσοφος J. P. Sartre). Ομάδα Θέαμα. Θέατρο Ατόμων με Αναπηρία (σκηνοθεσία Βασίλη Οικονόμου και Σοφίας Σταυρακάκη, 2012). Φωτ.: Αντιγόνη Κουράκου.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 14

(στ. πρωτ. κειμ. 740-798, μετάφ. 807-868)

Ο ΘΡΗΝΗΤΙΚΟΣ ΜΟΝΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ

ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ (*Κρατώντας τον Αστυνάκτα στην αγκαλιά της*)

Αχ, παλικαράκι μου ακριβό, αγαπημένο μου,
οι εχθροί μας σε σκοτώνουν. Κι εμέ μ' αφήνεις έρμη.

Γενναίος ο πατέρας σου. Η αντρειοσύνη του
στάθηκε για τους άλλους σωτηρία αλλά για μένα θάνατος.

Καταραμένος! Ο γάμος μου καταραμένος.

Μ' έφερε στο παλάτι κάποτε του Έκτορα
για να γεννήσω βασιλιά της καρπερής Ασίας,
κι όχι σφαχτάρι των Ελλήνων.

Α, κλαις²⁴, καμάρι μου; Νιώθεις σαν ποιο κακό σε βρήκε;

Γιατί με σφίγγεις; Γιατί τραβάς τα πέπλα μου,
πουλάκι που κουρνιάζει στις μάνας τη φτερούγα;

Δεν δά 'ρθει ο Έκτορας από τον κάτω κόσμο
με το κοντάρι του το δοξασμένο να σε σώσει.

Κανένας συγγενής σωτήρας. Έσθησε των Φρυγών η δύναμη.

Από ψηλά θα σε γκρεμίσουν οι ανελέητοι,
να τσακιστεί το λαιμουδάκι σου,
να σθήσει η πνοή σου.

Αχ αγκαλίτσα μου, κορμάκι μυρωμένο,
του κάκου σου 'δινα στα σπάργανα²⁵ το γάλα μου.

Μάταιοι οι κόποι μου, οι τόσες έγνοιες μάταιες.

Στερνή φορά έλα και φίλησέ με,
στερνή φορά να μ' αγκαλιάσουν τα χεράκια σου,
σμίξε στα χείλη της μανούλας τα χειλάκια σου.

Έλληνες, πού τα μηχανευτήκατε τέτοια βασανιστήρια
βάρβαρα²⁶; Τι ξεπαστρεύετε ένα παιδάκι
που τίποτα δεν έφταιξε;

Α Ελένη, βλαστάρι του Τυνδάρεου,

όχι, δεν είσαι θυγατέρα του Διός²⁷.

Από πολλούς ξεφύτρωσες πατέρες.

Πρώτος σε έσπειρε ο δαίμονας Αλάστορας²⁸ ολέθριος,

ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ ΣΤΟΝ ΓΙΟ ΤΗΣ

810 Γιατί η γυναίκα
του Έκτορα χαρακτηρίζει
τον γάμο τους
"καταραμένο";

815 Πώς αντιδρά ο μικρός
Αστυνάκτας
στους θρήνους
της μητέρας του;

820 Με ποιον τρόπο
θα θανατωθεί το παιδί;

825 Τι ζητά η Ανδρομάχη
από τον γιο της;

830 Με ποιους θυμώνει
και γιατί;

Τι λέει για την Ελένη;

835

24. Όπως ήδη γνωρίζουμε, όλοι οι υποκριτές αλλά και τα βουβά πρόσωπα, όπως εδώ ο Αστυνάκτας, φορούν προσωπίδα (μάσκα). Επομένως, τα δάκρυα του παιδιού δεν είναι ορατά, αλλά «μεταφέρονται» στους θεατές μέσα από τον λόγο της Ανδρομάχης.

25. Σπάργανα: η μακριά και πλατιά ταινία με την οποία άλλοτε τύλιγαν τα βρέφη, φασκιά.

26. Και στο πρωτότυπο διαβάζουμε *βάρβαρα κακά*. Για ορισμένους σχολιαστές οι στίχοι αυτοί αγγίζουν τον ιδεολογικό πυρήνα του έργου: οι πραγματικοί βάρβαροι δεν είναι οι Τρώες αλλά οι «πολιτισμένοι» Έλληνες.

27. Κατά μία παράδοση, πατέρας της Ελένης ήταν ο σύζυγος της Λήδας και βασιλιάς της Σπάρτης Τυνδάρεως, άλλη εκδοχή του μύθου θέλει πατέρα της τον Δία, που ενώθηκε με τη Λήδα μεταμορφωμένος σε κύκνο.

28. Ο *Αλάστωρ* ήταν μυθικός δαίμονας της εκδίκησης που οδηγούσε τους ανθρώπους στον όλεθρο- συχνά, *αλάστωρ* ονομαζόταν και ο άνθρωπος που ο δαίμονας χρησιμοποιούσε ως όργανο καταστροφής.

ο Φθόνος έπειτα, κι ο Φόνος, και ο Θάνατος, κι όλα του κόσμου τα κακά. Ποτέ δεν θα το πω ότι σε γέννησε ο Δίας, εσένα που ξεκλήρισες τόσους Αργείους, τόσους Τρώες.	840	
Στ' ανάθεμα. Για τα γλυκά τα μάτια σου, ρημάδι έγιναν της Τροίας μας οι δοξασμένοι κάμποι. Εμπρός λοιπόν! Πάρτε το. Και γκρεμίστε το, αν έτσι αποφασίσατε. Χορτάστε με τις σάρκες του ²⁹ . Χανόμαστε, ψυχούλα μου. Τον θάνατό μας θέλουν οι θεοί, πώς να σταδούμε εμπόδιο;	845	
Και το δικό μου τ' άθλιο κορμί πετάξτε το σε κάνα αμπάρι ³⁰ . Έχασα το βλαστάρι μου και σέρνομαι σε γάμο ωραίο.	850	
ΧΟΡΟΣ Άμοιρη Τροία! Μυριάδες τους ανθρώπους σου έχασες για μια γυναίκα. Για έναν γάμο χιλιομισημένο.		
ΤΑΛΘΥΒΙΟΣ Έλα, παιδί μου. Άσε τον κόρφο της καλής σου της μανούλας. Πρέπει να πας στα τείχη της πατρίδας σου, ψηλά στους πύργους. Πάρτε τον. <i>(Ένας στρατιώτης παίρνει τον Αστυάνακτα και φεύγει)</i> Για προσταγές όπως αυτή πρέπει να στέλνουνε ανθρώπους δίχως οίκτο και ντροπή. Δεν είμαι εγώ για τέτοια.	855	Με ποια διάθεση εκτελεί την αποστολή του ο Ταλθύβιος;
ΕΚΑΒΗ Αχ, παιδί παιδάκι μου, εγγονάκι μου. Σε χάνουμε άδικα κι η μάνα σου κι εγώ. Τι θ' απογίνω; Τι μπορώ, κακόμοιρό μου, να σου δώσω; Την κεφαλή μας να χτυπάμε, αυτό μόνο, να στηθοκοπιόμαστε. Την πόλη κλαίω, θρηνώ κι εσένα.	860	
Ποια συμφορά δεν πάθαμε; Σαν τι μας λείπει και δεν κινούμε να γκρεμιστούμε στον παντοτινό χαμό; <i>(Πέφτει στο χόμα)</i>	865	Η ΕΚΑΒΗ ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΑ ΤΟ ΕΓΓΟΝΙ ΤΗΣ

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΗΘΟΣ-ΛΕΞΙΣ

- Η Ανδρομάχη, με τον Αστυάνακτα ακόμα στην αγκαλιά, θρηνεί για τον χαμό του. Απευθύνεται με σπαρακτικά λόγια στο παιδί της, αλλά αναφέρεται και σε όσους ευθύνονται για τον θάνατό του.

29. Η Ανδρομάχη σαρκάζει τη σκληρότητα των Ελλήνων με μια υπερβολή.

30. Αμπάρι: αποθηκευτικός χώρος στο κοίλο μέρος του πλοίου.

- α) Ποια συναισθήματα εκφράζει με τα λόγια της; Αναγνωρίστε εκφραστικά μέσα με τα οποία γίνονται τα συναισθήματά της φανερά και σχολιάστε τα.
- β) Ποιους θεωρεί υπεύθυνους για τη δολοφονία; Ποιον φαίνεται να μισεί περισσότερο και γιατί συμβαίνει, κατά τη γνώμη σας, αυτό;

Ανδρομάχη, Έκτορας και Αστυάνακτας. Ερυθρόμορφος κρατήρας από την Απουλία της Ιταλίας, περ. 370-360 π.Χ. Museo Nazionale, Palazzo Jatta. Πηγή: Wikipedia Commons.

ΔΙΑΝΟΙΑ

- στ. 830: Σε μια **αντιστροφή του γνωστού δίπολου Έλληνες – βάρβαροι** η Ανδρομάχη (και μέσω αυτής ο Ευριπίδης) κατηγορεί τους πολιτισμένους Έλληνες για βαρβαρότητα. Το έργο ανέβηκε ("διδάχτηκε") την άνοιξη του 415 π.Χ., λίγους μήνες μετά τη βάρβαρη εξόντωση των Μηλίων από τους Αθηναίους (οι κάτοικοι του μικρού νησιού διεκδικούσαν την ουδετερότητά τους στον Πελοποννησιακό πόλεμο). Ο Ευριπίδης καταγγέλλει τη βιαιότητα που επέδειξαν οι συμπατριώτες του.
 - α) Αναζητήστε περισσότερες πληροφορίες για την εξόντωση των Μηλίων και καταγράψτε την ιστορία σε ένα σύντομο κείμενο.
 - β) Υποθέστε ότι είστε στο κοινό που παρακολουθεί την παράσταση των *Τρωάδων* το 415 π.Χ. Ποια είναι τα συναισθήματά σας;

Για τους Αθηναίους και για όσα ατιμωτικά είχαν πράξει το 416 π.Χ. εις βάρος των Μηλίων, κινημένοι από τον βουλιμικό επεκτατισμό τους, η *τίσις*, η πληρωμή, κατοικούσε στη Σικελία· αυτό ήθελε να πει ο ποιητής εν έτει 415 π.Χ. Κι αυτό είπε, χειριζόμενος με μαεστρία τους μύθους του παρελθόντος για να προαναγγείλει το μέλλον, το άμεσο μέλλον. Γιατί, στο δικό του μυαλό, στη δική του συνείδηση, ο πόλεμος παραμένει αδικαίωτος, βάρβαρος, όσοι ισχυρισμοί δικαιοσύνης ή ανταπόδοσης κι αν τον στολίζουν· ποια λογική «αντιπεπονθότος» να σταθεί όταν η αρπαγή, έστω, μιας γυναίκας ισοφαρίζεται με τον αφανισμό μιας πόλης; Όχι, δεν πρόκειται για αισθηματολογούσα αντιπολεμική κραυγή. Για ώριμο λόγο εναντίον του πολέμου και όσων τον αποφασίζουν με ποικίλα προσχήματα πρόκειται. Ο ποιητής συμμαρτυρεί και τονίζει τον πόνο των ηττημένων για να τον αναδείξει στην καθολικότητά του και όχι για να εξυψώσει εμμέσως το κλέος των νικητών, όπως ως έναν βαθμό και για άλλης τάξεως πόλεμο έπραξε ο Αισχύλος στους *Πέρσες* του. Για τούτο, προς επιτίμηση ή προς προειδοποίηση, ο κατηγορος πόνος των *Τρωάδων* ακούστηκε και ξανακούστηκε (ατόφιος ή διασκευασμένος) σε γλώσσες πολλές, και θ' ακούγεται εσαεί.

Παντελής Μπουκάλας, *Πρόλογος στη μετάφραση των Τρωάδων*, Θέατρο του Νέου Κόσμου, Αθήνα 2010.

ΗΘΟΣ-ΔΙΑΝΟΙΑ

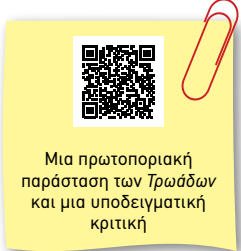
- στ. 858-860: Ο Ταλθύβιος εδώ παραδέχεται ότι η αποστολή που έχει να φέρει σε πέρας, δηλαδή να πάρει από μια μάνα το παιδί της και να το οδηγήσει στον θάνατο, ταιριάζει σε ανελέ-

ητους και αναίσχυντους ανθρώπους. Έμμεσα επικρίνει έτσι τη στάση των Ελλήνων και γίνεται **η φωνή της ανθρωπιάς στο στρατόπεδο των νικητών.**

- Αν θεωρήσουμε ότι είναι ειλικρινές το ανθρώπινο πρόσωπο που δείχνει ο κήρυκας, ποια στάση μέσα στο στρατόπεδο των Ελλήνων θα μπορούσε να εκπροσωπεί στο έργο; Έχετε υπόψη σας κινήσεις και κινήματα αντίστασης στην αλαζονεία των ισχυρών μέσα στις δικές τους χώρες;

ΜΥΘΟΣ-ΔΙΑΝΟΙΑ

- Στις *Τρωάδες*, ένα έργο όπου κυριαρχεί ο θάνατος, ο Αστυάνακτας -ένα αθώο νήπιο- είναι το μόνο πρόσωπο που θα πεθάνει κατά τη διάρκειά του. Η είδηση για τη δολοφονία του αποτελεί τη δραματουργική κορύφωση του έργου, γι' αυτό και τοποθετείται στο κέντρο του, ενώ η τύχη του νεκρού σώματός του θα απασχολήσει τα πρόσωπα και στη συνέχεια. Με άλλα λόγια, **το βουβό πρόσωπο του Αστυάνακτα κινεί τη δράση, αλλά και λειτουργεί πολλαπλά ως σύμβολο.**

Μια πρωτοποριακή παράσταση των *Τρωάδων* και μια υποδειγματική κριτική

- Τι εκπροσωπεί ο Αστυάνακτας α) για τους ηττημένους Τρώες πριν από την απόφαση για τη θανάτωσή του (το ακούμε από το στόμα της Εκάβης), β) για τους νικητές Έλληνες, γ) για τη μητέρα του Ανδρομάχη, δ) για τους θεατές κάθε εποχής;

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

ΟΨΙΣ

- Να διακρίνετε τους συμβολισμούς που θέλησε να δώσει ο σκηνοθέτης: α) με τη στάση των σωμάτων των ηθοποιών, β) με το είδος και τη θέση των σκηνικών αντικειμένων.

Θέατρο Άτις (σκηνοθεσία Θεόδωρου Τερζόπουλου, 2017). Φωτ.: Johanna Webber

- **Η παρουσία ενός παιδιού στην τραγωδία** δημιουργούσε έντονη συγκίνηση στους θεατές και αυτό ο Ευριπίδης, ο *τραγικώτατος τῶν ποιητῶν* (σύμφωνα με τον Αριστοτέλη), το εκμεταλλεύτηκε δεόντως στα έργα του³¹.
 - Ποιες επιλογές για τον ρόλο του βουβού Αστυάνακτα έχει ένας σύγχρονος σκηνοθέτης; Ποια πλεονεκτήματα έχει κάθε επιλογή;

31. Σε εννιά από τις δεκαοκτώ σωζόμενες τραγωδίες του Ευριπίδη έχουμε παιδιά ως "πρόσωπα του έργου", κυρίως βουβά αλλά και ομιλούντα (σε τρεις από τις εννιά).

Βανέσα Ρενγκρέιβ (Ανδρομάχη), Μπράιαν Μπλεστ (Ταθύβιος), Κάθριν Χέμπορν (Εκάβη). Από την ταινία *Trojan Women* (σκηνοθεσία Μιχάλη Κακογιάννη, 1971). Διεύθυνση φωτογραφίας: Άλφιο Κοντίνι. Ευγενική παραχώρηση από το αρχείο του Ιδρύματος «Μιχάλης Κακογιάννης».

Kineta Kunutu (Ανδρομάχη). *Yale Summer Cabaret* (σκηνοθεσία Shadi Ghaheri, 2017). Φωτ.: Leandro A. Zaneti.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

Στον στ. 740 η Ανδρομάχη προσφωνεί τον γιο της: *ὦ φίλτατε*. Πρόκειται για τον υπερθετικό βαθμό του επ. φίλος (φίλτερος, φίλτατος). Το φίλος στα ΑΕ συνδέεται ετυμολογικά με το ρ. φιλω (: αγαπώ). Έτσι, φίλος, -η, -ον σήμαινε 'αγαπητός/ή/ό', 'αγαπημένος/η/ο' και χρησιμοποιούνταν για όλες τις σχέσεις (συγγενικές, συντροφικές, ερωτικές, φιλικές) στις οποίες σήμερα συνηθίζουμε να δίνουμε φιλιά (ομόρριζη λέξη). Ποια είναι η σημασία του «φιλώ» στα ΝΕ;

- Η λ. «φίλος» είναι εξαιρετικά παραγωγική ως α' συνθετικό σε ΝΕ λέξεις. Να αναφέρετε μερικές.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο

Άρθρο 157. Ομότητες εναντίον αιχμαλώτου. Στρατιωτικός που διαπράττει βασανιστήρια ή άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, κατά τις παρ. 2 και 3 του άρ. 137Α του Π.Κ., σε βάρος αιχμαλώτου, τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι δέκα ετών, εφόσον δεν τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη.

Άρθρο 161. Βιαιοπραγία εναντίον αμάχων. Στρατιωτικός που χωρίς πρόκληση ή ανάγκη βιαιοπραγεί εναντίον αμάχων πολιτών του εχθρικού κράτους, ή συλλαμβάνει πρόσωπα ως ομήρους, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών, αν η πράξη δεν τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη.

ΑΣ ΔΟΥΜΕ ΤΟ Β΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ ΣΥΝΟΛΙΚΑ ...

1. Αναδιηγηθείτε το Β΄ Επεισόδιο σε έναν φίλο ή μια φίλη σας (100-120 λέξεις).
2. Στο Β΄ Επεισόδιο κυριαρχεί η μορφή της Ανδρομάχης. Ποια στοιχεία του χαρακτήρα της σας έκαναν εντύπωση και γιατί;
3. Στην αρχή του Επεισοδίου βλέπουμε την Ανδρομάχη ανεβασμένη στην άμαξα με τα λάφυρα, μέρος της λείας του πολέμου και αυτή. Ποια είναι η σημερινή πρακτική σχετικά με τα «λάφυρα» σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο του πολέμου; Αναζητήστε πληροφορίες και παρουσιάστε τες στην τάξη.
4. Ο Αστυάνακτας είναι ένα παιδί-θύμα πολέμου, για το οποίο οι νικητές αποφασίζουν να θανατωθεί. Πέρα από τον θάνατο, τι άλλο αντιμετωπίζουν τα παιδιά-θύματα πολέμου; Κάντε την έρευνά σας -ατομικά ή ομαδικά- και παρουσιάστε τα αποτελέσματά της.
5. Ξαναδιαβάστε τους στίχους του Χορού: πώς λειτουργεί, τελικά, ο Χορός σε σχέση με τη δράση και τα πρόσωπα;
6. Ένα από τα βασικά θέματα του Επεισοδίου (αλλά και ολόκληρου του έργου) είναι η επιβολή του δικαίου του ισχυρού. Σε ποια σημεία του κειμένου προβάλλεται ιδιαίτερα αυτό το θέμα; Αναζητήστε (ατομικά ή σε ομάδες) περιπτώσεις επιβολής του δικαίου του ισχυρού στη νεότερη ή σύγχρονη Ιστορία και παρουσιάστε τες στην τάξη.
7. Στους στίχους 755-761, με μια όμορφη, μακροσκελή, “ομηρική” παρομοίωση, η Εκάβη περιγράφει την κατάσταση απόλυτης παραίτησης στην οποία την οδηγεί η μεγάλη δυστυχία και η απελπισία. Γράψτε ένα μικρό δοκίμιο (250-300 λέξεις), στο οποίο θα προσεγγίζετε το θέμα «απόλυτη παραίτηση από κάθε προσπάθεια»: θα περιγράφετε άλλες πιθανές αιτίες για μια τέτοια κατάσταση και θα προτείνετε τρόπους να βγει κανείς απ’ αυτήν.
8. Λίγο πριν εμφανιστεί στις σκηνές των Τρωάδων για να εκτελέσει την αποτρόπαιη αποστολή του, ο Ταλθύβιος εκμυστηρεύεται σε έναν φίλο του πόσο τον δυσκολεύει η αποστολή αυτή. Γράψτε τον διάλογο.
9. Δημιουργική γραφή: Υποθέστε ότι ο Ταλθύβιος έχει την εντολή να αποσπάσει το παιδί από τη μάνα του και να το γκρεμίσει ο ίδιος από τα τείχη. Πράγματι αρπάζει τον Αστυάνακτα από την Ανδρομάχη αλλά καθ’ οδόν τον λυπάται και ...
10. Στ. 678-680: “Βλέπω τα έργα των θεών./ Τους τιποτένιους πώς υψώνουν/ και πώς τους άξιους τσακίζουν”. Αλλάξτε τη γενική «των θεών» με άλλο όνομα (κύριο ή προσηγορικό), έτσι ώστε να δίνει νόημα, και δικαιολογήστε την επιλογή σας. Επιστρατεύστε φαντασία και -γιατί όχι;- χιούμορ.

ΑΡΧΙΖΟΥΜΕ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΥΜΕ ...

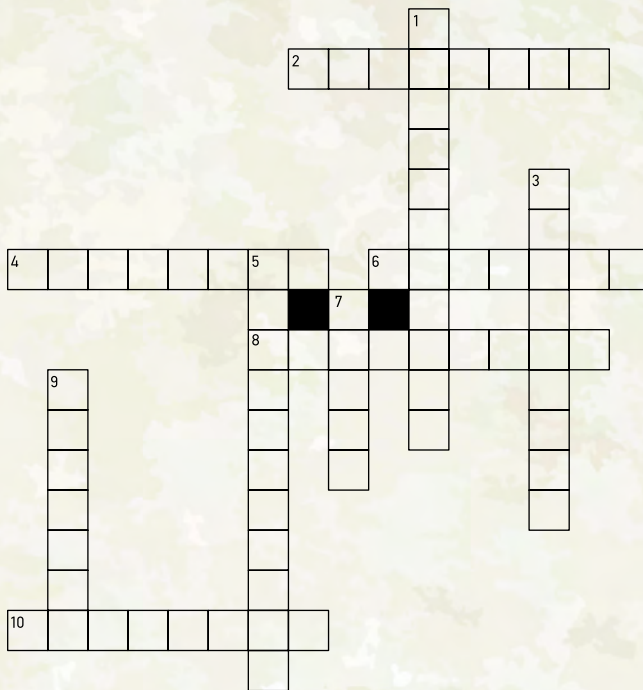
1. Καταγράψτε τα σκηνικά αντικείμενα που “παίζουν” σε κάθε σκηνή του έργου από την αρχή έως το τέλος. Προσοχή, μην ξεχάσετε αυτά που δεν ονοματίζονται ρητά στο κείμενο, π.χ. το κηρύκειο, δηλαδή το ραβδί του κήρυκα Ταλθύβιου, το οποίο αποτελεί σύμβολο της εξουσίας του.
2. Η στιχομυθία προσδίδει, όπως είδαμε, ένταση στη σκηνή. Αναζητήστε τα σημεία με στιχομυθία στις *Τρωάδες*, ξεκινώντας από την αρχή και φτάνοντας στο τέλος, και καταγράψτε σε κάθε περίπτωση τους λόγους της έντασης που έρχεται η στιχομυθία να εκφράσει.

ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΑΜΕ το Β' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ!

*ὦ βάρβαρ' ἐξευρόντες Ἕλληνες κακά,
τί τόνδε παῖδα κτείνετ' οὐδὲν αἴτιον;
(στ. 764-765)*

ΤΙ ΘΥΜΑΜΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΛΟΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ;

Οριζοντίως

2. Τι θυσιάσαν οι Έλληνες πάνω στον τάφο του Αχιλλέα.
4. Πρότείνει στους Έλληνες τη θανάτωση του Αστυάνακτα.
6. Η Εκάβη, προσπαθώντας να δώσει κουράγιο στην Ανδρομάχη, της λέει ότι η ζωή κρύβει
8. Αν και εκτελεί τη σκληρή αποστολή του, το κάνει με συμπόνια.
10. Η Εκάβη και η Ανδρομάχη, αμέσως μόλις συναντιούνται, θρηνούν για την απώλεια της ... τους.

Καθέτως

1. Η Εκάβη την Ανδρομάχη να τιμήσει τον καινούριο της σύζυγο.
3. Σύζυγος του Έκτορα.
5. Γιος της Ανδρομάχης και του Έκτορα.
7. Η Ανδρομάχη τη θεωρεί υπεύθυνη για τα δεινά του πολέμου.
9. Αν από τη χαρά στη θλίψη πέσεις, θυμάται η ψυχή την και σπαράζει (στ. 710).

ΘΕΜΑΤΑ

Ας διαλέξω ένα από τα θέματα του Β' Επεισοδίου και ας μιλήσω για τη σημασία του στη ζωή μου ή στην εποχή μας. Να μην ξεχάσω να δώσω παραδείγματα από την εμπειρία μου ή από την επικαιρότητα!

ΑΣ ΑΚΟΝΙΣΩ ΛΙΓΟ ΤΗ ΜΝΗΜΗ ΜΟΥ ΚΑΙ ΑΣ ΥΠΟΓΡΑΜΜΙΣΩ ΤΟ ΣΩΣΤΟ

- Στιχομυθία στο θέατρο έχουμε, όταν τα πρόσωπα σε έναν διάλογο εναλλάσσονται ανά (στίχο - πέντε στίχους - δέκα στίχους).
- Σκηνικά αντικείμενα είναι τα (φορητά - σταθερά) τμήματα του σκηνικού, που συχνά συμβάλουν στη σκιαγράφηση της προσωπικότητας ή της κατάστασης ενός προσώπου.
- Σκηνοθέτης και ηθοποιοί συχνά προσεγγίζουν έναν ρόλο (με τον ίδιο - με διαφορετικό) τρόπο.
- Σε τρεις μόνο τραγωδίες του Ευριπίδη έχουμε παιδιά σε (βωβούς - ομιλούντες) ρόλους.

Ο ΧΟΡΟΣ ΤΡΑΓΟΥΔΑ ΠΑΛΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΑΣ ΤΟΥ

*Ἔρωσ Ἔρωσ, ὃς τὰ Δαρδάνεια μέλαθρά ποτ' ἦλθες
οὐρανίδαισι μέλων (στ. 840-842)*

Πλοκή

- Ο Χορός θυμάται παλιές ιστορίες της πατρίδας του και τις συνδέει με το παρόν
- Η πρώτη άλωση της Τροίας
- Οι ιστορίες του Γανυμήδη και της Αυγής: ο έρωτας δεν έσωσε την Τροία

Περί τραγωδίας και θεάτρου

- Επεμβάσεις σύγχρονων σκηνοθετών στο αρχαίο κείμενο
- Η μουσική της παράστασης

Θέματα

- Ανθρώπινη ευθύνη και θεϊκή αδιαφορία
- Το τραγούδι ελαφραίνει την ατμόσφαιρα

Στο Β' Στάσιμο:

- Θα ακούσουμε για την πρώτη άλωση του Ιλίου (άλλο όνομα της Τροίας) και για έρωτες ανθρώπων - θεών που δόξασαν την πόλη
- Θα βιώσουμε την τραγικότητα που υπάρχει στην πτώση της ένδοξης Τροίας και στην αδιαφορία των παλαιών ηρώων της και των θεών γι' αυτήν

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 15

(πρωτ. κείμ. 799–859, μετ. 869–947)

ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΙ ΘΕΪΚΟΙ ΕΡΩΤΕΣ ΣΤΗΝ ΤΡΟΙΑ

ΧΟΡΟΣ

Τελαμώνα, της Σαλαμίνας βασιλιά

της θαλασσοζωσμένης

με τα πολλά μελίσια,

ηγεμόνα νησιού που στέκει απέναντι στους άγιους τόπους

όπου πρώτη φορά φανέρωσε η Αθηνά Παλλάδα

την ασημένια ελιά¹,

στεφάνι της θεάς και στόλισμα της πλούσιας Αθήνας.

Ἴηδες, σε χρόνους παλαιούς,

με συμπολεμιστή σου ἴηδες τον τοξότη Ηρακλή,

της Αλκμήνης τον γιο,

το Ἴλιο να κουρσέψεις,

την πατρίδα μας το Ἴλιο.

Οργισμένος ο Ηρακλής για του Διός τα άλογα²,

τον ανθό της Ελλάδας συναΐζει,

στον ποταμό Σιμόντα φτάνει

και γερά τα καράβια του δένει.

Αλάδευτο το τόξο του αρπάζει

στον Λαομέδοντα τον θάνατο να δώσει τιμωρό.

Με την πνοή τη λυσσασμένη της φωτιάς

τα τείχη γκρέμισε

που ο Φοίβος είχε υψώσει,

τη χώρα κυριεύει.

Τότε και τώρα, δυο φορές

η πυρκαγιά και το κοντάρι

τα τείχη εσώριασαν.

Αχ Γανυμήδη³ μου,

του Λαομέδοντα βλαστάρι,

του κάκου αβρός⁴

κερνάς τον Δία

σε κύπελλα χρυσά.

στροφή α΄

870

Η ΠΡΩΤΗ ΑΛΩΣΗ ΤΟΥ ΙΛΙΟΥ

Ποιος ήταν ο Τελαμώνας και γιατί εκστράτευσε μαζί με τον Ηρακλή εναντίον της Τροίας;

875

Ἴηδες, σε χρόνους παλαιούς,

με συμπολεμιστή σου ἴηδες τον τοξότη Ηρακλή,

της Αλκμήνης τον γιο,

το Ἴλιο να κουρσέψεις,

την πατρίδα μας το Ἴλιο.

880

αντιστροφή α΄

Οργισμένος ο Ηρακλής για του Διός τα άλογα²,

τον ανθό της Ελλάδας συναΐζει,

στον ποταμό Σιμόντα φτάνει

και γερά τα καράβια του δένει.

Αλάδευτο το τόξο του αρπάζει

στον Λαομέδοντα τον θάνατο να δώσει τιμωρό.

Με την πνοή τη λυσσασμένη της φωτιάς

τα τείχη γκρέμισε

που ο Φοίβος είχε υψώσει,

τη χώρα κυριεύει.

Τότε και τώρα, δυο φορές

η πυρκαγιά και το κοντάρι

τα τείχη εσώριασαν.

Αχ Γανυμήδη³ μου,

του Λαομέδοντα βλαστάρι,

του κάκου αβρός⁴

κερνάς τον Δία

σε κύπελλα χρυσά.

885

Ποιο ήταν το αποτέλεσμα αυτής της πρώτης εκστρατείας;

Πρόσθετο
πραγματολογικό
υλικό
στο Β΄ Στάσιμο

890

στροφή β΄

895

Η ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟΝ ΓΑΝΥΜΗΔΗ

Τι παράπονο έχει ο Χορός από τον Γανυμήδη;

1. Στη "μονομαχία" τους για την κυριότητα της Αθήνας, που έλαβε χώρα στον βράχο της Ακρόπολης («στους άγιους τόπους», στ. 872), ο Ποσειδώνας προσέφερε στην πόλη το άλογο και η Αθηνά την ελιά, με την οποία και νίκησε.
2. στ. 881-6: ο βασιλιάς της Τροίας Λαομέδων υποσχέθηκε στον Ηρακλή τα άλογα που του είχε δώσει ο Δίας, αν ο ήρωας έσωζε την κόρη του από ένα ανθρωποφάγο κήτος. Η κόρη ελευθερώθηκε, αλλά ο βασιλιάς αθέτησε την υπόσχεσή του. Τότε ο Ηρακλής κυριεύσε την Τροία και σκότωσε τον Λαομέδοντα και τους γιους του· σώθηκε μόνο ο Πρίαμος.
3. Ο Γανυμήδης ήταν περίφημος για την ομορφιά του. Γι' αυτό τον άρπαξε ο Δίας, για να γίνει οινόχοος του.
4. αβρός: απαλός, τρυφερός, που έχει ευγενικούς και λεπτούς τρόπους. Εδώ η χρήση της λέξης (στο πρωτότυπο *άβρὰ θαινών*) πιθανόν να σχετίζεται με τη θηλυρέπεια που κατά την παράδοση χαρακτήριζε τον Γανυμήδη· εξάλλου, η αρπαγή του νέου από τον Δία υπέκρυπτε ερωτικές διαθέσεις.

Τιμή μεγάλη
αλλ' ανώφελη⁵. 900
Τον τόπο που γεννήθηκες
φωτιά τον τρώει.
Θρηνούν οι ακτές,
σαν να θρηνούν θαλασσοπούλια
τα μικρά τους. 905
Τους άντρες τους μοιρολογούν
οι Τρωαδίτισσες,
τα τέκνα,
τις γερόντισσες μανάδες τους.
Χάθηκαν τα λουτρά 910
που το κορμί σου δρόσιζες,
τα γυμναστήρια⁶
όπου γυμναζόσουν κι έτρεχες
χαθήκαν. 915
Εσύ, δίπλα στον θρόνο του Διός,
της νιότης σου τις χάρες χαίρεσαι,
το κάλλος σου ατάραχο κρατώντας.
Αλλά η χώρα του Πριάμου
από κοντάρι ελληνικό χαλάστηκε.
*Έρωτα⁷, κάποτε
ήρθες στην Τροία,
και την ανύψωσες
ώς τα ουράνια.
Τον πόδο ξύπνησες
στους αθανάτους,* 925
*τον τόπο προίκισες
με περηφάνια.
Δεν λέω για το όνειδος⁸
του ύπατου Δία.
Για την Αυγή μιλώ,* 930
*που είδε την Τροία
τόρα να καίγεται
και να ρημάζει.*

Δίας και Γανυμήδης. Κορινθιακή τερακότα (γλυπτό από ψημένο πηλό). Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας (περ. 480 π.Χ.). Πηγή: Wikipedia.

αντιστροφή β΄ 920

ΑΥΓΗ ΚΑΙ ΤΙΘΩΝΟΣ

Τι έκανε η Αυγή,
όταν ερωτεύτηκε
τον Τρωαδίτη Τιθωνό;

Παράλληλο
κείμενο: Ο μύθος
του Τιθωνού

Σαπφώ,
Τιθωνός

5. στ. 896-917: «του κάκου ... ατάραχο κρατώντας»: έμμεσα ο Χορός εκφράζει το παράπονό του: από τη μια, ο Δίας τίμησε την πατρίδα του Γανυμήδη παίρνοντάς τον για οιοκόο· από την άλλη, η Τροία αφήνεται να καταστραφεί, χωρίς τίποτε να διώχνει την ευτυχία και τη γαλήνη από το ωραίο πρόσωπο του νέου.
6. στ. 910-3: «λουτρά ... γυμναστήρια»: η αναφορά αποτελεί μάλλον αναχρονισμό, μεταφορά από την Ελλάδα της αρχαϊκής και κλασικής εποχής· πάντως, πρόκειται για στοιχείο ενδεικτικό του υψηλού πολιτισμού των Τρώων.
7. Στους στ. 920-41 μνημονεύεται ο έρωτας της Ηούς (Αυγής) για τον όμορφο γιο του Λαομέδοντα Τιθωνό. Συγχρόνως, ο Χορός εκφράζει δεύτερο παράπονο: ούτε αυτή η σχέση μιας θεότητας με Τρώα μπόρεσε να γλιτώσει την πόλη από την καταστροφή.
8. όνειδος: ό,τι φέρνει μεγάλη ντροπή. Εδώ η λ. λειτουργεί ως διπλή αποδοκιμασία: αφενός για την αρπαγή του Γανυμήδη από τον Δία, αφετέρου για την αδιαφορία που έδειξε ο θεός αφήνοντας την Τροία να πέσει σε εχθρικά χέρια.

Κάποτε αγάπησε,
 η αγαπημένη,
 άντρα απ' τον τόπο μας,
 τον αναρπάξει.
 Με άρμα τέθριππο⁹
 ψηλά ανεβαίνει,
 τέκνα τής έδωσε,
 σ' εμάς ελπίδα.
 Μα ήταν ανώφελος¹⁰
 για την πατρίδα
 ο πόθος των θεών
 κι ο έρωτάς τους.
 Αγάπη έλαβαν,
 δώσαν θανάτους.

935

940

945

Η Ηώς κυνηγά τον Τιθωνό. Ερυθρόμορφη οinoχόη του Ζωγράφου του Αχιλλέα, περίπου 470-460 π.Χ. Παρίσι, Μουσείο του Λούβρου. Πηγή: Wikipedia Commons.

Γιατί υπήρξε ανώφελος
 ο έρωτας θεών
 για Τρωαδίτες άντρες;

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ-ΔΙΑΝΟΙΑ-ΛΕΞΙΣ

- Το Β' Στάσιμο αναφέρεται στο παρελθόν της Τροίας, το οποίο όμως ο Χορός σταδιακά συνδέει με το παρόν. Το πρώτο στροφικό ζεύγος (στροφή – αντιστροφή) αναφέρεται σε προηγούμενη άλωση της Τροίας, τονίζοντας έμμεσα –μέσα από τη συμπεριφορά του βασιλιά της Λαομέδοντα– την **ανθρώπινη ευθύνη για τα δεινά της πόλης**. Το δεύτερο στροφικό ζεύγος αναφέρεται σε δύο ερωτικές ιστορίες επιφανών γόνων της βασιλικής οικογένειας με θεούς, τονίζοντας τη **θεική αδιαφορία για τα δεινά της πόλης**. Ένα από τα μοτίβα του έργου, ότι οι θεοί έχουν εγκαταλείψει την Τροία, εδώ παίρνει κυρίαρχη θέση.
 - α) Ποιοι είναι οι πρωταγωνιστές στην πρώτη άλωση της Τροίας; Αναζητήστε τον μύθο του Λαομέδοντα και σχολιάστε τον ρόλο που έπαιξε αυτός στην άλωση της πόλης.
 - β) Ποιες ειρηνικές εικόνες καθιστούν πιο πικρή την καταστροφή της Τροίας και την αδιαφορία των θεών για τη μοίρα της;
 - γ) Σε ποιο από τα δύο στροφικά ζεύγη είναι εντονότερη η συναισθηματική φόρτιση και πώς γίνεται αισθητή στο κείμενο;

ΜΥΘΟΣ-ΛΕΞΙΣ

- Το Β' Στάσιμο έρχεται μετά την πιο τραγική στιγμή του έργου. Ο Αστυάνακτας οδηγείται στον βίαιο θάνατο, η Ανδρομάχη απομακρύνεται σπαράζοντας και η Εκάβη σωριάζεται ξανά στο έδαφος μέσα σε απόλυτη απελπισία. Μέσα σε αυτό τον σπαραγμό, φαίνεται ότι **ο Χορός με το τραγούδι του προσπαθεί να απαλύνει τους τόνους του θρήνου**.
 - Το επιτυγχάνει; Αν ναι, ποια στοιχεία του τραγουδιού ελαφραίνουν, κατά τη γνώμη σας, την ατμόσφαιρα σε σχέση με την προηγούμενη σκηνή;

9. τέθριππο: αμάξι με τέσσερα άλογα.

10. Στους στ. 942-7 ο Χορός συνοψίζει την πικρία του απέναντι στους θεούς, που ενώ έδειξαν τόση εύνοια στους Τρώες και τους γέμισαν ελπίδες, στο τέλος τούς άφησαν να χαθούν.

Μπορεί οι θεοί να «μισούν την Τροία», μπορεί να έλαβαν αγάπη αλλά πια να δίνουν θανάτους, όσα παθαίνουν οι κάτοικοί της όμως τα αποφάσισαν και τα έπραξαν άνθρωποι, οι Έλληνες, που «το κοντάρι τους είναι βαρύτερο απ' το μυαλό τους»: αυτοί σκοτώνουν, δηλώνουν, βεβηλώνουν, σκλαβώνουν, αυτοί ενεργούν, κι όχι παράφορα, όχι σαν ανδρείκελα σε χέρια θεϊκά, παρά με τη βούλησή τους και την ψυχρή μεθοδικότητά τους. Τον τρυφερό Αστυάνακτα δεν τον γκρεμίζουν από τα τείχη μεθυσμένοι από το αίμα του πολέμου αλλά επειδή ελπίζουν ότι έτσι θα αποφύγουν την αντεκδίκηση, την πληρωμή: η κυνικότατη πρόταση του Οδυσσέα για προληπτική θανάτωση του παιδιού δεν βρήκε αντίκρουση από το στράτευμα των Αχαιών.

Παντελής Μπουκάλας, *Πρόλογος στη μετάφραση των Τρωάδων*,
Θέατρο του Νέου Κόσμου, Αθήνα 2010.

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

- Από συνέντευξη της σκηνοθέτριας Νικαίτης Κοντούρη στην Κατερίνα Κόμητα, Camera Stylo on line, 5/8/2009:

ΕΡΩΤΗΣΗ: Έχουν γίνει αλλαγές στο αρχικό κείμενο;

ΑΠΑΝΤΗΣΗ: Έχει αντικατασταθεί το δεύτερο στάσιμο που έβριθε μυθολογικών στοιχείων, τα οποία μας πέταγαν τελείως έξω από το σκεπτικό της παράστασης και με τα οποία δεν μπορούσαμε να επικοινωνήσουμε παρά μόνο αναλύοντάς τα. Τα στοιχεία αυτά αντικαταστάθηκαν με κείμενα των μελών του Χορού που στηρίχθηκαν σε πραγματικές μαρτυρίες γυναικών - θυμάτων πολέμου και τα οποία συνθέτουν μια κραυγή διαμαρτυρίας. Καθεμιά από τις γυναίκες του Χορού λέει τηλεγραφικά πώς βρέθηκε σ' αυτό το Μεταγωγών¹¹. Σαν στιγμιότυπα μιας ανάκρισης που έχει ήδη υποστεί. Είναι μια δουλειά εργαστηρίου που έγινε από εμάς. Καθεμιά ηθοποιός ανταποκρίθηκε με τον δικό της προσωπικό τρόπο στην επιλογή και στη διαμόρφωση του κειμένου.

Στην παράσταση της Ν. Κοντούρη βλέπουμε τις **επεμβάσεις** που κάνουν ορισμένες φορές οι σύγχρονοι θεατράνθρωποι **πάνω στα αρχαία κείμενα**.

- Τι άλλαξε η συγκεκριμένη σκηνοθέτρια στο Β΄ Στάσιμο και ποια ήταν, πιστεύετε, η πρόθεσή της;

ΜΕΛΟΣ

- Αναπόσπαστο στοιχείο των παραστάσεων αρχαίου δράματος, τόσο στην αρχαιότητα, όπως είδαμε, όσο και στη σύγχρονη εποχή, αποτελεί **η μουσική**. Στις πρώτες προσπάθειες «αναβίωσης» του αρχαίου δράματος, στα τέλη του 19ου αι., χρησιμοποιούνταν γνωστές συνθέσεις προσαρμοσμένες για την παράσταση. Αλλά από τις αρχές του 20ου αι., τουλάχιστον για πολλές επαγγελματικές παραστάσεις, **γράφεται πρωτότυπη μουσική**, η οποία είναι αποτέλεσμα της συνεργασίας σκηνοθέτη (προσπαθεί να υλοποιήσει το όραμά του για το έργο) και μουσικού (προσπαθεί με τη μουσική του να υπηρετήσει το όραμα αυτό).
 - Πάνω σε ποια ζητήματα πρέπει να συνεργαστούν ο σκηνοθέτης με τον μουσικό, κατά τη γνώμη σας;

11. Το «Τμήμα Μεταγωγών» είναι αστυνομική υπηρεσία που φροντίζει για τη μεταφορά των κρατουμένων. Το σκηνικό στην παράσταση της Ν. Κοντούρη αναπαριστά σχολείο στο οποίο συγκεντρώνονται οι αιχμάλωτες γυναίκες πριν μεταφερθούν σκλάβες στις νέες τους κατοικίες.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

στ. 834, *γυμνασίων τε δρόμοι*. Πρόκειται για δύο λέξεις του αθλητικού λεξιλογίου των ΑΕ, οι οποίες απέκτησαν πολύ διαφορετική σημασία στα ΝΕ. Η λ. *γυμνάσιον* (*γυμνάζω, γυμνός*) σήμαινε τη σωματική άσκηση αθλητών, συνήθως γυμνών· κατά προέκταση δήλωνε και τον δημόσιο τόπο στον οποίο τελούνταν οι ασκήσεις, το αθλητικό σχολείο· σταδιακά έχασε τη σύνδεση με τη γυμνότητα και τον αθλητισμό και σήμερα δηλώνει απλώς το σχολείο. Η λ. *δρόμος* (*τρέχω, αόρ. ἔδραμον*) σήμαινε 'αγώνας τρεξίματος'· κατά προέκταση δήλωνε και το μήκος του σταδίου όπου διεξαγόταν ο αγώνας· σταδιακά έχασε τη σύνδεση με τον αθλητισμό και σήμερα δηλώνει μια λωρίδα εδάφους στην οποία κινούνται άνθρωποι ή οχήματα (αυτό που στα ΑΕ λεγόταν *ὁδός*).

- Αναζητήστε την ετυμολογική προέλευση των ΝΕ λέξεων άλμα, πυγμαχία, ξιφασκία, δισκοβολία.

Χορός, ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Γιάννη Παρασκευόπουλου, 2020). Φωτ.: Τάσος Θάμωγλου.

ΑΣ ΔΟΥΜΕ ΤΟ Β' ΣΤΑΣΙΜΟ ΣΥΝΟΛΙΚΑ ...

1. Παρουσιάστε καθαρά, ορθοφωνημένα, εκφραστικά το Β' Στάσιμο, διαβάζοντας ο καθένας / η καθεμία έναν στίχο κάθε φορά. Πριν ξεκινήσετε, αποφασίστε ποιοι στίχοι εκφράζουν γενικά συναισθήματα και σκέψεις και θα ακούγονταν ωραία από όλους/ες σας μαζί και διαβάστε τους έτσι.
2. Αναζητήστε την ιστορία του Λαομέδοντα, του Γανυμήδη ή του Τιθωνού (χρήσιμη εδώ η Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα) και παρουσιάστε την εικονογραφημένη είτε με υλικό από το διαδίκτυο είτε με δικές σας ζωγραφιές. Αν θέλετε, εμπλουτίστε την εικονογράφησή σας με λεζάντες ή με σύντομους διαλόγους.
3. Η ιστορία του Τιθωνού, τον οποίο αγάπησε η Αυγή (Ηώς), είναι η ιστορία ενός θνητού που έγινε αθάνατος, αλλά ζούσε το μαρτύριο των αιώνιων γηρατειών. Τι πιστεύετε πως θέλει να μας διδάξει ο συγκεκριμένος μύθος; Γράψτε τις σκέψεις σας σε 150-200 λέξεις.
4. Ο Γανυμήδης είδε και έζησε τόσο την εποχή μιας ευτυχισμένης Τροίας όσο και την εποχή της καταστροφής που επέφερε ο πόλεμος. Σε μια σελίδα της αυτοβιογραφίας του περιγράφει τη δραματική αλλαγή στη μοίρα της χώρας του.

Πρόσφυγες της Μικρασίας στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης (1922). Πηγή: Library of Congress.

ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΑΜΕ το Β' ΣΤΑΣΙΜΟ!

*τὰ θεῶν δὲ φίλτρα φρουῶδα Τροία
(στ. 857-858)*

ΤΙ ΘΥΜΑΜΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΛΟΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ;

ΑΣ ΚΑΝΩ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗ!

1. Ηρακλής	A. Ερωτεύτηκε έναν Τρώα
2. Τελαμώνας	B. Γκρέμισε τα τείχη της Τροίας
3. Γανυμήδης	Γ. Έχει ιερό δέντρο την ελιά
4. Λαομέδων	Δ. Όμορφος οινόχοος του Δία
5. Αυγή	E. Βασιλιάς της Τροίας
6. Ίλιο	Στ. Βασιλιάς της Σαλαμίνας
7. Αθήνα	Z. Έζησε τη φρίκη δύο αλώσεων

ΘΕΜΑΤΑ

Σχηματίζω με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριές μου μια παγωμένη εικόνα που αποδίδει το θέμα "Οι θεοί εγκαταλείπουν την Τροία".

ΑΣ ΑΚΟΝΙΣΩ ΛΙΓΟ ΤΗ ΜΝΗΜΗ ΜΟΥ!

- Ένα στροφικό ζεύγος αποτελείται από τη και την
- Αναόσπαστο στοιχείο των παραστάσεων αρχαίου δράματος:
- Η μουσική μιας παράστασης προκύπτει από τη συνεργασία του με τον

Γ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

(στ. 860-1059)

«ἐπεισόδιον δὲ (ἔστιν) μέρος ὅλον τραγωδίας
τὸ μεταξὺ ὅλων χορικῶν μελῶν»
Αριστοτέλης, *Ποιητική*, 1452b20-21

ΕΛΕΝΗ: ἘΝΟΧΗ ΓΙΑ ΟΛΑ Ἡ ΑΘΩΟ ΘΥΜΑ;

οὐκ ἔστ' ἔραστής ὅστις οὐκ ἀεὶ φιλεῖ (στ. 1051)

Πλοκή

- Η άφιξη του Μενέλαου
- Η προειδοποίηση της Εκάβης προς τον Μενέλαο
- Το αίτημα της Ελένης να υπερασπιστεί τον εαυτό της
- Η Ελένη μεταθέτει τις ευθύνες της σε θεούς και ανθρώπους
- Η απάντηση της Εκάβης
- Η πίεση προς τον Μενέλαο
- Η τελική του απόφαση

Θέματα

- Απόψεις για τη θεότητα
- Η δύναμη της ερωτικής επιθυμίας
- Το αμφιλεγόμενο πρόσωπο της Ελένης
- Θεϊκή ευθύνη ή ανθρώπινη βούληση και ευθύνη;
- Το πρότυπο ηθικής της ανδροκρατούμενης κοινωνίας

Περί τραγωδίας και θεάτρου

- Τα βουβά πρόσωπα
- Ο αγώνας λόγων
- Πηγές έμπνευσης του ενδυματολόγου
- Οπτικές αντιπαραθέσεις στη θεατρική γλώσσα

Στο Γ΄ Επεισόδιο:

- Θα γνωρίσουμε τον Μενέλαο και την Ελένη και μιαν “άλλη” Εκάβη
- Θα βιώσουμε την ένταση του αγώνα λόγων μεταξύ Ελένης και Εκάβης
- Θα προβληματιστούμε για τον υπαίτιο του Τρωικού πολέμου και για τη δύναμη της ερωτικής επιθυμίας

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 16

(πρωτ. κείμ. 860-910, μετ. 948-998)

Ο ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΕΡΧΕΤΑΙ ΝΑ ΠΑΡΑΛΑΒΕΙ ΤΗΝ ΕΛΕΝΗ

ΜΕΝΕΛΑΟΣ

Ω φως του ήλιου, όμορφα λάμπεις σήμερα
που η Ελένη η γυναίκα μου πέφτει στα χέρια μου.

Είμαι ο Μενέλαος, κι έχω πολλά τραβήξει,
μαζί μου κι ο στρατός των Αχαιών.

Ήρθα στην Τροία όχι για μια γυναίκα¹,
όπως νομίζουν,

μα για έναν άντρα που τη φιλοξενία πρόσβαλε²
κι άρπαξε τη βασίλισσα απ' το παλάτι.

Έδωσαν όμως οι θεοί και πλήρωσε,
κι η χώρα του ρημάχτηκε από κοντάρι ελληνικό³.

Έρχομαι τώρα να πάρω τη Σπαρτιάτισσα -
δεν θέλω καν να πω το όνομα⁴ εκείνης
που ήταν κάποτε ομόκλινή μου.

Αιχμάλωτη είναι σε τούτες τις σκηνές,
μαζί με σκλάβες Τρωαδίτισσες.

Όσοι πολέμησαν για χάρη της
μού την προσφέρανε, ή να τη θανατώσω
ή, αν θέλω, στο Άργος να την πάω.

Δεν τη σκοτώνω εδώ, αυτό αποφάσισα.

Την κουβαλάω με καράβι στην Ελλάδα
κι εκεί τη δίνω να τη σφάξουν

οι συγγενείς όσων σκοτώθηκαν στην Τροία.

Εμπρός, στρατιώτες, βγάλτε την απ' τη σκηνή.

Απ' τα καταραμένα τα μαλλιά της να τη σύρετε.

Κι όταν φυσήξει ούριος άνεμος, την πάμε στην Ελλάδα.

ΕΚΑΒΗ

Ω Δία εσύ, βάδρο της γης
και που τη γη βάδρο σου έχεις,

όποιος κι αν είσαι, αίνιγμα ανεξιχνίαστο,

της φύσεως νόμος ακαταμάχητος ή ο νους του ανθρώπου,

προσεύχομαι σ' εσένα. Αθόρυβα πορεύεσαι τα πάντα ορίζοντας,

ΟΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΝΗ

950

Για ποιο λόγο πήγε
ο Μενέλαος στην Τροία;
Πέτυχε τον στόχο του:

955

960

Τι έχει αποφασίσει
ο Μενέλαος
για την Ελένη;

965

Παράλληλο
κείμενο:
Ο Μενούσης,
δημοτικό τραγού-
δι της Ηπείρου

970

Ο λόγος του Με-
νέλαου. Η προ-
σευχή της Εκά-
βης. Ο διάλογός
τους (ηχητικό
πρωτότυπο)

975

Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΤΗΣ ΕΚΑΒΗΣ

1. Σύμφωνα με τον ηθικό κώδικα των Ελλήνων, θα ήταν υποτιμητική για τον Μενέλαο η ιδέα ότι ξεκίνησε πόλεμο «για τα μάτια» μιας γυναίκας· αντίθετα, τον εξυψώνει το κίνητρο της εκδίκησης για την πληγωμένη τιμή του.
2. Ερωτοτροπώντας με την Ελένη, ο φιλοξενούμενος Πάρης έδειξε ασέβεια όχι μόνο στον οικοδεσπότη Μενέλαο αλλά και στον Ξένιο Δία. Πρβλ. Αισχύλου *Αγαμέμνων*, στ. 60-2: «Έτσι κι ο δυνατός Δίας ο ξένιος καταπάνω στον Πάρη εκδικάτορες τους γιους στέλνει του Ατρέα» (μετ. Ι. Ν. Γρυπάρης).
3. Για την ανήθικη πράξη του Πάρη η τιμωρία είναι συλλογική: δεν θα πληρώσει μόνο ο ίδιος προσωπικά, αλλά ολόκληρη η Τροία.
4. Στον στ. 949 ο Μενέλαος όχι μόνο είπε το όνομα της Ελένης, αλλά την αποκάλεσε και “γυναίκα” του.

της μοίρας των θνητών δίκαιος κυβερνήτης.

ΜΕ. Τι τρέχει; Πρωτάκουστη η προσευχή σου στους θεούς.

ΕΚ. Μενέλαε, αν τη γυναίκα σου σκοτώσεις, να σε παινέσω.

Μα βλέμμα πάνω της μη στρέψεις, μη σε σκλαβώσει ο πόδος.

Λιώνει τους άντρες η θωριά της, πόλεις καταλεί⁵,

πυρπολεί παλάτια. Τέτοια τα θέλητρά της.

Τα ξέρουμε κι οι δυο. Τα ξέρουν κι όσοι έπεσαν στα δίχτυα της.

(Βγαίνει η Ελένη από μια σκηνή. Τη συνοδεύουν στρατιώτες)

ΕΛΕΝΗ

Μενέλαε, τον φόβο προμηνύουν όσα παθαίνω τώρα.

Μ' αρπάξανε οι δούλοι σου απ' τη σκηνή,

στα πόδια σου με σέρνουν.

Πως με μισείς το ξέρω. Μα θέλω να μου πεις:

Τι αποφάσισαν για τη ζωή μου οι Έλληνες;

ΜΕ. Πολλή συζήτηση δεν έγινε. Ομόφωνα ο στρατός

σ' εμένα σε παρέδωσε, να σε σκοτώσω, που με ατίμασες.

ΕΛ. Μπορώ να αντικρούσω την απόφασή τους

και ν' αποδείξω άδικο τον θάνατό μου, αν θανατωθώ;

ΜΕ. Δεν ήρθα εδώ για συζητήσεις. Να σε σκοτώσω μόνο.

ΕΚ. Μενέλαε, άκουσέ την. Να μην πεθάνει δίχως ν' απολογηθεί⁶.

Κι άσε σ' εμένα τον αντίλογο. Εσύ δεν ξέρεις

πόσα φαρμάκια σκόρπισε στην Τροία.

Αν όλα ειπωθούν, αδύνατον τον θάνατό της να ξεφύγει.

980

Ποια συμβουλή δίνει η Εκάβη στον Μενέλαο;

985

ΔΙΑΛΟΓΟΣ
ΕΛΕΝΗΣ - ΜΕΝΕΛΑΟΥ

Τι ζητάει η Ελένη;

990

Κωνσταντίνος
Θεοτόκης,
Ακόμα;

995

Πρόσθετο
πραγματολογικό
υλικό για
το Γ' Επεισόδιο

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΗΘΟΣ

- Στο Γ' Επεισόδιο -το μοναδικό του έργου στο οποίο δεν είναι κυρίαρχος ο θρηνητικός τόνος- εμφανίζεται ο Μενέλαος χωρίς να έχει προοικονομηθεί η άφιξή του.
 - α) Πώς μαθαίνουν οι θεατές την ταυτότητα του προσώπου που εισέρχεται απροειδοποίητα στη σκηνή;
 - β) Με βάση όσα λέει σε ολόκληρη την ενότητα, ποια εικόνα νομίζετε ότι θέλει να προβάλλει για τον εαυτό του; Σας πείθει;

ΔΙΑΝΟΙΑ-ΜΥΘΟΣ

- Στη θέα του Μενέλαου, που έρχεται να παραλάβει την αιχμάλωτη Ελένη, η συντετριμμένη Εκάβη ανασυντάσσεται και προσεύχεται. Στην ασυνήθιστη προσευχή της ακούμε **απόψεις των σοφιστών της εποχής του Ευριπίδη για τη θεότητα**, οι οποίοι αμφισβητούσαν τη μυθολογική εικόνα των θεών του Ολύμπου αλλά όχι την ύπαρξή τους.

5. καταλεί: καταλύει, καταστρέφει. Για τους τύπους «σκλαβώσει», «λιώνει», καταλεί» (στ. 981-2) υπάρχουν αντίστοιχα στο αρχαίο κείμενο οι τύποι του ρ. *αίρω*: *ἔλη*, *αίρει*, *ἐξαιρεί* (: συλλαμβάνω, κυριεύω, εξαπατώ). Η (πιθανή) ετυμολογική σύνδεση του ονόματος *Ἐλένη* με τη ρίζα *έλ-* του *αίρω* αναδεικνύει τις καταστροφικές ιδιότητες που αποδίδονταν στην όμορφη Σπαρτιάτισσα.

6. Μέσα από τα λόγια της Εκάβης ο ποιητής μεταφέρει την ελληνική αντίληψη, κατά την οποία η θανάτωση χωρίς να προηγηθεί δίκη βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με την έννοια του δικαίου.

- α) Ποια χαρακτηριστικά αποδίδει στον Δία η Εκάβη με την προσευχή της; Συμβιβάζεται αυτή η εικόνα με τον ανθρωπομορφισμό των θεών, όπως τον είδαμε στον Πρόλογο;

Σὺ γὰρ εἶ Θεὸς ἀνέκφραστος, ἀπερινόητος, ἀόρατος, ἀκατάληπτος, αἰεὶ ὢν, ὡσαύτως ὢν, σὺ καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ Ἅγιον.

(Από τη Θεία Λειτουργία)

- β) Γιατί, άραγε, η βασίλισσα χαρακτηρίζει τον Δία «δίκαιο κυβερνήτη της μοίρας των θνητών»; Τι εύχεται σιωπηρά αλλά και τι φοβάται στη συνέχεια;

ΔΙΑΝΟΙΑ

- Στους στ. 980-4 η Εκάβη αναφέρεται σε ένα από τα βασικά θέματα του Γ΄ Επεισοδίου, τη **δύναμη του έρωτα, του πόθου**.
 - Παρακολουθήστε πώς παρουσιάζεται η δύναμη του έρωτα σε ολόκληρο το Επεισόδιο και συζητήστε όσα λέγονται για αυτήν. Προσέξτε και το πώς επηρεάζει την έκβαση της σκηνής!

ΟΨΙΣ - ΗΘΟΣ

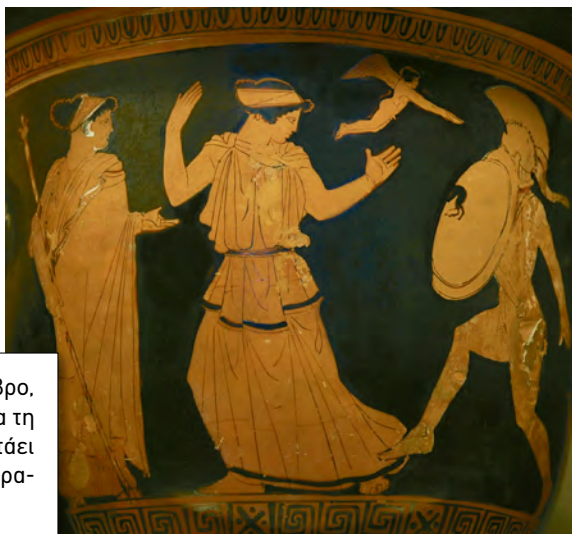
- Στον στ. 985 εμφανίζεται η Ελένη, το σύμβολο της γυναικείας ομορφιάς, η οποία θεωρείται υπαίτια για τον πόλεμο και την καταστροφή της Τροίας.
 - Με δεδομένο ότι η Ελένη είναι κι αυτή μία από τις αιχμάλωτες της Τροίας, πώς θα περιμέναμε να είναι η εξωτερική της εμφάνιση; Με βάση τον στ. 1122 (ΔΕ18) πώς είναι; Τι σημαίνει αυτή η εικόνα για τον χαρακτήρα της ηρωίδας;

Μενέλαος - Ελένη - Εκάβη
(ηχητικό πρωτότυπο)

ΔΙΑΝΟΙΑ - ΜΥΘΟΣ

- Στη συνομιλία Μενέλαου και Ελένης ξανασυναντούμε τη γνωστή και αγαπητή στον Ευριπίδη **αντίθεση έργο - λόγος**. Ο Μενέλαος απορρίπτει τα λόγια ως περιττά και επιμένει στις πράξεις που ετοιμάζεται να κάνει. Η Ελένη, από την άλλη, διεκδικεί το δικαίωμα να υπερασπιστεί τον εαυτό της. Καταλυτικό ρόλο σ' αυτή τη διαμάχη θα παίξει η απρόσμενη παρέμβαση της Εκάβης.

Ερυθρόμορφος αττικός κρατήρας του 450-440 π.Χ., Λούβρο, Παρίσι. Ο Μενέλαος βρίσκει την Ελένη και ετοιμάζεται να τη σκοτώσει, αλλά γοητεύεται από την ομορφιά της και πετάει το σπαθί του. Ένας ιπτάμενος Έρωτας και η Αφροδίτη παρακολουθούν τη σκηνή. Πηγή: Wikimedia Commons.

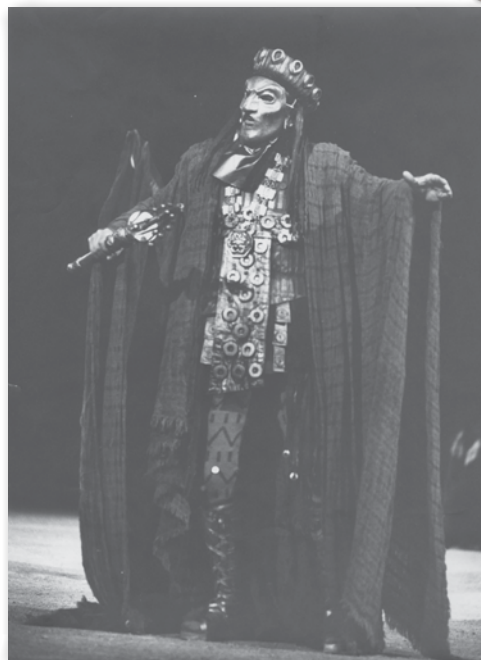
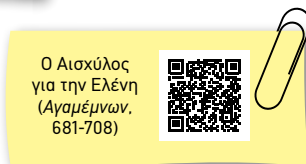
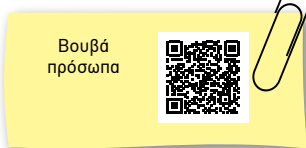
- Τι προτείνει η Εκάβη και ποιος νομίζετε ότι είναι ο απώτερος στόχος της;

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

- Στον στ. 970 ο Μενέλαος προστάζει τους στρατιώτες του να φέρουν την Ελένη. Τέτοια **βουβά πρόσωπα** υπήρχαν αρκετά στο αρχαίο θέατρο: ακόλουθοι, υπηρέτες, παραμάνες, στρατιώτες κ.ά.: ο αριθμός τους εξαρτιόταν και από τη γενναιοδωρία του χορηγού*.

- Σε ποιες άλλες σκηνές που έχουμε δει είναι αναγκαία η παρουσία βουβών προσώπων;
- Ποιες φαντάζεστε ότι είναι οι βασικές σκηνοθετικές οδηγίες προς τους ηθοποιούς ή κομπάρσους* που παίζουν βουβούς ρόλους;

Νικήτας Τσακίρογλου (Μενέλαος). Εθνικό Θέατρο (σκηνοθεσία Σταύρου Ντουφεξή, 1983). Άγνωστος φωτογράφος.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

- στ. 877, *ναυπόρω δ' ἄγειν πλάτη* («την κουβαλάω με καράβι»). Το επίθετο *ναυπόρος* ή *ναυσιπόρος* δήλωνε 'αυτόν που ταξιδεύει με καράβι'. Είναι σύνθετη λέξη που παράγεται από τα *ναῦς* (: πλοίο, συχνά πολεμικό) και *πόρος*.
 - Μπορείτε να βρείτε λέξεις της ΝΕ που συνδέονται ετυμολογικά με το ουσιαστικό *ναῦς* (*νεώς*);
- Η λέξη *πόρος* σήμαινε το 'μέσο για διάβαση ποταμού', 'ένα στενό πέρασμα θάλασσας ή στεριάς', τους 'πόρους του δέρματος', αλλά και τα 'μέσα επιπόησης', μια 'εφεύρεση', ένα 'τέχνασμα'. Τέλος, είχε και τη σημασία του 'τρόπου απόκτησης χρημάτων' και γενικώς τα 'εισοδήματα'.
 - Πώς, νομίζετε, έφτασε να σημαίνει ήδη στην αρχαιότητα τον 'τρόπο απόκτησης χρημάτων' και γενικώς τα 'εισοδήματα'; Ποιες από όλες αυτές τις σημασίες διατηρεί στα ΝΕ;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γιώργος Σεφέρης, *Ελένη* (συλλογή: ...*Κύπρον, ου μ' εθέσπισεν...*, 1955)

[...]

αν είναι αλήθεια	60
πως κάποιος άλλος Τεύκρος, ύστερα από χρόνια, ή κάποιος Αίαντας ή Πρίαμος ή Εκάβη ή κάποιος άγνωστος, ανώνυμος, που ωστόσο είδε ένα Σκάμαντρο να ξεχειλάει κουφάρια, δεν το 'χει μες στη μοίρα του ν' ακούσει	65
μαντατοφόρους που έρχονται να πούνε πως τόσοσ πόνος τόση ζωή πήγαν στην άβυσσο για ένα πουκάμισο αδειανό για μian Ελένη.	

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 17

(πρωτ. κείμε. 911-965, μετ. 999-1059)

ΑΓΩΝΑΣ ΛΟΓΩΝ ΕΛΕΝΗΣ - ΕΚΑΒΗΣ. Η ΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

MENEΛΑΟΣ

Χαμένος χρόνος. Αν θέλει πάντως, ας μιλήσει.

Μόνο να ξέρει. Δίνω την άδεια για ν' ακούσει
όσα της καταμαρτυρείς, όχι για να της χαριστώ.

1000

ΕΛΕΝΗ⁷

Εχθρό σου με μετράς. Κι ίσως δεν απαντήσεις
σε όσα θα σου πω, έχω - δεν έχω δίκιο.

Κι ωστόσο εγώ μία προς μία θ' αντικρούσω τις κατηγορίες σου⁸,
όσα θα μου 'σερνες, αν βέβαια καταδεχόσουν τη συζήτηση.

1005

(Δείχνει την Εκάβη)

Και πρώτα πρώτα, αυτή που γέννησε τον Πάρη,
αυτή της συμφοράς η μάνα.

Κι ύστερα, χαλαστής της Τροίας είναι ο πατέρας του,
που δεν τον σκότωσε νήπιο στην κούνια τον Αλέξανδρο,
κι ας φανερώθηκε στο όνειρο σαν δαυλός καταστροφής.

1010

Κριτής σε τρεις θεές μπήκε ο Πάρης.

Του τάξει η Αθηνά στους Φρύγες ν' αρχηγέψει,
να κυριέψει την Ελλάδα.

Υπόσχεση του δίνει η Ήρα, αν τη διαλέξει,
να βασιλέψει στην Ασία και στην Ευρώπη απέναντί της.

1015

Κι η Κύπριδα το κάλλος μου ύμνησε

και του 'ταξε δική του να με κάνει,

αν έκρινε την ομορφιά της πρώτη.

Λοιπόν, αναλογίσου ποιο δρόμο πήρανε τα πράγματα.

1020

Νίκησε η Αφροδίτη, κι από τον γάμο μου

ωφελήθηκε η Ελλάδα. Δεν σας υπέταξαν οι βάρβαροι,

σε πόλεμο δεν σας νικήσανε, δεν έγιναν οι τύραννοί σας⁹.

Η ευτυχία της Ελλάδας, δυστυχία μου.

Όμορφη ήμουν, και με πούλησαν γι' αυτό.

1025

**Η ΕΛΕΝΗ ΑΡΝΕΙΤΑΙ ΤΗΝ
ΕΥΘΥΝΗ ΤΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ
ΠΟΛΕΜΟ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΕΙ
ΑΛΛΟΥΣ**

Σε τι ευθύνονται
οι γονείς του Πάρη;

Σε ποια θεά ρίχνει
την ευθύνη η Ελένη και
γιατί;

Γιατί ωφελήθηκε
η Ελλάδα από τη νίκη
της Αφροδίτης
στην "κρίση του Πάρη";

7. Η υπεράσπιση της Ελένης ήταν συχνό θέμα ρητορικής άσκησης στην αρχαιότητα. Εδώ ο Ευριπίδης φαίνεται ότι αντλεί επιχειρήματα από το *Ελένης εγκώμιο* του διάσημου ρήτορα και σοφιστή Γοργία.
8. Καθώς οι κατηγορίες κατά της Ελένης έχουν ήδη διατυπωθεί επανειλημμένα και είναι αποδεκτές τόσο από τους Έλληνες όσο και από τους Τρώες, εδώ αντιστρέφεται η τυπική σειρά των λόγων σε μία δίκη: η απολογία θα προηγηθεί, ενώ η κατηγορία θα ακολουθήσει. Εξάλλου, η ιστορία του Πάρη / Αλέξανδρου αποτελεί το θέμα της πρώτης τραγωδίας από την τριλογία στην οποία εντάσσονται οι *Τρωάδες* και την οποία οι αρχαίοι θεατές είχαν παρακολουθήσει νωρίτερα την ίδια μέρα. Οι κατηγορίες, λοιπόν, εναντίον της Ελένης έχουν διατυπωθεί και εκεί.
9. Ήδη από την εποχή των περσικών Πολέμων ήταν βαθιά η πεποίθηση των Ελλήνων ότι η Ασία επιδίωκε να απλώσει την κυριαρχία της στον ευρωπαϊκό χώρο.

Και τώρα με περιφρονούν. Κι ας πρέπει να με στεφανώσουν¹⁰.
Θα πεις, δεν απαντώ στο πιο σπουδαίο,
πώς έφυγα λαθραία¹¹ από το σπίτι σου.

Δεν τον συντρόφευε ως το παλάτι μας ασήμαντη θεά
τον σπόρο τον ολέθριο τούτης εδώ,

(Δείχνει την Εκάβη)

είτε Αλέξανδρο τον ονομάσεις είτε Πάρη.

Κι εσύ, ανόητε, σηκώθηκες να πας στην Κρήτη¹²

φεύγοντας απ' τη Σπάρτη, και μες στο σπίτι σου τον άφησες.

Ας είναι.

Τώρα ρωτάω τον εαυτό μου, όχι εσένα:

Με τι μυαλό ακολούθησα έναν ξένο,

το σπίτι μου προδίδοντας και την πατρίδα;

Λοιπόν, την Κύπριδα να τιμωρήσεις.

Και πιο τρανός από τον Δία να σταθείς,

που ως κι αυτός, ο ηγεμόνας των θεών,

δούλος της είναι¹³.

Όστε μη στρέφεις την οργή σου πάνω μου.

Μπορείς βεβαίως να ρωτήσεις κάτι λογικό:

γιατί όταν πέθανε ο Πάρης¹⁴, όταν τον σκέπασε το χώμα

και λύθηκε ο γάμος που οι θεοί είχαν ορίσει,

δεν άφησα το σπίτι του να τρέξω στα καράβια των Αργείων;

Κι όμως, αυτό ακριβώς να κάνω πάσχισα.

Μάρτυρές μου των πύργων οι φρουροί κι οι φύλακες στα τείχη.

Με πιάσανε πολλές φορές να κατεβαίνω

απ' τις επάλξεις¹⁵ με σκοινιά.

Μα με κρατούσε με τη βία ο Δηίφοβος, ο νέος μου άντρας¹⁶,

κι ας ήταν άλλη η γνώμη των Φρυγών.

Πώς, σε ρωτώ, με ποιο δικαίωμα θα με σκοτώσεις,

πώς, άντρα μου, δεν θα με σπλαχνιστείς,

όταν ο Πάρης στην κλίνη του με ανάγκασε

και φεύγοντας από το σπίτι μας, σκλάβα κατάντησα,

ενώ μού πρόεπονε στεφάνια νικητήρια;

Αν στους θεούς βουλήθηκες να πας ενάντια,

ανόητη η απόφασή σου.

1030

Γιατί έχει ευθύνη
και ο Μενέλαος,
κατά τη γνώμη
της Ελένης;

1035

Ποιοι ευθύνονται
για τον Τρωικό
πόλεμο; Τι ισχυ-
ρίζεται η Ελένη;
(νοητικός χάρτης)

1040

1045

Γιατί η Ελένη
δεν επέστρεψε
στους Έλληνες μετά
τον θάνατο του Πάρη;

1050

Ο λόγος
της Ελένης
(ηχητικό πρωτό-
τυπο)

1055

Σε ποιο συμπέρασμα
καταλήγει η Ελένη;

10. Ο ποιητής αφορμάται από έναν θεσμό της κλασικής Αθήνας: όταν κάποιος προσέφερε δημόσιες υπηρεσίες, του απένεμαν τιμητικό στεφάνι.

11. λαθραία: κρυφά, παράνομα (λανθάνω: διαφεύγω την προσοχή· παραμένω άγνωστος, απαρατήρητος).

12. Ο Μενέλαος είχε δεσμούς με την Κρήτη, από όπου καταγόταν η μητέρα του.

13. Η Αφροδίτη είναι η θεά του έρωτα, που μαγεύει και παρασύρει όλα τα πλάσματα της φύσης, αλλά και τους θεούς και τον ίδιο τον Δία, γνωστό για την άστατη ερωτική ζωή του. Πρβλ. Σοφοκλή *Τραχίνια*, στ. 441-4: «Στον έρωτα όποιος θέλει, σαν πυγμαχός, να του σταθεί αντικρύ, δε θα 'χει γνώση· γιατί' αυτός κυβερνά, όπως του αρέσει, και τους θεούς...» (μετ. Ι. Ν. Γρυπάρης).

14. Ο Πάρης σκοτώθηκε από τον Φιλοκτήτη με ένα από τα δηλητηριασμένα βέλη του Ηρακλή.

15. έπαλξη: καθεμία από τις οδοντωτές προεξοχές που υπάρχουν στην κορυφή ενός τείχους.

16. Κατά μία παράδοση, μετά τον θάνατο του Πάρη παντρεύτηκε την Ελένη ο Δηίφοβος, επίσης γιος του Πρίαμου και της Εκάβης.

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ-ΗΘΟΣ

- Ο Μενέλαος επιτρέπει στην Ελένη να υπερασπιστεί τον εαυτό της, αν και δηλώνει με έμφαση πως δεν πρόκειται να αλλάξει την καταδικαστική απόφασή του. Έτσι, ξεκινά ο λόγος της Ελένης, τον οποίο θα ακολουθήσει ο αντίλογος της Εκάβης (ΔΕ18). Πρόκειται για **αγώνα λόγων**, ένα ζευγάρι δηλαδή αντιτιθέμενων ομιλιών πάνω σε μια βασική σύγκρουση / ένα βασικό ερώτημα του έργου· οι δύο ομιλίες, σαν να μετριούνται σε κλεψύδρα, έχουν παρόμοια έκταση.
Σε έναν κλασικό αγώνα λόγων αλλά και στα δικαστήρια, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, πρώτα παίρνει τον λόγο ο κατηγορος και παραθέτει τις κατηγορίες και στη συνέχεια ο κατηγορούμενος προσπαθεί να τις ανασκευάσει. Η Ελένη εδώ μιλάει πρώτη και με πονηρό τρόπο γίνεται η ίδια κατηγορος. Ο λόγος της, αριστοτεχνικός τόσο στη δομή όσο και στο περιεχόμενο, αποδεικνύει ότι ο Ευριπίδης γνώριζε καλά τη ρητορική τέχνη.
 - α) Να καταγράψετε τις υποθετικές κατηγορίες για το πρόσωπό της στις οποίες απαντά η Ελένη.
 - β) Σε ποιους μεταθέτει τις ευθύνες για όσα συνέβησαν και ποιες κατηγορίες τούς αποδίδει;
 - γ) Πώς παρουσιάζει τελικά τον εαυτό της και τι θέλει να πετύχει με αυτό;

ΗΘΟΣ

- Η Ελένη γνωρίζει ότι συγκεντρώνει το μίσος και των δύο αντίπαλων στρατοπέδων και, επιπλέον, μόλις της έχει ανακοινωθεί η καταδίκη της σε θάνατο. Παρ' όλα αυτά δεν μοιάζει με πανικόβλητη ικέτιδα που εκλιπαρεί για τη σωτηρία της, αλλά αντιμετωπίζει τις κατηγορίες με ψυχραιμία και συγκροτημένη επιχειρηματολογία.
 - Από πού νομίζετε ότι αντλεί την αυτοπεποίθησή της; Θα είχε και σήμερα επίδραση στους ανθρώπους γύρω της μια σύγχρονη “ωραία Ελένη”;

ΜΥΘΟΣ-ΗΘΟΣ

- **Η Ελένη είναι από τα πιο γνωστά και αμφιλεγόμενα πρόσωπα του μύθου.** Ο Ευριπίδης σε αρκετά έργα του παρουσιάζει άλλα πρόσωπα να της καταλογίζουν την ευθύνη για τις συμφορές του Τρωικού πολέμου. Ωστόσο, στην τραγωδία του *Ελένη* ο δραματουργός υιοθετεί μια μυθολογική εκδοχή με την οποία η ηρωίδα απαλλάσσεται από την ευθύνη για τον πόλεμο και τον πόνο που προκάλεσε.
 - α) Αναζητήστε την υπόθεση της τραγωδίας *Ελένη* και καταγράψτε τη σε ένα σύντομο κείμενο. Ποια εκδοχή της ηρωίδας προτιμάτε εσείς, του έργου *Ελένη* ή των *Τρωάδων*, και γιατί;
 - β) Αναζητήστε το ποίημα *Ελένη* του Γιώργου Σεφέρη και είτε διαβάστε το είτε ακούστε στο διαδίκτυο την απαγγελία του από τον ίδιο τον ποιητή. Ποια εκδοχή του μύθου αξιοποιεί ο Σεφέρης;

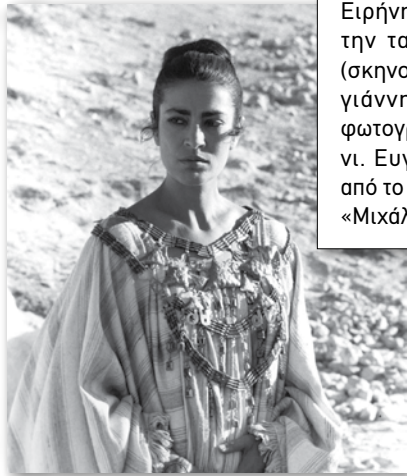

Κλειώ-Δανάη Οθωναίου (Ελένη). ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Χρήστου Σουγάρη, 2023). Φωτ.: Mike Rafail

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

- Τι σας θυμίζουν τα κοστούμια στις δύο φωτογραφίες; **Από πού** νομίζετε ότι **αντλούν έμπνευση οι ενδυματολόγοι**, ο Νικόλας Γεωργιάδης στην ταινία του Μιχάλη Κακογιάννη και ο Κιμ Μου-χονγκ (Kim Moo-hong) στην κορεατική όπερα-διασκευή των *Τρωάδων*;

Ειρήνη Παπά (Ελένη). Από την ταινία *Trojan Women* (σκηνοθεσία Μιχάλη Κακογιάννη, 1971). Διεύθυνση φωτογραφίας: Άλφιο Κοντί-νι. Ευγενική παραχώρηση από το αρχείο του Ιδρύματος «Μιχάλης Κακογιάννης».

Ο Κιμ Τζουν-σου (Kim Jun-soo) ως Ελένη. Korea's National Changgeuk Company, Brooklyn Academy of Music, σκηνοθεσία Κενγκ Σεν Ονγκ, 2022. Φωτ.: Maria Baranova.

- Υποθέστε ποιους στίχους της ενότητάς μας μπορεί να απευθύνει η Ελένη στην Εκάβη. Αιτιολογήστε την απόντησή σας.

Γιώτα Φέστα (Εκάβη), Γιολάντα Μπαλαούρα (Ελένη). ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Γιάννη Παρασκευόπουλου, 2020). Φωτ.: Τάσος Θώμολου.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

Ας μελετήσουμε ποιες μεταφραστικές τεχνικές αξιοποίησε ο Π. Μπουκάλας.

(935-936) ἂ δ' εὐτύχησεν Ἑλλάς ὠλόμην ἐγὼ
εὐμορφία πραδεῖσα, κώνειδιζομαι

Η ευτυχία της Ελλάδας, δυστυχία μου.
Ὅμορφη ήμουν, και με πούλησαν γι' αυτό.
Και τώρα με περιφρονούν.

- Η μεγάλη ΑΕ περίοδος διασπάστηκε σε τρεις στη μετάφραση, καθώς η ΝΕ είναι πιο αναλυτική γλώσσα.
 - Οι ρηματικές εκφράσεις στον 1ο στ. έγιναν ονοματικές στη μετάφραση, καθώς έτσι προκύπτει μεγαλύτερη θεατρική δραστηριότητα.
 - Η συμπλοκή μετοχής και ρήματος αποδόθηκε με δύο ρήματα στα ΝΕ (πρβλ. *ἐλθὼν εἶπε* = ήρθε και είπε), καθώς τα ΝΕ προτιμούν τον παρατακτικό και όχι τον υποτακτικό λόγο.
- Προσπαθήστε να μεταφράσετε πιστά το απόσπασμα και συγκρίνετε το αποτέλεσμα με τη μετάφραση του Παντελή Μπουκάλα.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 18

(πρωτ. κείμ. 966–1032, μετ. 1060–1131)

ΑΓΩΝΑΣ ΛΟΓΩΝ ΕΛΕΝΗΣ–ΕΚΑΒΗΣ. Η ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΚΑΒΗΣ

ΧΟΡΟΣ (Στην Εκάβη)

Βασίλισσα, τα τέκνα σου να υπερασπίσεις, την πατρίδα σου.
Και μην αφήσεις τις μαλαγανιές¹⁷ της να πλανέψουν.
Μέλι το στόμα της μα η ψυχή φαρμάκι.
Να την τρέμεις πρέπει.

1060 Τι συμβουλεύει
ο Χορός την Εκάβη;

ΕΚΑΒΗ

Πρώτα θα υπερασπίσω τις δεές,
του λόγου της τα ψεύδη φανερώνοντας.
Δεν το πιστεύω να πως τόσο ανόητα φερθήκαν
η Ήρα κι η παρθένα Αθηνά,
να ξεπουλήσει η μια το Άργος στους βαρβάρους,
να παραδώσει η άλλη την Αθήνα στη σκλαδιά.
Δεν ανεβήκαν βέβαια στο βουνό της Ίδας οι δεές
μες στα πλουμίδα, να παίξουν, τάχα ποια η ομορφότερη¹⁸.

1065 **Η ΕΚΑΒΗ ΚΑΤΑΡΡΙΠΤΕΙ
ΤΟΝ ΜΥΘΟ**

Τι ισχυρίζεται για
την “κρίση του Πάρη”
η βασίλισσα;

Ποιος λόγος να ποθήσει η Ήρα τα πρωτεία του κάλλους;
Μήπως για να πετύχει άντρα καλύτερο από τον Δία;
Ή τάχα ψάχνει σύζυγο η Αθηνά, αυτή που ζήτησε
απ’ τον πατέρα της τον Δία να μείνει αγνή παρθένα;
Μην κρύβεις τις πομπές σου βγάζοντας αλαφρόμυαλες
τις δυο δεές. Κανένας λογικός δεν σε πιστεύει.

1070

Κι είπες και τούτο το γελοίο: πως τάχα η Κύπριδα
συνόδεψε τον γιο μου στο παλάτι του Μενέλαου.
Κι αν έμενε ασάλευτη στον ουρανό, δεν θα μπορούσε να
να σε τραβήξει ως το Ίλιο,

1075

μαζί μ’ ολάκερη των Αμυκλών¹⁹ την πόλη;
Πανέμορφος ο Πάρης μου, τον είδες, τον λιμπίστηκες,
και Κύπριδα ονόμασες τον πόθο σου.

1080

Ε, κρατάει από την Αφροδίτη όλη η τρέλα των ανθρώπων,
γι’ αυτό και τ’ όνομά της έχει παρόμοια την αρχή του
με την αφροσύνη²⁰.

1085

Σου πήρε τα μυαλά μόλις τον είδες,

**Η ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΕΚΑΒΗΣ
ΓΙΑ ΤΑ ΑΛΛΗΘΙΝΑ
ΓΕΓΟΝΟΤΑ**

Πού αποδίδει την απιστία
της Ελένης;

17. μαλαγανιά: συμπεριφορά που χαρακτηρίζεται από υποκρισία, κολακεία και πονηριά, προκειμένου να επιτευχθεί ένας σκοπός.
18. στ. 1066-9: μέσα από τα λόγια της Εκάβης, που τονίζει ότι δεν μπορεί η θεϊκή συμπεριφορά να χαρακτηρίζεται από ματαιοδοξία, ο Ευριπίδης φαίνεται να απορρίπτει την ανθρωπομορφική αντίληψη των θεών.
19. Αμύκλες (αρχ. *Άμύκλαι*): ισχυρή πόλη της Λακωνίας, αρχαιότερη μάλιστα από τη Σπάρτη. Ανήκε στο βασίλειο του Μενέλαου και πήρε μέρος στον Τρωικό πόλεμο.
20. αφροσύνη: επιπολαιότητα, απερισκεψία. Μία επικρατέστερη ετυμολογία του ονόματος Αφροδίτη το συνδέει με τη λ. *ἀφρός*, μιας και η θεά ήρθε στον κόσμο αναδυόμενη μέσα από τον αφρό της θάλασσας. Ωστόσο, η ετυμολογία που επικαλείται η Εκάβη ταιριάζει με την αντίληψή της για τη θεά.

να λάμπει μέσα στα χρυσά και στα βαρβαρικά του ρούχα²¹.
 Δίχως πολλά μεγάλωσες στο Άργος²²,
 κι είπες θα κολυμπήσεις στο χρυσάφι
 αν φύγεις απ' τη Σπάρτη για την πόλη των Φρυγών.
 Ε, πού να μπορέσουν του Μενέλαου τ' ανάκτορα
 να ανταποκριθούν στην πείνα σου για μεγαλεία...
 Και κάτι ακόμα: Είπες πως το παιδί μου σ' άρπαξε.
 Μπα; Μήπως σε άκουσε κανένας Σπαρτιάτης;
 Έμπηξες τίποτα φωνές;
 Κι όμως, εκεί ήτανε κι ο Κάστορας,
 εκεί κι ο αδερφός του ο Πολυδεύκης²³.
 Δεν είχαν γίνει ακόμη αστέρια τ' ουρανού.
 Κι όταν στην Τροία ήρδες, κι οι Αργείοι στο κατόπι σου,
 υμνούσες τον Μενέλαο αν μάθαινες ότι νικούσε,
 ν' ακούει να φαρμακώνεται ο γιος μου
 για τέτοιον τρομερό αντεραστή μαθαίνοντας.
 Μα έτσι και νικούσανε οι Τρώες,
 τον στόλιζες σαν τιποτένιο τον Μενέλαο.
 Κατά της τύχης τα καμώματα το φέρσιμό σου,
 και για την αρετή, έγνοια καμία²⁴.
 Κι ύστερα, λες πως πάσχιζες να δραπετεύσεις με σκοιινιά
 από τους πύργους, θαρρείς και σε κρατούσαν με το ζόρι.
 Μπα; Σε πιάσανε ποτέ δηλιές να φτιάχνεις,
 σε πιάσανε μαχαίρι ν' ακονίζεις,
 έτσι όπως πρέπει σε γυναίκα
 που λαχταράει τον πρώτο της τον άντρα;²⁵
 Κι όμως, εγώ συχνά-πυκνά τη συμβουλή μου σου έδινα:
 «Φύγε, θυγατέρα μου. Θα βρουν άλλες γυναίκες τα παιδιά μου.
 Θα σε συντρέξω, κλεφτά να φτάσεις στα καράβια.
 Να πάψει πια το μακελειό μας με τους Έλληνες.»
 Μα εσύ... Α, εσύ χολόσκαγες με τις ορμήνιες μου.
 Ήθελες μεγαλεία στ' ανάκτορα του Αλέξανδρου,
 ν' αλαζονεύεσαι και να σε προσκυνούν οι βάρβαροι²⁶.
 Και τώρα, σίχαμα, μας βγαίνεις στολισμένη
 κάτω απ' τον ίδιο ουρανό που βλέπει ο άντρας σου²⁷.
 Ταπεινωμένη θα 'πρεπε να στέκεσαι, μες στα κουρέλια σου

1090

Ο λόγος
της Εκάβης
(χηητικό πρωτό-
τυπο)

1095

1100

Ποιες συμπεριφορές
της Ελένης στην Τροία
επικρίνει η Εκάβη;

1105

1110

Ποιον συγκεκριμένο
ισχυρισμό της Ελένης
αναιρεί;

1115

**ΕΠΙΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΕΝΗ ΓΙΑ
ΤΗΝ ΤΩΡΙΝΗ ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ**

1120

Τι ενοχλεί τώρα την
Εκάβη;

21. Με το επίθετο «βαρβαρικά» τονίζεται η πολυτέλεια που χαρακτήριζε την ασιατική ενδυμασία, σε αντίθεση με τη σπαρτιατική απλότητα στην οποία, υποτίθεται, ήταν συνηθισμένη η Ελένη.

22. Άργος: εδώ εννοείται γενικά η Πελοπόννησος.

23. Κάστωρ και Πολυδεύκης: δίδυμοι αδελφοί της Ελένης. Καθώς θεωρούνταν γιοι του Δία, επονομάζονταν Διόσκουροι. Ο Ευριπίδης στην *Ελένη* αναφέρει δύο εκδοχές για το τέλος τους: ή πέθαναν από ντροπή για την αδελφή τους ή έγιναν αστρικές θεότητες (ταυτίζονταν με τον αστερισμό των Διδύμων).

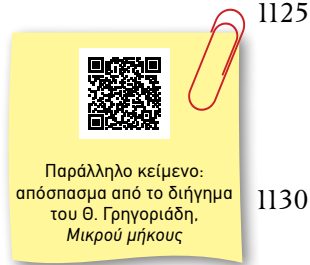
24. στ. 1101-8: η Εκάβη κατηγορεί την Ελένη για «διπλό παιχνίδι» με τους συζύγους της, ώστε, όπως και αν εξελισσόταν ο πόλεμος, να μπορεί να έχει τον έναν από τους δύο.

25. Η Εκάβη υπονοεί ότι, αν η Ελένη ήταν όντως ενάρετη και ήθελε τον Μενέλαο, θα έπρεπε να έχει αυτοκτονήσει.

26. Το προσκύνημα ήταν ασιατική συνήθεια, την οποία οι Έλληνες απεχθάνονταν.

27. Υπαινιγμός της Εκάβης για την Ελένη: είσαι ζωντανή, όπως ο άντρας σου, ενώ δεν σου αξίζει.

να τρέμεις, με το κεφάλι κουρεμένο σύρριζα²⁸.
Κι όχι ξεδιάντροπη μα φρόνιμη,
με τόσα κρίματα να σε βαραίνουν.
Μενέλαε, τον λόγο μου τελειώνω.
Δόξασε την Ελλάδα σφάζοντάς την. Για την τιμή σου.
Και βάλε νόμο για τις γυναίκες όλες:
όποια τον άντρα της προδίνει, να πεθαίνει.

1125

Τι προτείνει η Εκάβη
στον Μενέλαο;

1130

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ - ΔΙΑΝΟΙΑ

- Στον αντίλογό της η Εκάβη αναλαμβάνει να αποδείξει ότι η Ελένη είναι η μόνη που ευθύνεται για όλες τις συμφορές που τους βρήκαν.
 - α) Πώς αντικρούει τα επιχειρήματα της Ελένης και ποια επιπλέον επιχειρήματα χρησιμοποιεί εναντίον της;
 - β) Υπάρχουν επιχειρήματα της Ελένης στα οποία δεν απαντά και, αν ναι, γιατί;

ΗΘΟΣ

- Μέχρι τώρα έχουμε δει την Εκάβη να συνθλίβεται από το βάρος των συμφορών. Εδώ, όμως, η γηραιά βασίλισσα μας δείχνει ένα άλλο πρόσωπο. Να σκιαγραφήσετε την Εκάβη όπως παρουσιάζεται στον αγώνα λόγων. Νομίζετε ότι αυτή η αλλαγή δικαιολογείται ψυχολογικά;

ΔΙΑΝΟΙΑ

- Ένα από τα βασικά ερωτήματα του έργου (όπως και κάθε αρχαιοελληνικής τραγωδίας) είναι **“ποιος έχει την ευθύνη”** και **“αν την ευθύνη για τα γεγονότα την έχουν οι θεοί ή οι άνθρωποι”**. Η Ελένη με τη μυθολογική της αφήγηση (στ. 1011-1031) στην προηγούμενη ενότητα²⁹ και εδώ η Εκάβη με τον μονόλογό της απαντούν διαφορετικά.
 - α) Να συγκρίνετε τις απαντήσεις τους.
 - β) Θυμηθείτε κάποια περίπτωση που κι εσείς μεταθέσατε την ευθύνη για ένα συμβάν σε μια ανώτερη δύναμη (Θεό, τύχη, μοίρα κ.ά.) ή σε άλλον άνθρωπο και διηγηθείτε την.

ΔΙΑΝΟΙΑ

- Η Εκάβη προτρέπει τον Μενέλαο να θανατώσει την Ελένη με το αιτιολογικό ότι τον ατίμασε. Η βασίλισσα της Τροίας (αλλά και οι γυναίκες του Χορού, όπως θα δούμε) υιοθετεί απολύτως **το**

Η κρίση του Πάρη. Φρέσκο (νωπογραφία) από την Πομπηία. Πηγή: Wikipedia.

28. Κατά την Εκάβη, αντί η Ελένη να στέκεται τρεμάμενη, ταπεινή, με τα μαλλιά της πολύ κοντά σε ένδειξη πένθους, παρουσιάζεται εντυπωσιακά ντυμένη, σε πλήρη αντίθεση με τις άλλες αιχμάλωτες.

29. Η Ελένη, μάλιστα, οδηγείται σε μια καθαρά σοφιστική αντιστροφή της πραγματικότητας και ισχυρίζεται ότι ο γάμος της με τον Πάρη όχι μόνο δεν έβλαψε, αλλά αντίθετα έσωσε την Ελλάδα.

πρότυπο ηθικής που μια ανδροκρατούμενη κοινωνία ορίζει για τη γυναίκα, δικαιώνοντας έτσι την απεχθή πρακτική της γυναικοκτονίας.

- Νομίζετε ότι στη σύγχρονη εποχή, όπου κατά κανόνα οι σχέσεις των δύο φύλων βασίζονται στην ισότητα και την αμοιβαιότητα, υπάρχουν ακόμη κοινωνίες ή και άτομα που εφαρμόζουν παρόμοιους ηθικούς κανόνες; Ποια μπορεί να είναι τα αποτελέσματα αυτών των αντιλήψεων;

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

ΟΨΙΣ

- Έχουμε ήδη καταλάβει ότι η θεατρική γλώσσα δεν χρησιμοποιεί μόνο τον λόγο, αλλά και το σώμα, τη φωνή, το πρόσωπο του ηθοποιού, καθώς και άλλα οπτικά και ακουστικά στοιχεία της παράστασης³⁰. Στο πλαίσιο αυτό είναι πολύ σημαντικές οι **οπτικές αντιπαραθέσεις πάνω στη σκηνή**. Όρθια και γεμάτη ενέργεια φαίνεται σ' αυτήν τη φωτογραφία η Εκάβη. Να συγκρίνετε την εξωτερική εμφάνιση της Εκάβης και της Ελένης, καθώς και την κινησιολογία τους. Γιατί ο σκηνοθέτης επέλεξε αυτήν την αντιπαραβολή;

Από δεξιά προς τα αριστερά: Ρούλα Πατεράκη (Εκάβη), Λουκία Βασιλείου (Ελένη) και Χορός. ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Χρήστου Σουγάρη, 2023). Φωτ.: Mike Rafail.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

Ενώ η Ελένη είχε μεταθέσει σε υπερφυσικές δυνάμεις την ευθύνη των πράξεών της, η Εκάβη, δηλώνοντας (στ. 987-8) *ἦν οὐμὸς υἱὸς κάλλος ἐκπρεπέστατος, ὁ σὸς δ' ἰδὼν νιν νοῦς ἐποίηθη Κύπρις*, α) επιμένει στην ελευθερία της βούλησης και τη συνακόλουθη ευθύνη του ανθρώπου, β) καμαρώνει ως μάνα για την ομορφιά του γιου της.

- Ελέγξτε πόσο ευδιάκριτα είναι τα δύο αυτά συγκεκριμένα νοήματα στη μετάφραση του Παντελή Μπουκάλα (στ. 1083-4) και στις ακόλουθες μεταφράσεις:

Θρασύβουλος Σταύρου (1972): Ο γιος μου ήταν ωραίος και, σαν τον είδες, έγινε ο νους σου Κύπρη.

Μιχάλης Κακογιάννης (1995): Ο γιος μου λαμποκοπούσε από ομορφιά. Τον είδες κι ο νους σου από καμιά θεά δεν είχε ανάγκη. Η Αφροδίτη ήταν *αυτός*.

Θεόδωρος Στεφανόπουλος (2023): Ήταν ο γιος μου εξαίσιας ομορφιάς, και όταν τον είδε ο νους σου, μεταμορφώθηκε σε Κύπρη.

Οι *Τρωάδες* στη διεθνή σκηνή, τον 21ο αι. (slide show)

30. Λόγος (θεατρικό κείμενο), σώμα (κίνηση-ακίνησις-χειρονομία), φωνή, πρόσωπο του ηθοποιού και άλλα οπτικά και ακουστικά στοιχεία της παράστασης (κοστούμι και κόμμωση του ηθοποιού, σκηνικό, σκηνικά αντικείμενα, φωτισμοί, μουσική, ακουστικά εφέ) έχουν όλα τη σημασία τους στην ερμηνεία και την απόλαυση της παράστασης.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 19

(πρωτ. κείμεν. 1033-1059, μετ. 1132-1159)

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΜΕΝΕΛΑΟΥ – ΕΚΑΒΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΥΧΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

ΧΟΡΟΣ

Μενέλαε, σκότωσέ την. Για του σπιτιού σου την τιμή και των προγόνων σου. Να μη σε πουν δειλό οι Έλληνες, εσένα που γενναίος φάνηκες με τους εχθρούς σου.

Τι προτείνει ο Χορός στον Μενέλαο και τι απαντά αυτός;

ΜΕΝΕΛΑΟΣ

Με βρίσκεις σύμφωνο. Από το σπίτι μου έφυγε με τη θέλησή της, να κυλιστεί σε ξένες κλίνες. Δεν την παρέσυρε η Αφροδίτη. Κουραφέξαλα³¹.

1135

(Στην Ελένη)

Προχώρα! Θα λιθοβοληθείς³². Μέσα σε λίγη ώρα θα ξεπληρώσεις όσα για χρόνια τράβηξαν οι Έλληνες³³. Να μάθεις να μη με ντροπιάζεις.

1140

ΕΛΕΝΗ

Μη! Στα γόνατά σου πέφτω³⁴. Μη μου φορτώνεις κακό που οι θεοί το έστειλαν. Συχώρεσέ με.

ΕΚΑΒΗ

Μην τους προδώσεις τους συντρόφους σου που χάθηκαν για χάρη της. Στο όνομά τους σ' το ζητώ. Και στων παιδιών τους τ' όνομα³⁵.

1145

Ποια συμβουλή δίνει η Εκάβη στον Μενέλαο;

ΜΕ. Ησύχασε, γερόντισσα. Δεν έχω πια την έγνοια της.

Τώρα προστάζω τους στρατιώτες μου στο πλοίο να την οδηγήσουν που θα την πάει στον τόπο μας.

ΕΚ. Στο ίδιο το καράβι να μην μπεις μαζί της.

1150

ΜΕ. Γιατί; Μήπως και παραβάρυνε κι έχουμε κίνδυνο;

ΕΚ. Όποιος ερωτευτεί, για πάντα αγαπάει³⁶.

ΜΕ. Μετράει το πώς θα σου φερθεί κι ο αγαπημένος σου.

Ας γίνει ωστόσο όπως λες. Φρόνιμη η γνώμη σου. Σ' άλλο καράβι αυτή, σ' άλλο εγώ.

1155

Ποια απόφαση παίρνει ο Μενέλαος;

Στο Άργος πια, θα βρει άδλιο θάνατο η άδλια,

31. κουραφέξαλα: ανόητα λόγια, ανοησίες.

32. Ο λιθοβολισμός είναι ποινή που δεν εκτελείται από έναν αλλά από πολλούς· επομένως, ο Μενέλαος «μοιράζεται» με άλλους την ευθύνη για τη θανάτωση της Ελένης.

33. Η αντίθεση «λίγη ώρα – χρόνια» υπογραμμίζει ότι η ποινή της Ελένης, αν και θανατική, δεν εξισώνεται με τις φρικτές συμφορές που προκάλεσε: εκείνη θα πεθάνει γρήγορα, ενώ ο πόλεμος κράτησε δέκα χρόνια.

34. Σκηνή ικεσίας. Κατά το σύνηθες τυπικό, ο ικέτης γονάτιζε μπροστά στον αποδέκτη της παράκλησής του και με το ένα χέρι άγγιζε τα γόνατα αυτού στον οποίο προσέφευγε και με το άλλο το πιγούνι ή τη γενειάδα του.

35. στ. 1144-6: η ικεσία της Ελένης σε συνδυασμό με την ομορφιά της είναι ένα ισχυρό της όπλο· η Εκάβη το καταλαβαίνει και σπεύδει να το εξουδετερώσει.

36. Η Εκάβη προσπερνά το «αστείο» του Μενέλαου και εξηγεί: ο έρωτας είναι ανίκητος και αιώνιος. Αυτή η τελευταία προειδοποίηση πρέπει να ακούστηκε σημαδιακή στο κοινό.

παράδειγμα για τις γυναίκες όλες, να 'ναι φρόνιμες.
Δεν είναι βέβαια εύκολο. Μα ο θάνατός της θα τρομάξει
όλες τις άμυαλες, και πιο ξετσίπωτες αν είναι από δαύτη³⁷.
(Ο Μενέλαος και η Ελένη φεύγουν)

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ - ΗΘΟΣ

- Ο αγώνας λόγων ανάμεσα στην Ελένη και την Εκάβη σχετικά με το ποιος ευθύνεται για τον Τρωικό πόλεμο ολοκληρώνεται με το τέλος των δύο αντιτιθέμενων ομιλιών. Το τρίτο μέρος ενός τυπικού αγώνα λόγων, δηλαδή η στιχομυθία, όπου η ένταση ανάμεσα στους δύο ομιλητές κορυφώνεται, εδώ παραλείπεται. Ωστόσο, η ένταση πράγματι κορυφώνεται, καθώς οι δύο πλευρές προσπαθούν να επηρεάσουν τον τελικό κριτή, δηλαδή τον Μενέλαο, επιτείνοντας την **εσωτερική του σύγκρουση**. Αυτός ανακοινώνει αμέσως την ετυμηγορία του -η Ελένη κρίνεται ένοχη- αλλά παραμένουν ασαφείς ο τρόπος και ο χρόνος της τιμωρίας της.
 - α) Πώς αλλάζουν οι αποφάσεις του Μενέλαου για την τύχη της Ελένης στο Γ' Επεισόδιο και τι τον επηρεάζει κάθε φορά σε αυτές; Ποιες είναι, τελικά, οι δυνάμεις που συγκρούονται μέσα του;
 - β) Στην ενότητα αυτή Εκάβη και Χορός από τη μια και Ελένη από την άλλη, προκειμένου να επηρεάσουν τον Μενέλαο, επιστρατεύουν "τα μεγάλα μέσα". Τι επιστρατεύει η καθεμιά; Ποια θέση της γυναίκας φανερώνουν;

ΗΘΟΣ - ΛΕΞΙΣ

- Η τελευταία προσπάθεια της Εκάβης, όταν καταλαβαίνει ότι δεν θα πετύχει την άμεση θανάτωση της Ελένης, είναι να μην μπουκνουν οι δύο σύζυγοι στο ίδιο καράβι. Ο Μενέλαος από τη μεριά του αντιδρά στις συμβουλές της με χιούμορ.
 - α) Τι φοβάται η Εκάβη;
 - β) Γιατί, κατά τη γνώμη σας, ο Μενέλαος αντιδρά έτσι "ελαφρά" σε μια στιγμή με τόση ένταση;
 - γ) Ποιος πιστεύετε ότι είναι ο τελικός νικητής του αγώνα λόγων; Αναζητήστε στο διαδίκτυο ή διαβάστε την *Οδύσσεια*, δ 120-154, για την τύχη της Ελένης μετά την άλωση της Τροίας.

Αργώ. Ξύλινο πλοίο στο λιμάνι του Βόλου (αναπαράσταση αρχαίου πλοίου). Πηγή: *Αρχαιολογία και Τέχνες*.

ΔΙΑΝΟΙΑ

- Όποιος ερωτεύεται, για πάντα αγαπάει.
- Μετράει το πώς θα σου φερθεί κι ο αγαπημένος σου.
 - Με ποια από τις δύο απόψεις συμφωνείτε; Δικαιολογήστε τη γνώμη σας σε μια παράγραφο 60-80 λέξεων.

37. Πρβλ. Ευριπίδη *Ιππόλυτος*, στ. 666-9: «Να χαθείτε, ποτές δε θα χορτάσω να σας μισώ, γυναίκες, κι ας βαλτούνε να μ' εμποδίσουν όλοι να το λέω! Γιατί οι γυναίκες πάντα είναι κακές!» (μετ. Κ. Βάρναλης). Παρόμοιοι στίχοι, που εκφέρονται από πρόσωπα των έργων του Ευριπίδη και αντανακλούν διάχυτες αντιλήψεις μιας πατριαρχικής κοινωνίας, έγιναν αιτία να κατηγορηθεί ο ποιητής για μισογυνισμό, κατηγορία που πλέον αμφισβητείται.

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

Ο ποιητής πλάθει τον Μενέλαο ως έναν ήρωα που φαίνεται να βιώνει μια εσωτερική σύγκρουση ανάμεσα στο τι τού υπαγορεύει η λογική να κάνει αναφορικά με την Ελένη και στο τι ο ίδιος ενδόμυχα επιθυμεί. Ταυτόχρονα, δέχεται πίεση και από εξωτερικές δυνάμεις: την Εκάβη και τον Χορό από τη μια, την Ελένη από την άλλη.

- Αν σκηνοθετούσατε τη συγκεκριμένη ενότητα, πώς θα δείχνατε τη σύγκρουση που βιώνει ο Μενέλαος και τις πιέσεις που του ασκούν; Δώστε γραπτές ή προφορικές οδηγίες στους ηθοποιούς σας.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

Η Ελένη εκλιπαρεί τον Μενέλαο (στ. 1043): *συγγίγνωσκε*. Το ρ. *συγγιγνώσκω* σημαίνει 'έχω την ίδια γνώμη', 'συμφωνώ', 'συγχωρώ'. Αντίστοιχες σημασίες παίρνει και το ουσιαστικό *συγγνώμη* (: ομολογία, αναγνώριση, συχώρηση). Συχνές είναι και οι εκφράσεις *συγγνώμην ἔχω τινί*, *συγγνώμης τυγχάνω*.

- Μελετήστε στο λεξικό της ΑΕ το αντίστοιχο ρ. *συγχωρῶ* και το ουσ. *συγχώρησις*. Είναι συνώνυμα του *συγγιγνώσκω* και του *συγγνώμη* αντίστοιχα;

Johann H. W. Tischbein, *Ελένη και Μενέλαος*, 1816. Πηγή: Wikipedia Commons.

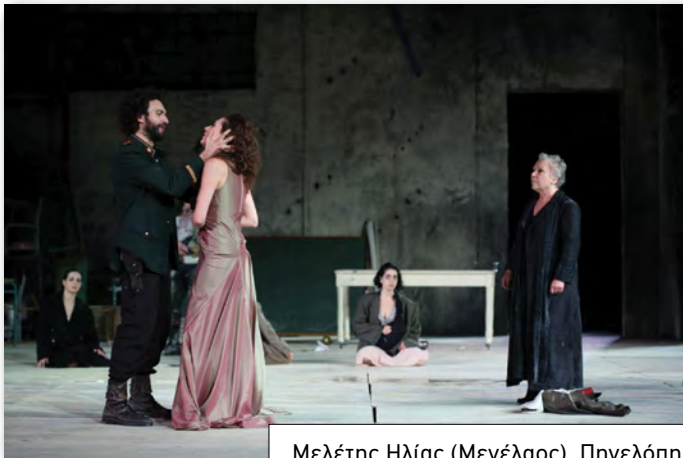
ΑΣ ΔΟΥΜΕ ΤΟ Γ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ ΣΥΝΟΛΙΚΑ ...

1. Παρακολουθήστε τον τρόπο που μιλάει και συμπεριφέρεται η Ελένη σε ολόκληρο το Επεισόδιο και σκιαγραφήστε σταδιακά την προσωπικότητά της.
2. Να καταγράψετε σε έναν πίνακα κατά αντιπαράθεση τα επιχειρήματα της Ελένης και της Εκάβης στον αγώνα λόγων τους.
3. Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, η βασική σύγκρουση / το βασικό ερώτημα του έργου πάνω στο οποίο συγκρούονται με τους λόγους τους η Ελένη και η Εκάβη;
4. Με δεδομένο ότι δεν άλλαξε η απόφαση του Μενέλαου για τη γυναίκα του μετά τον αγώνα λόγων Ελένης - Εκάβης, τι θα λέγατε ότι προσφέρει το Γ΄ Επεισόδιο στο έργο;
5. Φανταστείτε μια άλλη εκδοχή του Γ΄ Επεισοδίου, όπου η Ελένη εμφανίζεται ρακένδυτη και ταλαιπωρημένη. Θα διαφοροποιούσε, νομίζετε, μια τέτοια εμφάνιση την αντιμετώπιση που έχει από την Εκάβη, τον Χορό και τον ίδιο τον Μενέλαο;
6. στ. 1009-1010: Πρόκειται για το μυθολογικό μοτίβο του νεογέννητου (ή του εμβρύου) που όταν γεννηθεί και μεγαλώσει θα γίνει αιτία να πεθάνει ο πατέρας / παπούς του ή να κα-

ταστραφεί η πατρίδα του. Αναζητήστε τις ιστορίες του Οιδίποδα και του Περσέα· καταγράψτε τες εν συντομία.

7. Αναζητήστε πληροφορίες και εικονογραφικό υλικό (πίνακες ζωγραφικής, γλυπτά, φωτογραφίες από ταινίες κλπ.) για την ωραία Ελένη και δημιουργήστε ηλεκτρονική παρουσίαση.
8. Αναζητήστε τραγούδια ή ποιήματα για τον έρωτα και δημιουργήστε ένα μικρό ανθολόγιο με αυτά ή, εναλλακτικά, ακούστε τα / διαβάστε τα στην τάξη.
9. Κάντε σύντομη έρευνα σχετικά με τον όρο “γυναικοκτονία” και παρουσιάστε τα πιο σημαντικά αποτελέσματά της.
10. Φτιάξτε έναν διάλογο ανάμεσα σε δύο πρόσωπα ο οποίος να αφορά μια διαφωνία τους για καθημερινά ζητήματα (μεγάλωμα παιδιών, μαγειρική, οδήγηση κλπ.). Ο ένας δεν πρέπει να αφήνει τον άλλον να μιλήσει, πρέπει να τον διακόπτει κλπ. Εμπνευστείτε, αν θέλετε, και από τη στάση των προσώπων στις ακόλουθες φωτογραφίες.

Μελέτης Ηλίας (Μενέλαος), Πηνελόπη Μαρκοπούλου (Ελένη) και Λήδα Πρωτοψάλτη (Εκάβη). ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Νικαίτης Κοντούρη, 2009). Φωτ.: Κώστας Αμοιρίδης.

Αλεξάνδρα Λαδικού (Ελένη), Στέφανος Κυριακίδης (Μενέλαος). ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Ανδρέα Βουτσινά, 1987). Φωτ.: Βασίλης Μποζίκης.

ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΑΜΕ το Γ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ!

ὠλόμην ἐγὼ εὐμορφία πραθεῖσα
(στ. 935-6)

ΤΙ ΘΥΜΑΜΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΛΟΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ;

Η Ελένη στην “ανακριτική καρέκλα”: εγώ ρωτάω κι αυτή απαντά... Καταγράφω την ανάκριση!

ΘΕΜΑΤΑ

Σε ποια θέματα του Γ΄ Επεισοδίου αντιστοιχούν οι παρακάτω στίχοι;

Τα θέματα:

- α) Απόψεις της εποχής του Ευριπίδη για τη θεότητα
- β) Η δύναμη της ερωτικής επιθυμίας
- γ) Το αμφιλεγόμενο πρόσωπο της Ελένης
- δ) Θεϊκή ευθύνη ή ανθρώπινη βούληση και ευθύνη;
- ε) Ηθική της ανδροκρατούμενης κοινωνίας

Οι στίχοι:

- 1. Ε, κρατάει από την Αφροδίτη όλη η τρέλα των ανθρώπων, γι’ αυτό και τ’ όνομά της έχει παρόμοια την αρχή του με την αφροσύνη.
- 2. Δόξασε την Ελλάδα σφάζοντάς την. Για την τιμή σου.
- 3. Ω Δία εσύ, βάθρο της γης και που τη γη βάθρο σου έχεις, όποιος κι αν είσαι, αίνιγμα ανεξιχνίαστο.
- 4. Όμορφη ήμουν, και με πούλησαν γι’ αυτό. Και τώρα με περιφρονούν. Κι ας πρέπει να με στεφανώσουν.
- 5. Πανέμορφος ο Πάρης μου, τον είδες, τον λιμπίστηκες, και Κύπριδα ονόμασες τον πόθο σου.

ΑΣ ΑΚΟΝΙΣΩ ΛΙΓΟ ΤΗ ΜΝΗΜΗ ΜΟΥ!

Θυμάμαι τι σημαίνουν οι παρακάτω όροι ή φράσεις;

- Τα βουβά πρόσωπα
- Ο αγώνας λόγων
- Πηγές έμπνευσης του ενδυματολόγου
- Οπτικές αντιπαραθέσεις πάνω στη σκηνή

Η ΠΑΡΑΠΟΝΕΜΕΝΗ ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΚΑΙ Ο ΑΠΕΛΠΙΣΜΕΝΟΣ ΘΡΗΝΟΣ

*φροῦδαί σοι θυσίαι χορῶν
τ' εὔφημοι κέλαδοι* (στ. 1071-1072)

Πλοκή

- Τα παράπονα του Χορού προς τον Δία για την τύχη της Τροίας
- Αποχαιρετισμός στους νεκρούς συζύγους
- Οι φωνές των παιδιών
- Η κατάρα του Χορού για τον Μενέλαο και την Ελένη

Περί τραγωδίας και θεάτρου

- Η νοηματική σύνδεση των χορικών με τα διαλογικά μέρη
- Διδασκαλία του Χορού

Θέματα

- Το νοερό ταξίδι πριν από τον αποχωρισμό
- Η μοίρα των νεκρών και των ζωντανών θυμάτων του πολέμου
- Η κατάρα ως συναισθηματική εκτόνωση

Στο Γ΄ Στάσιμο:

- Θα ταξιδέψουμε νοερά μαζί με τον Χορό σε τόπους και έθιμα της ειρηνικής Τροίας
 - Θα νιώσουμε το αίσθημα αδικίας που εκφράζει ο Χορός προς τον Δία, την απόγνωσή του για τους νεκρούς συζύγους και για τα παιδιά, το μίσος του για την Ελένη και τον Μενέλαο
 - Θα συνειδητοποιήσουμε τη διάσπαση των οικογενειών και την τύχη των παιδιών στον πόλεμο

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 20

(πρωτ. κείμ. 1060-1117, μετ. 1160-1224)

ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΚΑΙ ΜΟΙΡΟΛΟΪ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

ΧΟΡΟΣ

Όλα, ω Δία,
 στους Αχαιούς τα παραδίνεις, όλα.
 Τον ναό σου στο Ίλιο,
 των θυσιών τον βωμό,
 τη φλόγα των θυμιαμάτων,
 της σμύρνας¹ τον καπνό 1165
 που ως τα ουράνια ανεβαίνει,
 την ιερή ακρόπολη,
 της Ίδας², της κατάφυτης κισσό,
 της Ίδας τα φαράγγια,
 που πλούσιο νερό το χιόνι τούς δωρίζει, 1170
 κι ακόμα την κορφή του όρους,
 την κατοικία των θεών,
 που πρώτα εκεί το φως του ήλιου καταλάμπει.
 Μάταιες οι θυσίες κι οι χοροί,
 και τα γλυκά τραγούδια μάταια,
 οι ολονυχτίες τους θεούς λατρεύοντας,
 και τα χρυσά αγάλματα,
 μάταιες οι φεγγαρόπιτες³,
 δώδεκα πάντοτε, σε κάθε προσφορά μας.
 Να ΄ξερα, αχ να το ΄ξερα, 1180
 άνακτα Δία,
 στον θρόνο τον ουράνιό σου,
 χωράει στον νου σου τάχα η Τροία
 που η φλόγα ακάδεκτη
 την καταλύει; 1185
Αχ άντρα μου και κύρη μου, καλέ μου,
άλουστο⁴ το κορμί σου κι άταφο απομένει,
πλανιέται η ψυχή σου, παραδέρνει⁵.
Κι εμέ, καράβι γοργοπτερόυγο, ακριβέ μου,

στροφή α΄ 1160

Η ΠΑΡΑΠΟΝΕΜΗ ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Ποιο παράπονο εκφράζει
ο Χορός στον Δία:

Τροία, Αμφιθέατρο. Πηγή: Αρχαιολογία και Τέχνες.

αντιστροφή α΄
1175

1180

1185

στροφή β΄

ΑΠΕΛΠΙΣΜΕΝΟ ΜΟΙΡΟΛΟΪ

Ποια είναι η μοίρα των
ανδρών, των γυναικών

1. σμύρνα: αρωματική ρητίνη. Τη χρησιμοποιούσαν στη θρησκευτική λατρεία.
2. Ίδα (ή Ίδη): οροσειρά της Μικράς Ασίας, κοντά στην Τροία. Κατά τη μυθολογία, εκεί έδωσε ο Πάρης το μήλο στην Αφροδίτη.
3. φεγγαρόπιτες: γλυκίσματα σε σχήμα μισοφέγγαρου, τα οποία προορίζονταν για προσφορά στους θεούς.
4. Αναφορά στη συνήθεια να πλένουν το σώμα του νεκρού πριν από την ταφή.
5. Κατά την αρχαιοελληνική αντίληψη, αν ο νεκρός έμενε άταφος, η ψυχή του καταδικαζόταν σε αιώνια περιπλάνηση και δεν έβρισκε ποτέ τη γαλήνη στον Κάτω Κόσμο.

στο Άργος με πάει με τα πολλά τα άλογά του
και με τα τείχη τα Κυκλώπεια, τα πέτρινά του,
που φτάνουν ως τον ουρανό ψηλά του⁶.

Πλήθος παιδιά μπροστά στις πύλες κλαίνε, κλαίνε
και μες στον πόνο τους, 1195
και μες στον τρόμο τους
τ' ακούς να λένε:

«Μάνα, με παίρνουνε,
μάνα, με σέρνουνε,
και μας χωρίζουν.

Μες στο καράβι τους, 1200
εμείς οι σκλάβοι τους,
για όπου ορίζουν.

Στο ύψωμα του Ισθμού⁷
με το διπλό το πέρασμα, 1205
όπου ανοίγουνε οι πύλες
για τη γη του Πέλοπα.

Ή μήπως θα με πάει
το μαύρο πλοίο⁸

στης Σαλαμίνας το νησί το θείο;»

Αχ, μακάρι λέω, όταν το πλοίο του Μενέλαου
μεσοπέλαγα βρεθεί, πάνω του εγώ,
σκλάβοι που μ' εξορίζουν στην Ελλάδα,
διπλό να πέσει αστροπελέκι του Διός⁹,
πυρ ιερό. Και να στολίζεται την ώρα εκείνη
στον χρυσό καθρέφτη της μπροστά, χαρά των κοριτσιών,
του Δία η θυγατέρα, η Ελένη.

Και ποτέ να μη σώσει να φτάσει στη Σπάρτη
ο Μενέλαος, στο πατρικό του,
ή στης Πιτάνης¹⁰ την πόλη,
στης Αθηνάς τον ναό με τις χάλκινες πύλες.

Ποτέ. Γιατί γυρνάει και φέρνει μαζί του
κείνη που την Ελλάδα τη μεγάλη καταντρόπιασε
κι έφερε τον χαμό της Τροίας
που ο Σιμόεις την ποτίζει ποταμός.

1190 και των παιδιών
της Τροίας:

Η Πύλη των Λεόντων και τα Κυκλώπεια τείχη στις Μυκήνες. Πηγή: Υπουργείο Πολιτισμού.

αντιστροφή β'

Η ΚΑΤΑΡΑ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

1211

Ποιους καταριέται
ο Χορός; Τι θα ήθελε
να πάθουν;

1215

Πρόσθετο
πραγματολογικό
υλικό
στο Γ΄ Στάσιμο.

6. Οι οχυρώσεις των μυκηναϊκών πόλεων ήταν κατασκευασμένες από λίθινους όγκους τόσο μεγάλους, ώστε θεωρήθηκαν έργο των Κυκλώπων. Παρά την απροθυμία του να βρεθεί στο Άργος, ο Χορός δεν κρύβει τον θαυμασμό του για την πανίσχυρη και επιβλητική πόλη.
7. Εννοεί τον βράχο με το όνομα Ακροκόρινθος, την ακρόπολη της αρχαίας Κορίνθου.
8. Τα πλοία ίσως ήταν μαύρα λόγω της πίσσας με την οποία τα άλειφαν για να γίνονται αδιάβροχα.
9. Από τον Πρόλογο γνωρίζουμε ότι οι κεραυνοί του Δία θα πλήξουν τον ελληνικό στόλο, όπως το θέλει η Αθηνά.
10. Η Πιτάνη ήταν μία από τις πέντε κώμες που συγκροτούσαν την αρχαία Σπάρτη.

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ-ΗΘΟΣ

- Μετά τον αγώνα λόγων και την αποχώρηση του Μενέλαου με την Ελένη για την Ελλάδα, ο Χορός επιστρέφει στον θρήνο και στο θέμα της εγκατάλειψης της Τροίας από τον Δία και τους άλλους θεούς. Το θέμα αυτό, ωστόσο, γίνεται εδώ αφορμή (καθώς ο Χορός αναφέρει όσα παραδίδει ο Δίας στους Αχαιούς) για **ένα νοερό ταξίδι των γυναικών** σε τοπία της πατρίδας τους και σε στιγμές της άλλοτε ευτυχισμένης ζωής τους. Ο Ευριπίδης αποδεικνύεται έτσι βαθύς γνώστης της ανθρώπινης ψυχής.
 - Τι αναπολούν οι γυναίκες της Τροίας στο α΄ στροφικό σύνολο (στ. 1160-1185);
 - Γιατί είναι αυτή τη στιγμή “κατά το εικόζ” (φυσική και αληθοφανής) η καταφυγή των γυναικών του Χορού σε αναμνήσεις;

ΜΥΘΟΣ-ΑΞΙΣ

- Στη β΄ στροφή (στ. 1186-1224) οι Τρωαδίτισσες, συνδέοντας τη **μοίρα των νεκρών και των ζωντανών θυμάτων του πολέμου**, επικεντρώνονται στο αποτρόπαιο παρόν και στο ακόμη χειρότερο μέλλον.
 - Σε ποιους εστιάζουν τον θρήνο τους οι γυναίκες του Χορού και τι λένε για τον καθέναν; Πού πέφτει το μεγαλύτερο βάρος του θρήνου και γιατί;
 - Πώς αποδίδεται εκφραστικά στο κείμενο ο πόνος των γυναικών;

ΜΥΘΟΣ-ΗΘΟΣ

- Το Γ΄ Στάσιμο κλείνει με μια **κατάρα που δίνει διέξοδο στα συναισθήματα** των γυναικών του Χορού: τώρα που ο Μενέλαος έχει απομακρυνθεί, οι Τρωαδίτισσες αισθάνονται αρκετά ασφαλείς για να εκφράσουν το μίσος τους όχι μόνο για την Ελένη αλλά και για τον ίδιο τον Μενέλαο.
 - Τι εύχονται για τους υπαίτιους των βασάνων τους; Θα βρουν οι κατάρες τον στόχο τους με βάση όσα γνωρίζουμε από τον μύθο;
 - “πάνω του εγώ, / σκλάβα που μ’ εξορίζουν στην Ελλάδα”: οι γυναίκες δεν πτοούνται από το γεγονός ότι πάνω στο ίδιο καράβι θα βρίσκονται και οι ίδιες. Να σχολιάσετε τους στίχους.

ΜΥΘΟΣ-ΑΞΙΣ

- Σε παλαιότερες τραγωδίες **τα χορικά βρίσκονταν σε στενή νοηματική σύνδεση με τα διαλογικά μέρη**. Στη συνέχεια, και σταδιακά, τα χορικά απομακρύνονται θεματικά από τα διαλογικά μέρη, ώσπου από τα τέλη του 5ου αι. π.Χ. και κυρίως από τον 4ο αι. π.Χ. και εξής φτάνουν να λειτουργούν μόνο ως εμβόλιμα μουσικά διαλείμματα, ανεξάρτητα από το έργο. Την εξέλιξη αυτή ακολουθούν λίγο - πολύ και τα έργα του Ευριπίδη.
 - Πώς συνδέεται νοηματικά το Γ΄ Στάσιμο με το Γ΄ Επεισόδιο που προηγήθηκε;

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

- Τη **διδασκαλία του Χορού** (κίνηση και τραγούδι) στις παραστάσεις της αρχαιότητας την αναλάμβανε συνήθως ο ίδιος ο ποιητής, που λειτουργούσε και ως “χοροδιδάσκαλος”. Στις σημερινές παραστάσεις μπορεί να υπάρχει χορογράφος **ως υπεύθυνος/η για την κίνηση ηθοποιών και Χορού**, που διδάσκει την κινησιολογία και τις χορογραφίες, καθώς και μουσικός για το τραγούδι.

Η μουσική στις δημόσιες και ιδιωτικές γιορτές κατά την αρχαιότητα

- Μπορούμε να υποθέσουμε πως η φωτογραφία αποτελεί στιγμιότυπο του Γ΄ Στασίμου και, αν ναι, γιατί;

Χορός. Εθνικό Θέατρο (σκηνοθεσία Τάκη Μουζενίδη, 1965). Φωτ.: Δ.Α. Χαρισιάδης.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

στ. 1081-1087, *ὦ φίλος, ὦ πόσι μοι, / σὺ μὲν φθίμενος ἀλαίνεις / ἄδαπτος ἄνδρος, ἐμὲ δὲ πόντιον σκάφος / αἴσσον πτεροῖσι πορεύσει / ἵππόβοτον Ἄργος*. Ο μεταφραστής αρχαίων ποιητικών κειμένων έχει να αντιμετωπίσει και τα προβλήματα που του θέτουν οι λεπτοί εκφραστικοί τρόποι της ποίησης. Το παραπάνω απόσπασμα περιλαμβάνει μια διπλή αντίθεση και μια χαρακτηριστική μεταφορά. Αντίθεση: οι σύζυγοι των Τρωάδων κείνται άταφοι σε μια ξερή γη (χωρίς τα καθιερωμένα νεκρικά λουτρά) και οι ψυχές τους περιπλανιώνται, ενώ οι ίδιες οι γυναίκες της Τροίας θα κινηθούν σε ένα υγρό πέλαγος. Μεταφορά: τα κουπιά ονομάζονται φτερά.

- Να εξετάσετε πώς αποδόθηκαν στις τρεις μεταφράσεις (των Π. Μπουκάλα, Κ. Βάρναλη και Κ.Χ. Μύρη) τα επίθετα *φίλος*, *ἄδαπτος*, *ἄνδρος* και *ἵππόβοτον*.

Κώστας Βάρναλης (1966)

Άντρα, καλέ μου κι ακριβέ μου,
στη γης πλανιέται σου η ψυχή,
το λείψανό σου άταφο κι άλουστο.
Κι εμένα τώρα θα με πάρει
κάποιο πετούμενο καράβι,
για να με πάει στ' αλογοτρόφο
τ' Άργος.

Κ.Χ. Μύρης (2001)

Άντρα μου, ταίρι της αγάπης μου,
εσένα η ψυχούλα σου πλανιέται
και το κορμί σου λιώνει άθαφτο και άλουστο·
εμένα θα μ' αρπάξει θαλάσσιο σκαρί
και πάνω στα φτερά του ταξιδεύοντας
στο Άργος θα με πάει
με τα πολλά του τ' άλογα.

ΑΣ ΔΟΥΜΕ ΤΟ Γ΄ ΣΤΑΣΙΜΟ ΣΥΝΟΛΙΚΑ ...

1. Παρουσιάστε καθαρά, ορθοφωνημένα, εκφραστικά το Γ΄ Στάσιμο, διαβάζοντας ο καθένας / η καθεμία έναν στίχο κάθε φορά. Μπορείτε στην απαγγελία να έχετε και μουσική υπόκρουση.
2. Ζωγραφίστε μια εικόνα της Τροίας, όπως περιγράφεται στο Γ΄ Στάσιμο. Προσπαθήστε να αποδώσετε την αγάπη που εκφράζουν οι Τρωάδες για τη γη τους.
3. Μελετήστε την αναφορά στον χωρισμό των οικογενειών την ώρα της φυγής από μια κατακτημένη πατρίδα και την αγωνία των παιδιών που χάνουν τις μητέρες τους. Αναζητήστε τη σημασία των όρων "ασυνόδευτοι ανήλικοι" και "απροστάτευτα παιδιά". Ποια πιστεύετε ότι πρέπει να είναι η μέριμνα της πολιτείας και της κοινωνίας γι' αυτά;
4. Αναζητήστε μια μαρτυρία Μικρασιάτη πρόσφυγα ή μια λογοτεχνική περιγραφή για τις "χαμένες πατρίδες" (για τη Σμύρνη, το Αίβαλί, την Τραπεζούντα ...) και διαβάστε τη στην τάξη.
5. Ένας/μία πρόσφυγας περιγράφει στο παιδί του/της, που μεγάλωσε στη "δεύτερη πατρίδα του", εικόνες και σκηνές από την προηγούμενη ζωή τους.

ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΑΜΕ το Γ΄ ΣΤΑΣΙΜΟ!

*τέκνων δὲ πλήθος ἐν πύλαις δάκρυσι
κατάορα στένει
(στ. 1089-1090)*

ΤΙ ΘΥΜΑΜΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΛΟΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ;

Συμπληρώνω τις στήλες

Μέρη της πατρίδας και της φύσης της	Στοιχεία της λατρείας των θεών	Μέρη εξορίας
ακρόπολη	βωμός για θυσίες	

ΘΕΜΑΤΑ

Η πολεμική καταστροφή είναι άμεση και προφανής. Η μεταπολεμική, όμως, δυστυχία παραμένει πολλές φορές αφανής. Σκέφτομαι ποιες ανάγκες έχουν τα επιζώντα θύματα πολέμου και πώς μπορούμε να τα βοηθήσουμε όσοι ζούμε σε ειρηνικές περιοχές.

ΑΣ ΑΚΟΝΙΣΩ ΛΙΓΟ ΤΗ ΜΝΗΜΗ ΜΟΥ!

1. Τα Χορικά ανήκουν στα μέρη της τραγωδίας, ενώ τα Επεισόδια στα Τα πρώτα, ενώ τα δεύτερα απαγγέλλονται. (βλ. Γλωσσάριο, σελ. 151, κατά ποσόν μέρη της τραγωδίας)
2. Στα Στάσιμα κυρίαρχα είναι το τραγούδι και η κίνηση του Υπεύθυνος γι' αυτά στην αρχαιότητα ήταν ο Σήμερα για τη διδασκαλία της κίνησης του Χορού (αλλά και των ηθοποιών) ο σκηνοθέτης συνεργάζεται με τον της παράστασης.
3. Στα παλιότερα σωζόμενα έργα του Ευριπίδη τα χορικά βρίσκονταν σε στενή νοηματική σύνδεση με τα

Β' ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ (από το Β' Επεισόδιο στο Γ' Στάσιμο)

Ο μύθος ως εδώ:

Στη σκηνή οδηγείται η Ανδρομάχη μαζί με τον μικρό Αστυάνακτα. Η συνάντηση με την Εκάβη προκαλεί ένα νέο ξέσπασμα θρήνου, στη διάρκεια του οποίου η Εκάβη μαθαίνει για τον φρικτό θάνατο της άλλης κόρης της, της Πολυξένης. Στο μεταξύ ο Ταλθύβιος ανακοινώνει την αποτρόπαιη απόφαση των Αχαιών για την τύχη του Αστυάνακτα. Η Ανδρομάχη, ανήμπορη να αποτρέψει τη θανάτωση του παιδιού της, καταριέται τους υπαίτιους και βυθίζεται στην απόλυτη οδύνη. Εμφανίζεται στη σκηνή ο Μενέλαος, για να πάρει την Ελένη και να τη σκοτώσει, όπως δηλώνει. Η Ελένη υπερασπίζεται σθεναρά την αθωότητά της, αλλά η Εκάβη ανασκευάζει τα εγκειρήματά της, θεωρώντας την υπεύθυνη για όλες τις συμφορές της Τροίας. Ο Μενέλαος αναβάλλει την εκτέλεση της καταδικαστικής του απόφασης και αποχωρεί παίρνοντας την Ελένη.

Συζητήσαμε για:

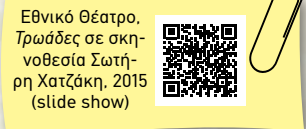
- τις νεκρικές τιμές
- το πρότυπο γυναίκας στην ανδροκρατούμενη κοινωνία
- τα ηθικά διλήμματα
- την πίστη στη δύναμη της κατάρας
- το δίπολο Έλληνες - βάρβαροι και την αντιστροφή του ως κριτική του Ευριπίδη στους συγχρόνους του
- τη δύναμη της ερωτικής επιθυμίας
- την αντίθεση έργο - λόγος
- το ερώτημα: θεική ευθύνη ή ανθρώπινη βούληση και ευθύνη;
- τη μοίρα των νεκρών και των ζωντανών θυμάτων του πολέμου

Μάθαμε για:

- τη στιχομυθία με αντιλαβές
- τα σκηνικά αντικείμενα
- τις διαφορετικές προσεγγίσεις του ίδιου ρόλου
- τα βουβά πρόσωπα και το παιδί στην τραγωδία
- τον αγώνα λόγων
- τη νοηματική σύνδεση των χορικών με τα διαλογικά μέρη
- τη διδασκαλία του Χορού

Ας δούμε τι έχουμε καταγράψει:

- ➔ τα σκηνικά αντικείμενα
- ➔ τα σημεία έντασης που αποδίδονται με στιχομυθία

Εθνικό Θέατρο,
Τρωάδες σε σκη-
νοθεσία Σωτή-
ρη Χατζάκη, 2015
(slide show)

Και άλλες δραστηριότητες. Δημιουργικές!

1. Τρία επεισόδια, τρεις ηρωίδες, τρεις γυναίκες με διαφορετική ταυτότητα η καθεμία: Η Κασσάνδρα, ιέρεια, προφήτισσα, ισόβια αγνή, που υπόσχεται εκδίκηση για τα δεινά, αλλά προφητεύει και τον δικό της θάνατο. Η Ανδρομάχη, νεαρή χήρα του Έκτορα, του πρώτου ανάμεσα στους Τρώες, που βλέπει να γκρεμίζονται από τα τείχη το βλαστάρι της. Η Ελένη, μια σαγηνευτική γυναίκα που κατηγορείται για μοικεία και θεωρείται υπαίτια όλων των συμφορών, αλλά υπερασπίζεται με θάρρος τον εαυτό της. Τρεις γυναίκες που, ενώ η μοίρα τους διαπλέκεται πολλαπλά, στο έργο εμφανίζονται ξεχωριστά η μία από την άλλη. Συνδετικός τους κρίκος η Εκάβη, η γηραιά βασίλισσα που συμπυκνώνει τον πόνο όλων. Μέσα στην απόλυτη οδύνη μπορεί να είναι προστατευτική και τρυφερή απέναντι στην Κασσάνδρα, ρεαλίστρια και προνοητική απέναντι στην Ανδρομάχη αλλά σφόδρα καταδικαστική για την Ελένη. Ποια από τις τέσσερις αυτές γυναικείες μορφές σάς συγκινεί περισσότερο και γιατί;
2. Ο Ταλθύβιος αποτελεί αμφιλεγόμενο πρόσωπο του έργου, στο οποίο άλλοι μελετητές βλέπουν ηπιότητα και συμπόνια και άλλοι διπροσωπία και σκληρή εκπροσώπηση των συμφερόντων των ισχυρών. Αναζητήστε στίχους στο κείμενο που συνηγορούν υπέρ της μιας ή της άλλης άποψης και διαβάστε τους αναλόγως.
3. Μια άλλη εκδοχή της Ελένης: Υποθέστε ότι η Ελένη παρουσιάζεται στη σκηνή συντετριμμένη, καθώς θεωρεί ότι έχει την απόλυτη ευθύνη για τις συμφορές που βρήκαν τους Τρώες αλλά και για τα μακροχρόνια δεινά των Αχαιών. Τι θα μπορούσε να πει: α) στον Μενέλαο, β) στην Εκάβη; Πώς νομίζετε ότι θα ήταν η εξωτερική της εμφάνιση αυτή τη φορά;
4. Ανδρομάχη και Ελένη: Οι δύο ηρωίδες, παρότι ανήκουν σε βασιλικές οικογένειες, φαίνεται να εκπροσωπούν δύο αντίθετους πόλους. Να καταγράψετε σε έναν πίνακα με δύο στήλες αυτή την αντίθεση, με βάση στοιχεία που γνωρίζετε για την καθεμία (ήθος, βιογραφικά στοιχεία, τύχη στο τέλος του πολέμου). Αν προτιμάτε, μπορείτε να ζωγραφίσετε την κάθε ηρωίδα σε μια χαρακτηριστική σκηνή του έργου.

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΣΤΥΑΝΑΚΤΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΑΣ

οὐκ αἰνῶ φόβον, ὅστις φοβεῖται μὴ διεξελθὼν λόγῳ (στ. 1165-1166)

Πλοκή

- Εἴσοδος του Ταλθύβιου με τον νεκρό Αστυάνακτα
- Εξηγήσεις για τη βιαστική αναχώρηση της Ανδρομάχης και οδηγίες για την ταφή του παιδιού
- Ο θρήνος και οι νεκρικές φροντίδες για το παιδί
- Η πυρπόληση της Τροίας και ο τελευταίος αποχαιρετισμός Εκάβης - Χορού προς την πατρίδα

Θέματα

- Η απαξίωση του ανθρώπινου προσώπου στον πόλεμο
- Οι αξίες των αρχαίων στον θρήνο της Εκάβης
- Η αντιηρωική θεώρηση του πολέμου
- Η ασπίδα του Έκτορα και οι πολλαπλές λειτουργίες της
- Η ευμετάβλητη ανθρώπινη τύχη
- Η υστεροφημία
- Ο πλούτος των νεκρικών τιμών
- Η πυρπόληση των εχθρικών τόπων στον πόλεμο

Περί τραγωδίας και θεάτρου

- Κατά το εϊκόσ και κατά το αναγκαῖον
- Σύγχρονες αναπαραστάσεις της αγγελικής ρήσης
- Οι “σκηνικές οδηγίες” του κειμένου
- Η διαφορετικότητα της Εξόδου στις *Τρωάδες*
- Ο “από μηχανής θεός”

Στην Έξοδο:

- Θα δούμε στη σκηνή τον νεκρό Αστυάνακτα μέσα στην ασπίδα του πατέρα του και θα πληροφορηθούμε τις τελευταίες επιθυμίες της Ανδρομάχης πριν από την αναχώρησή της
- Θα βιώσουμε τον σπαραγμό της Εκάβης, καθώς θρηνεί και προετοιμάζει τον εγγονό της για ταφή και καθώς αποχαιρετά την πατρίδα της
- Θα προβληματιστούμε σχετικά με πρακτικές πολέμου όπως η πυρπόληση εχθρικών περιοχών και σχετικά με τον αντιηρωικό χαρακτήρα του πολέμου

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 21

(πρωτ. κείμε. 1118-1155, μετ. 1225-1265)

ΟΙ ΕΠΙΘΥΜΙΕΣ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΝΕΚΡΟ ΑΣΤΥΝΑΚΤΑ

ΧΟΡΟΣ

Αχ ψυχή μου ψυχή μου!

Η μια στην άλλη πάνω συμφορά.

Δείτε, χαροκαμένες Τρωαδίτισσες, τον Αστυάνακτα νεκρό¹.

Τον σκότωσαν απάνθρωποι οι Δαναοί²,

τον πέταξαν από τους πύργους

σαν να δισκοβολούσαν.

(Έρχεται ο Ταλθύβιος. Οι στρατιώτες φέρνουν νεκρό τον Αστυάνακτα πάνω σε μια μεγάλη ασπίδα)

ΤΑΛΘΥΒΙΟΣ

Εκάβη, μονάχα ένα καράβι απόμεινε δεμένο.

Θα το φορτώσουν με τα τελευταία λάφυρα

του Νεοπτόλεμου για τις ακτές της Φθίας.

Ο γιος του Αχιλλέα έφυγε κιόλας. Του ήρθανε ειδήσεις

για του παππού του του Πηλέα τα βάσανα.

Τον έδιωξε απ' τη χώρα του ο Άκαστος, του Πελία ο γιος³.

Ν' αργοπορήσει δεν μπορούσε ο Νεοπτόλεμος.

Έφυγε βιαστικός. Μαζί του κι η Ανδρομάχη.

Δάκρυσαν σαν την είδα πριν να φύγει

να θρηνηί για την πατρίδα της,

τον τάφο του Έκτορα να χαιρετά.

Ζήτησε η μαύρη από τον Νεοπτόλεμο τη χάρη

να δάψουν το παιδί της κι εγγονάκι σου,

που έσβησε η ψυχή του όταν το γκρέμισαν από τα τείχη.

Και παρακάλεσε μη στείλει στο παλάτι του Πηλέα

τη χάλκινη ασπίδα που έσωξε τον Έκτορα στις μάχες

και τρόμαζε τους Αχαιούς,

στον νυφικό τον θάλαμο μην την κρεμάσει

και βλέποντάς τη φαρμακώνεται η χαροκαμένη.

Μέσα σ' αυτήν είπε να δάψουνε το σπλάχνο της -

όχι κιβούρι⁴ ξύλινο ούτε πέτρινο, στην ασπίδα μόνο.

Στην αγκαλιά σου παρακάλεσε να τ' αποδέσουμε,

1225

**Ο ΧΟΡΟΣ ΘΡΗΝΕΙ
ΤΟΝ ΑΣΤΥΝΑΚΤΑ**

Πώς σκότωσαν οι Δαναοί
τον Αστυάνακτα;

1230

**Η ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΡΗΣΗ
ΤΟΥ ΤΑΛΘΥΒΙΟΥ**

Γιατί ο Νεοπτόλεμος
έφυγε βιαστικά από
την Τροία;

1235

1240

Τι ζήτησε η Ανδρομάχη
για το νεκρό παιδί της;

1245

Πρόσθετο
πραγματολογικό
υλικό
στην Έξοδο

1250

1. Ο θάνατος του Αστυάνακτα είναι διπλή συμφορά για την Τροία: α) ήταν ένα αθώο νήπιο, β) ήταν ο τελευταίος στη σειρά της βασιλικής διαδοχής. Ίσως οι στ. 1225-1394 αποτελούν ένα Δ' Επεισόδιο, αυτό «του Αστυάνακτα».
2. Κατά την παράδοση, ο Αστυάνακτας σκοτώθηκε από τον Οδυσσέα ή τον Νεοπτόλεμο.
3. Στο κунήγι ενός αγριόχοιρου, ο Πηλέας είχε σκοτώσει κατά λάθος τον πεθερό του Ευρυτίωνα. Πήγε τότε στον βασιλιά της Ιωλκού Άκαστο, για να τον εξαγνίσει από τον φόνο. Η εκδίωξη του Πηλέα από τον Άκαστο ίσως είναι επινόηση του Ευριπίδη, ώστε να δικαιολογηθεί η βιαστική αναχώρηση του Νεοπτόλεμου και της Ανδρομάχης, και έτσι να μείνει στην Εκάβη το βαρύ καθήκον της κηδείας του Αστυάνακτα.
4. κιβούρι: φέρετρο.

να το στολίσεις με στεφάνια και με πέπλα,
 όπως μπορείς στα τόσα βάσανά σου.
 Έφυγε εκείνη, με τον βιαστικό αφέντη της.
 Δεν πρόλαβε τον γιο της να κηδέψει.
 Μόλις το νεκροστόλισμα τελειώσεις,
 βάζουμε το παιδί στον τάφο του κι ανοίγουμε πανιά.
 Βιάσου. Κάμε όπως σου παράγγειλε.
 Εγώ από έναν κόπο πάντως σε απάλλαξα:
 Καθώς περνούσαμε τον Σκάμανδρο,
 έπλυνα το νεκρό κορμάκι του, καθάρισα τα αίματα.
 Τώρα πάω τον τάφο του να σκάψω.
 Ό,τι μας πέφτει, γρήγορα να το τελειώσουμε,
 να φύγουμε για την πατρίδα.
 (Ο Ταλθύβιος φεύγει)

1255

Η ΔΙΑΤΑΓΗ
 ΤΟΥ ΤΑΛΘΥΒΙΟΥ

1260

Τι βιάζεται να κάνει
 ο Ταλθύβιος και πώς
 δείχνει τη βιασύνη του;

1265

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΔΙΑΝΟΙΑ

- Η Κορυφαία του Χορού αναγγέλλει τον ερχομό του Ταλθύβιου με τον νεκρό Αστυάνακτα. Είναι αξιοπρόσεκτη η διατύπωσή της για τον θάνατο του παιδιού: «οι Δαναοί το πέταξαν από τους πύργους σαν να δισκοβολούσαν». Το παιδί μετατρέπεται από ένα αγαπημένο νήπιο στην αγκαλιά της μητέρας του σε ένα αντικείμενο που το εκσφενδονίζουν άντρες σαν να παίζουν. **Ο πόλεμος απαξιώνει το ανθρώπινο πρόσωπο**· η αξία που έχει κάθε άνθρωπος ξεχωριστά εκμηδενίζεται και μάλιστα χωρίς διάκριση μαχόμενου και άμαχου πληθυσμού.
 - Σχολιάστε την αγριότητα του πολέμου, ιδιαίτερα όταν ασκείται πάνω σε αθώα παιδιά.

ΜΥΘΟΣ - ΗΘΟΣ

- Ας μπούμε στο εργαστήριο του δραματουργού. Η αναφορά του Ταλθύβιου στη βιαστική αναχώρηση του Νεοπτόλεμου μαζί με την Ανδρομάχη αποτελεί αξιοπαρατήρητη επινόηση του Ευριπίδη, διότι:
 - α) Η δράση εκτυλίσσεται και **“κατὰ τὸ εἰκὸς”** (είναι αληθοφανής και φυσική) και **“κατὰ τὸ ἀναγκαῖον”** (υπηρετεί το σχέδιο του ποιητή για την εξέλιξη του έργου). Ο Ευριπίδης θέλει την Εκάβη σταθερά παρούσα στη σκηνή, να δέχεται όλα τα πλήγματα, όποιο μέλος της οικογένειάς της κι αν αφορούν. Έτσι τώρα η Εκάβη αναλαμβάνει το σκληρό καθήκον να κηδέψει τον εγγονό της Αστυάνακτα και -συμβολικά, ως η τελευταία βασίλισσα- την Τροία.
 - β) Η δραματική ένταση εντείνεται, καθώς το τελετουργικό της ταφής και ο θρήνος μεταφέρονται επί σκηνής, διαδραματίζονται μπροστά μας.
 - α) Πώς καθιστά ο δραματουργός την ταφή του παι-

Αστυάναξ. Χαρακτικό. Πηγή: Wikipedia.

διού από τη γιαγιά του κι όχι από τη μητέρα του φυσική και αληθοφανή, διατηρώντας ταυτόχρονα την καλή εικόνα της Ανδρομάχης;

- β) Γίνεται “κατά το εϊκός και κατά το αναγκαίον” η αποχώρηση του Ταλθύβιου από τη σκηνή στο τέλος της ενότητας, πριν από τον θρήνο της Εκάβης;

ΜΥΘΟΣ - ΛΕΞΙΣ

- στ. 1264-5: Μετά από δεκαετή παραμονή γύρω από τα τείχη της Τροίας, οι Αχαιοί τώρα δείχνουν μεγάλη βιασύνη να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Αλλά οι θεατές γνωρίζουν ήδη από τον Πρόλογο τι έχουν αποφασίσει ο Ποσειδώνας και η Αθηνά γι’ αυτούς.
 - Να αναλύσετε την τραγική ειρωνεία.

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

- Ο Ταλθύβιος περιγράφει ορισμένα γεγονότα που συνέβησαν εκτός σκηνής, λειτουργώντας σαν *ἄγγελος**, δηλαδή αγγελιοφόρος. Στην αρχαιότητα η δύναμη του λόγου κινητοποιούσε τη φαντασία των θεατών. Στις μέρες μας υπάρχουν και **μη λεκτικοί τρόποι απόδοσης της αγγελικής ρήσης**.

Νίκος Βρεττός (Ταλθύβιος), Αλέκα Παϊζη (Εκάβη). ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Ανδρέα Βουτσινά, 1987). Φωτ.: Βασίλης Μποζίκης.

- Ποια είναι τα γεγονότα στην αγγελική ρήση του Ταλθύβιου; Με ποιους μη λεκτικούς τρόπους θα μπορούσε να τα παρουσιάσει στον θεατή ένας σύγχρονος σκηνοθέτης; Ποια επιλογή θα προτιμούσατε εσείς και γιατί;

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

στ. 1130-1131, *μετ’ αὐτοῦ δ’ Ἀνδρομάχη, πολλῶν ἐμοὶ δακρῶν ἄγωγός*. Η λ. *ἄγωγός* παράγεται από το ρ. *ἄγω* και σημαίνει: α) ‘οδηγός’ και β) ‘αυτός που έλκει, προκαλεί κάτι’. Με τη β’ σημασία, *δακρῶν ἄγωγός* είναι ‘αυτός που προκαλεί δάκρυα’, γνώρισμα που ο Ταλθύβιος αποδίδει στην Ανδρομάχη.

- Βρείτε παράγωγα του ρ. *ἄγω* στα ΝΕ. Θα μπορούσε ο μεταφραστής να διατηρήσει τη λ. «αγωγός», αφού αυτή υπάρχει και στα ΝΕ;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Κωστής Παλαμάς γράφει για τον θάνατο του μικρού του γιου Άλκη το εκτενές ποίημα *Τάφος*. Ένα απόσπασμα:

Ἄφκιαστο κι αστόλιστο του Χάρου δε σε δίνω. Στάσου με τ’ ανθόνερο την όψη σου να πλύνω.	Το στερνό το χτένισμα με τα χρυσά τα χτένια πάρτε απ’ τημανούλα σας, μαλλάκια μεταξένια,	μήπως και του Χάροντα, καθώς θα σε κοιτάξει, του φανείς αχάιδευτο και σε παραπετάξει!
--	---	--

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 22

(πρωτ. κείμε. 1156-1215, μετ. 1266-1342)

ΘΡΗΝΟΣ ΚΑΙ ΝΕΚΡΟΣΤΟΛΙΣΜΑ ΤΟΥ ΑΣΤΥΝΑΚΤΑ (1)

ΕΚΑΒΗ

Στο χόμα ακουμπήστε την τορνευτή⁵ ασπίδα
του Έκτορά μου. Πια τη βλέπω και δεν χαίρομαι,
μόνο σπαράζω⁶.

Ε, Έλληνες, που το κοντάρι σας είναι βαρύτερο απ' το μυαλό σας,
ένα παιδάκι τι το φοβηθήκατε

και τέτοιο θάνατο ανήκουστο του δώσατε;

Τιποτένιο! Ακόμα κι όταν σας πελέκαγε του Έκτορα το δόρυ,
με τους συντρόφους του μαζί, εμείς στον όλεθρο οδεύαμε.

Τώρα που πάρθηκε η πόλη και μακελεύτηκαν οι Τρώες,
σας τρόμαξε ένα βρέφος. Τιποτένιο!

Άθλιος λέω ο φόβος που δεν έχει λογική.

(Μοιρολογάει τον Αστυνάκτα)

Παλικαράκι μου, σκληρός ο χάρος,
άγουρο σ' έκοψε.

Για την πατρίδα σου αν είχες πέσει,
κι είχες χαρεί τη νιότη σου,

γαμπρός και βασιλιάς ισόθεος αν είχες γίνει,
θα σε μακάριζα,

αν σ' όλα τούτα αξίζει κάτι να το μακαρίσεις.

Τα 'δες αυτά, και τα 'νωσες στο σπίτι μας,
μόνο που δεν τα γεύτηκες, παλικαράκι μου, 1285

μόνο που δεν τα χάρηκες.

Όχου ψυχούλα μου, κομμάτια το 'καναν το κεφαλάκι σου
τα τείχη της πατρίδας σου, απ' τον Απόλλωνα μαστορεμένα.

Το χτένιζε η μανούλα σου,

φιλιά το χόρταινε, 1290

τώρα -πώς να τον πω τον λόγο τον φριχτό-

τώρα γελάει⁷ το φονικό σαρκάζει

μες στα σπασμένα κοκαλάκια του.

Χέρια, χεράκια μου,

ίδια του κύρη σου,

πώς ξεπνοήσατε; 1295

Χείλη, χειλάκια μου,

γλυκομιλούσατε,

τώρα πώς σβήσατε;

Η ΕΚΑΒΗ ΚΑΤΗΓΟΡΕΙ ΤΟΥΣ
ΕΛΛΗΝΕΣ

Πώς τους αποκαλεί
και τι τους καταλογίζει:

1270

1275

1280

ΤΟ ΜΟΙΡΟΛΟΪ ΤΗΣ ΕΚΑΒΗΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΣΤΥΝΑΚΤΑ
Τι προκαλεί ιδιαίτερο
πόνο στην Εκάβη:

Γιώργος Ιακωβίδης, *Με τη γιαγιά*, περ. 1890.
Εθνική Πινακοθήκη. Πηγή: Wikipedia.

5. τορνευτή: κατεργασμένη στον τόρνο (μηχάνημα για τη μορφοποίηση σκληρών υλών), δουλεμένη με τέχνη.
6. στ. 1267-8: «δεν χαίρομαι, μόνο σπαράζω» (*λυπρὸν θέαμα κού φίλον*): σχήμα εκ παραλλήλου, κατά το οποίο ο ομιλητής, για λόγους έμφασης, εκφράζεται τόσο θετικά όσο και αρνητικά.
7. Ίσως η προσωποποίηση («γελάει») βασίζεται στη σκληρή εικόνα μιας πληγής με ανοιχτά «χείλη».

Αχ, ψέματα⁸ μου ἄλεγες κάθε που κούρνιαζες στο στρώμα μου:
«Γιαγιούλα μου, στον τάφο σου θα κόψω τα μαλλιά μου
αν πεθάνεις, και θα ἴρθω με τους φίλους μου
τραγουδία να σου πω, να σου μιλήσω την αγάπη μου⁹.»

Και τώρα εγώ σε θάβω, κανακάρη μου,
γριά τον άγουρο¹⁰,
ορφανεμένη από παιδιά κι από πατρίδα.

Τ' ανέμου¹¹ τα ξενύχτια μου,
τ' ανέμου τα φιλιά μου,
τ' ανέμου που σε τάιζα
μέσα στην αγκαλιά μου.

Σαν τι να γράψει, αγάπη μου, στον τάφο σου
ο ποιητής;¹²

«Ετούτο το παιδί τρόμαξε τους Αργείους κάποτε.
Και το σκοτώσαν.»

Ντροπιαστικό για την Ελλάδα τέτοιο επίγραμμα.
Μόνη κληρονομιά σου απ' τον πατέρα σου
ετούτη η χάλκινη ασπίδα.

Μια αγκαλιά, και μέσα της θα σε κηδέσουν.
Αχ ασπίδα, το στιβαρό χέρι του Έκτορα προστάτευες
μα έχασες πια τον αντρειωμένο αφέντη σου¹³.

Γλυκό το χνάρι του χεριού του στη λαβή σου,
στο τορνευτό στεφάνι σου του ιδρώτα τα σημάδια,
όταν κατάκοπος από τη μάχη
πάνω του το σαγόνι του ακουμπούσε.

(Στις γυναίκες της συνοδείας της)

Τρέξτε και φέρτε μου ό,τι μάς έχει απομείνει
να το νεκροστολίσω, το φτωχό μου.

Δεν επιτρέπει πολυτέλειες η κατάντια μας.

Ό,τι μας σώζεται. Τι άλλο να του δώσω;

Μωρός όποιος φαντάζεται

πως θα τη χαιρέται αιώνια την ευτυχία.

Άστατη η τύχη, σαν άνθρωπος παράφορος
απότομα πηδάει άλλοτε εδώ κι άλλοτε εκεί.

Κανείς για πάντα ευτυχισμένος¹⁴.

ΧΟΡΟΣ (Οι γυναίκες φέρνουν στολίδια)

1300 Σε ποιες αναμνήσεις
γυρίζει η Εκάβη; Πώς
νώθει τώρα τις παλιές
της φροντίδες;

1305

1310

1315

**Η ΑΣΠΙΔΑ ΤΟΥ ΕΚΤΟΡΑ:
ΦΕΡΕΤΡΟ
ΤΟΥ ΑΣΤΥΝΑΚΤΑ**

1320

Ποια σημάδια του Έκτορα
βλέπει στην ασπίδα του
η Εκάβη;

1325

Τι ζητά η Εκάβη
από τις γυναίκες
που τη συνοδεύουν;

1330

Σε ποιο συμπέρασμα
καταλήγει;

8. Ψέματα, με την έννοια ότι τίποτε από όσα υποσχόταν ο Αστυάνακτας δεν θα εκπληρωθεί.

9. Είναι δύσκολο να φανταστούμε στο ίδιο πλαίσιο εκδηλώσεις πένθους, όπως το κόψιμο των μαλλιών, και διασκεδαστικά τραγουδία - στο πρωτότυπο *κώμους*. Αφενός ο Αστυάνακτας θρηνεί για τη γιαγιά του, αφετέρου θέλει, με παιδική αφέλεια και αγάπη, να τη διασκεδάσει και να την παρηγορήσει.

10. άγουρος: αυτός που δεν έχει ενηλικιωθεί (από το αρχ. *ἄωρος*).

11. «του ανέμου»: η έκφραση λέγεται για κάτι που έγινε μάταια, που πήγε χαμένο.

12. Ήταν συχνό στην αρχαιότητα να γράφουν στους τάφους επιγράμματα. Σώζονται πολλά. Το επίγραμμα, αρχικά οποιαδήποτε άτεχνη επιγραφή πάνω σε σκληρή επιφάνεια, εξελίχθηκε σε αυτόνομο λογοτεχνικό είδος με συγκεκριμένη μορφή και ποικιλία στο περιεχόμενο (επιτύμβιο, ερωτικό, συμποτικό, περιγραφικό κλπ.).

13. Όπως η ασπίδα προστάτευε τον πολεμιστή, έτσι και εκείνος είχε χρέος να την προστατεύει, καθώς δεν έπρεπε να την αφήσει στα χέρια του εχθρού ή να την εγκαταλείψει στο πεδίο της μάχης και να γίνει έτσι *ρίψασπις*.

14. Η φράση δεν αφορά μόνο τους Τρώες· θυμόμαστε τον Ποσειδώνα, την Αθηνά και την Κασσάνδρα να μιλούν για την επερχόμενη καταστροφή των πρόσκαιρα θριαμβευτών Ελλήνων.

Νά, λάφυρα φρυγικά σού φέρνουν
για να στολίσεις το κορμάκι του. 1335
ΕΚΑΒΗ
Αχ αγοράκι μου, του πατέρα σου η μάνα σε στολίζει
μα όχι επειδή νίκησες τους συνομήλικούς σου
στο τόξο ή σε αγώνες ιππικούς,
που όσο πρέπει τους τιμούν οι Τρώες κι όχι άμετρα¹⁵.
Δικά σου ήταν κάποτε ετούτα τα στολίδια. 1340
Μόνο σού τ' άρπαξε η θεομίσητη Ελένη.
Κι εσένα σκότωσε κι όλο το σπίτι σου ξεκλήρισε.

Σε ποιον ρίχνει
την ευθύνη για
την καταστροφή τους
η Εκάβη;

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΗΘΟΣ - ΔΙΑΝΟΙΑ - ΛΕΞΙΣ

- Ο θρήνος της Εκάβης για τον Αστυάνακτα έχει χαρακτηριστεί ως η πιο συγκινητική στιγμή στο αρχαίο ελληνικό θέατρο. Η Εκάβη μιλά με σπαρακτικό τρόπο στο νεκρό παιδί.
 - α) Αφού απομονώσετε την έντονη συναισθηματική φόρτιση, προσπαθήστε να καταγράψετε τους λόγους για τους οποίους ο θάνατος του Αστυάνακτα προκαλεί οδύνη στην Εκάβη. Ανάμεσά τους θα βρείτε **σημαντικές αξίες των αρχαίων**.
 - β) Αναγνωρίστε κάποιες γλωσσικές επιλογές και εκφραστικά μέσα με τα οποία γίνεται φανερή η οδύνη αυτή.

ΔΙΑΝΟΙΑ - ΗΘΟΣ

- Σε αντίθεση με το ηρωικό έπος, όπου ο πόλεμος δοξάζει τους άντρες, τις περισσότερες φορές **στην τραγωδία ο πόλεμος δεν έχει τίποτα το ηρωικό**. Στις *Τρωάδες*, μολονότι το έργο αντλεί τη θεματολογία του από την *Ιλιάδα*, όλοι οι ανδρικοί χαρακτήρες (Οδυσσέας, Αίαντας, Μενέλαος, Νεοπτόλεμος) στερούνται κάθε δόξα ή ηρωική εντιμότητα. Η μόνη σταθερά ηρωική μορφή είναι ο Έκτορας, ο οποίος είναι νεκρός και τα ίχνη της απουσίας του είναι φανερά στην ασπίδα που φέρει το σώμα του γιου του. Μαζί με τον Αστυάνακτα, μέσα στην ασπίδα του Έκτορα θα ταφεί και κάθε έννοια ηρωικής ηθικής.
 - Να εντοπίσετε τα σημεία στα οποία γίνεται από την Εκάβη αναφορά από τη μια στους νικητές Αχαιούς και από την άλλη στον Έκτορα, και να τα συγκρίνετε.

ΔΙΑΝΟΙΑ

- στ. 1276 (ηρωτ. 1165-1166: *οὐκ αἰνῶ φόβον, ὅστις φοβεῖται μὴ διεξελθὼν λόγῳ*): **Ο φόβος** είναι από τα πιο ισχυρά συναισθήματα του ανθρώπου, **συστατικό στοιχείο της ανθρωπίνης ύπαρξης**.
 - Πού μπορεί να οδηγήσει ένας φόβος ο οποίος στερείται λογική αιτιολόγηση; Μπορείτε να αναφέρετε παραδείγματα από τη σύγχρονη ζωή και πραγματικότητα;

ΔΙΑΝΟΙΑ

- στ. 1329-1333: Την άποψη ότι **η ανθρωπίνη τύχη είναι ευμετάβλητη**, η Εκάβη την έχει διατυπώσει και άλλες φορές. Εδώ επανέρχεται σε αυτήν την ιδέα με αφορμή τη φτώχεια του νεκρικού στολισμού του εγγονού της αλλά και λίγο πριν οι Τρωαδίτισσες επιβιβαστούν στα καράβια των Αχαιών ως λάφυρα του πολέμου, μαζί με πλήθος θησαυρούς από την Τροία.
 - Ποιους άλλους μπορεί να αφορά το γνωμικό του στίχου 1333;

15. Ίσως ο Ευριπίδης διαφωνεί με το υπερβολικό ενδιαφέρον των Αθηναίων για τους αθλητικούς αγώνες.

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

- α) Βάλτε στίχους του κειμένου ως λεζάντες στις φωτογραφίες.
- β) Σε ποια παράσταση απεικονίζεται ο Αστυάνακτας ρεαλιστικά και σε ποια αφαιρετικά;

Δέσποινα Μπεμπεδέλη (Εκάβη). Θέατρο Άτις (σκηνοθεσία Θεόδωρου Τερζόπουλου, 2017). Φωτ.: Johanna Webber.

Χορός. Εθνικό Θέατρο Νόβα Γκόριτσα Σλοβενίας (σκηνοθεσία Jaša Koceli, 2019). Φωτ.: Mankica Kranjec.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

στ. 1185-1188: *σὺ δ' οὐκ ἔμ', ἀλλ' ἐγὼ σὲ τὸν νεώτερον, / γραῦς ἄπολις ἄτεκνος, ἄθλιον θάπτω νεκρόν / οἴμοι, τὰ πόλλ' ἀσπάσμαθ' αἴ τ' ἐμαὶ τροφαὶ / ὕπνοι τ' ἐκεῖνοι φροῦδά μοι.* Η Εκάβη θρηγεί τον Αστυάνακτα. Τον λόγο της χαρακτηρίζει η έντονη αντίθεση (μια γυναίκα γριά θάβει ένα κακοποιημένο παιδί) και η χρήση λέξεων με βαρύ συναισθηματικό φορτίο, οι οποίες παραπέμπουν στο μεγάλωμα ενός βρέφους: *ἀσπάσματα, τροφαί, ὕπνοι.*

- Μελετήστε πώς απέδωσαν την ισχυρή αντίθεση και τις συγκεκριμένες λέξεις οι ακόλουθοι μεταφραστές. Ποια μετάφραση σας αρέσει περισσότερο και γιατί;

Κώστας Βάρναλης (1966)

Και τώρα εγώ
γριούλα χωρίς πατρίδα και παιδιά,
σένα το νιο τον άγουρο θάβω.
Ώχου! Σφιχταγκαλιάσματα και χάρδια
και γλυκά νανουρίσματα στον ύπνο!

Μιχάλης Κακογιάννης (1995)

Ώχι εσύ, μα εγώ, γριά, χωρίς παιδιά, χωρίς πατρίδα,
πρέπει να σε θάψω, τόσο πρόωρα, τόσο άθλια νεκρό.
Σαν σκέφτομαι με τι λαχτάρα έτρεχες κοντά μου
κι εγώ σε τάζα και σε νανούριζα στην αγκαλιά μου.

Ο Κροίσος απαντάει στον Κύρο γιατί επιτέθηκε στη χώρα του

«Κροίσε, ποιος άνθρωπος σου ξεσήκωσε το μυαλό, για να κινήσεις το στρατό σου εναντίον της χώρας μου και να γίνεις εχθρός μου αντί για φίλος;» Και εκείνος είπε: «Έκανα ό,τι έκανα για τη δική σου καλή τύχη, για τη δική μου όμως κακοτυχία· αίτιος σ' αυτό στάθηκε ο θεός των Ελλήνων, που με ξεσήκωσε να κινήσω το στρατό μου. Γιατί βέβαια κανείς δεν είναι έτσι άμυαλος που να θέλει πόλεμο αντί για ειρήνη· όσο κρατά αυτή τα παιδιά θάβουν τους πατέρες τους, ενώ στον πόλεμο οι πατέρες τα παιδιά τους».

Ηροδότου *Ιστορία*, 1.87.3-4 (μετ. Δ.Ν. Μαρωνίτης)

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 23

(πρωτ. κείμε. 1216-1259, μετ. 1343-1399)

ΘΡΗΝΟΣ ΚΑΙ ΝΕΚΡΟΣΤΟΛΙΣΜΑ ΤΟΥ ΑΣΤΥΝΑΚΤΑ (2)

ΧΟΡΟΣ

Μου σκίζεις την καρδιά.

Την κομματιάζεις.

Εσύ που κάποια μέρα θα γινόσουν άνακτας της πόλης.

1345

ΕΚΑΒΗ

Με πέπλα φρυγικά σε ντύνω, σε στολίζω,
όσα θα λάμπρηναν το σώμα σου
όταν θα παντρευόσουν την πρώτη της Ασίας.

Κι εσύ, του Έκτορά μου ασπίδα αγαπημένη,
νικηφόρα, που μύρια τρόπαια γέννησες,
στεφάνι δέξου από τα χέρια μου.

1350

Στον τάφο οδεύεις, τον νεκρό μας συντροφεύοντας,
κι όμως, δεν θα πεθάνεις·

γιατί σου πρόπον περισσότερες τιμές
παρά στα όπλα του δόλιου Οδυσσέα¹⁶, του παμπόνηρου.

1355

ΧΟ. Κλαίω και θρηνώ.

Η μαύρη γη, παλικαράκι μου,
θα σ' αγκαλιάσει.

Κλάψε και θρήνησε, μητέρα έρημη...

ΕΚ. Φαρμάκι!

ΧΟ. ...Το μοιρολόι πιάσε, το τραγούδι των νεκρών.

ΕΚ. Η μαύρη εγώ.

ΧΟ. Τις συμφορές σου κλαίω τις φριχτές.

ΕΚ. Σου δένω τις πληγές αλλά γιατρός δεν είμαι η ταλαίπωρη.

Τ' όνομα έχω, όχι και την τέχνη.

Στον κάτω κόσμο θα νοιαστεί ο πατέρας σου για σένα, γιόκα μου.

ΧΟ. Χτύπα και ξαναχτύπα το κεφάλι στον ρυθμό του θρήνου σου, πικρή¹⁷.

Αλί σου αλί μας !

1370

ΕΚ. Καλές μου...

ΧΟ. Στους ορισμούς σου, Εκάβη.

Πες μας τι δες.

ΕΚ. Μονάχη έγνωια των θεών, βάσανα να μου στέλνουν ατελεύτητα και να μισούν την Τροία.

1375

ΧΟΡΟΣ ΚΑΙ ΕΚΑΒΗ ΘΡΗΝΟΥΝ

Τι σκέφτονται για
τον Αστυνάκτα
οι γυναίκες του Χορού
και η γιαγιά του;

Πώς χαρακτηρίζει
την ασπίδα του Έκτορα
η Εκάβη και με τι
τη συγκρίνει;

1360

Λουκιανός,
Νεκρικοί διάλογοι,
Πλούτων ή Κατά
Μενίππου

1365

Η ΕΚΑΒΗ ΑΝΑΖΗΤΑ ΠΑΡΗΓΟΡΙΑ

16. Μετά τον θάνατο του Αχιλλέα, τα όπλα του διεκδίκησαν ο Αϊάντας και ο Οδυσσέας -πρόκειται για την περίφημη *όπλων κρίσιν*- και τελικά τα κέρδισε ο δεύτερος.

17. Οι γυναίκες του Χορού απευθύνονται και στον εαυτό τους.

Μάταιες οι θυσίες στους βωμούς τους.
Αν όμως δεν μας γκρέμιζε ο θεός,
ανώνυμοι θα σβήναμε,
και δεν θα γράφονταν ύμνοι για μας,
να τραγουδάνε οι μελλούμενες γενιές¹⁸.

1380

Ποια παρηγορητική
σκέψη διατυπώνει
η Εκάβη στον Χορό;

(Στους στρατιώτες)

Εμπρός! Πηγαίνετε να τον θάψετε στον άθλιο τάφο του.
Τηρήσαμε το πρόπον, τον στολίσουμε.
Αν και δεν νοιάζονται οι νεκροί
για πλούσια κτερίσματα.
Ανόητη ξιπασιά¹⁹ των ζωντανών είν' όλα τούτα.

1385

ΑΠΟΧΩΡΙΣΜΟΣ
Τι ζητά η Εκάβη από τους
Έλληνες στρατιώτες;
Ποια είναι η άποψή της
για τα νεκρικά στολίσια;

(Οι στρατιώτες φεύγουν με τον νεκρό Αστυάνακτα πάνω στην ασπίδα)

ΧΟ. Της μάνας σου της έρημης
απαντοχή κι αχτίδα.
Τσακίστηκες - τσακίστηκε
κι η μόνη της ελπίδα.
Όλοι σε μακαρίζανε
για την καλή γενιά σου,
κι ήρθε φριχτός ο θάνατος,
σώπασε την καρδιά σου.

1390

Ποιον θυμάται ο Χορός
στα τελευταία του λόγια
προς τον Αστυάνακτα;

(Στο βάθος εμφανίζονται στρατιώτες πάνω στα τείχη. Κρατούν
αναμμένους δαυλούς)

Έι, εκεί! Για δείτε!²⁰
Ποιοι να 'ναι αυτοί
πάνω στην Τροία τις σκεπές;
Κρατούν δαυλούς. Και πέρα-δώδε τούς κινούν.
Ποια άλλη συμφορά θα βρει την πόλη μας;

1395

**Η ΠΥΡΠΟΛΗΣΗ
ΤΗΣ ΤΡΟΙΑΣ ΞΕΚΙΝΑ**

Πού εμφανίζονται
οι στρατιώτες
με τους δαυλούς;

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΟΨΙΣ - ΛΕΞΙΣ

- Μετά τον μονολογικό θρήνο της Εκάβης ακολουθεί ένα λυρικό *ἀμοιβαῖον** με τον Χορό, που θρηνεί μαζί της. Ταυτόχρονα επιτελούνται οι αναγκαίες τελετουργίες πριν από την ταφή. Η Εκάβη στολίζει και τον νεκρό Αστυάνακτα αλλά και την **ασπίδα του Έκτορα** με στεφάνι.
 - Ποιες ιδιότητες απέκτησε αυτή η ασπίδα διαδοχικά στα χέρια του Έκτορα, στα χέρια του Νεοπτόλεμου και τώρα στην ταφή του Αστυάνακτα;
 - Ποιους συμβολισμούς αποκτά στον λόγο της Εκάβης, καθώς η γερόντισσα την προσωποποιεί και τη συγκρίνει με τα όπλα του Οδυσσέα;

18. Η καταστροφή της πόλης τους θα εξασφαλίσει στους Τρώες πικρή φήμη, καθώς θα εμπνεύσει τραγούδια, ποιήματα και ιστορίες. Ας θυμηθούμε τα λόγια της Ελένης προς τον Έκτορα στην *Ιλιάδα*: «Άχαρη μοίρα ο Δίας μάς έγραψε, πολυτραγουδημένο μες στους ανθρώπους τους μελλούμενους να μείνει τ' όνομά μας» (Ζ, 357-8, μετ. Ν. Καζαντζάκης - Ι.Θ. Κακριδής)· αλλά και τα λόγια του Αλκίνοου στην *Οδύσσεια*: «Ό,τι κι αν έγινε, έργο θεού· τον όλεθρο τόσοσων ανθρώπων έκλωσαν οι θεοί, να γίνει στους μελλούμενους τραγούδι» (θ, 579-80, μετ. Δ.Ν. Μαρωνίτης).

19. Ξιπασιά: αλαζονεία, καυχησιά.

20. Στο αντίστοιχο σημείο αρκετών ευριπίδειων τραγωδιών εμφανίζεται ένας *από μηχανής θεός*, για να δώσει λύση στο ανθρώπινο αδιέξοδο· ίσως και εδώ το κοινό θα περίμενε κάτι τέτοιο, ωστόσο αυτό δεν συμβαίνει.

ΔΙΑΝΟΙΑ

- στ. 1378-81: Προς το τέλος της τραγωδίας ο Ευριπίδης βάζει την Εκάβη να ισχυρίζεται ότι οι συμφορές θα εξασφαλίσουν στις Τρωαδίτισσες την **υστεροφημία**, καθώς θα γίνουν πηγή έμπνευσης για μελλοντικούς ποιητές.

Να σχολιάσετε:

- α) την έμφαση που δινόταν στην υστεροφημία κατά την αρχαιότητα (σημασία της για τον άνθρωπο και την κοινωνία, σχέση με άλλες αξίες, π.χ. γενναιότητα, τρόποι απόκτησής της, κ.ά.). Εξακολουθεί να αποτελεί σημαντική αξία και στις μέρες μας;
- β) την έμμεση αναφορά που κάνει ο ποιητής στη δική του δημιουργία.

ΔΙΑΝΟΙΑ

- Λίγο αφότου έχει ολοκληρώσει τις νεκρικές προσφορές στον Αστυάνακτα, η Εκάβη χαρακτηρίζει τον **πλούτο των κτερισμάτων** «ανόητη ξιπασιά των ζωντανών» (στ. 1386). Με δεδομένο ότι στην αρχαία ελληνική κοινωνία η υποχρέωση των ζωντανών να νεκροστολίσουν και να θάψουν τους νεκρούς τους ήταν πολύ υψηλή, αυτή η γνωμική απόφαση μας κάνει εντύπωση.
 - α) Πώς δικαιολογείται, κατά τη γνώμη σας, η συγκεκριμένη άποψη στο στόμα της Εκάβης;
 - β) Ποια είναι η δική σας άποψη για τη σημασία του πλούτου στις νεκρικές τιμές;

Ματαιότης ματαιοτήτων, είπε ο Εκκλησιαστής, ματαιότης ματαιοτήτων, τα πάντα ματαιότης...

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

- Στο κείμενο της συγκεκριμένης ενότητας βρίσκουμε ενσωματωμένες πολλές **“σκηνικές οδηγίες”** που περιγράφουν τις ενέργειες των προσώπων. Με βάση αυτές, γράψτε -σαν να είστε ο σκηνοθέτης ή η σκηνοθέτρια- ένα κείμενο οδηγιών προς τις ηθοποιούς που υποδύονται την Εκάβη και τον Χορό. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε οριστική ή προστακτική έγκλιση (π.χ. Η Εκάβη σκεπάζει αργά το νεκρό σώμα του Αστυάνακτα με πέπλο / “Εκάβη”, σκέπασε αργά το νεκρό σώμα του Αστυάνακτα με πέπλο).

Ρίκα Γαλάνη (Εκάβη). ΚΘΒΕ (σκηνοθεσία Σωκράτη Καραντινού, 1966). Αρχαίο Θέατρο Φιλιππων. Φωτ.: Γιάννης Κυριακίδης.

Ellen Lauren (Εκάβη). Brooklyn Academy of Music at the BAM Harvey Theater, N.Y. (σκηνοθεσία Anne Bogart, 2019). Φωτ.: Craig Schwartz.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

στ. 1220, *Φρύγια πέπλων ἀγάλματ' ἐξάπτω χρσός*. Το ρ. *ἀγάλλομαι* σημαίνει 'ευφραίνομαι', 'ευχαριστιέμαι': άρα, *άγαλμα* είναι 'καθετί που προκαλεί ευχαρίστηση', κατεξοχήν κάτι όμορφο, όπως τα έργα τέχνης στην αρχαιότητα. Έτσι, *άγάλματα* είναι διάφορα αφιερώματα στους θεούς, έργα ζωγραφικής, ανδριάντες αλλά και τα λογοτεχνικά έργα, τα *άγάλματα φωνήεντα*. Στα ΝΕ η λ. «άγαλμα» αποδίδεται μόνο σε γλυπτά ομοιώματα ανθρώπων ή ζώων, ενώ χρησιμοποιείται και μεταφορικά για κάτι πολύ όμορφο και αρμονικό, διατηρώντας έτσι την αρχαιοελληνική της σύνδεση με το ωραίο.

- Μελετήστε πώς απέδωσε τη φράση ο Παντελής Μπουκάλας (στ. 1346).
- Αν χρησιμοποιούσατε εσείς τη λέξη μεταφορικά, σε τι θα την αποδίδατε;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η Ελένη στον Έκτορα: "τραγούδι για τις μελλούμενες γενιές"

«Έλα τώρα κοντύτερα, ακούμπησε σ' αυτό το κάθισμα, κουνιάδε, γιατί σ' εσένα πέφτει ο μόχθος του πολέμου πιο πολύ - κι αυτό εξαιτίας μου, μιας σκύλας, φταίει κι η τύφλα του Αλεξάνδρου, που ο Δίας μάς έγγραψε στους δυο άχαρη μοίρα, να γίνουμε τραγούδι βούκινο για τις μελλούμενες γενιές.»

Όμηρος, *Ιλιάδα*, Ζ 354-8 (μετ. Δ.Ν. Μαρωνίτης)

Γιώργος Κόρδης, *Έξοδος*. Από τη συλλογή «Ανέστιοι Προσφεύγοντες», 2022.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 24

(πρωτ. κείμ. 1260-1332, μετ. 1400-1480)

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΥΡΠΟΛΗΜΕΝΗ ΤΡΟΙΑ

ΤΑΛΘΥΒΙΟΣ

Ε, λοχαγοί, εσείς που πήρατε εντολή
να κάψετε την πόλη του Πριάμου!

Γιατί αργοπορείτε με τους δαυλούς σας άπραγους;
Βάλτε φωτιά να γίνει ρημαδιό το Ίλιο.

Να μας φτερώσει πια η χαρά, να φύγουμε για την πατρίδα.

(Στις γυναίκες)

Και για να πω δυο προσταγές με έναν λόγο,
εσείς οι Τρωαδίτισσες ετοιμαστείτε.

Μόλις η σάλπιγγα ακουστεί των αρχηγών μας,
να τρέξετε στα καράβια.

Κι εσύ, γερόντισσα συφοριασμένη, προχώρα.

Ήρθανε να σε πάρουν οι στρατιώτες του Οδυσσέα.

Κληρώθηκες να γίνεις δούλα στην πατρίδα του.

ΕΚΑΒΗ

Αχ η φαρμακωμένη. Την τελευταία,
την άκρα πίκρα γεύομαι:

καίγεται η πόλη μου κι εγώ να την αφήνω πίσω μου.

Κρατήστε, γέρικα ποδάρια μου, αντέξτε,

στερνή φορά τον τόπο μου να χαιρετήσω τον βασανισμένο²¹.

Τροία, πατρίδα μου, λαμπρή μες στους βαρβάρους κάποτε,
το δοξασμένο τ' όνομά σου γρήγορα θα σθηστεί.

Σε κατακαίνε, κι εμάς, σκλάβες μάς σέρνουν.

Θεοί!... Αλλά γιατί να δέομαι στους θεούς;

Και πριν δεήθηκα. Δεν άκουσαν.

Στις φλόγες! Στη φωτιά!

Στάχτη μαζί με την πατρίδα μου να γίνω. Τι πιο ωραίο.

ΤΑ. Τρελάθηκες, ταλαίπωρη, παραληρείς από τις συμφορές.

(Στους στρατιώτες)

Πάρτε την. Μην τη λυπάστε.

Χρέος μας να την παραδώσουμε στον Οδυσσέα.

Δικό του κτήμα είναι πια.

ΕΚ. Του Κρόνου υιέ, ύψιστε Δία,

πατέρα της γενιάς μου,

βλέπεις πώς βασανίζεται

του Δάρδανου²² η γενιά;

1400

**ΟΙ ΔΙΑΤΑΓΕΣ
ΤΟΥ ΤΑΛΘΥΒΙΟΥ**

Τι διατάζει τους
στρατιώτες ο κήρυκας;

Τι διατάζει τις γυναίκες;

1405

1410

**ΕΚΑΒΗ ΚΑΙ ΧΟΡΟΣ
ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΟΥΝ
ΤΗ ΦΛΕΓΟΜΕΝΗ ΤΡΟΙΑ**

Ποια είναι η τελευταία
πίκρα της Εκάβης;
Τι προβλέπει τώρα
για την πατρίδα της;

Τι επιχειρεί να κάνει;
Ποιος την εμποδίζει
και γιατί;

1415

1420

1425

1430

21. Στο σημείο αυτό φανταζόμαστε την Εκάβη να απλώνει τα χέρια της προς την κατεύθυνση όπου απεικονίζεται σκηνικά η πόλη.

22. Δάρδανος: ο μυθικός γενάρχης των Τρώων.

ΧΟΡΟΣ

Βλέπει. Βλέπει τη μεγαλόπολη ρημάδι.
Ποια πόλη. Στάχτη η Τροία.

ΕΚ. Λαμπάδιασε το Ίλιο.

Οι φλόγες κατατρώνε τις επάλξεις,
την ακρόπολη, τ' ανάκτορα.

ΧΟ. Σαν τον καπνό που τον σκορπίζει ο άνεμος,
έτσι ο τόπος μας γκρεμίζεται συντρίμμια.

Ολέθρια η manία της φωτιάς
κι η λόγχη, σάρωσαν τα σπίτια μας.

(Η Εκάβη πέφτει και χτυπάει τη γη)

ΕΚ. Ω γη μου, γη, που τα παιδιά μου ανάστησες.

ΧΟ. Αλίμονό μας.

ΕΚ. Παιδιά μου, τη φωνή της μάνας σας δεν την ακούτε;

ΧΟ. Με δρήνο τους νεκρούς σου προσκαλείς.

ΕΚ. Στη γη το γέρικο κορμί μου γονατίζει.

Χτυπάω το χώμα
με τα δυο μου χέρια²³.

(Όλες οι γυναίκες γονατίζουν και χτυπούν το χώμα)

ΧΟ. Κι εγώ στο χώμα γονατίζω,
τον άντρα μου καλώ
τον κακοθάνατο.

ΕΚ. Μας σέρνουν... Μας τραβολογούν...

ΧΟ. Τον πόνο λες. Τον πόνο σου ουρλιάξεις.

ΕΚ. ...στον τόπο της σκλαδιάς.

ΧΟ. Απ' την πατρίδα μακριά.

ΕΚ. Αχ Πριάμέ μου, Πριάμε, κουφάρι άταφο,
άκλαυτο από τους δικούς σου.

Τίποτα για τις συμφορές μας, τίποτα δεν ξέρεις.

ΧΟ. Ανόσια σφαγή, θάνατο όσιο²⁴ του χάρισε,
του σφράγισε τα μάτια, πια δεν βλέπει.

(Οι γυναίκες σηκώνονται)

ΕΚ. Πατρίδα μου, πατρίδα αγαπημένη, ω των θεών ναοί...

ΧΟ. Οϊμένα οϊμέ!

ΕΚ. ...φλόγα σάς κατατρώνει, και δόρυ εχθρικό.

ΧΟ. Σωριάξεστε στα αγαπημένα χώματα,
γρήγορα δίχως όνομα θα μείνετε.

ΕΚ. Σαν τον καπνό η σκόνη θα χαθεί
στον ουρανό. Πια δεν θα ξέρω
πού το σπίτι μου.

ΧΟ. Η λησμονιά θα σθήσει τ' όνομα της χώρας.

Τι κατακαίει η φωτιά;

1435

Μεγάλες κυρίες
του νεοελληνι-
κού θεάτρου στον
ρόλο της Εκάβης
(slide show)

1440

1445

1450

1455

Ποιους θυμούνται
οι γυναίκες λίγο πριν
αποχωρήσουν;
Πώς τους αποχαιρετούν;

1460

ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ

Ποιες εικόνες της Τροίας
αντικρίζουν τώρα
στο τέλος η Εκάβη
και ο Χορός;
Τι προβλέπουν
για την πόλη τους;

1465

23. Οι κινήσεις αυτές -το γονάτισμα και το χτύπημα της γης με τα χέρια- ίσως είναι ένα μέσο επικοινωνίας με τον κόσμο των νεκρών.

24. Ο θάνατος του Πριάμου χαρακτηρίζεται «όσιος», ίσως επειδή ο βασιλιάς σφαγιάστηκε, σαν να προσφέρθηκε ως θυσία, δίπλα στον βωμό του Δία.

Στάχτη τα πάντα. Χάθηκε η Τροία. Σκόνη.	1470	
ΕΚ. Το νιώθετε; Τ' ακούτε;		
ΧΟ. Οι πύργοι! Πέφτουν οι πύργοι μας ²⁵ .		
ΕΚ. Σεισμός! Μέγας σεισμός...		
ΧΟ. ...συντρίβει όλη την πόλη. (<i>Ακούγονται οι σάλπιγγες των Ελλήνων</i>)		
ΕΚ. Τρέμω. Κλονίστηκαν τα γόνατά μου. Κουράγιο, έρμη. Πάρε τον δρόμο σου. Έφτασε της δουλείας σου ο καιρός.	1475	
ΧΟ. Πατρίδα μου, πατρίδα άμοιρη... Μα ελάτε πια, ας σύρουμε τα πόδια μας, να μπούμε στα καράβια των Ελλήνων.	1480	

**ΤΟ ΑΣΤΕΙΡΕΥΤΟ
ΚΟΥΡΑΓΙΟ**

Για πού ξεκινούν
με τις τελευταίες τους
δυνάμεις η Εκάβη
και ο Χορός;

ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ...

ΜΥΘΟΣ - ΗΘΟΣ

- Αφού ολοκληρώθηκε το α' μέρος της Εξόδου με θέμα τον θρήνο και την κηδεία του Αστυάνακτα, ξεκινά το β' και τελευταίο μέρος με θέμα την πυρπόληση της Τροίας. Τα δύο μέρη είναι συμπληρωματικά, καθώς το πρώτο σηματοδοτεί το τέλος της βασιλικής οικογένειας της Τροίας και την ταφή κάθε ελπίδας να ανακτήσει η πόλη τη δύναμή της, ενώ το δεύτερο οριστικοποιεί αυτό το τέλος. Κεντρικό ρόλο στην τελευταία πράξη του δράματος έχει και πάλι ο Ταλθύβιος.
 - Πώς θα τον χαρακτηρίζατε από τη συμπεριφορά του απέναντι στους στρατιώτες, τις Τρωαδίτισσες και την ίδια την Εκάβη; Υπάρχουν διαφορές σε σχέση με προηγούμενες εμφανίσεις του και, αν ναι, πώς θα μπορούσαν να δικαιολογηθούν;

Η Σμύρνη καίγεται. Πηγή: *Πρώτο Θέμα*.

J.G. Trautmann (1713-1769), *Άποψη της φλεγόμενης Τροίας*. Πηγή: Wikipedia Commons.

25. Η ακρόπολη της Τροίας καταρρέει με εκκωφαντικό θόρυβο. Σε τέτοιες περιπτώσεις, εκτός από τη φαντασία των θεατών αξιοποιούνταν και τα τεχνικά μέσα του αρχαίου θεάτρου - εδώ θα μπορούσε να είχε χρησιμοποιηθεί το *βροντίον*, μηχανήμα παραγωγής ήχου.

ΟΨΙΣ - ΔΙΑΝΟΙΑ - ΛΕΞΙΣ

- Το τελευταίο μέρος των *Τρωάδων* είναι πολύ διαφορετικό από αντίστοιχα μέρη άλλων τραγωδιών, στις οποίες μετά την κορύφωση της έντασης επέρχεται η λύση, η θεϊκή τάξη αποκαθίσταται, τα πράγματα ηρεμούν, έστω και με τραγικό τρόπο για τα πρόσωπα, και ο Χορός αποχωρώντας εκφωνεί το επιμύθιο (το σχετικό διδακτικό συμπέρασμα). Εδώ η ένταση και μαζί η απελπισία της Εκάβης και του Χορού κορυφώνονται και πάλι.
 - α) Με ποιες πράξεις και απόψεις των προσώπων εκφράζεται αυτή η απελπισία; Προσέξτε ότι κάποιες απόψεις της Εκάβης είναι ακριβώς αντίθετες από αυτές που εξέφρασε λίγο πριν!
 - β) Θυμηθείτε τον ορισμό των αντιλαβών (βλ. ΔΕ11) και αιτιολογήστε τη χρήση τους εδώ.

ΜΥΘΟΣ - ΔΙΑΝΟΙΑ

- Σύμφωνα με τον μύθο η Τροία είναι ήδη μια έρημη πόλη, καθώς όλος ο ανδρικός πληθυσμός της έχει εξοντωθεί, ενώ οι γυναίκες και τα παιδιά οδηγούνται στην αιχμαλωσία. Κατά συνέπεια, η πυρπόλησή της είναι αναίτια. Δυστυχώς η **πρακτική της πυρπόλησης** ως η τελική πράξη μιας σειράς βίαιων ενεργειών από έναν εχθρικό στρατό απέναντι σε έναν τόπο και τους κατοίκους του συνεχίζεται ακόμη και σήμερα.
 - α) Γιατί, κατά τη γνώμη σας, οι Έλληνες καίνε την Τροία;
 - β) Αναζητήστε στο διαδίκτυο περιπτώσεις πυρπόλησης χωριών στη νεότερη ιστορία της Ελλάδας.

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ...

- Σε αυτό το σημείο ενός ευριπίδειου δράματος, το αρχαίο κοινό θα περίμενε την εμφάνιση ενός "από μηχανής θεού", που θα εμφανιζόταν είτε στο "θεολογείο"* είτε ανεβασμένος στη "μηχανή", για να δώσει διέξοδο σε μια αδιέξοδη για τους ανθρώπους κατάσταση ή για να προφητεύσει ένα καλύτερο μέλλον στους ήρωες του έργου. Ωστόσο, εδώ πάνω από τη στέγη του σκηνικού οικοδομήματος δεν εμφανίζεται ο «**από μηχανής θεός**» με κάποια λύση ή παρηγορητική προφητεία αλλά στρατιώτες που βάζουν φωτιά στην Τροία. Το τέλος της πόλης είναι οριστικό.
 - α) Πώς θα μπορούσε να παρασταθεί στο σύγχρονο θέατρο η πυρπόληση της Τροίας και η αίσθηση σεισμού που δημιουργεί στα πρόσωπα του έργου (στ. 1473);
 - β) Ποιοι επαγγελματίες πρέπει να συνεργαστούν με τον σκηνοθέτη, για να εφαρμόσουν τις λύσεις που προτείνετε;

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ...

στ. 1274, *ἔξειμι πατρίδος, πόλις ὑφάπτεται πυρί*. Η Εκάβη συνοψίζει την κοινή συμφορά: της πατρίδας της και τη δική της. Το ρ. *ἔξειμι* (ή *ἐξέρομαι*) με αντικείμενο το *πατρίδος* σηματοδοτεί την εξορία, την οποία οι αρχαίοι

Σαφώ Νοταρά και Πίτσα Μπουρνόζου (Κορυφαίες του Χορού) στην παράσταση του Γιάννη Τσαρούχη (1977). Πηγή: Ευριπίδου *Τρωάδες*, μετ. Γ. Τσαρούχη, εκδ. Κέδρος, Φωτ.: Α. Βασιλείου.

Έλληνες βίωναν ως συμφορά κάποτε χειρότερη και από τον θάνατο, ακριβώς όπως βίωναν οι νεότεροι Έλληνες την ξενιτιά, σύμφωνα με το δημοτικό τραγούδι. Το ρ. *ἄπτω* έχει και τη σημασία 'καίω', 'ανάβω'. Η πρόθεση *ὑπό* (*ὑφάπτομαι*) παραπέμπει σε μια φωτιά που καίει από χαμηλά, μια φωτιά ύπουλη.

- Μελετήστε και σχολιάστε πώς απέδωσε τη φράση ο μεταφραστής μας (στ. 1414), καθώς και οι ακόλουθοι μεταφραστές των *Τρωάδων*:

Θρασύβουλος Σταύρου (1972): Η χώρα μες στις φλόγες, κι εγώ φεύγω.

Γιάννης Τσαρούχης (1978): Φεύγω απ' την πατρίδα μου. Η πόλη μου καίγεται.

Θεόδωρος Στεφανόπουλος (2023): Αφήνω πίσω την πατρίδα μου, η πόλη παραδίνεται στις φλόγες.

ΑΣ ΔΟΥΜΕ ΤΗΝ ΕΞΟΔΟ ΣΥΝΟΛΙΚΑ ...

1. Να αποδώσετε περιληπτικά το νόημα της Εξόδου σε 10-12 σειρές.
2. Μέσα στις υποχρεώσεις που επιβάλλει το τελετουργικό της ταφής είναι και ο στολισμός του νεκρού. Πώς εκπληρώνει αυτό το καθήκον της η Εκάβη μέσα στις συνθήκες σκλαβιάς; Θυμηθείτε πώς είχε τιμήσει τη νεκρή Πολυξένη η Ανδρομάχη λίγο νωρίτερα (βλ. ΔΕ 12). Τι μπορεί να σημαίνει η εκπλήρωση αυτού του εθίμου με κάθε τρόπο;
3. στ. 1346-8: η Εκάβη ντύνει το νεκρό σώμα του Αστυάνακτα με τη φορεσιά που προοριζόταν για τον γάμο του. Γνωρίζετε ίσως ότι και σήμερα πολύ συχνά, όταν πεθαίνει ένας νέος άνθρωπος πριν παντρευτεί, οδηγείται στην τελευταία του κατοικία ντυμένος/ος νύφη ή γαμπρός. Τι συμπεράσματα βγάξετε από τη διαχρονικότητα αυτής της συνήθειας; Γνωρίζετε άλλα παραδοσιακά έθιμα που άντεξαν στον χρόνο;
4. Στους στ. 1337-9 η Εκάβη αναφέρεται σε αγώνες τοξοβολίας ή ιππασίας που "όσο πρέπει τους τιμούν οι Τρώες κι όχι άμετρα". Ίσως εδώ να έχουμε υπονοούμενο του Ευριπίδη για τους αθλητικούς αγώνες στην Ελλάδα και τη μεγάλη σημασία που δινόταν σε αυτούς κατά την αρχαιότητα. Αναζητήστε πληροφορίες για τους τέσσερις πανελλήνιους αθλητικούς αγώνες στην αρχαία Ελλάδα (Ολύμπια, Ίσθμια, Νέμεα, Πύθια) και παρουσιάστε τες στην τάξη.
5. στ. 1378-81: η Εκάβη προβλέπει ότι τα βάσανα της Τροίας θα γίνουν τραγούδι. Εδώ ο Ευριπίδης αναφέρεται στα έπη, σε άλλες ομόθεμες τραγωδίες ή -με κρυφό καμάρι- στο έργο του. Η συνήθεια, πάντως, να τραγουδιούνται οι περιπέτειες ενός λαού κρατάει από την ομηρική εποχή μέχρι σήμερα. Αναζητήστε τραγούδια με σχετικά θέματα και ακούστε τα στην τάξη.
6. Χωριστείτε σε ομάδες, επιλέξτε κάποιους στίχους από την Έξοδο και δημιουργήστε από μια παγωμένη εικόνα εμπνευσμένη από αυτούς, δίνοντας έμφαση στη στάση των σωμάτων και την έκφραση του προσώπου των ηρώων. Στη συνέχεια, κάθε ομάδα θα παρουσιάσει την παγωμένη εικόνα της στους άλλους σύμφωνα με τη σειρά των γεγονότων. Μπορείτε να έχετε μουσική υπόκρουση και ταυτόχρονη απαγγελία αυτών των στίχων.

Ευριπίδης στοχαστικός
(slide show)

Θεατρικό δρώμενο με
έμπνευση από τις *Τρωάδες*
(ταινία μικρού μήκους)

Κοσμάς Πολίτης,
Στου Χατζηφράγκου.

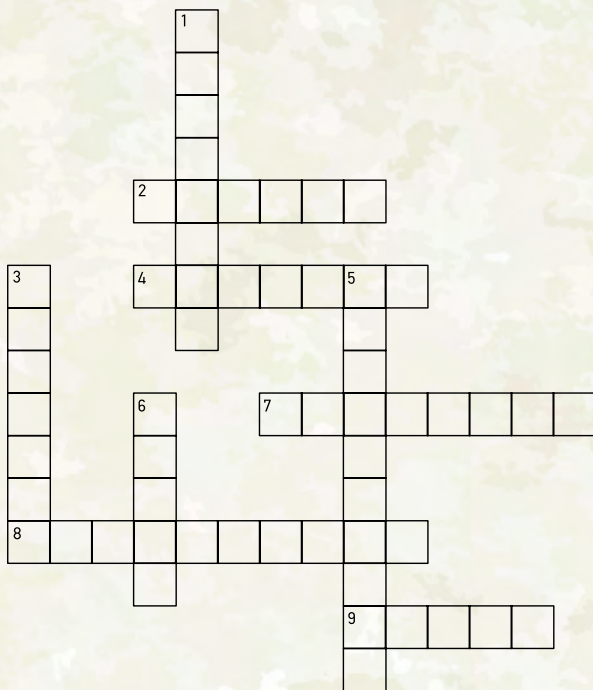
Σαίπηρ, *Αμλετ II*,
2 (μετ. Γ. Χειμωνάς).

ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΑΜΕ την ΕΞΟΔΟ!

ἔξειμι πατρίδος, πόλις ὑφάπτεται πυρί (στ. 1274)

ΤΙ ΘΥΜΑΜΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΛΟΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ;

- Οριζοντίως**
- 2. Ο Αστυάνακτας θα ταφεί μέσα στην του Έκτορα.
 - 4. Στο τέλος της τραγωδίας οι Τρωαδίτισσες αποχαιρετούν την τους, που καίγεται.
 - 7. Ο Ταλθύβιος, βλέποντας την Ανδρομάχη να σπαράζει,
 - 8. Με τη δολοφονία του αθώου παιδιού οι Έλληνες αποδεικνύονται (ΔΕ21)
 - 9. Άλλη ονομασία της Τροίας.

- Καθέτως**
- 1. Αχαιός βασιλιάς που θα πάρει αιχμάλωτη την Εκάβη.
 - 3. "Μωρός όποιος φαντάζεται πως θα τη χαιρέται αιώνια την". (ΔΕ22)
 - 5. Αρχαίο και σύγχρονο αγώνισμα, με το οποίο ο Χορός / η Κορυφαία του Χορού παρομοιάζει τη ρίψη του Αστυάνακτα.
 - 6. Η Εκάβη τη θεωρεί ένοχη ακόμα και για τον θάνατο του Αστυάνακτα.

ΘΕΜΑΤΑ

Σκέφτομαι ποιο θέμα της ενότητας μου έκανε μεγαλύτερη εντύπωση και αναφέρω δύο αιτίες για αυτό.

ΑΣ ΑΚΟΝΙΣΩ ΛΙΓΟ ΤΗ ΜΝΗΜΗ ΜΟΥ!

Όταν ο δραματουργός μεριμνά να είναι φυσική και λογική η εξέλιξη της δράσης, φροντίζει να είναι "κατά το"

Μια μακροσκελής ρήση μπορεί σε σύγχρονες παραστάσεις να παρουσιαστεί οπτικοποιημένη.

Το κείμενο της αρχαίας τραγωδίας εμπεριέχει συχνά υποδείξεις για το ανέβασμα του έργου στη σκηνή, κάτι σαν τις "....." σε νεότερα έργα.

Μια διαφορά της Εξόδου στις Τρωάδες από άλλες τραγωδίες είναι ότι δεν υπάρχει το του Χορού, δηλαδή ένα σοφό διδακτικό συμπέρασμα που εκφωνεί ο Χορός, καθώς φεύγει από την ορχήστρα, ούτε και ο "από θεός".

Στο τέλος της Εξόδου συναντάμε πολλές, δηλαδή μοίρασμα του λόγου σε ημιστίχια, οι οποίες αποδίδουν τη μεγάλη ένταση της σκηνής.

Γ' ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ (ΕΞΟΔΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ)

Ο μύθος ως εδώ:

Ο Ταλθύβιος φέρνει τον νεκρό Αστυάνακτα. Καθώς η Ανδρομάχη έχει ήδη αναχωρήσει για την Ελλάδα, το καθήκον της ταφής του παιδιού αναλαμβάνει με οδύνη η γιαγιά του. Η Εκάβη μοιρολογεί το παιδί και του προσφέρει όσες νεκρικές τιμές επιτρέπει η κατάσταση της αιχμαλωσίας. Μετά την ταφή του Αστυάνακτα οι Έλληνες πυρπολούν την Τροία και η τραγωδία κλείνει με τον γενικευμένο θρήνο Εκάβης και Χορού για την πατρίδα τους που χάνεται.

Συζητήσαμε για:

- την αντιρωϊκή θεώρηση του πολέμου στην τραγωδία
- τον φόβο ως συστατικό στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης
- την ευμετάβλητη ανθρώπινη τύχη
- την υστεροφημία ως βασική αξία στην αρχαιότητα
- τον πλούτο των νεκρικών τιμών
- την πρακτική της πυρπόλησης των εχθρικών τόπων στον πόλεμο

Μάθαμε για:

- το «κατά το εικός» και το «κατά το αναγκαίον»
- τις σκηνικές οδηγίες
- τη διαφορετικότητα της Εξόδου στις *Τρωάδες*
- τις αντιλαβές
- τον «από μηχανής θεό»

ΚΘΒΕ, *Τρωάδες*
σε σκηνοθεσία
Χρήστου Σουγάρη,
2023 (slide
show)

Και άλλες δραστηριότητες. Δημιουργικές!

1. Παρακολουθήσαμε την τελευταία πράξη ενός μακροχρόνιου και αιματηρού πολέμου με φόντο τα ερείπια της άλλοτε πλούσιας και ένδοξης Τροίας. Καθένας από τους ήρωες του έργου απέδωσε την ευθύνη γι' αυτόν τον πόλεμο σε διαφορετικούς παράγοντες. Πού θα αποδίδετε εσείς την ευθύνη για τον συγκεκριμένο πόλεμο αλλά και για τους πολέμους γενικά;
2. Εκάβη: η γυναίκα που πάνω της "σπάνε" –σαν τα κύματα στην ακτή– όλες οι συμφορές της πόλης και της οικογένειάς της και παρ' όλα αυτά αντέχει. Λυγίζει, αλλά σκάνεται ξανά. α) Καταγράψτε, με βάση το κείμενο των *Τρωάδων*, τις συμφορές που έπρεπε να υπομείνει η ηρωίδα μετά την άλωση της Τροίας. β) Ζωγραφίστε την Εκάβη σε ένα στιγμιότυπο που είναι, κατά τη γνώμη σας, χαρακτηριστικό της παρουσίας της στο έργο. γ) Γράψτε ένα μικρό ποίημα γι' αυτήν (μπορείτε, π.χ., να δημιουργήσετε ακροστικήδα ξεκινώντας κάθε στίχο σας με ένα γράμμα από το όνομά της).
3. Οι αιχμάλωτες γυναίκες της Τροίας θα υποστούν, εκτός από τα άλλα βάσανα, και σεξουαλική κακοποίηση/εκμετάλλευση. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, σε ψήφισμά του για τη θέση των γυναικών στον πόλεμο (2/2/2012), λαμβάνοντας υπόψη και ότι "η σεξουαλική βία [...] εξακολουθεί να χρησιμοποιείται κατά τρόπο απαράδεκτο ως πολεμική τακτική σε εμπόλεμες περιοχές σε ολόκληρο τον κόσμο", ζητά να συμμετέχουν γυναίκες σε όλες τις ειρηνευτικές διαδικασίες. Πιστεύετε ότι μια τέτοια συμμετοχή θα βοηθούσε την ειρήνη και την προστασία των γυναικών στον πόλεμο; Αιτιολογήστε την άποψή σας.
4. Τα πρόσωπα του Ταλθύβιου, της Εκάβης, του Αστυάνακτα και του Οδυσσέα (ο οποίος δεν εμφανίζεται επί σκηνής αλλά γίνεται συχνά λόγος γι' αυτόν) έχουν ενοποιητικό ρόλο, δηλαδή δίνουν συνέχεια και συνοχή σε ένα έργο που έχει χαρακτηριστεί "επεισοδικό", που σημαίνει σύνολο επεισοδίων τα οποία δεν αποτελούν το ένα προϋπόθεση για το άλλο, δεν παρουσιάζουν εξέλιξη και συγκεκριμένο τελικό στόχο της δράσης, καθώς εναλλάσσονται. Τι προσφέρει το καθένα από αυτά τα πρόσωπα στο έργο σε δραματουργικό επίπεδο (στην εξέλιξη της δράσης) και σε συμβολικό επίπεδο (ως σύμβολο);
5. Από ποιο μέρος του κόσμου θα μπορούσε να κατάγεται μια σύγχρονη Εκάβη; Αναζητήστε πληροφορίες για κάποιες εστίες πολέμου και τις προσφυγικές ροές που αυτές προκάλεσαν στη σύγχρονη εποχή και παρουσιάστε τες στην τάξη.
6. Ο πολυσυζητημένος αριστοτελικός όρος *κάθαρσις* πιθανότατα δηλώνει αφενός την ανακούφιση από τα αρνητικά συναισθήματα του *έλεους* και του *φόβου* που βίωσαν οι θεατές μετέχοντας στα πάθη των ηρώων, αφετέρου την αποκατάσταση της δικαιοσύνης και της τάξης. Νιώσατε εσείς κάτι τέτοιο με το τέλος της τραγωδίας;
7. Υπάρχει, κατά τη γνώμη σας, κάποια αχτίδα φωτός στο έργο, κάποιο στοιχείο που εμπνέει αισιοδοξία για το μέλλον και, αν ναι, ποιο θα μπορούσε να είναι αυτό; Αναπτύξτε την άποψή σας σε 100-120 λέξεις.
8. Τώρα που έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη της τραγωδίας, σκεφτείτε ο καθένας / η καθεμιά σας μία λέξη που, κατά τη γνώμη σας, συμπυκνώνει το περιεχόμενο του έργου. Συγκεντρώστε αυτές τις λέξεις και δημιουργήστε ένα συννεφάλεξο, χρησιμοποιώντας μία από τις διαθέσιμες στο διαδίκτυο εφαρμογές.

Γλωσσάριο με τους κύριους όρους της τραγωδίας

άγγελος: πρόσωπο του έργου που έρχεται στη σκηνή και φέρνει ειδήσεις για γεγονότα που συνέβησαν μακριά, σε άλλο τόπο. Η εκτεταμένη αφήγησή του ονομάζεται αγγελική ρήση· **εξάγγελος:** ο άγγελος που παρουσιάζει αφηγηματικά επί σκηνής όσα έγιναν σε κάποιον κοντινό εσωτερικό χώρο, π.χ. το παλάτι ή τον ναό.

αγώνας λόγων: λεκτική σύγκρουση δύο προσώπων στο έργο.

αμαρτία: η εσφαλμένη ενέργεια ενός προσώπου του έργου. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η αμαρτία του τραγικού ήρωα τον οδηγεί από την ευτυχία στη δυστυχία.

αναγνώριση: στοιχείο του μύθου· δηλώνει το πέρασμα ενός προσώπου από την άγνοια στη γνώση ή την αυτογνωσία.

αντιλαβή: η διάσπαση ενός στίχου σε δύο μέρη (ημιστίχια), ώστε αυτά να εκφέρονται από διαφορετικά πρόσωπα, σε έντονες διαλογικές σκηνές (στικομηθίες).

βουβά πρόσωπα: χαρακτήρες του έργου, επώνυμοι ή ανώνυμοι, οι οποίοι δεν μιλούν. Εκτελούν βοηθητικές λειτουργίες (π.χ. υπηρετών) αλλά και συμμετέχουν στη δράση (π.χ. Αστυνάκτας), έστω και βουβά.

εκκύκλημα: τροχοφόρο φορείο. Καθώς φόνος ή αυτοκτονίες πολύ σπάνια παρουσιάζονταν επί σκηνής, οι νεκροί μεταφέρονταν στη σκηνή με το εκκύκλημα. Επίσης, το εκκύκλημα χρησιμοποιείτο για να παρουσιάσει, σε ένα ταμπλό, μια εικόνα εσωτερικού χώρου.

έλεος: η συμπόνια των θεατών για τον τραγικό ήρωα, ο οποίος υποφέρει χωρίς να το αξίζει.

ενόπτια δράσης ή μύθου: αρχή της τραγωδίας, κατά την οποία ο μύθος παρουσιάζει ένα μόνο σημαντικό γεγονός της ζωής του ήρωα και όχι πολλά επεισόδιά της.

ενόπτια τόπου: βασική αρχή της τραγωδίας, σύμφωνα με την οποία ο μύθος διαδραματίζεται σε ένα μόνο τόπο, συνήθως μπροστά σε ανάκτορο ή ναό.

ενόπτια χρόνου: βασική αρχή της τραγωδίας, σύμφωνα με την οποία ο μύθος εκτυλίσσεται σε μία ημέρα (ένα εικοσιτετράωρο).

Έξοδος: Ένα από τα κατά ποσόν μέρη της τραγωδίας, το τελευταίο διαλογικό μέρος της. Μετά την Έξοδο ο Χορός αποχωρεί.

Επεισόδιο: ένα από τα κατά ποσόν μέρη της τραγωδίας. Έχει αφηγηματικό - διαλογικό χαρακτήρα. Στα επεισόδια εκτυλίσσεται η δράση και προωθείται ο μύθος· μιλούν και δρουν τα πρόσωπα του δράματος και ο Κορυφαίος ή η Κορυφαία του Χορού.

επιβράδυνση: σκόπημα εκ μέρους του τραγικού ποιητή καθυστέρηση στην εξέλιξη της δράσης, ώστε να ενισχυθεί το ενδιαφέρον και να αυξηθεί η αγνία των θεατών.

κατά ποσόν μέρη της τραγωδίας: τα μέρη μιας τραγωδίας. Είναι: α) Επικά-διαλογικά: ο Πρόλογος, τα Επεισόδια και η Έξοδος. Ήταν γραμμένα σε έμμετρους στίχους και απαγγέλλονταν (χωρίς τη συνοδεία μουσικής) κυρίως από τους υποκριτές. β) Λυρικά: η Πάροδος και τα Στάσιμα. Ήταν γραμμένα, επίσης, σε έμμετρους στίχους και τα τραγουδούσε, με συνοδεία μουσικής, ο Χορός· γι' αυτό λέγονται και χορικά. Στα λυρικά μέρη εντάσσονται και τα τραγούδια που ερμηνεύουν οι υποκριτές.

κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας: δομικά (και αναπόσπαστα) στοιχεία μιας τραγωδίας και της παράστασής της από τα οποία ορίζεται η ποιότητα της. Ο Αριστοτέλης επισήμανε έξι τέτοια: μύθος, ήθος, λέξις, διάνοια, ὄψις και μέλος.

κατὰ τὸ εἶκος ἢ τὸ ἀναγκαῖον: σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, στοιχεία ενός καλοφτιαγμένου τραγικού μύθου αποτελούν το *εἶκος* και το *ἀναγκαῖον*. Η διαδοχή των γεγονότων που παρουσιάζει ο μύθος, η πλοκή του, πρέπει να χαρακτηρίζεται από φυσικότητα και αληθοφάνεια (*εἶκος*). Η αλληλουχία των γεγονότων, όμως, πρέπει να διέπεται και από λογική αναγκαιότητα, με άλλα λόγια το επόμενο να επέρχεται όχι απλώς μετά αλλά εξαιτίας του προηγούμενου γεγονότος (*ἀναγκαῖον*)· η συγκεκριμένη διαδοχή των γεγονότων εξυπηρετεί συγχρόνως και την ανάγκη να φτάσει το έργο στο τέλος του (δραματουργική αναγκαιότητα).

κόθορνοι: υποδήματα με πολύ χοντρό πέλμα· έδιναν στον ηθοποιό ύψος και έτσι εμφανιζόταν πιο επιβλητικός.

κοιμός: θρηνητικό άσμα που το τραγουδούσαν εναλλάξ ο Χορός και ένας ή δύο ηθοποιοί.

μετάσταση Χορού: η προσωρινή αποχώρηση του Χορού από την ορχήστρα, κατά τη διάρκεια της τραγωδίας· συναντάται σε λίγες τραγωδίες· το τραγούδι του Χορού με το οποίο συνοδεύονταν η επάνοδος του στη σκηνή ονομαζόταν επιπάροδος.

μονωδίες ή διωδίες: τραγούδια τα οποία ερμηνεύουν οι ηθοποιοί, ένας ή δύο αντίστοιχα.

Πάροδος: ένα από τα κατά ποσόν μέρη της τραγωδίας. Ταυτίζεται με το τραγούδι του Χορού κατά την είσοδό του στην ορχήστρα. Πάροδοι ονομάζονταν και οι δύο είσοδοι στην ορχήστρα, μία δεξιά και μία αριστερά.

Πρόλογος: ένα από τα κατά ποσόν μέρη της τραγωδίας. Το πρώτο μέρος του έργου. Είχε αφηγηματικό ή διαλογικό χαρακτήρα.

σκευή: τα ρούχα και η προσωπίδα που φορούν τα πρόσωπα του έργου, καθώς και τα αντικείμενα που κρατούν.

σκηνικό ή φροντιστηριακό αντικείμενο: οποιοδήποτε φορητό αντικείμενο χρησιμοποιείται στη σκηνή από τους ηθοποιούς κατά τη διάρκεια μιας παράστασης. Περιλαμβάνει ό,τι δεν αποτελεί μέρος του σκηνικού, των κοστούμιών ή του ηλεκτρικού εξοπλισμού.

Στάσιμο: ένα από τα κατά ποσόν μέρη της τραγωδίας. Τα στάσιμα αποτελούν το κυριότερο από τα λυρικά μέρη του έργου. Είναι τραγούδια του Χορού που άδονται ανάμεσα στα επεισόδια. Σπανίως προωθούν την εξέλιξη του μύθου.

στικομηθία: διάλογος μεταξύ των υποκριτών με σύντομη διατύπωση· η στικομηθία διεξάγεται με μονόστιχα, ημιστίχια ή δίσταχα.

στροφή: τμήμα ενός Στασίμου, το οποίο παρουσιάζει μορφική και νοηματική ενότητα. Η στροφή μπορεί να την τραγουδά το ένα ημικόριο, ενώ το άλλο τραγουδά, με τη σειρά του, την **αντιστροφή**, δηλαδή ένα επόμενο ομοίотροπο τμήμα του Στασίμου.

συμβάσεις αρχαίας τραγωδίας: σταθερά, μη ρεαλιστικά χαρακτηριστικά του ποιητικού αυτού είδους, τα οποία προκύπτουν από μια σιωπηρή συμφωνία ανάμεσα στους ποιητές και τους θεατές. Οι ενόπτιες δράσης, τόπου και χρόνου αποτελούν χαρακτηριστικές συμβάσεις της αρχαίας τραγωδίας.

τραγική ειρωνεία: διαφορά μεταξύ της γνώσης που έχουν τα πρόσωπα του δράματος και της υπέρτερης γνώσης που έχουν οι θεατές. Επίσης, χρήση αμφίσημων λέξεων, τις οποίες οι αποδέκτες του λόγου ή οι θεατές κατανοούν με διαφορετικό νόημα από αυτό που τους προσδίδει ο φορέας του λόγου.

φόβος: Το αίσθημα αγωνίας και φόβου που νιώθουν οι θεατές, καθώς παρακολουθούν τον τραγικό ήρωα να πάσχει και να κινδυνεύει. Καθώς, μάλιστα, ο κάθε θεατής συναισθάνεται ότι στη θέση του δοκιμαζόμενου ήρωα θα μπορούσε να βρίσκεται και ο ίδιος, ο φόβος περιλαμβάνει και τη δική του μοίρα.

